

કર્મ મર્મવિત્ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મ. વિરચિત

‘શતક’

નામે પાંચમા કર્મગ્રંથના પદાર્થો

(વિશદ ટીપ્પણો સાથે)

પદાર્થ સંકલન + ટીપ્પણો
- આ. વિ. અભયશેખરસૂરિ

ભગવદ્ગુણ સમાગરસ ભગવદ્ મહાવીરસ

કર્મમર્મવિત્ શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરિવિરચિત

“શતક” નામે પાંચમા કર્મગ્રન્થના પદાર્થો
(સંક્ષેપમાં પદાર્થો + હેતુવગેરેને જણાવનાર વિસ્તૃત ટીપ્પણો)

-: પદાર્થ સંગ્રાહક + ટીપ્પણકાર :-

પ્રેમ-ભુવનભાનુ-ધર્મજિત્-જયશેખરસૂરિશિષ્ય
આ.વિજય અભયશેખરસૂરિ

-: ટીપ્પણોના સંશોધક :-

સિદ્ધાન્તદિવાકર ગચ્છાધિપતિ
પ.પૂ.આ.વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.

● મુદ્રક :- જીજ્ઞા આર્ટ - ૮૭૨ ૮૯૯૭

-: પ્રકાશક :-

શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ
૧૦૬, એસ.વી.રોડ, પાર્લા (વે.), ઈર્લા, મુંબઈ- ૫૬.

ફોન નં. - ૬૭૧ ૨૬૩૧

મૂલ્ય : ૬૦.૦૦ રૂ.

❀ પ્રકાશકીય ❀

વિદ્વાન્ ગુરુવર્યોને અમારી સતત વિનંતીનું કૃણ આપના કરકમલમાં મૂકતાં અમે અનેરો આનંદ અનુભવીએ છીએ. પૂ. આ.શ્રી વિજય અભયશેખર સૂ.મ.સા.ને પાણ અમારી સતત વિનંતી હતી કે હવે આપશ્રી કયો ગ્રન્થ પ્રકાશિત કરવા ચાહો છો ? અમને લાભ આપો. અમારી વિનંતી અને તેઓશ્રીની કૃપાના પરિણામે આ ગ્રન્થના પ્રકાશનનો લાભ અમને મળ્યો છે. જ્ઞાનનિધિનો આવો સુંદર બીજો કયો ઉપયોગ હોય ?

પૂજ્યપાદ આ.ભગવંતે પાંચમા કર્મગ્રન્થના પદાર્થો પર જે વિશદ ટીપ્પણો આપેલી છે એ આ ગ્રન્થના અધ્યેતાઓને જ નહીં, અધ્યાપકોને પણ કર્મપ્રક્રિયાના ઊંડા રહસ્યો સુધી પહોંચવામાં ઘણી સહાયક બનશે એવી દૃઢ શ્રદ્ધા છે.

શ્રી જિનેશ્વરભગવંતોએ ભાખેલા ત્રિકાળ અબાધિત પદાર્થોના અનેક રહસ્યોનું ઉદ્ઘાટન કરતાં આવા અન્ય પણ અનેક ગ્રન્થોનું સર્જન કરી એના પ્રકાશનનો લાભ અમને આપવાની પૂ.આ.ભગવંતને વિનંતી કરવા સાથે એમના ચરાણોમાં વંદના।

જિજ્ઞા આર્ટસવાળા રીતેશભાઈને પ્રીન્ટીંગમાં સુંદર સહકાર આપવા બદલ ધન્યવાદ

શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ વતી

હર્ષદભાઈ સંઘવી

❀ પ્રાપ્તિસ્થાન ❀

- ૧) પ્રકાશક, ૨) દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ, ધોળકા
- ૩) જગદીશભાઈ હીરાચંદ જવેરી, ૮/૧૫૫૬ કાયસ્થ મહોલ્લો, ગોપીપુરા, સુરત.
- ૪) પંકજભાઈ એમ. શાહ, બી-૭, પદ્માવતી એપાર્ટમેન્ટ, અશોકનગર બસ સ્ટેંડ પાસે, નવા વિકાસગૃહ રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭

❖ પ્રસ્તાવના ❖

પં.શ્રી ધીરુભાઈ તથા રમ્યરેણુ દ્વારા પાંચમા કર્મગ્રન્થના કરાયેલાં વિવેચન મારી પાસે સંશોધન માટે આવ્યાં. સંશોધન કરતાં કરતાં એમ લાગ્યું કે આમાંના ઘણા પદાર્થો પર હેતુ વગેરેની વિશેષ વિચારણાઓ શક્ય છે. એટલે ટીપ્પણ રૂપે એવું લખાણ કરવાનું શરુ કર્યું. પાણ આ બન્ને વિવેચનો અત્યંત વિસ્તૃત જાણાયા, એટલે આ ટીપ્પણોનું લખાણ એમાં ઓર વિસ્તાર કરનારું બનશે..... એના કરતાં સંક્ષેપમાં પદાર્થોનો સંગ્રહ કરી સાથે આ ટીપ્પણો આપવી એમ વિચારી ટૂંકમાં પદાર્થોનું લખાણ અને વિસ્તૃત ટીપ્પણો તૈયાર કર્યાં. અત્યાર સુધી પાંચમા કર્મગ્રન્થનાં અનેક વિવેચનો પ્રકાશિત થયેલા છે, ઉપર કહેલા બે પાણ ટૂંક સમયમાં પ્રકાશિત થઈ રહ્યા છે, અને છતાં આ પાણ એક વધારાનું એ જ વિષયનું પુસ્તક પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, તે ઉપરના કારણે જાણવું. અલબત્ત ઉપરના બન્ને વિવેચનકારોની ઈચ્છા હોવાથી એમનાં વિવેચનો સાથે પાણ આ ટીપ્પણો યથાસંભવ પ્રકાશિત કરવાની મેં સંમતિ આપી છે.

પદાર્થોના સંગ્રહમાં, ભૂયસ્કારાદિના નિરૂપણમાં સર્વ ઉત્તરપ્રકૃતિઓના ભૂયસ્કારાદિના વિસ્તૃતનિરૂપણનો સમાવેશ કર્યો છે. આના દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને કર્મના બંધ અંગેના તથા બંધમાં થતા ભૂયસ્કારાદિ અંગેના અનેક સૂક્ષ્મનિયમોની જાણકારી મળશે તથા એ બધી વિચારણા કરવામાં પૂર્વાપર ભારોભાર અનુસંધાન આવશ્યક હોવાથી ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવાનો પાણ અભ્યાસ મળશે. એ માટે મેધાવી વિદ્યાર્થીઓને એક ભલામાણ છે કે પહેલાં, આ બંધસ્થાનો, એનો કાળ-ભૂયસ્કારાદિના વિકલ્પો વગેરેનો સ્વયં વિચાર કરી લેવો, અને પછી પુસ્તકમાં કરેલા નિરૂપણ સાથે એનો તાળો મેળવવા પ્રયાસ કરવો.

ટીપ્પાણોમાં કેટલીક સ્વાનુપ્રેક્ષાઓ છે, કેટલીક પૂજ્યપાદ ગુરુદેવો પાસેથી જાણેલી વાતો છે...તો કેટલીય પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિ શ્રી જ્યઘોષ સૂ. મ. સા. પાસેથી પૂર્વે જાણેલી વાતો છે ને કેટલીક તેઓશ્રી પાસે સંશોધન કરાવવા દરમ્યાન જાણવા મળેલી વાતો છે. આ ટીપ્પાણો અતીન્દ્રિય એવા પાણ કર્મો અંગે પરમાત્માએ પાથરેલા પ્રકાશને કંઈક પાણ વધારે સ્પષ્ટ રીતે સમજવામાં જરૂર સહાયક બનશે તેમ જ પૂર્વગત સાહિત્યમાં કર્મવિષયક કેવું સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ નિરૂપણ હશે એનો કંઈક આગસાર આપવા દ્વારા એના રચયિતા શ્રી તીર્થંકર-ગાણધર ભગવંતો પ્રત્યે શ્રદ્ધા- આદર વધારવામાં સહાયક બનશે એવી શ્રદ્ધા છે.

અતીન્દ્રિય પદાર્થો અને વિશેષરૂપે લગભગ અપ્રચલિત એવું નિરૂપણ...એટલે સંશોધન કરાવ્યા વિના તો કેમ પ્રકાશિત કરી શકાય ? એટલે પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રીને સંશોધન માટે વિનંતી કરી... અલબત્ત વર્તમાનમાં વિદ્યમાન અનેક શ્રમાણસમુદાયોમાં સહુથી વિશાળ શ્રમાણ સમુદાયના અને ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના યોગક્ષેમની જવાબદારીમાંથી તેઓશ્રીને અવકાશ મળવો ઘણો દુર્લભ...છતાં શ્રુતપ્રત્યેની ભક્તિ અને મારા પ્રત્યેની લાગણીથી તેઓશ્રીએ થોડો થોડો પાણ શક્ય અવકાશ કાઢીને ટીપ્પાણોનું સંપૂર્ણ મેટર સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી તપાસી આપ્યું છે, કેટલાય સુધારા-વધારા સૂચવ્યા છે તેમજ એના દ્વારા મને પાણ ઘણું જાણવા મળ્યું છે. તેઓશ્રીએ મારા પર કરેલા અનેક ઉપકારોની હારમાળામાં આ એક નવો માણકો ઉમેરાયો છે . તેઓશ્રીનો ખૂબ ખૂબ ઋણી છું.

કર્મસાહિત્યનિષ્ણાત-ચારિત્રચૂડામાણી-સિદ્ધાન્તમહોદધિ સ્વ. પૂ. આ. શ્રી વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા. વર્ધમાનતપોનિધિ-ન્યાયવિશારદ-સકળ સંઘહિતૈષી સ્વ. પૂ. આ. શ્રી વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ.સા.

કર્મસાહિત્યમર્મવિદ્ અધ્યાત્મરસિક સહજનંદી સ્વ.પૂ.આ.શ્રી
ધર્મજિતસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા દક્ષિણમહારાષ્ટ્ર પ્રભાવક
શ્રીસૂરિમંત્રઆરાધક મૂળપયડિરસબંધોના વૃત્તિકાર સ્વ.પૂ.આ.શ્રી વિજય
જયશેખરસૂરીશ્વરજી મ.સા.... આ સુવિહિત ગુરુપરંપરાને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક
યાદ કરું છું. ભક્તિસભર હૃદયે અનેકવિધ સહકાર આપનાર શિષ્યવૃન્દને
પાણકેમ ભૂલી શકાય ?

આ પદાર્થસંગ્રહમાં તથા ટીપ્પણોના નિરૂપણમાં પરમપવિત્ર
જિનાજ્ઞાથી વિરુદ્ધ જો કાંઈપણ અનાભોગ-છત્રસ્થતાદિવશાત્ આવ્યું હોય
તો એનું હાર્દિક મિચ્છામિ દુક્કડં દેવા સાથે બહુશ્રુતોને એ અંગે મારું ધ્યાન
દોરવા નમ્ર વિનંતી કરું છું. પાંચમા કર્મગ્રન્થના અધ્યાયકો તથા અધ્યેતાઓ
આ પુસ્તકનો સહારો લઈ એનું સૂક્ષ્મજ્ઞાન સંપાદન કરવા દ્વારા મારા
પરિશ્રમને સફળતા બક્ષો એવી વિનંતી સાથે-

આ.વિ. અભયશેખરસૂરિ

કારતક સુદ ૧૫ વિ.સં.૨૦૫૮ દાદર

પૂ.આ.શ્રી અભયશેખર સૂરિ મ. લિખિત ઉપદેશાત્મક સાહિત્ય

હંસા ! તું ઝીલ મૈત્રી સરોવરમાં આવિકષ્પા આણાણું દે

હૈયું મારું નૃત્ય કરે હું છું સેવક તારો રે

હું કરું હું કરું એ જ અજ્ઞાનતા હા ! પસ્તાવો વિપુલ ઝરાણું....

કર પરિક્ષમાણું ભાવશું મિચ્છામિદુક્કડં

નોંધ : જ્ઞાનખાતામાંથી છપાયેલા આ પુસ્તકનું મૂલ્ય જ્ઞાનખાતે
ચૂકવ્યા વિના ગૃહસ્થ એની માલિકી કરી શકશે નહીં.

✽ : સમર્પણ : ✽

- સંઘવાત્સલ્ય અને શ્રમાગવાત્સલ્યથી ભરેલું ભરેલું વિશાળ હૃદય..
 - શ્રી અરિહંતપ્રભુ અને શ્રી સૂરિમંત્ર પ્રત્યે ભક્તિથી ભીનું ભીનું સુકોમળ હૃદય...
 - વડીલો અને નાના મહાત્માઓ પ્રત્યે સરળતાથી અને નમ્રતાથી કૂણું કૂણું હૃદય...
 - કોઈના ગમે તેવા વારંવારના વર્તનને ગળી જતું અને વાત્સલ્યભાવ એવો જ અક્ષત રાખતું ગજબનાક ઉદાર હૃદય..
 - પરિવારમાંથી માતા, બહેનો, ભાઈ, ભાભી, ભત્રીજા-ભત્રીજી વગેરે કુલ ૧૫ ની દીક્ષા..
 - શિષ્યપ્રશિષ્યાદિ પરિવાર ૧૬
 - ઉપસંપદા સ્વીકારીને રહેલા મહાત્માઓ ઘાણા..
 - અનેકનું સંયમમાં સ્થિરીકરણ
 - ઉંમર ૭૨ વર્ષ, સંયમપર્યાય... ૫૦ વર્ષ
 - સૂરિપદપર્યાય... ૧૪ વર્ષ
 - વર્ધમાનતપઓળી..... ૬૨
 - બંધવિહારું મહાગ્રન્થના મૂળપયડીરસબંધોની લગભગ ૧૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સંસ્કૃતવૃત્તિની રચના
 - શ્રી સૂરિમંત્રના પાંચે પ્રસ્થાનની પાંચથી અધિક વાર આરાધના
 - દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં વર્ષોસુધી વિચરીને ત્યાંના શ્રી સંઘોના પરમશ્રદ્ધેય બનેલા...
 - શિરોવી શ્રી સીમંધરધામની ઐતિહાસિક અંજનશલાકા સહિત ૧૬ અંજનશલાકા તથા લગભગ ૪૦ પ્રતિષ્ઠાઓ...
 - સાધુ-સાધ્વીની વૈયાવચ્ચ અર્થે સાપુતારામાં શ્રીગજભિષેક જૈનતીર્થના માર્ગદર્શક-આશીર્વાદદાતા..
 - શ્રી ગૌતમસ્વામીના જાપમાં અને ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના ઉત્કર્ષની શુભ ભાવનામાં રમતા રમતા અદ્ભુત સમાધિમૃત્યુને વરેલા...
- સ્વ. પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રી જયશેખરસૂરીશ્વરજી મ.સા.!**
- આપશ્રી ની કૃપાનું સર્જન...આપશ્રીને સમર્પણ

પ્ર. આ. શ્રી વિ. જયશંખરભૂરીસ્વરુ મ.શા.

એક અંગત વાત.....

કર્મપ્રકૃતિ - પ્રશ્નોત્તરી...

સિદ્ધિનાં સોપાન (પ્રણિધાનાદિ પાંચ આશયોનું અત્યંત વિશદ વિવેચન)

યોગવિંશિકાનું વિવેચન...

આ બધા પુસ્તકોનું અધ્યયન કરીને અનેક સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો તથા અધ્યાપક પંડિતો મને પૂછતા હોય છે કે “સાહેબ વર્ષોથી અમે આના અધ્યયન -અધ્યાપનમાં છીએ... પણ અમને તો ક્યારેય આવા ઊંડાણભર્યા.... અપૂર્વ અને અદ્ભુત રહસ્યોનું નિઃશંક ઉદ્ઘાટન કરનારા ચિંતનો સ્ફુરતા નથી, આપશ્રીને કેવી રીતે સ્ફુરે છે ?” પ્રસ્તુત ગ્રંથની અનેક ટીપ્પણો અંગે પણ આવા સાશ્વર્ય ઉદ્ઘાર પ્રાયઃ ઘણાના નીકળશે...એટલે આ અંગે હું જે માનું છું તે બધાને જાણાવી દઉં...

દેવ-ગુરુની અચિન્ત્યકૃપા....આ એક મુખ્ય પરિબળ છે જ..

સિદ્ધાન્તદિવાકર પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રી જયઘોષ સૂ.મ.સા. તથા સહજનંદી સ્વ. દાદાગુરુદેવશ્રી પૂ.આ.શ્રી ધર્મજિત્ સૂ.મ.સા. ... બન્ને મહાત્માઓ પાસે કર્મસાહિત્યનું અધ્યયન થયું ત્યારે જ ઘણાં રહસ્યો મળ્યાં જ, પણ કોઈપણ વાત હેતુપુરસ્સર વિચારવાની પદ્ધતિ મળી... એના કારણે મને ઢગલાબંધ પ્રશ્નો ઉદ્ભવવા લાગ્યા. કેટલાકના સ્વયં સમાધાન પદાર્થોના પૂર્વાપર અનુસંધાનથી મળતા. કેટલાયના નહીં પણ મળતા, એ બધાના આ બન્ને મહાત્માઓ સમાધાન આપતા જેમાં ઘણાં જ નવા નવા ક્યારેય જેની કલ્પના સુદ્ધાં ન કરી હોય- એવા રહસ્યો મળતાં. પછી અનેકશઃ અધ્યયન કરાવવાનો અવસર સાંપડ્યો. હેતુ વગેરે માટે શાસ્ત્રવચનોને અનેક રીતે ચકાસવાની અને પૂર્વાપર વચનોને જોડવાની ટેવ પડી ગયેલી.. એટલે જેટલી વાર ભણાવવાનું થાય એટલી વાર કંઈક ને કંઈક નવી સ્ફુરણાઓ- નવાં રહસ્યો મળતાં જ. વળી પ્રશ્નો ઊઠે તો પૂજ્યપાદ ગચ્છાધિપતિશ્રી સમાધાનદાતા હતા જ. આ ટીપ્પણોમાં પણ ઘણાં ઘણાં

ચિંતનો તેઓ શ્રીમદ્દના છે, માત્ર મારા શબ્દોમાં રજૂઆત છે.... સ્વ. પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ.સા. વગેરે પાસે ન્યાયગ્રન્થોનું અધ્યયન થવાથી ખીલેલી તર્કશક્તિ પાણ પ્રશ્નો ઊઠાવવામાં, એના સમાધાન શોધવામાં, એ સમાધાનમાં વળી બીજા કોઈ પ્રશ્નો અસંગતિ વગેરે ઊભા નથી થતા ને ? એ ચકાસવામાં, એ થતા હોય તો એ ટળી જાય એ રીતે પૂર્વપ્રશ્નનું નવું સમાધાન શોધવામાં... આ બધામાં ખૂબ ભાગ ભજવે છે. આ બધી વાતો જાણાવવા પાછળનું પ્રયોજન પાણ જાણાવી દઉં.

મારે તે તે દરેક સાધુ-સાધ્વી વૃન્દના વડીલોને ભલામાણ કરવી છે કે પોતાના આશ્રિત સાધુ-સાધ્વીજીનું અધ્યયન માત્ર પગારદાર પંડિતોના ભરોસે ન છોડી દેતા મહાત્માઓપાસે જ મહાત્માઓનું અધ્યયન થાય એવી વ્યવસ્થા ઊભી કરવી. મારું તો શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુ સૂરિસમુદાય પામવાનું એવું પરમ સૌભાગ્ય છે કે જેમાં ગુરુપરંપરાથી આ પદ્ધતિ જ આજ સુધી લગભગ ચાલી આવી છે ને હજુ ચાલુ છે. આનાથી ભાગનારને, ભાણાવનાર ગુરુ કે ગુરુભાઈ પ્રત્યે વિશેષ પ્રીતિ ઊભી થવી, વંદન-આદર બહુમાન-પરિલેહાણાદિ વૈયાવચ્ચ વગેરેના કારણે ક્ષયોપશમ વધારે ખીલવો, પ્રાપ્ત થયેલું જ્ઞાન પરિણતિરૂપ બનવાની વધતી શક્તિ, પંડિતની વ્યવસ્થા હોય ત્યાં વર્ષો સુધી સતત રહેવાની જરૂર નહીં કે એ માટે ગુરુ થી અલગ પડવાની જરૂર નહીં, વગેરે અનેક લાભ થાય છે. તો ભાણાવનારને પાણ પદાર્થો ઉપસ્થિત રહેવા, નવી-નવી સ્ફુરાણાઓ થવી, સતત શાસ્ત્રવ્યાસંગ રહેવો, એના કારણે અન્તર્મુખતા જળવાઈ રહેવી કે જે સંયમમાં સાચા આનંદનો આસ્વાદ કરાવનાર છે, આશ્રિતો પરનું વાત્સલ્ય, શાસનભક્તિ વગેરે અનેક અનેક લાભ થાય છે.

આ થોડા લાભો જાણાવ્યા છે. આ સિવાય પાણ અનેક લાભો છે.

દરેક શ્રમાણ-શ્રમાણીવૃન્દમાં આવી અધ્યયન-અધ્યાપન પદ્ધતિ જીવંત બને-વેગીલી બને-એવી પરમકૃપાળુ પરમાત્માને હું પ્રાર્થના કરું છું.

❖❖❖❖❖❖❖❖❖ અનુક્રમણિકા ❖❖❖❖❖❖❖❖❖

વિષય	પદાર્થસં. પૃષ્ઠાંક	ટીપ્પણ પૃષ્ઠાંક
દ્યુપબંધ્યાદિવિચાર.....	૧	
દ્યુવાદ્યુવસત્તા	૩	૯૪
સર્વ-દેશઘાતિત્વવિચાર.....	૫	૧૦૬
અનંતા. કયા ચારિત્ર નો ઘાત કરે ?		૧૦૮
ક્ષયોપશમનો વિસ્તૃતવિચાર		૧૧૨
પુણ્ય-પાપ પ્રકૃતિઓ	૬	૧૨૬
૪ પ્રકારનો વિપાક	૭	૧૩૦
ભૂયસ્કારાદિવિચાર.....	૮	૧૪૦
સર્વઉત્તરપ્રકૃતિઓના બંધસ્થાનો	૧૬	
સર્વઉત્તરપ્રકૃતિઓ અંગે ભૂય.	૨૩	
સર્વ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ અંગે અલ્પતર	૨૮	
નિષેકરચના	૩૩	
મૂળ-ઉત્તરપ્રકૃતિઓના ઉ. સ્થિતિબંધ	૩૪	
આયુષ્યબંધ ક્યારે ?	૩૭	૧૪૨
જ. સ્થિતિબંધ	૩૮	૧૪૪
જ. સ્થિતિબંધ અંગે ૪ મત	૪૦	
ઉ. સ્થિતિબંધ સ્વામિત્વ	૪૧	૧૫૦
જ. સ્થિતિબંધ સ્વામિત્વ	૪૨	૧૫૪
સાઘાદિ ભાંગાની સમજણ		૧૫૬
સ્થિતિબંધ અલ્પબહુત્વ	૪૪	૧૫૭
યોગોનું અલ્પબહુત્વ	૪૬	૧૫૮
સ્થિતિબંધસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ	૪૭	૧૫૮
હાનિ-વૃદ્ધિના ષટ્સ્થાનોની સમજણ		૧૬૦
અબંધકાળ	૪૮	૧૬૧
સતતબંધકાળ	૪૯	૧૬૨
અનુભાગબંધ	૫૦	૧૬૩
ઉ. રસબંધસ્વામિત્વ	૫૩	૧૬૬

જ. રસબંધસ્વામિત્વ	૫૪	૧૭૨
મૂળકર્મના જ. રસબંધ અંગે વિચારણા		૧૮૩
પ્રદેશબંધ	૫૬	૧૮૮
વર્ગણાઓનું સ્વરૂપ	૫૭	૧૮૮
ઉ. પદે પ્રદેશવહેંચણી	૬૧	૧૮૮
જ. પદે પ્રદેશવહેંચણી	૬૫	૨૦૧
ગુણશ્રેણિઓ	૬૬	૨૦૩
પલ્લોપમ	૬૯	
પુદ્. પરાવર્ત	૭૧	૨૦૮
ઉ. પ્રદેશબંધસ્વામિત્વ	૭૪	
જ. પ્રદેશબંધસ્વામિત્વ	૭૭	૨૧૦
૭ બોલનું અલ્પબહુત્વ	૭૮	
યોગનું સ્વરૂપ	૭૮	
ઘનીકૃતલોક	૮૩	
ઉપશમશ્રેણિ	૮૩	
ક્ષપકશ્રેણિ	૯૨	
શું જ. સ્થિતિબંધ અંગે પંચસંગ્રહ અને		
કમ્મપચડીનો મત એક છે ?		૨૧૩

પુસ્તકમાં ઉપયોગમાં લીધેલી કેટલીક સંજ્ઞાઓ -

ઉ. કે ઉત્કૃ.	=	ઉત્કૃષ્ટ
જ. કે જધ.	=	જઘન્ય
v	=	વિશેષાધિક
P	=	પલ્લોપમ
સા. કે સાગરો.	=	સાગરોપમ

a = અસંખ્ય, A = અનંત, s = સંખ્યાતું... આ ત્રણે અલ્પબહુત્વમાં આવે તો અસંખ્યગુણ, અનંતગુણ અને સંખ્યાતગુણ એવા અર્થ જાણવા.

પદાર્થ વિભાગ માં અંગ્રેજીમાં 1,2,3 વગેરે જે અંકો આપેલા છે તે ટીપ્પણવિભાગમાં તે તેને સંલગ્ન ટીપ્પણનો નંબર જાણાવે છે.

સર્વપ્રકૃતિઓના ભૂયસ્કારાદિના નિરૂપણમાં ગૂઢરાતીમાં ૧, ૨, ૩, વગેરે નંબરો જે આપ્યા છે તે, તે તે બંધસ્થાનાદિના નિરૂપણ પછી તરત એના કારણ વગેરે જાણાવ્યા છે તેના નંબર જાણવા.

॥ શ્રી શંખેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

શ્રી પ્રેમ ભુવનભાનુ જ્યઘોષ ધર્મજિત્-જ્યશેખરસૂરીશેભ્યો નમઃ

ૐ નમઃ

‘શતક’ નામે પાંચમા કર્મગ્રંથના પદાર્થો

શ્રી તીર્થંકરદેવને નમસ્કાર કરીને નીચે મુજબ ૨૬ દ્વારો કહીશ.

(૧-૬) ધ્રુવબંધી - અધ્રુવબંધી, ધ્રુવોદયી-અધ્રુવોદયી, ધ્રુવસત્તા-અધ્રુવસત્તા.

(૭-૧૨) ઘાતી-અઘાતી, પુણ્ય-પાપ, પરાવર્તમાન-અપરાવર્તમાન.

(૧૩-૧૬) ક્ષેત્ર-ભવ-જીવ-પુદ્ગલવિપાકી એમ ચાર પ્રકારના વિપાકવાળી પ્રકૃતિઓ

(૧૭-૨૦) પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ અને પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારે બંધવિધિ.

(૨૧-૨૪) ચાર પ્રકારના બંધનું સ્વામિત્વ

(૨૫-૨૬) ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપક શ્રેણિ.

(૧) ધ્રુવબંધી : પોતાના બંધહેતુઓ વિદ્યમાન હોય ત્યાં સુધી (અર્થાત્ બંધવિચ્છેદ ન થયો હોય ત્યાં સુધી) જે પ્રકૃતિને બધા જીવો સતત બાંધતા હોય તેવી પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી કહેવાય છે. ૪૭ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવબંધી છે.

જ્ઞાના. ૫ + દર્શના. ૪ + અંતરાય ૫ (આ જ્ઞાનાવરાણીયાદિ ૧૪ કહેવાય)	૧૦ મા ગુણઠાણા સુધી
થીગુદ્ધિત્રિક	બીજા ગુણ સુધી
નિદ્રાદિક	આઠમાના ૧લા ભાગ સુધી
મિથ્યા, મોહ.	૧ લે
અનંતા, વગેરે ૧૨ કષાયો	ક્રમશઃ બીજા, ચોથા, પાંચમા સુધી
ભય-જુગુ.	૮ મા સુધી
સંજ્ઞ. ૪	ક્રમશઃ ૮ માના બીજાથી પાંચમા ભાગ સુધી.
અગુરુ, નિર્માણ, ઉપઘાત, તૈક્કા, વર્ણાદિ ૪	૮ માના ૬ઠ્ઠા ભાગ સુધી.

શતક - ગાથા: ૧, ૨

.....

આમ જ્ઞાના. ૫ + દર્શના. ૮+મોહ. ૧૮+નામ ૮+અંતરાય-૫=કુલ ૪૭
 ૨) અધુવબંધી : મિથ્યાત્વાદિ સ્વબંધ હેતુની વિદ્યમાનતામાં પણ જે ક્યારેક
 બંધાય ક્યારેક ન બંધાય એ પ્રકૃતિઓ અધુવબંધી કહેવાય છે.

વેદનીય - ૨ શાતા - અશાતા

મોહનીય - ૭ હાસ્ય-રતિ, અરતિ-શોક, ૩ વેદ

આયુષ્ય - ૪ દેવાદિ ૪

નામ - ૫૮ ૩ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૬ સંઘ. ૬ સંસ્થાન, ૫ જાતિ,
 ૪ ગતિ, ૨ ખગતિ, ૪ આનુપૂર્વી, જિન, ઉચ્છ,
 આતપ-ઉદ્યોત, પરાધાત, ત્રસાદિ-૨૦

ગોત્ર - ૨ ઊંચ, નીચ.

કુલ - ૭૩ પ્રકૃતિઓ અધુવબંધી છે. શાતા વગેરે કેટલીક પરાવર્તમાન હોવાથી
 ને આહારક શરીર. વગેરે કેટલીક અમુક પ્રાયોગ્યબંધ હોય ત્યારે જ બંધાતી
 હોવાથી સતત બંધાતી નથી.

૩) ધ્રુવોદયી : ઉદયવિચ્છેદ ન થયો હોય ત્યાં સુધી જે પ્રકૃતિઓ બધાને
 સતત ઉદયમાં હોય તે ધ્રુવોદયી કહેવાય છે.

જ્ઞાના. ૧૪	૧૨ માના ચરમ સમય સુધી	સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ,
મિથ્યા. મો.	૧ લા ગુણ સુધી	નિર્માણ, અગુરુ, તૈઠ્ઠા,
નામ-૧૨	૧૩ મા ગુણ સુધી	વર્ણાદિ ૪ આ નામની ૧૨ છે

કુલ ૨૭ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવોદયી છે.

૪) અધુવોદયી : ઉદયવિચ્છેદ ન થયો હોવા છતાં ક્યારેક જેનો ઉદય ન
 પણ હોય એવી પ્રકૃતિઓ અધુવોદયી કહેવાય છે.

દર્શનાવરાણ - ૫ નિદ્રાપંચક

વેદનીય - ૨ શાતા, અશાતા

મોહનીય - ૨૭ મિથ્યાત્વ સિવાયની

આયુષ્ય - ૪ દેવાદિ

નામ - ૫૫ ૪ ગતિ, ૫ જાતિ, ૩ શરીર, ૩ ઉપાંગ, ૬ સંઘયાણ, ૬ સંસ્થાન, ૪ આનુપૂર્વી, આતપ, ઉદ્યોત, ઉપધાત, પરા, ૨ ખગતિ, જિન, ઉચ્છ્ર, સ્થિરાદિ ૪ સિવાયની ત્રસાદિ ૧૬

ગોત્ર - ૨ ઊંચ, નીચ

કુલ - ૯૫ પ્રકૃતિઓ અધુવોદયી છે.

ધ્રુવબંધી વગેરે વિશે ભાંગા -

અધુવબંધીનો બંધ અને અધુવોદયીનો ઉદય સાદિ-સાન્ત જ હોય છે.

	ધ્રુવબંધ	ધ્રુવોદય
અનાદિ-અનન્ત	અભવ્યાદિને...૪૭	અભવ્યાદિને...૨૭
અનાદિ-સાન્ત	સમ્યક્વાદિ પામનારને..૪૭	સમ્યક્વાદિ પામનારને..૨૭
સાદિ-સાન્ત	બંધ વિચ્છેદ પછી પડનારને...૪૭	ઉદય વિચ્છેદ પછી પડનારને માત્ર મિ.મો.

સાદિ-સાન્ત ભાંગો ધ્રુવબંધીમાં બંધી પ્રકૃતિઓનો મળે છે, પણ ધ્રુવોદયીમાં માત્ર મિથ્યાત્વ મોહનીયનો જ મળે છે, શેષ ધ્રુવોદયીનો, ઉદયવિચ્છેદ બાદ પતન ન હોવાના કારણે પુનઃ ઉદય થતો ન હોવાથી સાદિ સાન્ત ભાંગો મળતો નથી. ^૨ સાદિ-અનન્ત ભાંગો એકેયનો મળતો નથી. જેનો આદિ (પ્રારંભ) હોય તે સાદિ, ન હોય તે અનાદિ. જેનો અન્ત હોય તે સાન્ત, ન હોય તે અનન્ત.

૫) ધ્રુવસત્તા : સમ્યક્વાદિ ઉત્તરગુણોને નહીં પામેલા સર્વ સંસારી જીવોને જે પ્રકૃતિઓની સત્તા સતત મળતી હોય તે ધ્રુવસત્તાક પ્રકૃતિઓ કહેવાય છે.

કુલ ૧૩૦ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવસત્તાક છે.

જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૧૪, નિદ્રાપંચક, બે વેદનીય, ૨૬ મોહનીય (સમ્ય. મિશ્ર વિના), નામની ૮૨, નીચગોત્ર =કુલ ૧૩૦.

નામની ૮૨ પ્રકૃતિઓ : તિર્યચ્છ્રિક, ૫ જાતિ, ઔદા ૭, તૈઃકા ૭, ૬ સંસ્થાન, ૬ સંઘયાણ, વર્ણાદિ ૨૦, ખગતિદ્વિક, જિન સિવાયની ૭ પ્રત્યેક, ત્રસાદિ ૨૦.

શ્લોક - ગાથા: ૫, ૭, ૮

.....

૬) અધુવસત્તા : સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો ન પામેલા જીવોમાં પાણ જેની સત્તા ક્યારેક હોય ક્યારેક ન હોય એવી પ્રકૃતિઓ...

મોહનીય - ૨	૩સમ્ય. મિશ્ર. અભવ્યાદિને ન હોય.. સમ્ય. પતિતને P/a પછી ન હોય.
આયુ. ૪	બદ્ધાયુષ્કને પાણ વધુમાં વધુ બે જ સત્તામાં હોવાથી.
નામ-૨૧	૪મનુ.દ્વિક... તેઉ-વાઉમાં ઉવેલ્યા બાદ સત્તા ન હોય.
વૈક્રિય-૧૧...	એકે.માં ઉવેલ્યા બાદ ન હોય.
જિનનામ...	સમ્યક્ત્વી પાણ બધા જ જીવો બાંધતા ન હોવાથી
આહારક...	સર્વવિરત પાણ બધા જ બાંધતા ન હોવાથી, બાંધનારને પાણ અવિરતે ગયા બાદ P/a પછી સત્તા ન હોવાથી.
ઉચ્ચગોત્ર..	તેઉ-વાઉમાં ગયા બાદ P/a માં ઉવેલી નાખ્યા બાદ સત્તામાં ન હોય... ત્યાંથી અન્યત્ર તિર્યચમાં પાણ ઉચ્ચ ન બાંધે ત્યાં સુધી ન હોય.

ગુણઠાણે ધુવસત્તા :

- ૫મિથ્યા મો. ૧, ૨, ૩ ગુણઠાણે અવશ્ય સત્તા હોય. ૪ થી ૧૧ ગુણઠાણે વિકલ્પે હોય.
- ૬સમ્ય. મો. બીજે ગુણઠાણે અવશ્ય હોય. ૧ લે અને ૩ થી ૧૧ મે વિકલ્પે.
- ૭મિશ્ર મો. બીજે - ત્રીજે અવશ્ય હોય. ૧ લે અને ૪ થી ૧૧ મે વિકલ્પે.
- ૮અનંતા. ૪ પહેલે - બીજે અવશ્ય હોય. ૩ થી ૧૧ મે વિકલ્પે.
- ૯આહારક ૭ બધા જ ગુણઠાણે વિકલ્પે, પાણ પહેલે ગુણઠાણે જિનની સાથે ન જ હોય.
- ૧૦જિનનામ બીજે - ત્રીજે ન જ હોય.. શેષ સર્વત્ર વિકલ્પે. ૧ લે અન્તર્મુ. માટે આવે ત્યારે હોય.

૭. ધાતી : ૪૫. આત્માના પરમાત્મભાવસ્વરૂપ જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોને હાણે તે પ્રકૃતિઓ ધાતી કહેવાય છે. તદ્ભિન્ન પ્રકૃતિઓ અધાતી છે. જ્ઞાનાવરાણ, દર્શનાવરાણ, મોહનીય અને અંતરાય આ ૪ મૂળપ્રકૃતિઓ ધાતી છે. તદ્ભિન્ન વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર આ ૪ અધાતી છે.

ધાતી પ્રકૃતિઓના પાણ બે ભેદ છે.

સ્વઆવાર્યગુણને જે સર્વથા હાણે તે સર્વધાતી અને

સ્વઆવાર્યગુણને જે અંશતઃ હાણે તે દેશધાતી.

સર્વધાતી	૨૦
જ્ઞાના. ૧	¹¹ કેવલજ્ઞાનાવરાણ
દર્શના. ૬	કેવલદર્શના. + નિદ્રાપંચક
મોહનીય ૧૩.	¹² મિથ્યાત્વમો. + ¹³ આદ્ય ૧૨ કષાયો
દેશધાતી	૨૫
જ્ઞાના. ૪	¹⁴ મતિ. શ્રુત. અવધિ. મનઃપર્યવજ્ઞાના.
દર્શના. ૩	ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ.
મોહનીય ૧૩.	¹⁵ સંજ્વ. ૪ + ૯ નોકષાય.
અંતરાય ૫	¹⁶ દાનાંતરાયાદિ ૫.

આ વિભાગ બંધની અપેક્ષાએ જાણવો. ઉદય કે સત્તાની અપેક્ષાએ લઈએ તો સમ્ય. મિશ્ર. પાણ ઉમેરવી પડે. એમાંથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ દેશધાતી છે, અને મિશ્રમોહનીય સર્વધાતી છે.

જે પ્રકૃતિઓના માત્ર સર્વધાતી સ્પર્ધકો જ હોય તે પ્રકૃતિ સર્વધાતી કહેવાય છે અને જેના દેશધાતી સ્પર્ધકો પાણ હોય તે દેશધાતી. (સમ્ય. મોહનીયના માત્ર દેશધાતી સ્પર્ધકો હોય છે તે જાણવું.) સર્વ-દેશધાતીની આ વ્યાખ્યા કર્મદલિકોના સ્વરૂપની અપેક્ષાએ છે. પૂર્વે કહેલી વ્યાખ્યા એના કાર્યની અપેક્ષાએ છે.

એક ઠાણિયો અને મંદ બે ઠાણિયો રસ ધરાવતા સ્પર્ધકો દેશધાતી હોય

શાલક - ગ્રાથા: ૧૩, ૧૪

.....

છે, અને મધ્યમ બે ઠાણિયો, તથા એની ઉપરનો બધો બે ઠાણિયો, ૩ ઠા. તથા ૪ ઠા. આ બધો રસ સર્વઘાતી હોય છે.

૮) અઘાતી - ૭૫

વેદનીય...	૨
આયુ...	૪
નામ...	૬૭
ગોત્ર...	૨

ચોરના સંગાથે શાહુકાર પાણ ચોર કહેવાય છે, એમ ઘાતી પ્રકૃતિઓની વિદ્યમાનતામાં અઘાતી પાણ ઘાતીતુલ્ય બની જાય છે.

૯) પુણ્ય પ્રકૃતિ - ૪૨

જેનો તીવ્રરસ વિશુદ્ધિથી બંધાય છે અને જેના ઉદયે જીવને અનુકૂળતા મળે છે તે પુણ્યપ્રકૃતિ છે.

વેદનીય.. ૧	શાતા
આયુ... ૩	દેવ, મનુ, ^{૧૭} તિર્યંચાયુ
ગોત્ર... ૧	ઉચ્ચ.
નામ.. ૩૭	દેવદિક, મનુદિક, પંચે, પાંચ શરીર, ૩ અંગોપાંગ, પ્રથમ સંઘ-સંસ્થાન, પરા, ઉચ્છ, આતપ, ઉદ્યોત, અગુરુ, જિન, નિર્માણ, શુભવાણાદિ ૪, ત્રસદસક, શુભખગતિ.

૧૦) પાપ પ્રકૃતિ - ૮૨

જેનો તીવ્રરસ સંકલેશથી બંધાય છે અને જેના ઉદયે જીવને પ્રતિકૂળતા મળે છે તે પાપપ્રકૃતિ છે.

^{૧૮} ઘાતી.. ૪૫, વેદનીય.. ૧	અશાતા
આયુ.. ૧	નરકાયુ
ગોત્ર.. ૧	નીચ
નામ.. ૩૪	તિર્યંચદિક, નરકદિક, જાતિયતુષ્ક, અપ્રથમ સંઘ-સંસ્થાન ૧૦, અશુભવાણાદિ ૪, કુખગતિ, ઉપઘાત, ^{૧૯} સ્થાવર દસક.

૧૧) અપરાવર્તમાન - ૨૯

અન્ય પ્રકૃતિના બંધ કે ઉદયને નિવાર્યા વગર જે પ્રકૃતિઓના બંધ - ઉદય પ્રવર્તે તે અપરાવર્તમાન.

જ્ઞાનાં૫, દર્શનાં૪, અંતરાય ૫, મોહનીય ૩- મિથ્યાત્વ, ભય, જુગુપ્સા
નામ ૧૨- ધ્રુવબંધી ૯ + પરાં. ઉચ્છૃં. જિન.

૧૨) પરાવર્તમાન - ૯૧

જે પ્રકૃતિઓના બંધ કે ઉદય કે તદ્દુભય અન્યના બંધ - ઉદયને નિવારીને થતા હોય તે પ્રકૃતિઓ...

માત્ર ઉદયમાં પરાં - ૨૧	બંધ - ઉદય બન્નેમાં પરાં - ૬૬
દર્શનાં - ૫ નિદ્રા	વેદનીય - ૨
મોહનીય - ૧૬ કષાય	મોહનીય - ૭: હાસ્યાદિ ૪, ૩ વેદ ^{૨૦}
	આયુ. - ૪
બંધમાં પરાં અને ઉદયમાં અપરાં ૪-સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ.	નામ - ૫૧: ૪ ગતિ, ૫ જાતિ, ૩ શરીર, ૩ અંગો. ૬ સંઘ. ૬ સંસ્થાન, ૪ આનુ. આતપ, ઉદ્યોત, ૨ ખગતિ, ત્રસાદિ ૧૬. ગોત્ર - ૨

૧૩) ક્ષેત્રવિપાકી - ૪

અપાંતરાલ ક્ષેત્ર = આકાશને પામીને જ જેનો સાક્ષાત્ વિપાક=રસથીઉદય હોય તે ક્ષેત્રવિપાકી કહેવાય છે. ૪ આનુપૂર્વીયક્ષેત્રવિપાકી છે.

૧૪) ભવવિપાકી - ૪

નરકાદિ ભવ અંગે જ જેનો સાક્ષાત્ વિપાક છે તે ૪ આયુષ્ય ભવવિપાકી છે.

૧૫) જીવવિપાકી - ૭૮ સીધો જીવ પર જ પોતાના ઉદયનો પ્રભાવ જાણાવનારી પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે. અલબત્ત બધી જ પ્રકૃતિઓના ઉદયનું પરિણામ છેવટે તો જીવ જ ભોગવે છે, કારણ કે જીવે જ તે તે કર્મ બાંધ્યા

શ્લોક - ગ્રાથા: ૧૮, ૧૯, ૨૦

.....

છે. છતાં શરીરનામકર્મ વગેરે પુદ્ગલવિપાકી પ્રકૃતિઓ એવી છે કે એના ઉદયથી શરીરાદિપુદ્ગલોમાં તે તે ફેરફાર થાય છે... અને પછી એવા ફેરફારવાળા પુદ્ગલોની જીવ પર અસર થાય છે. માટે આ બધી પ્રકૃતિઓ પુદ્ગલવિપાકી વગેરે કહેવાય છે. પાણ મતિજ્ઞાનાવરાણકર્મ વગેરે ૭૮ પ્રકૃતિઓ એવી છે કે એ આકાશ-શરીરાદિ પુદ્ગલો વગેરેને કશી અસર કરતી નથી, અને સીધી જીવના આત્મપ્રદેશો પર જ અસર કરે છે. માટે આ પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી કહેવાય છે.

ઘાતી ૪૭, વેદનીય ૨, ગોત્ર ૨, તથા,
નામ ૨૭ ૪ ગતિ, ૫ જાતિ, ૨ ખગતિ, શ્વાસો, જિનનામ, ત્રસત્રિક,
સ્થાવરત્રિક, સુભગ ૪, દુર્ભગ ૪.

૧૬) પુદ્ગલવિપાકી - ૩૬

જે પ્રકૃતિઓનો વ્યક્તરૂપે સાક્ષાત્ વિપાક પુદ્ગલ પર હોય તે...
નામકર્મ... ૩૬.. ૧૨ ધ્રુવોદયી, ૩ શરીર, ઉપઘાત, ૨૨સાધા, પ્રત્યેક,
ઉદ્યોત, આતપ, પરાઘાત, ૩ ઉપાંગ, ૬ સંઘ, ૬
સંસ્થાન.

૧૭) પ્રકૃતિબંધદાર

પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ વગેરેની વ્યાખ્યા તથા મોદકનું દૃષ્ટાન્ત પ્રથમ કર્મગ્રન્થમાંથી જાણી લેવું. અથવા પ્રકૃતિબંધની આવી પાણ વ્યાખ્યા છે કે સ્થિતિ-અનુભાગ અને પ્રદેશબંધનો સમુદાય એ પ્રકૃતિબંધ.

વિવક્ષિત સમયે બંધાતી પ્રકૃતિઓની સંખ્યા એ બંધસ્થાન કહેવાય છે.

વિવક્ષિત સમયે બંધાતી પ્રકૃતિઓની સંખ્યા જો એના પૂર્વવર્તી સમયે બંધાયેલી પ્રકૃતિઓની સંખ્યા કરતાં અધિક હોય તો ભૂયસ્કારબંધ કહેવાય છે.

પ્રકૃતિઓની સંખ્યા કરતાં અલ્પ હોય તો અલ્પતરબંધ કહેવાય છે.

પ્રકૃતિઓની સંખ્યા કરતાં સમાન હોય તો અવસ્થિતબંધ કહેવાય છે, અને પૂર્વસમયે શૂન્યનું બંધસ્થાન હોય (અર્થાત્ બંધ નહોતો) તો વિવક્ષિત સમયે થતો બંધ એ અવક્તવ્ય^{૨૩} બંધ કહેવાય છે ^{૨૪}.

તે તે પ્રકૃતિના બંધસ્થાનાદિ જાણી કયા બંધસ્થાન પરથી અવ્યવહિતોત્તર

સમયે કયા કયા બંધસ્થાન પર જઈ શકાય એ વિચારવાથી ભૂયસ્કારાદિ જાણી શકાય છે.

મૂળપ્રકૃતિમાં ભૂયસ્કારાદિ

બંધસ્થાન : ૮, ૭, ૬, ૧. સામાન્યથી બધા જીવો આયુ વિના ૭ પ્રકૃતિઓ બાંધતા હોય છે. જ્યારે આયુષ્ય પાણ બાંધે ત્યારે ૮ નું બંધસ્થાન થાય. આયુબંધ અટક્યા પછી પાછું ૭ નું બંધસ્થાન. શ્રેણિમાં દસમા ગુણઠાણે મોહનીયનો બંધ અટકવાથી ૬ નું બંધસ્થાન. ૧૧-૧૨-૧૩ મે ગુણઠાણે ૧ નું બંધસ્થાન, માત્ર શાતાવેદનીય બંધાય છે.

ભૂયસ્કાર : ૬, ૭, ૮ એમ ત્રણ મળે. ૧૧ મેથી ૧૦મે આવે એટલે ૧ થી ૬ નો. ૧૦ મેથી ૮ મે આવે એટલે ૬ થી ૭ નો, આયુબંધકાળે ૭ થી ૮ નો ત્રીજો ભૂયસ્કાર.

અલ્પતર : ૭, ૬, ૧ એમ ત્રણ મળે..

આયુબંધ અટકે ત્યારે ૮ થી ૭

શ્રેણિમાં દસમે જાય ત્યારે ૭ થી ૬

શ્રેણિમાં ૧૧ કે ૧૨ મે જાય ત્યારે ૬ થી ૧

અવસ્થિત : ૮, ૭, ૬, ૧ એમ ચાર મળે..

જ્યારે આયુબંધનો પ્રારંભ કરે ત્યારે પ્રથમ સમય માટે ૮નો ભૂયસ્કાર કહેવાય.. પાણ બીજા સમયથી ૮નું જ બંધસ્થાન રહે એ અવસ્થિત કહેવાય.. આવું દરેક ભૂયસ્કાર, અલ્પતર કે અવક્તવ્ય બંધ માટે જાણવું.

અવક્તવ્ય : મૂળપ્રકૃતિમાં અવક્તવ્ય મળે નહીં.. કારણકે ૧૪ મે અબંધક થયા પછી પડવાનું ન હોવાથી ફરીથી બંધ હોતો નથી.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં ભૂયસ્કારાદિ.

જ્ઞાના. અંતરાય.. પાંચ પ્રકૃતિનું એક જ બંધસ્થાન છે, માટે ભૂયસ્કાર અલ્પતર મળે નહીં.

અવસ્થિત.. ૧ ૫ નું.. સામાન્યથી પાંચ પ્રકૃતિઓનો અવસ્થિત બંધ હોય છે.

અવકતવ્ય..૧ ૫ નું.. ૧૧ મેથી ૧૦મે કે ૪થે જનારને.

દર્શનાવરણ : બંધસ્થાન - ૩ : ૯- ૧લે, ૨ જો

૬- ત્રીજથી ૮ માના પહેલા ભાગ સુધી
થીણદિક ત્રિક વિના.

૪- ૮માના બીજાભાગથી ૧૦મા સુધી
નિદ્રાદિક વિના.

ભૂયસ્કાર - ૨ (૧) શ્રેણિથી પડતી વખતે ૪ થી ૬
(૨) ત્યાંથી સાર્વાદને આવે ત્યારે ૬ થી ૯

અલ્પતર - ૨ (૧) ૧લેથી ૩જો - ચોથે આવે.. ૯ થી ૬
(૨) ૮માના ૧લા ભાગથી બીજા ભાગે.. ૬ થી ૪

અવસ્થિત..૩ ૯,૬,૪

²⁵અવકતવ્ય..૨ (૧) ૧૧મેથી ૧૦મે આવે - ૦ થી ૪
(૨) ૧૧મેથી ૪ થે આવે - ૦ થી ૬

મોહનીય કર્મ : બંધસ્થાન ૧૦ છે.

૧) ૨૨.. ૧લે.. કોઈપણ જીવ એક સાથે એક જ વેદ ને એક
જ યુગલ બાંધી શકે છે, માટે બે વેદ + એક
યુગલ એમ ૪ પ્રકૃતિવિના (૨૬-૪=) ૨૨
પ્રકૃતિને મિથ્યાત્વીજીવ બાંધે છે.

૨) ૨૧. બીજે.. મિથ્યાત્વમો. વિના

૩) ૧૭.. ત્રીજે -ચોથે અનંતા. ૪ વિના

૪) ૧૩.. પાંચમે અપ્રત્યા. ૪ વિના

૫) ૯.. ૬,૭,૮મે પ્રત્યા. ૪ વિના

૬) ૫.. ૮માના ૧લાભાગે હાસ્ય-રતિ-ભય-જુગુ. વિના

૭) ૪.. બીજા ભાગે પુ. વેદ વિના

૮) ૩.. ત્રીજા ભાગે સં. ક્રોધ વિના

૯) ૨.. ચોથા ભાગે સં. માન વિના

૧૦) ૧.. પાંચમા ભાગે સં. માયા વિના

પહેલા ગુણઠાણે ત્રણે વેદ ને બન્ને યુગલ બંધાવાની શક્યતા હોવાથી $3 \times 2 = ૬$ ભાંગા ૨૨ ના બંધસ્થાનના મળે છે. બીજે નપું. વેદ બંધાતો નથી. તેથી બે વેદ X બે યુગલ $= ૪$ ભાંગા ૨૧ ના બંધસ્થાનના મળે. ત્રીજા ગુણઠાણેથી સ્ત્રીવેદ પાણ બંધાવાનો અટકી જવાથી માત્ર પુરુષવેદ જ બંધાય છે. એટલે વેદના ભાંગા મળતા નથી. તેથી ૩ થી ૬ ગુણ. સુધી માત્ર યુગલના બે ભાંગા મળે. સાતમા ગુણઠાણથી અરતિ-શોક યુગલ બંધાતું નથી. માટે હાસ્ય-રતિ યુગલ જ બંધાય છે. તેથી ૧-૧ ભાંગો જ મળે એ જાણવું.

ભૂયસ્કાર : ઉપશમશ્રેણીથી અદ્ધા ક્ષયે પડનાર અબંધકમાંથી ક્રમશઃ ૧, ૨, ૩ વગેરે પ્રકૃતિનો બંધક બને છે. એમાંથી ૧ નો બંધ જે કરે છે તે પ્રથમસમયે અવકતવ્ય અને બીજા સમયથી અવસ્થિતબંધ હોવાથી ભૂયસ્કાર તરીકે મળતો નથી. પછી ૨, ૩, ૪ વગેરે બધા ભૂયસ્કાર તરીકે મળે છે. એટલે કુલ ૮ ભૂયસ્કાર મળે છે.

મિથ્યાત્વે આવીને ૨૨ના બંધસ્થાનનો પ્રારંભ કરનારને પૂર્વ સમયે ૨૧, ૧૭, ૧૩ કે ૯.. આ ચારમાંથી કોઈપણ બંધસ્થાન સંભવે છે, કારણકે બેથી છ સુધીના કોઈપણ ગુણઠાણેથી સીધા પહેલે ગુણઠાણે આવી શકાય છે. તેમ છતાં આ બધા (૨૨નો) એક જ ભૂયસ્કાર કહેવાય છે. કારણકે ભૂયસ્કારાદિની પ્રજ્ઞપાણામાં વિવિક્ષિત સમયના બંધસ્થાનની મુખ્યતા છે. એ જો ન બદલાયું હોય તો પૂર્વ સમયવર્તી બંધસ્થાન બદલાય તો પાણ ભૂયસ્કારાદિ અલગ ગણાતા નથી.

સાસ્વાદને આવીને ૨૧ ના બંધસ્થાનનો પ્રારંભ કરનારને પૂર્વસમયે ૧૭, ૧૩ કે ૯ આ ત્રણમાંથી કોઈપણ બંધસ્થાન સંભવે છે, કારણ કે ઉપશમ સમ્યક્ત્વની સાથે જથા, પમા કે છદ્ધા ગુણઠાણે ગયેલો જીવ અનંતાનુબંધીનો ઉદય થાય તો સીધો બીજે આવી શકે છે. પાણ સાતમેથી આવી શકતો નથી. કારણ કે મૃત્યુ થાય તો જીવ સાતમેથી સીધો ચોથે જાય છે, પાણ એ સિવાય, ૧ થી પમાંના કોઈપણ ગુણઠાણે જીવ સાતમેથી સીધો જઈ શકતો નથી, છદ્ધે આવીને જ જઈ શકે છે.

૧૭ નો ભૂયસ્કાર પૂર્વસમયવર્તી ૧૩,૮,૫,૪,૩, ૨ કે ૧.. આ બંધા બંધસ્થાનોથી મળે છે. શ્રેણિમાં તે તે બંધસ્થાને વર્તતા જીવને આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો સીધો દેવલોકમાં ચોથે ગુણઠાણે ૧૭નો બંધ કરે છે. ૮ અને ૧૩ ના બંધસ્થાનેથી તો આયુક્ષય વિના પાણ (વિરતિપરિણામ ગુમાવવાથી) અવિરતે આવી ૧૭નો બંધ મળી શકે છે.

૧૩,૮,૫,૪,૩ અને ૨.. આ બંધા ભૂયસ્કાર અનુક્રમે ૮,૫,૪,૩,૨ અને ૧ સ્વરૂપ એક-એક બંધ સ્થાનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. કારણકે શ્રેણીમાંથી અદ્વાક્ષયે પડતો જીવ ક્રમશઃ જ પડતો હોવાથી ૧-૨-૩ વગેરે બંધા બંધસ્થાનોને સ્પર્શતો સ્પર્શતો જ પડે છે, એકેયને ઉદ્ધંધી શકતો નથી.

અલ્પતર : જીવ જેમ જેમ ઉપરના ગુણઠાણે જાય છે તેમ તેમ મોહનીયની ઓછી ઓછી પ્રકૃતિઓ બંધાવાથી અલ્પતર મળે છે. ૨૨થી અધિક કોઈ બંધસ્થાન નથી, માટે ૨૨નું અલ્પતર મળતું નથી. વળી ૧લે થી બીજે કોઈ જતું નથી, માટે ૨૨ પરથી ૨૧ના બંધસ્થાન પર જઈ શકાતું ન હોવાથી ૨૧નું બંધસ્થાન પાણ અલ્પતર તરીકે મળી શકતું નથી. બાકીના ૧૭,૧૩,૮,૫,૪,૩,૨ અને ૧.. આ આઠે બંધસ્થાનો અલ્પતર તરીકે મળે છે.

૧૭નો અલ્પતર ૨૨ના બંધસ્થાનથી જ મળે છે, ૨૧ પરથી તો ૨૨ પર જ જીવ જતો હોવાથી ૨૧ના બંધસ્થાનથી કોઈ જ અલ્પતર મળતો નથી. ૧૩ નું અલ્પતર ૨૨ કે ૧૭ ના બંધસ્થાનથી અને ૮નો અલ્પતર ૨૨,૧૭ કે ૧૩ના બંધસ્થાનથી મળે છે. શેષ ૫,૪,૩,૨ અને ૧ આ પાંચ અલ્પતર અનુક્રમે ૮,૫,૪,૩ અને ૨ ના બંધસ્થાનથી જ મળે છે, કારણકે જીવ ક્રમશઃ ચડે છે.

અવસ્થિત : દસે દસ બંધસ્થાનો અવસ્થિત તરીકે મળે છે.

અવક્તવ્ય : ૧૧-૧૦ મે ગુણઠાણે જીવ મોહનો અબંધક છે. ત્યાંથી અદ્વાક્ષયે પડે તો નવમાના પાંચમા ભાગે ૧ પ્રકૃતિબાંધે એ પ્રથમસમયે એક અવક્તવ્ય, તથા ભવક્ષયે પડે તો ૪થે ૧૭ બાંધવાથી એનો બીજો અવક્તવ્ય..

આમ કુલ બે અવકતવ્ય મળે છે.

નામકર્મ : બંધસ્થાન.. અવસ્થિતબંધ.. ૮ છે. ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૧.

(૧) ૨૩ : તૈ. કા., વાર્ણાદિ ૪, અગુરુ, ઉપઘાત, નિર્માણ, આ ૯ ધ્રુવબંધી પ્રકૃતિઓ છે. એટલે ૮ માના છઠ્ઠા ભાગ સુધી મળતા કોઈપણ બંધસ્થાનમાં આ ૯ પ્રકૃતિઓ તો હોય જ છે.

૯ + તિ. દ્વિ + એકે. + ઔદા. શરીર + હુંડક, સ્થા., અપર્યા., અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ, સૂ.બા. માંથી ૧+પ્રત્યેક સાધા. માંથી ૧=૨૩. આ બંધસ્થાન અપર્યા એકે. પ્રાયોગ્ય છે, તથા એના બંધક (બંધના સ્વામી) એકે., વિકલે., પંચે. તિ. તથા મનુષ્યો છે.

(૨) ૨૫ : (i) પર્યા. એકે. પ્રાયોગ્ય - ૨૩ - અપર્યા. + ઉચ્છૃ. + પરાઘાત + પર્યા. + સ્થિરાસ્થિર, શુભાશુભ, યશાયશમાંથી ૧-૧ બાંધે.

બંધક : એકે. વિકલે., પંચે. તિ., મનુ., ઈશાનાન્ત દેવ.

(ii) અપર્યા. વિકલે. પ્રાયોગ્ય - ૨૩ - એકે. સ્થાવર + વિકલે. + ત્રસ + ઔદા. અંગો. + છેવટું બંધક ૨૩ના બંધસ્થાનવત્.

(iii) અપર્યા. પંચે. તિ. પ્રાયોગ્ય : ૨૫ (i) મુજબ.. માત્ર વિકલત્રિકમાંથી એક જાતિના બદલે પંચે. જાતિ. બંધક: ૨૩ ના બંધસ્થાનવત્.

(iv) અપર્યા. મનુ. પ્રાયોગ્ય - ૨૫ (iii) મુજબ.. માત્ર તિ. દ્વિકના બદલે મનુ. દ્વિક, બંધકમાંથી તેઉ - વાઉકાય કાઢી નાખવા.

(૩) ૨૬ : ૨૫ (i) + આતપ કે ઉદ્યોત. બધું ૨૫ (i) મુજબ.

(૪) ૨૮ : (i) દેવપ્રાયોગ્ય : ૯ + દેવદ્વિક + પંચે. + વૈ.દ્વિક + સમચતુ. + ઉચ્છવાસ + પરા. + શુભખગતિ + ત્રસ ચતુ. + સુભગ + સુસ્વર + આદેય + સ્થિરાસ્થિરમાંથી ૧ + શુભાશુભમાંથી ૧ + યશાયશમાંથી ૧.

બંધક : પર્યા. પંચે. તિર્યચ - મનુષ્યો.

(ii) નરક પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (i) મુજબ. દેવદ્વિકના સ્થાને નરક દ્વિક તથા

કુખગતિ, દુર્ભગ ચતુ. અસ્થિર, અશુભ આ બધી અશુભ જ બાંધે.

(૫) ૨૮ : (i) દેવ પ્રાયોગ્ય : ૨૮ + જિનનામ.

બંધક : માત્ર કેટલાક સમ્યકત્વી મનુષ્યો.

(ii) મનુ. પ્રાયોગ્ય : ૮ + મનુ. દ્વિક + પંચે. + ઔ. દ્વિક + ૬ માંથી ૧ સંઘ. + ૬માંથી ૧ સંસ્થાન + બેમાંથી ૧ ખગતિ + ઉચ્છ. + પરા. + ત્રસ ચતુ. + સ્થિરાસ્થિર વગેરે ૬ જોડકામાંથી ૧-૧.

બંધક : તેઉ - વાઉ સિવાય બધા.

(iii) પર્યા. પંચે. તિ. પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (ii) મુજબ મનુ. દ્વિકના બદલે તિ. દ્વિક. બંધક : તેઉ - વાઉ પાણ બાંધે.

(iv) પર્યા. વિકલ પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (iii) મુજબ બધું અશુભ બાંધે. માત્ર સ્થિરાસ્થિર, શુભાશુભ, યશાયશમાંથી ૧-૧ બાંધે. બંધક - ૨૩ મુજબ.

(૬) ૩૦ : (i) દેવપ્રાયોગ્ય : ૨૮ + આહા. ૨. સ્થિર, શુભ, યશ જ બાંધે, પ્રતિપક્ષી નહીં. બંધક : અપ્રમત્તસંયત.

(ii) મનુ. પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (ii) + જિનનામ. સ્થિરાસ્થિર, શુભાશુભ, યશાયશના ભાંગા મળે.. બાકી બધું શુભ બાંધે.

બંધક : કેટલાક સમ્યકત્વી દેવ-નારકો.

(iii) પર્યા. પંચે. તિ. પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (iii) + ઉદ્યોત

(iv) પર્યા. વિકલે. પ્રાયોગ્ય : ૨૮ (iv) + ઉદ્યોત

(૭) ૩૧ : દેવપ્રાયોગ્ય : ૩૦ (i) + જિનનામ.

(૮) ૧ : યશનામ કર્મ : આ કોઈ ગતિ પ્રાયોગ્ય નથી

બંધક : ૮ માના ૭ મા ભાગે તથા ૯-૧૦ મે ગુણઠાણે રહેલા મહાત્માઓ.

ભૂયસ્કાર : ૬ મળે છે. ૧ નું બંધસ્થાન ભૂયસ્કાર તરીકે મળે નહીં એ સ્પષ્ટ છે. તથા ૨૩નું બંધસ્થાન પાણ ભૂયસ્કાર તરીકે મળતું નથી, કારણકે ૧ ના બંધસ્થાન પરથી કોઈ સીધું ૨૩ના બંધસ્થાન પર જઈ શકતું નથી.

(i) ૨૩ → ૨૫, (ii) ૨૩, ૨૫ → ૨૬, (iii) ૨૩, ૨૫, ૨૬ → ૨૮

(iv) ૧, ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮ → ૨૮,

(v) ૧, ૨૩, ૨૫, ૨૬, ૨૮, ૨૯ → ૩૦

(vi) ૧, ૨૮, ૨૯, ૩૦ → ૩૧

(૨૩ વગેરે પરથી જે ૨૮-૩૦ પર જાય તે જિન- આહારક વિનાના જાણવા. ઉપશમશ્રેણીમાં ચડતી વખતે ૨૮, ૨૯, ૩૦ કે ૩૧ માંથી જે બંધસ્થાન હોય એના પર જ પડતી વખતે ૮ માના છટ્ટા ભાગે આવે છે. માટે ૧ પરથી આ ચારે ભૂયસ્કાર મળી શકે છે.)

અલ્પતર: ૭ મળે. ૩૧ નું અલ્પતર ન મળે એ સ્પષ્ટ છે.

i) ૩૧, ૩૦, ૨૮, ૨૮ → ૧ (ii) ૩૦, ૨૮, ૨૮, ૨૬, ૨૫ → ૨૩,

(iii) ૩૦, ૨૮, ૨૮, ૨૬ → ૨૫ (iv) ૩૦, ૨૮, ૨૮ → ૨૬

(v) ૩૦, ૨૮ → ૨૮ (vi) ૩૧, ૩૦ → ૨૮ (vii) ૩૧ → ૩૦

(i) શ્રેણીમાં ૮ માના ૬ઠ્ઠા ભાગ સુધી ૩૧, ૩૦, ૨૮ કે ૨૮ બાંધનારા જીવો હોય છે. એ બધા જેવા ૭ મા ભાગ પર જાય કે માત્ર યશનામ બાંધે છે. માટે આ ચારે પરથી ૧નો અલ્પતર મળે છે.

(ii), (iii), (iv) - જિન કે આહાર દ્વિકવાળા ૩૦-૨૮ ના બંધસ્થાનપરથી ૨૩, ૨૫ કે ૨૬ ના અલ્પતર મળે નહીં.

(v) ૨૮+આહાર=૩૦ બાંધનારા અપ્રમત્તને પ્રમત્તે ૨૮નો અલ્પતર મળે. દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધનાર ક્ષાયોપ. સમ્યક્ત્વી છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તે નરકમાં જતી વખતે મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે નરકપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધે.

(vi) ૩૧ બાંધનાર અપ્રમત્ત પ્રમત્તે ૨૮ બાંધે. દેવપ્રાયોગ્ય ૩૦ બાંધનાર કાળ કરી દેવલોકે જાય, એ ત્યાં મનુ. પ્રાયો. ૨૮ બાંધે. ઉદ્યોત સાથે તિ. પ્રાયોગ્ય ૩૦ બાંધનારો મનુ. પ્રાયો ૨૮ બાંધે.

(vii) ૩૧નો બંધક કાળ કરી દેવલોકમાં મનુ. પ્રાયો. ૩૦ બાંધે.

અવકતવ્ય : ૩ મળે છે. ૧૧ મે અબંધક છે. અદ્વાક્ષયે પડી ૧૦ મે આવે ત્યારે (i) ૧ બાંધે. ૧૧ મે કાળ કરી જાય તો દેવલોકમાં જાય, ત્યાં મનુ. પ્રાયોગ્ય (ii) ૨૮ બાંધે કે (iii) ૩૦ બાંધે. આમ ૦ → ૧, ૨૮, ૩૦.. એમ ૩

શ્લોક - ગાથા: ૨૫

.....

અવક્તવ્ય મળે.

વેદનીયકર્મ : ૧ પ્રકૃતિનું ૧ જ બંધસ્થાન.. હંમેશા અવસ્થિત જ હોય છે. ભૂય., અલ્પ. કે અવક્તવ્ય મળતા નથી.

આયુ.ગોત્ર : ૧ પ્રકૃતિનું ૧ જ બંધસ્થાન. એ જ ૧ અવસ્થિત ને અવક્તવ્ય તરીકે મળે. ભૂય. કે અલ્પ. નથી.

સર્વ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ અંગે ભૂયસ્કારાદિની વિચારણા :-

અલબત્ત ગ્રન્થમાં આ વિચારણા નથી. પાણ સપ્રસંગ આપણે કરી લઈએ. આ વિચારણા કરવા માટે સર્વ ઉત્તરપ્રકૃતિઓના બંધસ્થાનો પહેલાં વિચારી લઈએ-

ક્રમ	બંધસ્થાન	વિકલ્પ	પ્રકૃતિઓ	ગુણઠાણું	કાળ	
					જયંત્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧	૧	અ	શાતા	૧૧,૧૨, ૧૩	૧ સમય ^૧	અન્તર્મુહૂર્ત.
૨	૧૭	અ	૧૪+શા. +યશ+ઉચ્ચ	૧૦	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૩	૧૮	અ	૧૭+સં.લોભ	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૪	૧૮	અ	૧૮ + સં.માયા	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૫	૨૦	અ	૧૮ + સં.માન	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૬	૨૧	અ	૨૦ + સં.ક્રોધ	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૭	૨૨	અ	૨૧ + પુરુષવેદ	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૮	૨૬	અ	૨૨ + હાસ્યાદિ ૪	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૯	૫૩	અ	^૨ ૨૫ + નામની ૨૮	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૧૦	૫૪	અ	૨૫ + ૨૮	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૧૧	૫૫	અ	૨૫ + ૩૦	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
		બ	^૩ ૨૭ + ૨૮	૬,૭,૮	૧ સમય	દેશોનપૂર્વકોડ
૧૨	૫૬	અ	૨૫ + ૩૧	૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
		બ	૨૭ + ૨૮	૬,૭,૮	૧ સમય	દેશોનપૂર્વકોડ
		ક	૨૭ + ૨૮ + દેવાયુ	૬,૭	અન્તર્મુ. ^૫	અન્તર્મુ.
૧૩	૫૭	અ	૨૭ + ૩૦	૭,૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
		બ	૨૭ + ૨૮ + દેવાયુ	૬,૭	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.

૧૪	૫૮	અ	૨૭ + ૩૧	૭, ૮	૧ સમય	અન્તર્મુ.
		બ	૨૭ + ૩૦ + દેવાયુ	૭	અન્તર્મુ. ^૬	અન્તર્મુ.
૧૫	૫૯	અ	૨૭ + ૩૧ + દેવાયુ	૭	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		બ	^૭ ૩૧ + ૨૮	૫	અન્તર્મુ.	દેશોનપૂર્વકોડ
૧૬	૬૦	અ	૩૧ + ૨૮	૫	અન્તર્મુ.	દેશોનપૂર્વકોડ
		બ	૩૧ + ૨૮ + દેવાયુ	૫	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
૧૭	૬૧	અ	૩૧ + ૨૮ + દેવાયુ	૫	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
૧૮	૬૩	અ	^{૧૦} ૩૫ + ૨૮	૩, ૪	અન્તર્મુ.	^{૧૩} દેશોનપૂર્વકોડ + ૩૫
૧૯	૬૪	અ	૩૫ + મનુપ્રાયો.૨૮	૩, ૪	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.ન્યૂન
		બ	૩૫ + ૨૮ + દેવાયુ	૪	અન્તર્મુ.	^{૧૧} ૩૩સાગરો.
		ક	૩૫ + ૨૮ + જિન	૪	અન્તર્મુ.	દેશોનપૂર્વકોડ
૨૦	૬૫	અ	૩૫ + ૨૮ + જિન	૪	અન્તર્મુ. ^{૧૨}	અન્તર્મુ.ન્યૂન ૩૩સાગરો.
		બ	૩૫ + ૨૮ + મનુઆયુ	૪	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		ક	૩૫+૨૮+જિન+દેવાયુ	૪	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
૨૧	૬૬	અ	૩૫+૨૮+જિન+મનુઆયુ	૪	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		બ	^{૧૩} ૪૩+૨૩	૧	૧ સમય ^{૧૪}	અન્તર્મુ.
૨૨	૬૭	અ	૪૩+૨૩+તિર્યચાયુ	૧	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
૨૩	૬૮	અ	૪૩+૨૫	૧	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૨૪	૬૯	અ	૪૩+૨૫+આયુ ^{૧૫}	૧	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		બ	૪૩+૨૬	૧	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૨૫	૭૦	અ	૪૩+૨૬+તિર્યચાયુ	૧	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		બ	૪૨ ^{૧૬} + ૨૮	૨	૧ સમય	૬ આવલિકા ^{૧૭}
૨૬	૭૧	અ	૪૩+૨૮	૧	૧ સમય	અન્તર્મુ.ન્યૂન
		બ	૪૨+૨૮+દેવાયુ	૨	અન્તર્મુ.	૩ પલ્યો.
		ક	૪૨+૨૮	૨	૧ સમય	અન્તર્મુ.
૨૭	૭૨	અ	૪૩+૨૮+આયુ ^{૧૮}	૧	અન્તર્મુ.	૬ આવલિકા
		બ	૪૨+૨૮+આયુ	૨	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.

		ક	૪૨+૨૮+ઉદ્યોત	૨	૧ સમય	૬ આવલિકા
		હ	૪૩+૨૮	૧	૧ સમય	અન્તર્મુ. ન્યૂન ૩૩ સાગરો. ^{૧૯}
૨૮	૭૩	અ	૪૩+૨૮+આયુ	૧	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
		બ	૪૩+૨૮+ઉદ્યોત	૧	૧ સમય	અન્તર્મુ. ન્યૂન ૩૩ સાગરો.
		ક	૪૨+૨૮+ઉદ્યોત+આયુ	૨	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
૨૮	૭૪	અ	૪૩+૨૮+ઉદ્યોત+આયુ	૧	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.

મહત્વની ટીપ્પણો :

૧) જે બંધસ્થાન ઉપશમશ્રેણિમાં મળે છે એ દરેકનો જઘન્યકાળ ૧ સમય મળી શકે છે. તે બંધસ્થાન શરુ થાય અને બીજા સમયે કાળ કરી દેવલોકમાં જાય એટલે ૪ થે ગુણઠાણે જવાથી બંધસ્થાન બદલાઈ જાય. તેથી વિવક્ષિત બંધસ્થાનનો કાળ માત્ર ૧ સમય મળી શકે છે. વળી, આખી શ્રેણિનો પાણુ કુલ કાળ અન્તર્મુ.થી વધારે નથી. એટલે શ્રેણિમાં મળતા બધા બંધસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ (નાનું) અન્તર્મુ. જ મળે છે.

૨) આઠમું બંધસ્થાન ૨૬ નું છે. એમાં જ્ઞાનાપ + દર્શનાજ + શાતા + ૮ મોહનીય + ઉચ્ચ + ૫ અંતરાય આમ ૬ મૂળકર્મોની ૨૫ પ્રકૃતિઓ + નામમાંથી ૧ યશ બંધાય છે. આ બંધસ્થાન આઠમા ગુણઠાણાના સાતમા ભાગે હોય છે. આઠમાના છઠ્ઠા ભાગ સુધી નામકર્મની ૨૮, ૨૯, ૩૦ કે ૩૧ બંધાતી હોય છે. એટલે ૨૫+૨૮, ૨૫+૨૯ વગેરે બંધસ્થાનો મળે છે. એટલે હવે પછીના બંધસ્થાનોમાં જે પ્રકૃતિઓ લખી છે એમાં પ્રથમસંખ્યા ૬ મૂળકર્મોની પ્રકૃતિઓની જાણવી, પછીની સંખ્યા નામની જાણવી અને આયુ બંધાતું હશે તો એનો પાણુ સ્વતંત્ર ઉલ્લેખ કરેલો જાણવો. અથાત્ ૫૩ ના બંધસ્થાનમાં ૨૫+૨૮ એમ લખ્યું છે તો ત્યાં ૬ કર્મોની ૨૫ પ્રકૃતિઓ જાણવી અને નામની દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ જાણવી. આ જ રીતે આગળ આગળ જાણવું.

૩) આઠમા ગુણઠાણાના પહેલા ભાગે નિદ્રાદ્વિક પાણુ બંધાતી હોય

છે. એટલે ૬ કર્મોની પ્રકૃતિ ૨૫ ના બદલે ૨૭ થાય છે. છઠ્ઠે-સાતમે ગુણઠાણે પાણ આ ૨૭ પ્રકૃતિઓ જ આ ૬ કર્મોની હોય છે.

૪) છઠ્ઠા-સાતમા ગુણઠાણાનો ભેગો કાળ દેશોનપૂર્વકોડ છે એટલે જે સંયમી આહાર બાંધતા નથી એમને આટલા કાળ સુધી $૨૭+૨૮=૫૫$ નું બંધસ્થાન મળે છે. એ જ રીતે જિનનામના બંધકને $૨૭+૨૮=૫૬$ ના બંધસ્થાનનો પાણ આટલો ઉત્કૃષ્ટકાળ જાણવો.

૫) કોઈપાણ જીવને જ્યારે પાણ આયુષ્યનો બંધ થાય ત્યારે જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અન્તર્મુ. સુધી આયુષ્ય બંધાય જ છે માટે આયુબંધવાળા કોઈપાણ બંધસ્થાનનો જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુ. મળે છે.

૬) $૨૭+૩૦+દેવાયુ=૫૮$ તથા $૨૭+૩૧+દેવાયુ=૫૯$ આ બન્ને બંધસ્થાન સાતમે ગુણઠાણે હોય છે. છઠ્ઠે ગુણઠાણે આહાર વિના ૫૬ કે ૫૭ ના બંધમાં દેવાયુ પાણ બંધાતુ હોય છે. એ બાંધતા બાંધતા સાતમે આવે એટલે ૫૮ કે ૫૯ નો બંધ ચાલુ થાય. છઠ્ઠે એટલા કાળ માટે આયુ બાંધ્યુ હોય કે જેથી સાતમે પ્રથમસમયે તો આયુબંધ થાય અને બીજા જ સમયથી આયુબંધ અટકી જાય, આવું બની શકતું નથી, અને તેથી સાતમે એક જ સમય માટે આયુબંધ મળતો નથી, સાતમે પાણ જે આયુ બાંધે તો અન્તર્મુ.કાળ માટે બાંધે જ છે. માટે દેવાયુસહિત ૫૮ કે ૫૯ ના બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ ૧ સમય મળી શકતો નથી.

૭) પાંચમા ગુણઠાણે પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ૪ વધવાથી ૬ કર્મોની કુલ ૩૧ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

૮) પાંચમા ગુણઠાણાનો જઘન્યકાળ અન્તર્મુ. છે. માટે $૩૧+૨૮=૫૯$ ના બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ અન્તર્મુ. કહ્યો છે. પાણ ચોથેથી અત્યંત વિશુદ્ધ થતો પાંચમે ગુણઠાણે આવે, ૫૯ નું બંધસ્થાન ચાલુ થાય અને બીજા જ સમયથી જિનનામના બંધનો પ્રારંભ કરે તો ૬૦ નું બંધસ્થાન ચાલુ થવાથી ૫૯ ના બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ ૧ સમય મળે. આ જ રીતે ૬૩ ના બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ પાણ ૧ સમય સંભવતો હોવો જોઈએ.

શાલક - ગાથા: ૨૫

.....

૯) $૩૧+૨૮=૬૦$ નો જઘન્યકાળ અન્તર્મુ. કહ્યો છે. પાણ જે પાંચમે ગુણઠાણે અન્તર્મુ. કે તેથી વધુ કાળ માટે જીવ રહ્યો અને $૩૧+૨૮ = ૫૯$ પ્રકૃતિઓ બાંધી. પછી અત્યંત વિશુદ્ધ થતો તે સર્વવિરતિ પામવાના પૂર્વસમયે -અર્થાત્ પાંચમા ગુણઠાણાના ચરમ સમયે જ જે જિનનામનો બંધ ચાલુ કરે, તો દ્વિચરમસમયે ૫૯, ચમરસમયે ૬૦, અને સર્વવિરતિના પ્રથમસમયે $૨૭+૨૮=૫૬$ બાંધવાથી ૬૦ ના બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ ૧ સમય પાણ મળી શકે છે.

૧૦) ચોથે ગુણઠાણે અપ્રત્યા ૪ કષાયો વધવાથી ૬ કર્મોની $૩૧+૪ = ૩૫$ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. ત્રીજે પાણ આ જ ૩૫ બંધાય છે. $૩૫+૨૮=૬૩$ નું બંધસ્થાન તિર્યંચો કે મનુષ્યોને હોય છે. કોઈક કોડપૂર્વના આયુષ્યવાળા મનુષ્યે સ્વાયુના ત્રિભાગશેષે યુગલિકનું ૩ પલ્યોપમનું આયુષ્ય બાંધી દીધું. પછી એ સમ્યક્ત્વ પામ્યો. ત્યારબાદ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામ્યો. અને એ લઈને યુગલિકમાં ગયો. તો અહીં સમ્યક્ત્વ પામ્યો ત્યારથી $૩૫+૨૮=૬૩$ ના બંધસ્થાનનો જે પ્રારંભ થયો. તે યુગલિકના ૩ પલ્યોપમના આયુષ્યના દ્વિચરમઅન્તર્મુહૂર્તે આયુબંધનો પ્રારંભ ન કરે ત્યાં સુધી આ જ બંધસ્થાન રહેવાથી ૬૩ ના બંધસ્થાનનો કુલકાળ દેશોન $\frac{૧}{૩}$ પૂર્વકોડ + ૩ પલ્યો. મળે છે.

૧૧) અનુત્તરવાસી દેવ ૩૩ સાગરો. સુધી ૪ થે ગુણઠાણે રહે છે અને $૩૫ + મનુ.પ્રાયોગ્ય ૨૮ = ૬૪$ બાંધે છે. પાણ છેવટે દ્વિચરમ અન્તર્મુહૂર્તે તો આયુબંધ કરવો જ પડે. એટલે બંધસ્થાન ૬૫ નું થઈ જાય. ચરમ તથા દ્વિચરમ બન્ને અન્તર્મુ. નો ભેગોકાળ પાણ અન્તર્મુ. હોય છે. તેથી ૬૪ ના બંધસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુ.ન્યૂન ૩૩ સાગરો. મળે છે. આ જ પ્રમાણે ૬૫(અ) માટે પાણ જાણવું.

૧૨) $૩૫+૨૮+જિન = ૬૫$ આમાં મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૨૮ છે. માટે બંધક દેવ છે. ઉપર (૧૧) માં કહ્યું એમ દ્વિચરમઅન્તર્મુહૂર્તે આયુબંધ કરે, અર્થાત્ ૬૬ બાંધે, અને પછી છેલ્લા અન્તર્મુ.માં પાછી ૬૫ બાંધે. પછી

મનુષ્યભવમાં $૩૫+૨૮+જિન=૬૪$ બાંધે એટલે ૬૫ નો જઘન્યકાળ અન્તર્મુ. મળે છે.

૧૩) ૧ લે ગુણઠાણે અનંત ૪ + થીણદ્વિત્રિક + મિથ્યા = ૮ પ્રકૃતિઓ વધવાથી ૬ કર્મોની કુલ $૩૫ + ૮ = ૪૩$ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

૧૪) ૧ લે ગુણઠાણે નામનાં ૨૩, ૨૫, ૨૬ વગેરે બંધસ્થાનો પરાવર્તમાન હોવાથી એક જ સમયમાં બદલાઈ જાય એવું પાણ બને છે. માટે આ ૨૩ વગેરે પ્રકૃતિઓવાળા બંધસ્થાનોનો જઘન્યકાળ એકસમય મળે છે. તેમજ અન્તર્મુ.બાદ તો અવશ્ય જ બંધસ્થાન બદલાઈ જાય છે. માટે આવા બંધસ્થાનોમાં ઉત્કૃષ્ટકાળ અન્તર્મુ.થી વધારે મળી શકતો નથી.

૧૫) $૪૩+૨૫+આયુ=૬૮...$ આમાં આયુ તરીકે તિર્યંચાયુ કે મનુષ્યાયુ જાણવું. આયુબંધ દરમ્યાન જે જાતિ, ગતિ, પર્યાપ્તિ (કે અપર્યાપ્તિ) બંધાતા હોય તેમાં પરાવર્તન થતું નથી. તેમજ તેની આગળ-પાછળના અન્તર્મુ. દરમ્યાન પાણ એમાં પરાવર્તન થતું નથી. તેથી આયુબંધદરમ્યાન કે આગળ-પાછળ ૨૩-૨૫-૨૮-૨૯ વગેરે નામના બંધસ્થાનોમાં પરાવર્તન થતું નથી એ જાણવું. એમ આતપ નામકર્મની પાણ વધઘટ થતી નથી, અર્થાત્ આ કાળ દરમ્યાન ૨૫ પરથી ૨૬ પર કે ૨૬ પરથી ૨૫ પર જીવ જતો નથી. ઉદ્યોત માટે નિશ્ચય થઈ શકતો નથી. જે ઉદ્યોતની વધ-ઘટ થઈ શકતી હોય તો આ કાળ દરમ્યાન ૨૫-૨૬ નું અને તિર્યંચપ્રાયોગ્ય ૨૯-૩૦ નું પરાવર્તન થઈ શકે એમ માનવાનું રહે. અને તો પછી $૪૩+૨૫+તિર્યંચાયુ = ૬૮$ નો જઘન્યકાળ ૧ સમય પાણ મળી શકે. તે આ રીતે - ૬૮ બાંધવાનું ચાલુ કરે અને બીજા જ સમયથી ઉદ્યોત પાણ બંધાવાનું ચાલુ થવાથી ૭૦ નું બંધસ્થાન આવી જાય. એટલે ૬૮ નો જઘન્યકાળ ૧ સમય મળ્યો. એમ કોઈ જીવ $૪૩+૨૫+ઉદ્યોત=૬૮$ બાંધતો હતો. પછી આયુબંધ ચાલુ કરવાથી ૭૦ નું બંધસ્થાન થયું પાણ એ પછીના બીજા જ સમયથી ઉદ્યોત બંધાતુ અટકી ગયું. તો ૭૦ નું બંધસ્થાન આયુબંધવાળુ હોવા છતાં પાણ એનો પાણ જઘન્યકાળ ૧ સમય મળી શકે. આ જ રીતે અન્ય બંધસ્થાનોમાં પાણ યથાયોગ્ય જાણવું. પાણ જે ઉદ્યોતની પાણ વધ ઘટ થઈ

શતક - ગાથા: ૨૫

.....

શકતી ન જ હોય તો આયુબંધવાળા આ બધા બંધસ્થાનોનો પણ જઘન્યકાળ અન્તર્મુ. જ માનવો પડે.

૧૬) બીજે ગુણઠાણે ૪૩ માંથી મિથ્યાવિનાની ૪૨ પ્રકૃતિઓ ૬ મૂળકર્મોની બંધાય છે.

૧૭) બીજ ગુણઠાણાનો જઘન્યકાળ ૧ સમય છે, માટે બીજગુણઠાણે મળતા કોઈપણ બંધસ્થાનનો જઘન્યકાળ ૧ સમય મળે છે. તેમ છતાં બીજગુણઠાણે આયુબંધવાળા જે બંધસ્થાનો છે એનો જઘન્યકાળ તો અન્તર્મુ. જ જાણવો. બીજ ગુણઠાણાનો ઉત્કૃષ્ટકાળ ૬ આવલિકા છે. પણ આ ૬ આવલિકા દરમ્યાન નામના ૨૮, ૨૯ બંધસ્થાનનું પરાવર્તન અવશ્ય થાય જ છે. માટે તે તે બંધસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટકાળ જે અન્તર્મુ. મળે છે. તે ૬ આવલિકા કરતાં નાનો જાણવો. તેમ છતાં યુગલિકો તથાભવસ્વભાવે દેવપ્રાયોગ્ય જ બાંધતા હોવાથી અને ૭ મી નારકીના જીવો તિર્યચપ્રાયોગ્ય જ બાંધતા હોવાથી $૪૨+૨૮=૭૦$ ના બંધસ્થાનનો યુગલિકોને ઉત્કૃષ્ટકાળ ૬ આવલિકા મળે છે, એમ ૭ મી નારકીના જીવને $૪૨+૨૯=૭૧$, તથા $૪૨+૨૯+ઉદ્યોત=૭૨$ આ બન્નેનો ઉત્કૃષ્ટકાળ ૬ આવલિકા મળે છે એ જાણવું. તદ્ભિન્નને ૬ આવલિકા કરતાં નાનું અન્તર્મુ.જાણવું. આયુબંધ તો બીજ ગુણઠાણાના પહેલા અને છેલ્લા અન્તર્મુ. સિવાયના વચલા અન્તર્મુ.કાળમાં જ સંભવિત હોવાથી આયુબંધ વાળા બંધસ્થાનોનો ઉત્કૃષ્ટકાળ પણ એ બે અન્તર્મુ.ન્યૂન ૬ આવલિકા પ્રમાણ અન્તર્મુ. જ જાણવો.

૧૮) $૪૩+૨૮+આયુ=૭૨...$ આમાં દેવાયુ કે નરકાયુ જાણવું. તથા ૭૨ ના જ $૪૨+૨૯+ આયુ....$ આવા બ વિકલ્પમાં તિર્યચાયુ કે નરાયુ જાણવું.

૧૯) ૧ લે ગુણઠાણે ૬ કર્મોની તો ૪૩ પ્રકૃતિઓ જ બંધાયા કરે છે, પણ નામની ૨૩, ૨૫.. વગેરે પ્રકૃતિઓ બંધાય છે ને બધી પરાવર્તમાન હોવાથી બંધસ્થાન પણ અન્તર્મુ.હૂર્ત-અન્તર્મુ.હૂર્ત બદલાયા કરે છે. તેમ છતાં, મિથ્યાત્વી યુગલિકોને અપયમિતઅવસ્થાના અન્તર્મુ.હૂર્તન્યૂન ૩ પલ્યો. અને સમ્યક્ત્વી

યુગલિકોને સંપૂર્ણ ૩ પલ્લો. સુધી દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ જ સતત બંધાય છે. (મિથ્યાત્વી યુગલિકોને અપર્યા. અવસ્થામાં સંજી પર્યા. તિર્યચ તથા મનુષ્યપ્રાયોગ્ય બંધ હોય છે.) આનતાદિ દેવોને સંપૂર્ણ સ્વાયુદરમ્યાન મનુષ્યપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો જ બંધ હોય છે. સાતમી નારકીના જીવોને ૩૩ સાગરો. સુધી તિર્યચપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો કે ઉદ્યોતસહિત ૩૦ નો જ સતત બંધ મળી શકે છે. એટલે આયુબંધનું દ્વિચરમઅન્તર્મુ. તથા ચરમ અન્તર્મુ. આ બેના ભેગા અન્તર્મુ. ન્યૂન ૩૩ સાગરો. જેટલા ઉત્કૃષ્ટકાળ સુધી $૪૩+૨૮=૭૨$ નું કે $૪૩+૨૮+ઉદ્યોત=૭૩$ નું બંધસ્થાન સતત મળી શકે છે. એમ $૪૩+૨૮=૭૧$ નું બંધસ્થાન યુગલિકને અન્તર્મુ.ન્યૂન ૩ પલ્લોપમ સુધી સતત મળી શકે છે.

આમ સર્વ ઉત્તરપ્રકૃતિઓના કુલ ૧ થી ૭૪ સુધીમાં ૨૮ બંધસ્થાનો મળે છે.

સર્વઉત્તરપ્રકૃતિઓ અંગે ભૂયસ્કાર :

ક્રમ	ક્યાવિકલ્પથી	ભૂય. નો ક્યો વિકલ્પ	ક્રમ	ક્યાવિકલ્પથી	ભૂય. નો ક્યો વિકલ્પ
૧	૧ અ	૧૭ અ		૫૫ બ	બ,ક
૨	૧૭ અ	૧૮ અ	૧૨	૫૫ અ,બ	૫૭ અ
૩	૧૮ અ	૧૯ અ		૫૬ બ	બ
૪	૧૯ અ	૨૦ અ	૧૩	૫૫ બ	૫૮ અ
૫	૨૦ અ	૨૧ અ		૫૬ અ,બ	અ
૬	૨૧ અ	૨૨ અ		૫૬ ^૩ ક	બ
૭	૨૨ અ	૨૬ અ		૫૭ અ	અ
૮	૨૬ અ	૫૩ અ	૧૪	૫૫ બ	૫૯ બ
૯	૨૬ અ	૫૪ અ		૫૭ બ	અ
	૫૩ ^૧ અ	અ	૧૫	૫૬ બ ^૧	૬૦ અ
૧૦	૨૬ અ	૫૫ અ		૫૯ બ	અ,બ
	૫૩ અ	અ,બ	૧૬	૬૦ અ	૬૧ અ
૧૧	૨૬ અ	૫૬ અ	૧૭	૫૫ બ	૬૩ અ
	૫૩ અ	અ		૫૯ બ	અ
	૫૪ અ	અ,બ	૧૮	૧ થી ૫૩ ^૫	૬૪ અ *
	૫૫ અ,બ ^૨	અ		૫૫ અ,બ	અ *

	૫૭ અ	અ *		૬૪ અ	ક
	૫૬ બ	ક		૬૪ ક ^૭	અ
	૫૮ બ	અ *		૬૬ બ	અ
	૬૦ અ	ક		૬૮ અ	અ
	૬૩ અ	*અ,બ,ક		૬૯ બ	અ
૧૯	૧ થી ૨૬,	૬૫ અ *		૭૦ બ ^૮	અ,બ,ક
	૫૪ અ	અ *	૨૬	૬૪ અ ^૯	૭૨ ^{૧૧} ક,ડ
	૫૬ અ,બ	અ *		૬૬ બ	ડ
	૫૮ અ	અ *		૬૮ અ	ડ
	૬૦ અ	અ *		૬૯ બ	ડ
	૬૪ અ	બ		૭૦ બ	ક,ડ ^{૧૦}
	૬૪ ક	અ*,ક		૭૧ અ	અ,ડ
૨૦	૬૫ અ	૬૬ અ		૭૧ ક	બ,ક,ડ
૨૧	૬૬ બ	૬૭ અ	૨૭	૬૪ ^{૧૧} અ	૭૩ બ
૨૨	૬૬ બ	૬૮ અ		૬૬ બ	બ
૨૩	૬૬ બ	૬૯ બ		૬૮ અ	બ
	૬૮ અ	અ,બ		૬૯ બ	બ
૨૪	૫૫ બ	૭૦ બ		૭૦ બ	બ
	૫૮ બ	બ		૭૧અ,ક	બ
	૬૩ અ	બ		૭૧ ક	ક
	૬૮ અ ^૬	અ		૭૨ બ,ક	ક
	૬૯ અ,બ	અ		૭૨ ડ	અ
૨૫	૫૫ બ	૭૧ અ		૭૨ ક,ડ	બ
	૫૮ બ	અ	૨૮	૭૨ ડ	૭૪ અ
	૬૩ અ	અ		૭૩ અ,બ	અ

ભૂયસ્કારની આ સંકલનામાં પ્રચલિત નિયમો ઉપરાંત નીચેના નિયમો સ્વીકારાયેલા છે.

આયુષ્યનો બંધ ચાલુ હોય ત્યારે જીવ છઠ્ઠે ગુણઠાણેથી સાતમે જઈ શકે છે. આ સિવાય કોઈ ગુણઠાણાની પરાવૃત્તિ થતી નથી. તથા આયુબંધની આગળ-પાછળ પાણ અન્તર્મુ. સુધી છઠ્ઠેથી સાતમે જવા સિવાય અન્ય કોઈ

ગુણઠાણાની પરાવૃત્તિ થતી નથી, પણ જે ગુણઠાણા પર આયુ બંધ થયો એ જ ગુણઠાણા પર જીવ આગળ-પાછળના અન્તર્મુદ્દરમ્યાન રહે છે. એટલે આયુબંધવાળા વિકલ્પ પરથી તરત પછીના સમયે અન્યગુણઠાણાના વિકલ્પો મળી શકતા નથી. જિનનામકર્મનો નવો બંધ ઘાણા વિશુદ્ધ્યમાન પરિણામથી પ્રારંભ પામે છે. આયુબંધ દરમ્યાન ઘોલમાન પરિણામ હોય છે, એટલે એ દરમ્યાન જિનનામ નવું બંધાવાનું ચાલુ થતું નથી, એમ માનેલું છે. તેથી ૬૦ થી ૬૧૨ વગેરે ભૂયઃકલ્યા નથી. સાતમા ગુણઠાણેથી પડનારો જીવ છઠ્ઠે આવીને જ પાંચમા વગેરે ગુણઠાણે જઈ શકે છે, છઠ્ઠે આવ્યા વિના સાતમેથી સીધું પાંચમે વગેરે ગુણઠાણે જઈ શકાતું નથી. માત્ર મરાણથી દેવલોકમાં સીધું ચોથું ગુણઠાણે આવી શકે છે. આના કારણે ભૂયસ્કારના જે વિકલ્પો મળે છે તેના પર * નિશાની કરી છે. શ્રેણિના કે પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વવાળો પડતો જીવ છઠ્ઠા, પાંચમા કે ચોથા ગુણઠાણાથી સીધો બીજે કે સીધો પહેલે ગુણઠાણે પણ જઈ શકે છે. એણે ક્રમશઃ જ પડવું પડે એવો નિયમ નથી (શ્રેણિથી અદ્વાક્ષયે પડનારો છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી ક્રમશઃ જ પડે છે.)

પહેલે ગુણઠાણે પરાવર્તન પરિણામમાં રહેલો જીવ ૨૩ થી સીધો ૨૫ કે ૨૮ કે ૨૮ થી સીધો ૨૩ વગેરે બંધસ્થાનો બાંધી શકે છે. પણ બીજા વગેરે ગુણઠાણે ૨૮ નો બંધક પડીને આવે તો પહેલા ગુણઠાણાના પ્રથમ અન્તર્મુદ્દરમાં ૨૮ જ બાંધે, પછી બંધસ્થાન બદલાય.

૧) શ્રેણિથી પડનારાને ૮ માના છઠ્ઠા ભાગે આવે ત્યારે (નામકર્મના ૨૮, ૨૮, ૩૦, ૩૧ ના બંધકજીવોને ક્રમશઃ) ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬ નું બંધસ્થાન આવે છે. એટલે ૨૬ ના બંધસ્થાન પરથી આ ચારે ભૂયસ્કાર મળી શકે છે.

નામકર્મનો ૨૮ નો બંધકજીવ ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતી વખતે આઠમાના બીજાભાગે આવે ત્યારે ૫૩ પ્રકૃતિબાંધે છે. આ જીવ શ્રેણિમાં આગળ વધતાં વધતાં નવું જિનનામ, આહા ૨ કે તે બન્ને બાંધવાનો પ્રારંભ પણ કરી શકે છે, તેથી ૫૩ ના બંધસ્થાન પરથી ૫૪, ૫૫ કે ૫૬ નો ભૂયસ્કાર મળી શકે

છે. એમ પ૪ ના બંધકને પ૫ કે પ૬ નું, તથા પ૫ ના બંધકને પ૬ નું બંધસ્થાન પાણ ચાલુ થઈ શકે છે. પાણ શ્રેણિથી પડતી વખતે નવા જિનનામનો કે આહા. ૨ ના બંધનો પ્રારંભ શક્ય જાણાતો નથી.

૮ માના બીજાભાગથી નીચે ઉતરી પહેલા ભાગે આવે એટલે નિદ્રાદિક ઉમેરાવાથી પ૩, પ૪, પ૫, પ૬ ના બંધકો ક્રમશઃ પ૫, પ૬, પ૭, પ૮ ના બંધસ્થાન પર આવે છે.

૨) ઉપશમશ્રેણિમાં આઠમાના પહેલા ભાગે પ૫ ના બંધકને આઠમાના બીજાભાગના પ્રથમ સમયે જિન+આહા.૨ નવા બંધાવાના ચાલુ થાય, ને નિદ્રાદિકનો બંધ અટકે એટલે પ૫ થી પ૬ નો આ રીતે પાણ ભૂયસ્કાર મળી શકે છે

૩) નામની ૯૨ ની સત્તાવાળોજીવ છઠ્ઠે દેવાયુ સાથે પ૬ બાંધે છે. આયુ બાંધતા બાંધતા સાતમે આવે એટલે આહા. ૨ પાણ બંધાવાથી પ૮ નો ભૂયસ્કાર મળે છે. એ જ રીતે ૯૩ ની સત્તાવાળો આયુ બાંધતા બાંધતા આવે તો પ૭ થી પ૮ નો ભૂયસ્કાર મળે છે.

૪) ત્રિચરમભવમાં જિન સાથે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૯ બાંધનારા પ્રમત્તમુનિ પડીને પાંચમે આવે ત્યારે પ૬ થી ૬૦ અ નો ભૂયસ્કાર મળે છે, ને ચોથે આવે તો ૬૪ ક નો ભૂય.મળે છે. એમ જિનનામબધક પાંચમેથી ચોથે આવે તો ૬૦ અ થી ૬૪ ક નો ભૂય. મળે. શ્રીતત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જિનનામબંધના કારણોમાં નિરતિચારસંયમ વગેરે જાણાવ્યા છે. વળી એક સહજ વિચાર પાણ આવે કે આવું શ્રેષ્ઠ પુણ્ય ઉપાર્જનારા મહાત્મા પછીથી પાણ પતન પામતા ન હોવા જોઈએ. જે એમ માનીએ તો ભૂયસ્કારના આ વિકલ્પો મળી શકે નહીં. પાણ કર્મસાહિત્યમાં આવા પતનનો ક્યાંય નિષેધ જોવા મળ્યો નથી, અને પરિણામોની ઘણી વિચિત્રતા હોય છે, માટે ક્યારેક આવું પતન પાણ સંભવી શકે છે. અને તેથી આ વિકલ્પો અહીં આપ્યા છે.

પ) ૧ થી પ૩ એટલે ૧, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૬ અને પ૩.

આ અને આગળના ૫૫ વગેરે કોઈપણ બંધસ્થાને કાળ કરી દેવલોકમાં જનારાને ૬૪ અ નો ભૂય. મળે છે. જે જિનનામની પાણ સત્તા હોય તો ૧ થી ૨૬, ૫૪, ૫૬ વગેરે બંધસ્થાનો પરથી કાળ કરીને દેવલોકમાં જનારાને ૬૫ અ નો ભૂય. મળે એ જાણવું.

૬) પહેલે ગુણઠાણે ૪૩+૨૫ બાંધનારો પછીના સમયથી ઉદ્યોત તથા તિર્યંચાયુ એ બન્નેનો સાથે બંધ ચાલુ કરે તો ૬૮ અ થી ૭૦ અ નો ભૂય. મળે. એમ ૪૩ + ૨૫ + આયુ કે ઉદ્યોતમાંથી એક બાંધનારો તદન્યનો (=ઉદ્યોત કે આયુનો) બંધ ચાલુ કરે તો ૬૮ અ કે બ થી ૭૦ અ નો ભૂય. મળે. આ વાત ઉદ્યોત માટે જાણવી. પાણ આતપ સાથે આવું સંભવતું નથી, કારણકે આતપનો જોને ઉદય હોય એને સતત હોય છે, ક્યારેક હોય ક્યારેક ન હોય એવો વૈકલ્પિક ઉદય હોતો નથી. માટે આયુબંધ દરમ્યાન કે એની આગળ-પાછળ આતપ નામકર્મની બંધમાં વધઘટ થઈ શકતી નથી.

૭) બદ્ધ નરકાયુ ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વી જિનનામબંધકજીવ છેલ્લા અન્તર્મુહૂર્તમાં મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે ૪૩+૨૮ બાંધતો હોવાથી ૬૪ અ થી ૭૦ અ નો ભૂય. મળે છે.

૮) બીજે ગુણઠાણે ૪૨+૨૮=૭૦ બાંધનારાને ૩ રીતે ૭૧ નો ભૂય. મળે છે. પહેલે ગુણઠાણે જય તો ૪૩+૨૮=૭૧, બીજે જ ગુણઠાણે દેવાયુ બંધ પ્રારંભ કરે તો ૪૨ + ૨૮ + દેવાયુ, અને બીજે જ ગુણઠાણે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ નું બંધસ્થાન અટકી જઈ મનુ.પ્રાયોગ્ય કે તિર્યંચપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધવાનું ચાલુ કરે તો પાણ ૪૨ + ૨૮ = ૭૧ બાંધે. આમ ૭૦ અ થી ૭૧ અ, બ કે ક ત્રણે ભૂય. ના વિકલ્પો મળે છે.

૯) સમ્યક્ત્વી દેવ કે નારકી પડીને પહેલે ગુણઠાણે આવે ત્યારે ૩૫ + મનુ. પ્રાયોગ્ય ૨૮ = ૬૪ અ થી ૪૩ + ૨૮ = ૭૨ અ નો ભૂય. મળે છે. પાણ પાંચમે વગેરે ગુણઠાણેથી પડનારને પાંચમે વગેરે ગુણઠાણે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો બંધ હોવાથી પહેલે આવે ત્યારે દેવપ્રાયોગ્ય જ બંધ હોવાથી આ ૭૨ અ

શતક - ગાથા: ૨૫
.....

નો ભૂય. મળી શકતો નથી. માટે ૫૫ બ, ૫૮ બકે ૬૩ અ થી ૭૧ અ નો ભૂય. કહ્યો છે, પણ ૭૨ ડ નો ભૂય. કહ્યો નથી.

૧૦) બીજે ગુણઠાણે $૪૨ + ૨૮ = ૭૦$ બ બાંધનારા મનુષ્યને બીજના ચરમસમયે જ આયુ પૂર્ણ થવાથી દેવલોકમાં પ્રથમ ગુણઠાણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં $૪૩ + મનુ. પ્રાયોગ્ય ૨૮ = ૭૨$ ડ બાંધવાથી ૭૦ બ થી ૭૨ ડ નો ભૂય. મળે અને જો દેવલોકમાં પ્રથમ ગુણઠાણે ઉદ્યોત સહિત તિર્યચપ્રાયો. ૩૦ નો બંધ ચાલુ કરે તો ૭૦ બ થી ૭૩ બ નો ભૂય. મળી શકે. આમ તો બીજે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધનારો ૧ લે આવે ત્યારે ત્યાં પણ ૨૮ જ બાંધે. પણ આ જીવ દેવલોકમાં ગયો છે જ્યાં ૨૮ નો બંધ શક્ય ન હોવાથી મનુકે તિર્યચપ્રાયોગ્ય બાંધી શકે છે.

૧૧) ૭ મી નારકીનો જીવ ચોથે ૬૪ અ બાંધ્યા પછી પડીને પહેલે આવે ત્યારે અવશ્ય તિર્યચપ્રાયોગ્ય બંધ હોવાથી ભેગી ઉદ્યોતપ્રકૃતિ પણ બાંધી શકે છે. તેથી $૪૩ + ૨૮ + ઉદ્યોત = ૭૩$ બ નો ભૂય. મળે છે. એમ એ જો પડીને બીજે આવે તો $૪૨ + ૨૮ + ઉદ્યોત = ૭૨$ ક નો ભૂય. પણ મળી શકે છે.

આમ ૧ થી ૭૪ સુધીના ૨૮ બંધસ્થાનોમાંથી ૧ નું બંધસ્થાન ભૂય. તરીકે અશક્ય હોવાથી કુલ ૨૮ ભૂય. મળે છે.

સર્વ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ અંગે અલ્પતર :-

ક્રમ	ક્યાવિકલ્પથી	અલ્પ. નો ક્યોવિકલ્પ	ક્રમ	ક્યાવિકલ્પથી	અલ્પ. નો ક્યોવિકલ્પ
૧	૭૪ અ	૭૩ અ, બ	૪	૭૨ ક	૭૦ બ
૨	૭૪ અ	૭૨ ડ		૭૧ બ, ક	બ
	૭૩ અ, બ	ડ	૫	૭૩ બ	૬૮ બ
	૭૩ ક	બ, ક		૭૨ ડ	બ
૩	૭૩ બ	૭૧ અ		૭૧ અ	બ
	૭૩ ક	ક		૭૦ અ	બ
	૭૨ અ, ડ	અ	૬	૭૩ બ	૬૮ અ
	૭૨ બ, ક	ક		૭૨ ડ	અ

	૭૧ અ	અ		૫૯ બ	અ
	૬૯ અ,બ	અ		૫૮ બ	અ
૭	૭૩ બ	૬૬ ^૧ બ	૧૫	૬૪ ક	૫૬ બ
	૭૨ ડ	બ		૬૩ અ	બ
	૭૧ અ	બ		૬૦ અ	બ
	૬૯ બ	બ		૫૯ બ	બ
	૬૮ અ	બ		૫૮ અ	અ,બ
	૬૭ અ	બ		૫૭ બ	બ
૮	૭૨ ડ ^૨	૬૫ અ		૫૭ અ ^{૧૦}	અ
	૬૬ અ	અ	૧૬	૭૧ અ	૫૫ બ
૯	૭૩ બ ^૩	૬૪ અ		૬૩ અ	બ
	૭૨ ડ	અ		૫૯ બ	બ
	૬૫ બ	અ		૫૭ અ ^{૧૧}	અ,બ
	૬૫ અ,ક	ક		૫૬ ક	બ
૧૦	૭૧ અ	૬૩ અ	૧૭	૫૬ બ	૫૪ અ
	૬૪અ,બ,ક	અ ^{૧૨}		૫૫ બ	અ
૧૧	૬૪ ક	૬૦ ^૬ અ	૧૮	૫૫ બ	૫૩ અ
	૬૩ અ ^૭	અ	૧૯	૫૬ અ	૨૬ અ
	૬૧ અ	અ		૫૫ અ	અ
૧૨	૭૧ અ ^૮	૫૯ બ		૫૪ અ	અ
	૬૩ અ	બ		૫૩ અ	અ
	૬૦ બ	બ	૨૦	૨૬ અ	૨૨ અ
૧૩	૬૪ ક	૫૮ અ	૨૧	૨૨ અ	૨૧ અ
	૬૩ અ	અ	૨૨	૨૧ અ	૨૦ અ
	૬૦ અ	અ	૨૩	૨૦ અ	૧૯ અ
	૫૯ અ,બ	અ	૨૪	૧૯ અ	૧૮ અ
૧૪	૭૧ અ ^૯	૫૭ અ	૨૫	૧૮ અ	૧૭ અ
	૬૩ અ	અ	૨૬	૧૭ અ	૧ અ

અલ્પતર બંધ અંગેની ટીપ્પણો :

૧) છઠો અલ્પતર ૬૮ નો છે અને સાતમો ૬૬ નો છે. એટલે જાણાય છે કે ૬૭ નું બંધસ્થાન અલ્પતર તરીકે મળતું નથી, આનું કારણ એ છે કે ૬૭ ના બંધસ્થાનમાં આયુબંધ ભળેલો છે, તથા અપયઃએકેપ્રાયોગ્ય ૨૩ નો બંધ છે. એટલે આ બંધસ્થાનની આગળ પાછળ $૪૩+૨૩=૬૬$ નું જ બંધસ્થાન હોયછે, ૬૮ થી ૭૪ માંનું કોઈ જ નહીં. માટે ૬૭ નું બંધસ્થાન અલ્પતર તરીકે મળતું નથી.

૨) નિકાચિત જિનનામકર્મવાળો જીવ નરકમાં ૧ લા ગુણઠાણના અંતસમયે $૪૩+મનુપ્રાયોગ્ય ૨૮=૭૨$ ઢ બાંધે છે, અને પછીના સમયે સમ્યક્ત્વ પામવાથી $૩૫+મનુપ્રાયોગ્ય ૨૮+જિન=૬૫$ અ બાંધે છે. તેથી ૭૨ ઢ થી ૬૫ અ નો અલ્પતર મળે છે.

૩) ૧ લે થી ત્રીજે - ચોથે વગેરે ગુણઠાણે જનાર તિર્યચ - મનુષ્યો ૧ લાના ચરમસમયે દેવપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે તથા એવા દેવો-નારકીઓ મનુપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. એટલે $૪૩+૨૮+ઉદ્યોત= ૭૩$ બ કે જે તિર્યચપ્રાયોગ્ય છે તેના પરથી ચોથે $૩૫+મનુપ્રાયોગ્ય ૨૮= ૬૪$ અ નો અલ્પતર મળી શકે નહીં. તેમ છતાં ૭ મી નારકીનો જીવ તથાસ્વભાવે જ ૧ લાના ચરમસમયે પાણ તિર્યચપ્રાયોગ્ય જ બાંધતો હોવાથી આ અલ્પતર મળી શકે છે.

૪) $૩૫+૨૮+જિન=૬૫$ અ બાંધનારો દેવ કે નારકી મરીને મનુષ્યના પ્રથમ સમયે $૩૫ + ૨૮ + જિન=૬૪$ ક બાંધે છે. માટે ૬૫ અ થી ૬૪ ક નો અલ્પતર મળે છે.

૫) ચોથા ગુણઠાણે કાળ કરનાર દેવનારકીને મનુષ્યભવના પ્રથમસમયે $૩૫+૨૮=૬૩$ મળવાથી ૬૪ અ પરથી, આયુબંધ અટકવા પર સમ્યક્ત્વી તિર્યચ મનુષ્યને ૬૪ બ પરથી, તથા બદ્ધનરકાયુ મનુષ્યભવમાં અંતે મિથ્યાત્વે જાય ત્યારે જિનનામનો બંધ અટકવાથી ૬૪ ક પરથી... આમ ત્રણે રીતે અર્થાત્ ૬૪ અ,બ,ક પરથી ૬૩ અ નો અલ્પતર મળે છે.

૬) ૧૦ મો ૬૩ નો અને ૧૧મો ૬૦મો અલ્પકલ્પો એનાથી જાણાય છે કે ૬૧ નું બંધસ્થાન અલ્પ તરીકે મળતું નથી. આનું કારણ એ છે કે એમાં $૩૧+૨૮+દેવાયુ$ બંધાતું હોવાથી આગળ પાછળ $૩૧+૨૮=૬૦$ નું જ બંધસ્થાન હોય છે. ૬૨ નું તો બંધસ્થાન જ ન હોવાથી અલ્પ નથી.

૭) ચોથેથી પાંચમે જનાર પાંચમાના પ્રથમ સમયથી જ નવું જિન બાંધવાનો પ્રારંભ કરે એને ૬૩ અ થી ૬૦ અ નો અલ્પમળે. એમ સીધા સર્વવિરતિ પર જનાર ને ૫૬ બ નો અલ્પમળે. ચોથેથી તથા પાંચમે થી ૭ મે જનાર ને આહાર+જિન ઉમેરાય તો ૬૩ અ થી તથા ૫૮ બ થી ૫૮ અ નો અલ્પ મળે છે.

૮) ૫૮ બ એ પાંચમે ગુણઠાણે મળતું બંધસ્થાન હોવાથી તિર્થંચો અને મનુષ્યોને જ સંભવે છે. એટલે ૧ લે થી પાંચમે જનારા આ જીવોને ૧ લા ગુણ ના અંતિમભાગમાં દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો જ બંધ હોવાથી ૭૧અ બંધસ્થાન હોય છે. $પાણ ૪૩ + ૨૮ = ૭૨$ ડ કે $૪૩ + ૨૮+ઉદ્યોત = ૭૩$ બ નું બંધસ્થાન હોતું નથી. માટે ૭૨ કે ૭૩ થી ૫૮ નો અલ્પતર મળતો નથી. આ જ રીતે ચોથેથી પાંચમે જનારા તથા પહેલે-ચોથેથી છઠ્ઠે-સાતમે ગુણઠાણે જનારા અંગે પાણ જાણવું.

૯) સાતમે ગુણઠાણે આહાર બાંધ્યા પછી જે પહેલે - ચોથે - પાંચમે ગુણઠાણે ગયો હોય તે પહેલા વગેરે ગુણઠાણેથી સાતમે જાય ત્યારે સાતમે પહેલા સમયથી જ આહાર ૨ બાંધી શકે છે. માટે ૭૧અ , ૬૩ અ અને ૫૮ બ થી ૫૭ અ નો અલ્પતર મળી શકે છે. એમ જો એ જીવે જિનનામ નિકાચિત કર્યું હોય તો ચોથે-પાંચમેથી સાતમે જતી વખતે ૬૪ ક તથા ૬૦ અ થી ૫૮ અ નો અલ્પતર મળે છે.

૧૦) આઠમાના પહેલાભાગે $૨૭+૩૦=૫૭$ અ બાંધનારો તથા $૨૭+૨૮=૫૫$ બ બાંધનારો આઠમાના બીજાભાગના પ્રથમસમયથી જ નવું જિનનામ બાંધવાનો પ્રારંભ કરે તો $૨૫ + ૩૧ = ૫૬$ અ તથા $૨૫+૨૮=૫૩$ અ નું બંધસ્થાન મળવાથી ૫૭ અ થી ૫૬ અ નો તથા ૫૫ બ થી ૫૪ અ નો

અલ્પતર મળે છે. ૫૫ ૫ બાંધનારો જે નવું આહાર બાંધવાનું શરુ કરે તો $૨૫+૩૦=૫૫$ અ બંધસ્થાન મળે છે. પણ એમાં ૫૫ નો જ બંધ હોવાથી એ અવસ્થિતબંધ કહેવાય છે. અલ્પ કે ભૂય નહીં. અને ૫૫ ૫ બાંધનારો જે આહાર તથા જિન એ બન્ને એક સાથે નવા બાંધવાના ચાલુ કરે તો ૫૬ અ નું બંધસ્થાન મળે જે ભૂય છે, અલ્પ નહીં.

૧૧) સાતમે - આઠમે $૨૭+૩૦=૫૭$ અ બાંધનારો આઠમાના બીજા ભાગે જાય તો $૨૫+૩૦=૫૫$ અ નો અલ્પ મળે અને જે છઠ્ઠે જાય તો $૨૭+૨૮=૫૫$ ૫ નો અલ્પ મળે છે.

આમ ૨૮ બંધસ્થાનોમાંથી ૬૧, ૬૭ અને ૭૪ નું બંધસ્થાન અલ્પતર તરીકે મળી શકતું નથી, માટે એ સિવાયના ૨૬ અલ્પતર જાણવા.

ભૂય અને અલ્પની આ સંકલના અહીં આપેલા નિયમોને આધારે પૂર્વાપર અનુસંધાનપૂર્વક શક્ય સાવધાની રાખીને કરી છે. છતાં છત્રસ્થિતા - અનાભોગાદિવશાત્ આમાં ફેરફાર હોય તો હું નકારતો નથી. ક્યાંક નિયમ જ અલગ પ્રકારનો હોય કે ક્યાંક નિયમ આવો જ હોવા છતાં કોઈક વિકલ્પ મને સ્ફુર્યો જ ન હોય આવું પણ બની શકે છે. કોઈપણ બહુશ્રુત - ગીતાર્થ ને આવું કંઈક પણ જાણાય તો મને જાણાવવા વિનંતી છે.

અવસ્થિતબંધ: બધા ૨૮ બંધસ્થાનો અવસ્થિતબંધ તરીકે મળી શકે છે.

અવક્તવ્યબંધ: છે નહીં, કારણકે જીવ ૧૪ મે ગુણઠાણે અબંધક થાય છે. જ્યાંથી પછી પડવાનું ન હોવાથી ફરીથી કર્મબંધ થતો નથી.

પ્રકૃતિબંધનું સ્વામિત્વ બીજા-ત્રીજા કર્મગ્રન્થમાંથી જાણી લેવું.

સ્થિતિબન્ધ દ્વાર : બધ્યમાન કર્મ દલિકોમાં જીવના કષાયોદયપરિણામવશાત્ સ્થિતિપરિણામ પેદા થાય છે. બધ્યમાનસમયે જ ઉદયમાં આવી જાય એવો પરિણામ એક પણ દલિકમાં પેદા થતો નથી. એમ બીજા સમયે ઉદયમાં આવે, ત્રીજા સમયે ઉદયમાં આવે, આવા પરિણામ પણ બધ્યમાન અનંતા દલિકોમાંથી એક પણ દલિકમાં પેદા થતો નથી. આ રીતે

જેટલા કાળ માટે એક પાણદલિક બંધાતું નથી એ અબાધાકાળ કહેવાય છે. એ ૭ કર્મોમાં જઘન્યથી અંતર્મુ પ્રમાણ હોય છે ને ઉત્કૃષ્ટથી ૭૦૦૦ વર્ષ પ્રમાણ હોય છે. વિવક્ષિતબંધ વખતે જેટલી અબાધા હોય એની પછીના પ્રથમ સમયે ઉદયમાં આવી શકે એવો સ્વભાવ બધ્યમાન કેટલાક દલિકોમાં બંધસમયે જ પેદા થાય છે. આ દલિકોનો સમૂહ એ પ્રથમ નિષેક છે. એ પછીના સમયે ઉદયમાં આવી શકવાનો સ્વભાવ પાણ કેટલાક દલિકોમાં પેદા થાય છે. આ દલિકોનો સમૂહ એ બીજો નિષેક છે. આમ નિરંતરપણે ઉત્તરોત્તર સમયે ઉદયમાં આવવાનો સ્વભાવ કેટલાક કેટલાક બધ્યમાન દલિકોમાં બંધસમયે જ પેદા થયો હોય છે, યાવત્ તે બધ્યમાન સમયે જેટલો સ્થિતિબંધ હોય તે સમય સુધી. (અસત્કલ્પનાથી બધ્યમાન સમય=વર્તમાન સમય એ પહેલો સમય છે. ૧ થી ૧૦ સમયમાં ઉદયમાં આવી શકે એવો બધ્યમાન કોઈ દલિકમાં પરિણામ પેદા થયો નથી. કેટલાક દલિકોમાં ૧૧મા સમયે ઉદયમાં આવવાનો પરિણામ પેદા થયો છે. એમ કેટલાકમાં ૧૨મા સમયે, કેટલાકમાં ૧૩મા સમયે.. યાવત્ કેટલાકમાં ૧૦૦મા સમયે ઉદયમાં આવવાનો સ્વભાવ પેદા થયો છે. વળી ૧૦૧ કે તેથી ઉપરનાં સમયે ઉદયમાં આવી શકે એવો સ્વભાવ કોઈ દલિકમાં નિર્માણ થયો નથી. ૧૧મા સમયે ઉદયમાં આવવાનો પરિણામ જે બધ્યમાન દલિકોમાં પેદા થયો છે તે બધાનો સમૂહ એ બધ્યમાન પ્રથમ નિષેક છે... એમ ૧૨ મા વગેરે તે તે સમયે ઉદયમાં આવવાના સ્વભાવવાળા બનેલા દલિકોનાં સમૂહ એ બધ્યમાન બીજો-ત્રીજો વગેરે નિષેક છે. આમાં ૧ થી ૧૦ સમય એ અબાધાકાળ કહેવાય છે. તથા ૧૧ થી ૧૦૦ સમય એ નિષેકકાળ કહેવાય છે.. અને આ વિવક્ષિત બંધનો ૧૦૦ સમયનો સ્થિતિબંધ એ રીતે ઉલ્લેખ થાય છે. અર્થાત્ જેટલો ઉત્કૃષ્ટ કાળપરિણામ પેદા થયો હોય એનો સ્થિતિબંધ તરીકે ઉલ્લેખ થાય છે, અને અબાધાકાળ પાણ એમાં સમાવિષ્ટ હોય છે. (આયુષ્યમાં અબાધાકાળ એમાં સમાવિષ્ટ હોતો નથી એ જાણવું). ૧૧મા નિષેકમાં ગોઠવાયેલા દલિકો સહુથી વધારે હોય છે. ૧૨માં, ૧૩માં વગેરે નિષેકોમાં ગોઠવાયેલા દલિકો ઉત્તરોત્તર વિશેષહીન હોય છે. ગાયનું

પૂંછડું જેમ આગળ આગળ નાનું થતુ જાય છે એમ આ નિષેકોની સ્થાપના કરવામાં આવે તો દલિકો ઘટતા જતા હોવાથી ગાયના પૂંછડા (ગોપુચ્છ) જેવો આકાર થાય છે. માટે કર્મનિષેકોની આવી રચનાને પાણ ગોપુચ્છ કહેવાય છે.

આયુષ્યમાં વર્તમાનભવનું જેટલું આયુ બાકી હોય એટલી અબાધા હોય છે. અને ભવાંતરનું અંતર્મુહૂર્તથી લઈને ૩૩ સાગરોપમ સુધીનું જેટલું આયુષ્ય હોય એટલો સ્થિતિબંધ કહેવાય છે. એટલેકે ઉલ્લેખાતા સ્થિતિબંધમાં અબાધા સમાવિષ્ટ હોતી નથી.

સ્થિતિબંધ કષાયોદયના કારણે થાય છે. એટલે સાત કર્મોની કોઈપણ શુભ કે અશુભ પ્રકૃતિનો સ્થિતિબંધ જેમ કષાય વધે તેમ વધે છે, ને જેમ કષાયોદય ઘટે તેમ ઘટે છે. માટે સ્થિતિ બધાની અશુભ કહેવાય છે. રસ માટે વિપરીત છે. શુભપ્રકૃતિનો રસ શુભ છે, માટે કષાયો ઘટે ને વિશુદ્ધિ વધે એમ એ તીવ્ર બંધાય છે. અશુભ પ્રકૃતિઓનો રસ અશુભ છે, તેથી કષાયો - સંકલેશ વધવા સાથે રસબંધ પાણ વધે છે.

આયુષ્ય : નરકાયુનો સ્થિતિબંધ કષાયોદયરૂપ સંકલેશની સાથે વધે છે ને એ ઘટવારૂપ વિશુદ્ધિ સાથે ઘટે છે. શેષ ૩ આયુ માટે ઉંધું છે. વિશુદ્ધિ વધે તેમ સ્થિતિબંધ વધે છે. માટે એ ત્રણની સ્થિતિ શુભ કહેવાય છે.

મૂળપ્રકૃતિઓમાં સ્થિતિબંધ :

ઉત્કૃષ્ટ : જ્ઞાના, દર્શના, વેદનીય અંતરાય : ૩૦ કોઠ્ઠો સાગરો,

મોહનીય : ૭૦ કોઠ્ઠો સાગરો. આયુ : ૩૩ સાગરો.

નામ-ગોત્ર : ૨૦ કોઠ્ઠો સાગરો.

ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ કાળે તે તે મૂળપ્રકૃતિની (૭ની) જે ઉત્તરપ્રકૃતિ બંધાતી હોય એનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ એ જ પ્રાયઃ કરીને તે તે મૂળપ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય છે.

જઘન્ય : સ્થિતિબંધ કષાયોદયથી થાય છે. એટલે નિષ્કષાયબંધની વિવક્ષા કરવાની હોતી નથી. સકષાયબંધની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિબંધ:

જ્ઞાનાઁ દર્શનાઁ મોહનીયઁ અંતરાય : અન્તર્મુઁ

આયુ : અંતર્મુઁ (શુદ્ધકભવ) ૨૫૬ આવલિકા

વેદનીય : ૧૨ મુહૂર્ત નામ-ગોત્ર : ૮ મુહૂર્ત

૧૧ થી ૧૩ મા ગુણકાણે યોગ હાજર હોવાથી કર્મબંધ થાય છે. પાણ કષાય ન હોવાથી સ્થિતિબંધ - રસબંધ થતા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ-પ્રદેશબંધ થાય છે. શાતા-વેદનીય બંધાય છે જે બીજા સમયે ઉદયમાં આવીને નિર્જરી જાય છે. આ અકષાય બંધ છે.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ :

૫ જ્ઞાનાઁ ૯ દર્શનાઁ, અશાતા, ૫ અંતરાય : ૩૦ કોઢકો. સાગરો.

શાતા: ૧૫ કોઢકો. સાગરો.

મિથ્યાઁ મોઃ ૭૦ કોઢકો. ૧૬ કષાય : ૪૦ કોઢકો. સાગરો.

નપું.અરતિ-શોક-ભય-જુગુઃ : ૨૦ કોઢકો.

સ્ત્રીવેદ : ૧૫ કોઢકો. સાગરો.

પુ.વેદ, હાસ્ય-રતિ : ૧૦ કોઢકો. સાગરો

દેવાયુ - નરકાયુ : ૩૩ સાગરો.

મનુષ્યાયુ - તિર્ય્યાયુ : ૩ પલ્યો.

તિ.દ્વિક, નરકદ્વિક : ૨૦ કોઢકો. ; મનુ. દ્વિક : ૧૫ કોઢકો., દેવદ્વિક : ૧૦ કોઢકો.

એકે., પંચે. જાતિ : ૨૦ કોઢકો., (ઈશાનાન્તદેવો અતિસંકલેશમાં એકે. પ્રાયોગ્ય બાંધે છે અને તદન્ય સંજીજીવો પંચે. પ્રાયોગ્ય. એમાં પાણ મનુષ્યો અને તિર્યંચો નરકપ્રાયોગ્ય બાંધે છે, તદન્યજીવો પંચે.તિ. પ્રાયોગ્ય બાંધે છે એ જાણવું. એટલે જ એકે. નીસાથે આતપ, તથા એની કે પંચે.તિ.ની સાથે ઉદ્યોત બંધાઈ શકવાથી આતપ-ઉદ્યોતનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ પાણ ૨૦ કોઢકો. સાગરો. મળે છે.)

વિકલત્રિક તથા સૂક્ષ્મત્રિક : ૧૮ કોઢકો. સાગરો.

ઔદા. દ્વિક, વૈ.દ્વિક, તૈઢાઃ : ૨૦ કોઢકો. અતિસંકલેશમાં નરકપ્રાયોગ્ય

શતક - ગાથા: ૨૮ થી ૩૨

૩૫

બંધ સાથે વૈદિક તથા તિર્થંચ પ્રાયોગ્ય બંધ સાથે ઔદિક બંધાતું હોવાથી આ બધાનો ૨૦ કોઠો. સાગરો. બંધ થાય છે.

૧ થી ૬ સંઘત્થા સંસ્થાનનો ક્રમશઃ ૧૦, ૧૨, ૧૪, ૧૬, ૧૮, અને ૨૦ કોઠો.

શુક્લવર્ણ, મધુરરસ, સુરભિ, મૃદુ-લઘુ, સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણ ૧૦ કોઠો.	પીત, આમ્લ ૧૨.૫ કોઠો.	શ્યામ, તિક્ત, દુરભિ, કર્કશ, ગુરુ, રૂક્ષ, શીત ૨૦ કોઠો.
	રક્ત, કષાય ૧૫ કોઠો.	
	નીલ, કટુક ૧૭.૫ કોઠો.	

કમ્પયડીના મતે વર્ણાદિ વીસેવીસ ધ્રુવબંધી હોવાથી બધાનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ ૨૦ કોઠો. સાગરો. છે.

શુભખગતિ, સ્થિરષટ્ક, ઊચગોત્ર... ૧૦ કોઠો.

કુખગતિ, અસ્થિરષટ્ક, નીચ... ૨૦ કોઠો.

જિનવિનાની ૭ પ્રત્યેક, સ્થાવર, ત્રસચતુષ્ક.. ૨૦ કોઠો.

આહા. ૨, જિનનામ.. અંતઃ કોઠો.

અબાધાકાળ : જ્યારે જે કર્મનો જેટલા કોઠો. સાગરો. સ્થિતિબંધ હોય તેટલા ૧૦૦ વર્ષનો અબાધાકાળ જાણવો. તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધકાળે જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચારની ૩૦૦૦ વર્ષ અબાધા, મોહનીયની ૭૦૦૦ વર્ષ અબાધા, નામગોત્રની ૨૦૦૦ વર્ષ અબાધા જાણવી. આ જ રીતે ઉત્તરપ્રકૃતિઓની પણ ૧૦૦૦ વર્ષ, ૧૨૫૦ વર્ષ, ૧૫૦૦ વર્ષ વગેરે અબાધા યથાયોગ્ય જાણવી. આ વાત ૭ કર્મો માટે જાણવી.^{૨૬} અંતઃ કોઠો. સાગરો. કે તેથી ઓછા બંધ વખતે અબાધા અન્તર્મુહૂર્તની જ હોય છે, એ જાણવું. તેથી આહા. દ્વિક, જિનનામની અબાધા અંતર્મુ. જ હોય છે.

આયુષ્યમાં અબાધાકાળ :

સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક મનુષ્યો અને તિર્યયો જે આયુબાંધે તેમાં, ઉત્કૃષ્ટ અબાધા: પૂર્વકોડનો ત્રીજો ભાગ²⁷.

જઘન્ય અબાધા: અન્તર્મુહૂર્ત

દેવ, નારકી તેમજ યુગલિકોને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા : ૬ મહિના, જઘન્યઅંતર્મુહૂર્ત, કારાગૃહે વહેલામાં વહેલું ૬ મહિના આયુષ્ય શેષ હોય ત્યારે જ પરભવાયુ બાંધે છે. અન્યમતે યુગલિકો આયુ P/a આયુ શેષ હોય ત્યારે પરભવાયુ બાંધે છે. એકે. વિકલે. તથા અપર્યાપ્ત જીવો પરભવનું આયુ ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોડ બાંધે છે. પર્યાપ્ત અસંજી પંચે. તિર્યયો ઉત્કૃષ્ટથી ચારે ગતિનું P/a બાંધી શકે છે. તેથી ભવન, વ્યંતર, ૧લી નરક સુધી ને યુગલિકમાં જઈ શકે છે.

પૂર્વકોડથી ૧ સમય જેટલું પાણ આયુષ્ય વધારે હોય તો, (એ સંખ્યાની દૃષ્ટિએ સંખ્યાતવર્ષનું જ આયુષ્ય હોવા છતાં) એનો બધો વ્યવહાર અસંખ્યવર્ષાયુષ્ક મનુષ્ય તિર્યય જેવો કરવો. અર્થાત્ એ યુગલિક કહેવાય, ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ૬ મહિના જ મળે, મરીને દેવલોકમાં જ જાય.. વગેરે.

૭ કર્મોમાં અબાધા સ્થિતિબંધને અનુસરે છે અર્થાત્ સ્થિતિબંધ વધે તો એ પાણ વધે અને સ્થિતિબંધ ઘટે તો એ પાણ ઘટે. પાણ આયુષ્ય માટે આવું નથી. ઉત્કૃષ્ટ વગેરે સ્થિતિબંધે જઘન્ય-મધ્યમ કે ઉત્કૃષ્ટ કોઈપણ અબાધા મળી શકે છે. એટલે ચાર ભાંગા મળે છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ (૩૩ સાગરો)- જઘન્ય અબાધા (અન્તર્મુહૂર્ત): સંયમી દ્વિચરમ અંતર્મુહૂર્તે અનુત્તરાયુ બાંધે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ (૩૩ સાગરો)- ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ($\frac{1}{3}$ પૂર્વકોડ): કોડપૂર્વાયુ સંયમી ત્રિભાગશેષે બાંધે.

જઘન્ય સ્થિતિબંધ (શુદ્ધકભવ)- ઉત્કૃષ્ટ અબાધા: કોડપૂર્વાયુ તિર્યય કે મનુષ્ય ત્રિભાગશેષે બાંધે.

જઘન્ય સ્થિતિબંધ (શુદ્ધકભવ)- જઘન્ય અબાધા: તિર્યય કે મનુષ્ય દ્વિચરમ અંતર્મુહૂર્તે..

શ્લોક - ગાથા: ૩૪,૩૬

.....

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં જઘન્યસ્થિતિબંધ :

૫ જ્ઞાના ૪ દર્શના ૫ અંતરાય : અન્તર્મુ. ૧૦ માના ચરમસમયે
ક્ષપકને

યશનામ, ઉચ્ચગોત્ર.. ૮ મુહૂર્ત

શાતાવેદનીય.. ૧૨ મુહૂર્ત.. (અકષાયબંધ.. ૨ સમય)

સંજ્વ. લોભ.. અન્તર્મુ. ૮માના ચરમબંધે ક્ષપકને

સંજ્વ. માયા.. ૧૫દિવસ - ૮માના ચોથાભાગના ચરમબંધે

સંજ્વ. માન.. ૧મહિનો - ૮માના ત્રીજાભાગના ચરમબંધે

સંજ્વ. ક્રોધ.. ૨ મહિના - ૮માના બીજાભાગના ચરમબંધે

૨૭૫.વેદ ૮ વર્ષ... ૮માના પહેલાભાગના ચરમબંધે

૨૭જિનનામ, આહાર. અંતઃ કોઢકો (ઉત્કૃ.માં જે અંતઃ કોઢકો છે
તેનાથી સંખ્યાતમા ભાગે) -

કેટલાક આચાર્યના મતે.. આહાર ૨.. અન્તર્મુ. જિનનામઃ ૧૦૦૦૦ વર્ષ

વૈક્રિયષટ્ક... $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરો - P/a (પંચસંગ્રહાનુસારે)

દેવાયુ, નરકાયુ... ૧૦૦૦૦ વર્ષ

મનુષ્યાયુ, તિર્યંચાયુ... ક્ષુદ્રકભવ

ક્ષુદ્રકભવ : એક અન્તર્મુ. માં ૩૭૭૩ શ્વાસોશ્વાસ થાય છે, અને એમાં
૬૫૫૩૬ ક્ષુદ્રકભવ થાય છે. તેથી એક શ્વાસોશ્વાસમાં $૧૭ \frac{૧૩૮૫}{૩૭૭૩}$ ક્ષુદ્રકભવ
થાય. એક ક્ષુદ્રકભવ ૧૬૭૭૭૨૧૬+૬૫૫૩૬=૨૫૬ આવલિકાનો હોય છે.
અપર્યા. તિર્યંચ અને મનુષ્યને આવું સર્વજઘન્ય આયુષ્ય સંભવે છે.
આવશ્યકટીકામાં માત્ર વનસ્પતિકાયમાં જ આ આયુનો સંભવ જે કલ્પો છે તે
મતાંતર જાણવો.

શેષ ૮૫ પ્રકૃતિઓનો જઘ. સ્થિતિબંધ :

પંચસંગ્રહમત :

પોતપોતાની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને ૭૦ કોઢકો વડે ભાગવી. જે જવાબ આવે
એટલા સાગરો તે તેનો જઘન્યસ્થિતિબંધ જાણવો. આ જઘન્યસ્થિતિબંધ

એકેન્દ્રિય જીવોને મળે છે.

જેમકે અશાતા વેદનીય માટે $30+90 = \frac{3}{9}$ સા. એ જઘ્ન સ્થિતિબંધ છે.

નિદ્રા-પ, અશાતા	$\frac{૩}{૭}$ સા.	૧ થી ૬ સંઘ. અને સંસ્થાનો ક્રમશઃ $\frac{૫}{૩૫}$, $\frac{૬}{૩૫}$, $\frac{૭}{૩૫}$, $\frac{૮}{૩૫}$ $\frac{૯}{૩૫}$ અને $\frac{૧૦}{૩૫}$ સા.
મિથ્યા.મો.	૧ સા.	
આદ્ય ૧૨ કષાય	$\frac{૪}{૭}$ સા.	
સૂત્રિક - વિત્રિક	$\frac{૯}{૩૫}$ સા.	
શ્રીવેદ - મનુદિક	$\frac{૩}{૧૪}$ સા.	
સ્થિરાદિ ૫, હાસ્ય-રતિ, શુભખગતિ, શુકલ, સુરભિ, મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, ઉષ્ણ- $\frac{૧}{૭}$ સા.		
* શેષ વાર્ણાદિ ૪, ત્રસ ૪, જિનવિના - ૭ પ્રત્યેક, અસ્થિરષટ્ક, ઔદાહર, તિર, એકે, પંચે, કુખગતિ, સ્થાવર, તૈક્કા, નીચ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુન્નપુન્ન - $\frac{૨}{૭}$ સા.		
* શુકલ વગેરે ૬ સિવાય ની પીતાદિ ૧૪ પ્રકૃતિઓને અહીં શેષ વાર્ણાદિ ૪ તરીકે કહી છે.		

નિદ્રાપંચક વગેરે ૮૫ પ્રકૃતિઓનો આ જઘ્ન સ્થિતિબંધ એકેન્દ્રિયમાં મળે છે. જ્ઞાનાવરાણીયાદિનો અંતર્મુ. વગેરે જે જઘ્ન સ્થિતિબંધ કલ્પો છે તે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને શ્રેણિમાં મળે છે. જ્ઞાનાવરાણીયાદિનો એકેન્દ્રિયજીવોને મળતો જઘ્ન સ્થિતિબંધ નિદ્રાપંચક વગેરેની જેમજ $\frac{૩}{9}$ સાગરો. વગેરે જાણવો.

એકે. ના આ જઘ્ન સ્થિતિબંધમાં P/a ઉમેરવામાં આવે તો એકે. નો ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધ મળે છે.

કર્મપ્રકૃતિમત : જ્ઞાના. દર્શના. વેદનીય, દર્શનમો. કષાયમો., નોકષાયમો., નામ, ગોત્ર, અંતરાય... આમ ૮ વર્ગ છે. તે તે પ્રકૃતિના જઘ્ન સ્થિતિબંધ માટે, પોતાની ઉત્કૃષ્ટ કેટલી છે ? એ નહીં જોવાનું, પણ સ્વવર્ગની ઉત્કૃષ્ટ કેટલી છે એ જોવાનું.. એને ૭૦ કો.કો. એ ભાગવાનું... આ એકે. નો

ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ છે. એમાંથી P/a બાદ કરવાથી એનો જઘ. સ્થિતિબંધ મળે. તેથી પંચસંગ્રહ કરતાં થોડોક ફરક પડશે.

પ્રકૃતિ	પંચસંગ્રહમતે જઘ.	કર્મપ્રકૃતિમતે જઘ.
સ્ત્રી વેદ	$\frac{૩}{૧૪}$ સા.	$\frac{૨}{૭}$ સા. - P/a
સૂત્રિક	$\frac{૯}{૩૫}$ સા.	$\frac{૨}{૭}$ સા. - P/a
શુક્લ	$\frac{૧૦}{૭૦}$ સા.	$\frac{૨}{૭}$ સા. - P/a
પીત	$\frac{૨૫}{૧૪૦}$ સા.	$\frac{૨}{૭}$ સા. - P/a
રક્ત	$\frac{૧૫}{૭૦}$ સા.	$\frac{૨}{૭}$ સા. - P/a

આ જ રીતે અન્યપ્રકૃતિઓ માટે પણ યથાયોગ્ય જાણવું.

અલબત્ત પંચસંગ્રહમાં પીતવાર્ણાદિનો વાર્ણાદિ ચાર તરીકે જ ઉલ્લેખ કરી $\frac{૨}{૭}$ સા. જઘ.સ્થિતિબંધ જ કહ્યો છે.

એકે.ના ઉત્કૃ. ને ક્રમશઃ ૨૫, ૫૦, ૧૦૦ અને ૧૦૦૦ વડે ગુણતાં જે આવે તે બેઈ., તેઈ., ચઈ. અને અસંજીપંચે.નો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ હોય છે, ને એમાંથી P/s બાદ કરવાથી તે તેનો જઘ.સ્થિતિબંધ મળે છે.

એકેન્દ્રિયાદિના સ્થિતિબંધ અંગે મતાંતરો :

કર્મગ્રન્થ : સ્વોત્કૃષ્ટ + ૭૦ કો.કો. = એકે. નો ઉત્કૃ.

સ્વોત્કૃષ્ટ + ૭૦ કો.કો. - P/a = એકે. નો જઘ.

એકે. ઉત્કૃ. x ૨૫, ૫૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦ = બેઈ. વગેરેનો ઉત્કૃ.

બેઈ. વગેરેનો ઉત્કૃ. - P/s = બેઈ. વગેરેનો જઘ.

પંચસંગ્રહ : સ્વોત્કૃષ્ટ + ૭૦ કો.કો. = એકે. નો જઘ.

એકે. નો જઘ. + P/a = એકે. નો ઉત્કૃ.

એકે. નો જઘ. x ૨૫, ૫૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦ = બેઈ. વગેરેનો જઘ.

એકે. નો ઉત્કૃ. x ૨૫, ૫૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦ = બેઈ. વગેરેનો ઉત્કૃ.

(પંચ.ના અન્ય અધિકારાનુસારે બેઈ. વગેરેનો જઘ. + P/s = બેઈ. વગેરેનો ઉત્કૃ.)

વિશેષ : પંચ. માં પીતવાર્ણાદિનો જઘ. $\frac{૨}{૭}$ સાગરો. કહ્યો છે તથા વૈક્રિયષટ્કનો જઘ. $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરો - P/a કહેલ છે.

કર્મપ્રકૃતિ : વર્ગોત્કૃષ્ટ + ૭૦ કો.કો. = એકે. નો ઉત્કૃ.^{૩૦}

એકે. નો ઉત્કૃ. - P/a = એકે. નો જ્ઞ.

એકે. નો ઉ. $\times ૨૫, ૫૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦$ = બેઈ. વગેરેનો ઉ.

બેઈ. વગેરેનો ઉ. - P/s = બેઈ. વગેરેનો જ્ઞ.

પન્નવાણા : સ્વોત્કૃષ્ટ + ૭૦ કો.કો. = એકે. નો ઉત્કૃ.

એકે. નો ઉ. - P/a = એકે. નો જ્ઞ.

એકે. નો ઉ. $\times ૨૫, ૫૦, ૧૦૦, ૧૦૦૦$ = બેઈ. વગેરેનો ઉ.

બેઈ. વગેરેનો ઉ. - P/a = બેઈ. વગેરેનો જ્ઞ.

સ્થિતિબંધસ્વામિત્વદ્વાર :

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામીઓ : ૩ શુભાયુનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ વિશુદ્ધિવાળા જીવો કરે છે. તે સિવાયની ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ માટે પોતપોતાના બંધકોમાંથી જે વધુમાં વધુ સંકલેશવાળા હોય તે જીવ તે તે પ્રકૃતિનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ કરે છે.

જિનનામ : મિથ્યાત્વાભિમુખ અવિરતસમ્યક્ત્વી સમ્યક્ત્વના ચરમસમયે

આહાર : પ્રમત્તાભિમુખ અપ્રમત્તસંયમી ૭ માના ચરમસમયે

દેવાયુ : અપ્રમત્તાભિમુખ વિશુદ્ધ પ્રમત્ત^{૩૧}

શેષ ૧૧૬ : પરા. સંજી પંચે. મિથ્યાત્વી જીવો..

વિશેષ રીતે બંધક જીવો.

વિકલત્રિક, સૂ. ત્રિક, દેવાયુ વિના ૩ આયુ, વે. ૫ટક.. ૧૫^{૩૨}.. મિથ્યાત્વી

સંજી મનુ. અને તિર્યંચો

એકે. આતપ, સ્થાવર.. ૩.. ઈશાનાન્ત દેવો^{૩૩}

ત્રિક્વિક, ઔઘિક, ઉદ્યોત, છેવટું, ૬.. દેવો, નારકીઓ^{૩૪}

શેષ ૯૨ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ચારે ગતિના સંજી જીવો કરે છે.

એમાંથી ૪૭ ધ્રુવબંધી + અશાતા, અરતિ, શોક, નપું, પંચે, હુંડક, પરા., ઉચ્છ, કુખગતિ, ત્રસચતુ., અસ્થિર ૫ટક, નીચ=૬૭ પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃ. સંકલેશમાં ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ થાય છે.

શાતા, હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રી, પુ.વેદ, મનુ. દિક, અચરમ સંઘ., સંસ્થાન, શુભખગતિ, સ્થિરાદિ ૬ અને ઉચ્ચગોત્ર.. આ ૨૫ પ્રકૃતિઓનો તત્તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશમાં ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ થાય છે.

જઘન્ય સ્થિતિબંધના સ્વામી..

સામાન્યથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ વિશુદ્ધિથી થાય છે.

આહાર, જીન	૩	૮ માના દક્ષ ભાગના ચરમબંધે ક્ષપક
સંજ્ઞ ૪, પુ.વેદ	૫	ક્ષપક ૮ માના તે તે ભાગે.
જ્ઞાન ૧૪, શાતા, ઉચ્ચ, યશ	૧૭	૧૦ મે ક્ષપકને ચરમબંધે
વૈષટક	૬	અસંજી પર્યા. પંચે. ^{૩૫}
દેવાયુ, નરકાયુ	૨	પર્યા. પંચે. તિ. મનુ.
મનુ. આયુ. તિર્યચાયુ	૨	સંખ્યાતવષયિષ્ક તિર્યચ-મનુષ્યો
બાકીની પ્રકૃતિઓ	૮૫	બા. પર્યા. એકેન્દ્રિય જીવ ^{૩૬}

સ્થિતિબંધમાં ઉત્કૃષ્ટ - અનુત્કૃષ્ટાદિના ભાંગા^{૩૭}

સ્થિતિબંધના ૪ ભેદ.. ઉત્કૃષ્ટ, અનુત્કૃષ્ટ, જઘન્ય, અજઘન્ય.

જે સ્થિતિબંધથી ૧ સમય જેટલો વધારે સ્થિતિબંધ પાણ સંભવિત ન હોય એ ઉત્કૃષ્ટ અને ૧ સમય જેટલો ઓછો સ્થિતિબંધ પાણ સંભવિત ન હોય તે જઘન્ય. ઉત્કૃષ્ટભિન્ન હોય તે બધો અનુત્કૃષ્ટ.. જઘન્ય સિવાયનો બધો સ્થિતિબંધ અજઘન્ય.

વળી આ દરેકના સાદિ, સાન્ત, અનાદિ, અનંત એમ ૪-૪ પ્રકાર છે. જે અધુવબંધી હોય તેના બધા ભાંગા સાદિસાન્ત જ મળે એ સ્પષ્ટ છે.

મૂળપ્રકૃતિઓમાં ભાંગા : આયુષ્ય ક્યારેક બંધાય છે. એટલે એના ઉત્કૃષ્ટાદિ ચારે પ્રકારના સાદિ-સાન્ત બબ્બે જ ભાંગા મળે.. $૪ \times ૨ = ૮$. શેષ ૭ મૂળકર્મો ધ્રુવબંધી છે. જઘન્યસ્થિતિબંધ તીવ્રવિશુદ્ધિમાં ને ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ તીવ્રસંકલેશમાં થતો હોવાથી સાદિ-સાન્ત જ હોય છે. સાતે પ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધ આંતરે આંતરે અભવ્યાદિ જીવો કરતા રહેતા હોવાથી ત્યારબાદ અનુત્કૃષ્ટ જે મળે તે સાદિ જ હોય છે ને સાન્ત જ હોય છે. આ બધી વિવક્ષા વ્યવહારસાધિવાળા જીવો માટે હોવાથી અનુત્કૃષ્ટના અનાદિ-અનન્ત ભાંગા મળતા નથી. તેથી અનુત્કૃષ્ટના પાણ સાદિ-સાન્ત બે જ ભાંગા મળે છે.

અજઘન્યના ચારે ભાંગા મળશે. સાતેય પ્રકૃતિનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ક્ષપકશ્રેણીમાં મળે છે. આ સિવાયનો બધો અજઘન્ય હોય છે. તેથી જોણે હજુ શ્રેણી માંડી જ નથી એને અનાદિ, અભવ્યાદિને અનંત. ૧૧ મે અબંધક થયા પછી નીચે પડી પાછો અજઘન્યબંધ ચાલુ કરે તે સાદિ. અને ક્ષપકને

સાન્ત. તેથી

૭ પ્રકૃતિના અજઘન્યના ૪-૪ ભાંગા.. $૭ \times ૪ = ૨૮$

શેષ ઉત્કૃષ્ટાદિ ત્રાણના સાદિ-સાન્ત બબ્બે ભાંગા.. $૭ \times ૩ \times ૨ = ૪૨$

+ આયુષ્યના ૮ ભાંગા = મૂળપ્રકૃતિના કુલ ૭૮ ભાંગા.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં ભાંગા.

જ્ઞાના. ૧૪, ૪ સંજ્ઞા.. ૧૮.. અજઘન્યના ૪.. $૧૮ \times ૪ = ૭૨$

ઉત્કૃ. આદિના બબ્બે.. $૧૮ \times ૩ \times ૨ = ૧૦૮$ કુલ ૧૮૦

અજઘ. ના ૪ ભાંગા જ્ઞાનાવરણીયાદિ મૂળપ્રકૃતિની જેમ જ જાણવા.

બાકીની ૧૦૨ પ્રકૃતિમાંથી ૭૩ અધ્રુવબંધી હોવાથી બધા જ ભાંગા સાદિસાન્ત મળે. શેષ ૨૯ ધ્રુવબંધી હોવા છતાં એના ઉત્કૃ. અને જઘન્ય બન્નેને અભવ્યાદિ બાંધી શકતા હોવાથી વચ્ચે વચ્ચે બંધાયા કરવાથી અનુ. અને અજઘ. પાણ સાદિસાન્ત જ મળે છે. (જઘ. પ્રાય: બા.પ. એકે. કરે છે.)

તેથી $૧૦૨ \times ૪ \times ૨ = ૮૧૬$

તેથી ઉત્તર પ્રકૃતિના કુલ ભાંગા = $૧૮૦ + ૮૧૬ = ૯૯૬$

+ મૂળ પ્રકૃતિના ૭૮ = કુલ ૧૦૭૪ ભાંગા થાય

ગુણસ્થાનકોમાં સ્થિતિબંધ :

બેથી ૮ ગુણઠાણા સુધી અંત: કોઠ્ઠો સાગરો.. સાસ્વાદન ગુણઠાણું એકે. ને હોય ત્યારે $\frac{૩}{૪}$ સાગરો. વગેરે સ્થિતિબંધ મળે છે, પાણ એ ક્વચિત્ બનતું હોવાથી એની વિવક્ષા નથી કરી. બાકી તો આ ગુણઠાણા સંજ્ઞી જીવોને જ હોય છે ને એમને આટલો સ્થિતિબંધ હોય જ છે. (જીવસમાસ વગેરેના મતે સાસ્વાદન ગુણઠાણું પાણ માત્ર સંજ્ઞીને જ હોય છે). ૧ કોડ સાગરો. થી અધિક ને ૧ કોઠ્ઠો સાગરો.ની અંદરનો બધો સ્થિતિબંધ અંત: કોઠ્ઠો કહેવાય છે.

૮ મા ગુણઠાણાના પ્રારંભે અંત: કોડ સાગરો. ને અંતે અન્તર્મુ. વગેરે પ્રમાણ સ્થિતિબંધ હોય છે. ૧૦ મા ગુણના પ્રારંભે ૩ ઘાતી-દેશોનઅહોરાત્ર અને ૩ અઘાતીનો દેશોન વર્ષ સ્થિતિબંધ હોય છે. તથા અંતે ક્રમશ: અન્તર્મુ. અને ૮-૧૨ મુહૂર્ત હોય છે.

સંજ્ઞી મિથ્યાત્વીજીવોને અંત: કોઠ્ઠોથી લઈ ૭૦ કોઠ્ઠો સુધીનો બંધ હોય છે^{૩૭}. જે એ જીવ સમ્યક્ત્વપતિત હોય તો સિદ્ધાન્તમતે અંત: કોઠ્ઠો થી વધુ બંધ કરતો નથી, પાણ કાર્મગ્રન્થિક મતે તો ૭૦ કોઠ્ઠો સુધી કરી શકે છે.

એકેન્દ્રયાદિજીવોને આશ્રીને સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ :^{૩૯}

૧	સર્વવિરતનો જ.	અલ્પ	૧૦ માના અંતે અંતર્ભુ.
૨	બા. પર્યા. એકે. જ.	$a \frac{૨}{૭} \text{ સા.} - P/a$	બીજા બોલ કરતાં ૮ મો બોલ
૩	સૂ. પર્યા. એકે. જ.	V	P/a અધિક છે. $\frac{૨}{૭}$ સાગરો.
૪	બા. અપર્યા. એકે. જ.	V	વગેરેની અપેક્ષાએ P/a
૫	સૂ. અપર્યા. એકે. જ.	V	જેટલો વધારો V બને એ
૬	સૂ. અપર્યા. એકે. ઉ.	V	સ્પષ્ટ છે. એટલે ૮ મો બોલ
૭	બા. અપર્યા. એકે. ઉ.	V	જો V છે તો વચલા પાણ V-
૮	સૂ. પર્યા. એકે. ઉ.	V	V હોવા સ્પષ્ટ છે.
૯	બા. પર્યા. એકે. ઉ.	$V \frac{૨}{૭} \text{ સા.}$	
૧૦	પર્યા. બેઈ. જ.	$S \frac{૧૦}{૭} \text{ સા.} - P/S$	૮મા બોલ કરતાં ૧૩ મો
૧૧	અપર્યા. બેઈ. જ.	V	બોલ ૨૫ ગણો છે અને ૧૩
૧૨	અપર્યા. બેઈ. ઉ.	V	મા બોલ કરતાં ૧૦મો બોલ
૧૩	પર્યા. બેઈ. ઉ.	$V \frac{૧૦}{૭} \text{ સા.}$	માત્ર વિશેષહીન છે. તેથી ૮
૧૪	પર્યા. તેઈ. જ.	$V \frac{૧૦૦}{૭} \text{ સા.} - P/S$	મા કરતાં ૧૦મો બોલ S મળે
૧૫	અપર્યા. તેઈ. જ.	V	છે. ૧૩ મા બોલ કરતાં
૧૬	અપર્યા. તેઈ. ઉ.	V	૧૭મો બોલ દ્વિગુણ છે.
૧૭	પર્યા. તેઈ. ઉ.	$V \frac{૧૦૦}{૭} \text{ સા.}$	એટલે ૧૪, ૧૫, ૧૬મો
૧૮	પર્યા. ચઉ. જ.	$V \frac{૨૦૦}{૭} \text{ સા.} - P/S$	બોલ દ્વિગુણ કરતાં નાનો
૧૯	અપર્યા. ચઉ. જ.	V	થવાથી V-V કહેવાય. ૧૭
૨૦	અપર્યા. ચઉ. ઉ.	V	મો પાણ ૧૬ ની અપેક્ષાએ
૨૧	પર્યા. ચઉ. ઉ.	$V \frac{૨૦૦}{૭} \text{ સા.}$	દ્વિગુણ કરતાં અલ્પ થવાથી
૨૨	પર્યા. અસં. પંચે. જ.	$S \frac{૨૦૦૦}{૭} \text{ સા.} - P/S$	V કહેવાય. સામાન્યથી
૨૩	અપર્યા. અસં. પંચે. જ.	V	ત્રિગુણ કે તેનાથી વધુ હોય
૨૪	અપર્યા. અસં. પંચે. ઉ.	V	તે S કહેવાય. આ જ પ્રમાણે
૨૫	પર્યા. અસં. પંચે. ઉ.	$V \frac{૨૦૦૦}{૭} \text{ સા.}$	૧૭ કરતાં ૨૧ મો બોલ
			દ્વિગુણ હોવાથી બધા V-V
			મળે છે.

૨૬) પ્રમત્તસંયત ઉ.	S	ધારોકે ૩૦૦ કોડ સાગરો.
૨૭) દેશવિરત જ.	S	૮૦૦ કોડ સાગરો
૨૮) દેશવિરત ઉ.	S	૨૭૦૦ કોડ સાગરો
૨૯) (કરાણ) પર્યા. સમ્યક્ત્વી જ.	S	૮૧૦૦ કોડ સાગરો
૩૦) (કરાણ) અપર્યા. સમ્યક્ત્વી જ.	S	૨૪૩૦૦ કોડ સાગરો
૩૧) (કરાણ) અપર્યા. સમ્યક્ત્વી ઉ.	S	૭૩૦૦૦ કોડ સાગરો
૩૨) (કરાણ) પર્યા. સમ્યક્ત્વી ઉ.	S	૨૨૦૦૦૦ કોડ સાગરો
૩૩) પર્યા. સંજી પંચે. મિથ્યાત્વી જ.	S	૬૬૦૦૦૦ કોડ સાગરો
૩૪) અપર્યા. સંજી પંચે. મિથ્યાત્વી જ.	S	૧૮૮૦૦૦૦ કોડ સાગરો
૩૫) અપર્યા. સંજી પંચે. મિથ્યાત્વી ઉ.	S	૬૦૦૦૦૦૦ કોડ સાગરો
૩૬) પર્યા. સંજી પંચે. મિથ્યાત્વી ઉ.	S	૭૦ કો.કો. સાગરો સુધી

પ્રમત્તસંયતના ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિબંધના ૨૬મા બોલથી શરૂ કરી સંજી અપર્યા. પંચે. ના ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિબંધના ૩૫મા બોલ સુધીનો બધો સ્થિતિબંધ અંતઃ કો.કો. પ્રમાણ જ હોય છે ને ઉત્તરોત્તર S-S હોય છે.

૩ શુભાયુ છોડીને શેષ સઘળા કર્મોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ તીવ્ર સંકલેશથી બંધાય છે. માટે અશુભ કહેવાય છે. જ્યારે જઘન્ય સ્થિતિ વિશુદ્ધિમાં બંધાતી હોવાથી વિશુદ્ધ કહેવાય છે.

અલબત્ત અનુભાગ પાણ કષાય પ્રત્યધિક છે. છતાં અશુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ કષાય વધવા સાથે વધતો હોવાથી અશુભ કહેવાય છે. પાણ શુભપ્રકૃતિઓનો અનુભાગ તો કષાય વધવા સાથે ઘટે છે, ને વિશુદ્ધિ વધવા સાથે વધે છે. માટે એ શુભ કહેવાય છે.

સ્થિતિબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો :

જેવા જેવા અધ્યવસાયથી જીવ સ્થિતિબંધ કરે છે તે તે અધ્યવસાયોને અધ્યવસાયસ્થાન કહેવાય છે. આવા અધ્યવસાયસ્થાનો અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે. જ્યારે સ્થિતિબંધસ્થાનો માત્ર કંઈક ન્યૂન ૭૦ કો.કો.સાગરો ના સમય પ્રમાણ છે. એટલે એક એક સ્થિતિબંધસ્થાનને અસંખ્ય લોક જેટલા

શતક - ગ્રાથા: ૫૧, ૫૨, ૫૫

.....

અધ્યવસાયસ્થાનો મળે છે. અર્થાત્ પ્રારંભના કષાયોદયના અસંલોક જેટલા અધ્યવસાયસ્થાનો એવા છે કે જેનાથી જઘન્યસ્થિતિબંધ જ થાય છે. એ પછીના અસંલોક જેટલા અધ્યવસાય સ્થાનોથી સમયાધિક જઘન્યસ્થિતિબંધ થાય છે. આ અધ્યવસાયસ્થાનોની સંખ્યા પાણ અસંલોક જ હોવા છતાં જઘન્યસ્થિતિબંધ માટેના અસં. લોક કરતાં કંઈક વિશેષાધિક હોય છે. આમ ઉત્તરોત્તર ઠેઠ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સુધી જાગવું. આ વાત ૭ કર્મો માટે જાગવી. આયુષ્યમાં જઘન્યથી ઉત્કૃ. તરફ ઉત્તરોત્તર અસંગુણ અસં. ગુણ સ્થિતિબંધ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે. સ્થિતિબંધ માત્ર કષાયોથી નથી થતો. પાણ યોગસહચરિત કષાયોથી થાય છે. માટે હવે યોગની અલ્પબહુત્વ દ્વારા વિચારાણા કરે છે.

ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરવું, આહારાદિરૂપે પરિણમન કરવું ..અને છોડતી વખતે એનું જ આલંબન લઈ એને છોડવા. આ ગ્રહણ, પરિણમન અને આલંબનમાં જે સાધન બને છે તે યોગ છે.

યોગ, વીર્ય, સ્થામ, ઉત્સાહ, પરાક્રમ, ચેષ્ટા, શક્તિ, સામર્થ્ય વગેરે યોગના પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

યોગોનું અલ્પ બહુત્વ :

૧	લબ્ધિ અપ. સૂ. એકે જ.	અલ્પ	૧૩	પર્યા. બા. એકે ઉ.	a
૨	લબ્ધિ અપ. બા. એકે જ.	a	૧૪	લબ્ધિ અપ. બે ઉ.	a
૩	લબ્ધિ અપ. બેઈ. જ.	a	૧૫	લબ્ધિ અપ. તેઈ. ઉ.	a
૪	લબ્ધિ અપ. તેઈ. જ.	a	૧૬	લબ્ધિ અપ. ચઉ. ઉ.	a
૫	લબ્ધિ અપ. ચઉ. જ.	a	૧૭	લબ્ધિ અપ. અસં. પંચે. ઉ.	a
૬	લબ્ધિ અપ. અસંજી પંચે. જ.	a	૧૮	લબ્ધિ અપ. સંજી પંચે. ઉ.	a
૭	લબ્ધિ અપ. સંજી પંચે. જ.	a	૧૯	પર્યા. બેઈ. જ.	a
૮	લબ્ધિ અપ. સૂ. એકે ઉ.	a	૨૦	પર્યા. તેઈ. જ.	a
૯	લબ્ધિ અપ. બા. એકે ઉ.	a	૨૧	પર્યા. ચઉ. જ.	a
૧૦	પર્યા. સૂ. એકે જ.	a	૨૨	પર્યા. અસં. પંચે. જ.	a
૧૧	પર્યા. બા. એકે જ.	a	૨૩	પર્યા. સંજી પંચે. જ.	a
૧૨	પર્યા. સૂ. એકે ઉ.	a	૨૪	પર્યા. બેઈ. ઉ.	a

૨૫	પર્યા. તેઈ. ઉ.	a	૩૦	યુગલિક તિ. મનુ. ઉ.	a
૨૬	પર્યા. ચઉ. ઉ.	a	૩૧	આહારક શરીરી ઉ.	a
૨૭	પર્યા. અસં. પંચે. ઉ.	a	૩૨	શેષ દેવ, નારક	a
૨૮	⁴⁰ અનુત્તરવાસી ઉ.	a		શેષ મનુ. તિ. ઉ.	
૨૯	૯ ત્રૈવે. ઉ.	a			

લબ્ધિ પર્યા. અને કરાણ અપર્યા. એવા એકે. ના ઉ. સુધીના સ્થાનો (૯) અને (૧૦) નંબરની વચમાં હોવા જોઈએ. લબ્ધિ પર્યા. અને કરાણ અપર્યા. એવા બેઈન્દ્રિય વગેરે ત્રસજીવોના સ્થાનો (૧૮) અને (૧૯) ની વચમાં જાણવા. (મારું કર્મપ્રકૃતિ ભા.૩, પ્રશ્નોત્તરી પુસ્તક જેવું. બંધનકરાણ પ્રશ્ન નં.૯)

યોગના આ અલ્પબહુત્વમાં સર્વત્ર ગુણક a = સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લો. ના અસંખ્યાતમો ભાગ જેટલું અસંખ્ય છે.

૧૪ જીવભેદોમાં સ્થિતિબંધ સ્થાનો :

તે તે પ્રકૃતિના સ્થિતિબંધના જેટલા વિકલ્પો મળતા હોય તેને સ્થિતિબંધસ્થાનો કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધમાંથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ બાદ કરી એમાં ૧ ઉમેરવાથી સ્થિતિબંધસ્થાનોની સંખ્યા મળે છે.

અલ્પબહુત્વ ⁴¹:

૧	સૂ. અપર્યા. એકે.	અલ્પ	૮	પર્યા. તેઈ.	s
૨	બા. અપર્યા. એકે.	s	૯	અપ. ચઉ.	s
૩	સૂ. પર્યા. એકે.	s	૧૦	પર્યા. ચઉ.	s
૪	બા. પર્યા. એકે.	s	૧૧	અપ. અસંશી પંચે.	s
૫	અપ. બેઈ.	a	૧૨	પર્યા. અસં. પંચે.	s
૬	પર્યા. બેઈ.	s	૧૩	અપ. સં. પંચે.	s
૭	અપ. તેઈ.	s	૧૪	પર્યા. સં. પંચે.	s

યોગમાં વૃદ્ધિહાનિ :

અપર્યા. અવસ્થામાં તો જીવના યોગમાં પ્રતિસમય અસંખ્યગુણ અસંખ્યગુણ વૃદ્ધિ થતી હોય છે. પર્યા. અવસ્થામાં પૂર્વસમયભાવી

શત્રુક - ગાથા: ૫૩,૫૪
.....

યોગસ્થાનાપેક્ષયા ઉત્તરસમયભાવી યોગસ્થાનમાં વૃદ્ધિ-હાનિ કે અવસ્થાન.. કાંઈપણ સંભવી શકે છે. વૃદ્ધિ કે હાનિ થાય તો અસંખ્યગુણ, સંખ્યાતગુણ, સંખ્યાતભાગ કે અસંખ્યાતભાગ.. આ ચાર વિકલ્પે થઈ શકે છે.⁴²

પ્રકૃતિઓનો અબંધકાળ : ભવપ્રત્યયે, ગુણપ્રત્યયે કે તદુભયપ્રત્યયે પંચેન્દ્રિયપાણામાં ઉત્કૃષ્ટથી જોટલા કાળ સુધી બંધ ન મળે તેનો વિચાર. *તિર્યંચ ત્રિક, નરક ત્રિક, ઉદ્યોત..૭ : ૧૬૩ સાગરો.+૪ પલ્યો.+ મનુ.ભવો.

૩ પલ્યો. આયુષ્યવાળા યુગલિકમાં ભવપ્રત્યયે આ ૭ પ્રકૃતિ બંધાતી નથી. છેલ્લે સમ્યક્ત્વ પામી દેવલોકમાં ૧ પલ્યો.⁴³ આયુ.માં જાય. સમ્યક્ત્વ જાળવી રાખે, એટલે ભવપ્રત્યયે ન બાંધે. સમ્ય. સહિત મનુષ્યભવમાં આવે, સંયમ લે.. નવમી ગ્રૈવેયકમાં ૩૧ સાગરો.માં જાય.. અન્તર્મુ. બાદ મિથ્યાત્વે જાય.. છતાં ભવપ્રત્યયે ન બાંધે.. ચરમ અંતર્મુ.માં ફરીથી સમ્ય. પામી મનુષ્યમાં આવે. સર્વવિરતિ સ્વીકારી મનુષ્યભવના આંતરે આંતરે બે વાર અનુત્તરમાં જાય.. આમ સાધિક ૬૬ સાગરો. સમ્યક્ત્વનો કાળ પૂરે.. પછી મનુષ્યભવમાં અંતર્મુ. માટે મિશ્રે આવે. પાછો સમ્યક્ત્વ પામી ૩ વાર અચ્યુતમાં જઈ સધિક ૬૬ સાગરો. સમ્યક્ત્વ પાળે.

આમ કુલ ૩ P + ૧ P + ૩૧ સાગરો. + ૬૬ સાગરો. + ૬૬ સાગરો. = ૧૬૩ સાગરો. + ૪ પલ્યો. + મનુ.ના ભવો.

* સ્થાવર ચતુ. જાતિચતુ. આતપ.. ૮ : ૧૮૫ સા. + ૪ પલ્યો. + મનુ. ભવો.

છઠ્ઠી નરકમાં ૨૨ સાગરો. ભવપ્રત્યયે ન બાંધે. અંતે સમ્ય. પામી મનુષ્ય પછી સમ્યક્ત્વ જાળવી સૌધર્મ દેવલોકમાં ૪ પલ્યો. ગુણપ્રત્યયે ન બાંધે.. પછી ઉપર મુજબ ૧૬૩ સાગરો. એટલે કુલ ૧૮૫ સા. + ૪ પલ્યો. + મનુ. ભવો જોટલો કાળ મળશે.

(આ પ્રક્રિયા દરમ્યાન નરકત્રિક પાણ બંધાતી નથી જ. તો એનો પાણ ૧૬૩ સા. વગેરે કાળ ન કહેતાં ૧૮૫ સા. વગેરે કાળ કહેવો ઉચિત લાગે છે તે જાણવું.)

* અપ્રથમ સંઘ. સંસ્થાન ૧૦, કુખગતિ, મિથ્યા. અનંતા. ૪, દુર્ભગ ત્રિક, થીશુદ્ધિત્રિક, નીચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, નપું વેદ.. ૨૫: ૧૩૨ સા. + મનુ. ભવો..

અંતર્મુ. મિશ્રગુણઠાણાના આંતરે બે વાર સાધિક ૬૬ સાગરોપમ સમ્યક્ત્વ પાળે ત્યારે મનુ. ના ભવો + બે વાર અનુત્તર + ૩ વાર અચ્યુત દેવલોક દ્વારા આટલો અબંધકાળ મળે.

ગ્રન્થમાં આ પ્રમાણે ૪૧ પ્રકૃતિઓનો અબંધકાળ આપ્યો છે.. આ ઉપરાંત, * પ્રત્યા. ૪, અપ્રત્યા. ૪.... ૮: - દેશોનપૂર્વકોડ સુધી સંયત ન બાંધે મનુ.દ્વિક, ઔદા.દ્વિક, પ્રથમ સંઘ.. ૫: દેશોન $\frac{1}{3}$ પૂર્વકોડ + યુગલિકમાં ૩

પલ્યો.સુધી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી ન બાંધે

* દેવદ્વિક, વૈ.દ્વિક.. ૪: ૩૩ સાગરો. સુધી દેવ-નારકી ન બાંધે.

* મનુ. આયુ, તથા દેવાયુ સિવાયની બાકીની ૬૦ પ્રકૃતિઓનો સતત અબંધ કાળ અન્તર્મુ. થી વધારે મળતો નથી.

સતત બંધકાળ : અધ્રુવબંધી ૭૩ પ્રકૃતિઓ અમુક અવસ્થામાં સતત બંધાયા કરે તો કેટલા કાળ સુધી બંધાયા કરે એનો અહીં વિચાર છે.

દેવદ્વિક, વૈ.દ્વિક :	૪	૩ પલ્યો. સુધી યુગલિક નિરંતર બાંધે. ⁴⁴
તિ.દ્વિક, નીચગોત્ર..	૩	તેઉ. વાઉ.ની કાયસ્થિતિરૂપ અસં.કાળચક્ર
આયુષ્ય..	૪	અન્તર્મુ.
ઔદા. શરીર..		એકે. માં અસં. પુદ્ગલપરાવર્ત.
શાતાવેદનીય..		નવવર્ષન્યૂન પૂર્વકોડ.. ૭ માગુણઠાણેથી શ્રેણી માંડી કેવલ પામે. ૧૩ મે પાણ સતત બાંધે.
પરાઉચ્છ્રંપંચેત્રસચક્ર	૭	૧૮૫ સાગરો. + ૪ પલ્યો + મનુ. ના ભવો.

સ્થાવરચતુષ્કાદિ પ્રતિપક્ષીના અબંધકાળમાં આ ૪ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

વળી પર્યા. બંધાય છે એટલે પરા. ઉચ્છ્ર. પાણ સાથે બંધાય ૪. એટલે એ અબંધકાળની ૪ પ્રક્રિયા જાણવી.⁴⁵

શુભખગતિ, પુ. વેદ: સુભગત્રિક, ઉચ્ચ, સમયતુ.	૭	સાધિક ૧૩૨ સાગરો. કુખગતિ વગેરે પ્રતિપક્ષીના અબંધકાળ મુજબ.
મનુ. દ્વિક, જિન, પ્રથમસંધ. ઔદા. ઉપાંગ..	૫	અનુત્તરમાં ૩૩ સાગરો.
આ સિવાયની અધ્રુવબંધી	૪૧	અન્તર્મુ.

આ બધો સતતબંધનો ઉકાળ કહ્યો છે. જ. કાળ ૪ આયુ, તથા જિનનામનો^{૪૦} અન્તર્મુ. મળે છે, એ સિવાયની ૬૮ પ્રકૃતિઓનો ૧ સમય મળે છે. ૧ સમય માટે બંધાય અને પરાવર્તમાન હોવાથી બીજા જ સમયે એની પ્રતિપક્ષી બંધાય, એટલે જ. બંધકાળ ૧ સમય મળે.

અનુભાગબંધનું સ્વરૂપ :

બધ્યમાન કર્મપુદ્ગલોમાં બંધકાલીન કષાય-લેશ્યાપરિણામથી જે રસ પેદા થાય છે તેનો જેના કેવલજ્ઞાનથી પાણ પછી બે વિભાગ ન થઈ શકે (ન જાણી શકાય) એવો અવિભાજ્ય અંશ એ રસાણુ કે રસાવિભાગ પલિચ્છેદ કહેવાય છે. જે કર્મદલિકમાં સર્વજઘન્ય રસાણુ પેદા થયા હોય એના પર પાણ સર્વજીવથી અનંતગુણરસાણુ તો હોય જ છે. વળી આટલી જ સંખ્યાના રસાણુ જેમાં પેદા થયા હોય એવા બીજા પાણ અનંતા (અભવ્યથી અનંતગુણ) પદ્ગલો હોય છે. આવા સમાન રસાણુવાળા પુદ્ગલોનો સમુદાય એ વર્ગાણા કહેવાય છે. આ પ્રથમવર્ગાણા છે. વળી એ જ સમયે બધ્યમાન બીજા પાણ (અભવ્યથી અનંતગુણ એવા) અનંત પુદ્ગલો હોય છે જેના પર સર્વજઘન્યસંખ્યાક રસાણુ કરતાં ૧-૧ રસાણુ અધિક પેદા થયા હોય. આ ૧-૧ અધિક રસાણુવાળા પુદ્ગલોનો સમુદાય એ બીજી વર્ગાણા છે. આ જ રીતે વળી ૧-૧ રસાણુ અધિક હોય એવા પુદ્ગલોનો સમુદાય એ ત્રીજી વર્ગાણા છે. આમ એકોત્તર વૃદ્ધિવાળી અનંતી (=અભવ્યથી અનંતગુણ) વર્ગાણાઓ નિરંતર મળે છે. એ પછી પુદ્ગલોમાં ૧-૧ રસાણુ , બબ્બે રસાણુ-ત્રાણ ત્રાણ રસાણુ વગેરે વધારે હોય એવો રસ ક્યારેય પેદા થતો નથી. આવો રસાભાવ

એ અંતર કહેવાય છે. એ પાણ સર્વજીવથી અનંતગુણ જેટલું હોય છે. એકોત્તરવૃદ્ધિવાળી વર્ગાણાઓનો સમુદાય એ સ્પર્ધક કહેવાય છે. આ પહેલું સ્પર્ધક છે.. પછી અંતર.. પછી પ્રથમ સ્પર્ધકની જેમ જ બીજું સ્પર્ધક.. પછી અંતર.. પછી ત્રીજું સ્પર્ધક.. આવા અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગ જેટલા સ્પર્ધકો મળીને એક રસસ્થાન થાય છે. અસંખ્ય રસસ્થાનોનું એક ષટ્સ્થાન હોય છે.. કુલ અસંખ્યાત લોક જેટલા ષટ્સ્થાનો છે.

૮૨ અશુભપ્રકૃતિઓનો સંકલેશથી તીવ્રરસ બંધાય છે, વિશુદ્ધિથી મંદરસ.

૪૨ શુભપ્રકૃતિઓનો વિશુદ્ધિથી તીવ્રરસ બંધાય છે, સંકલેશથી મંદરસ. કષાયોની તીવ્રતા એ સંકલેશ કહેવાય છે અને મંદતા એ વિશુદ્ધિ.

ઉપમા	કષાય ^{૪૭}	અશુભનો રસબંધ	શુભનો રસબંધ
ગિરિરેખા	અનંતા	૪ ઠા	૨ ઠા
પૃથ્વીરેખા	અપ્રત્યા	૩ ઠા	૩ ઠા
રજરેખા	પ્રત્યા	૨ ઠા	૪ ઠા
જળરેખા	સંજ્વલન	૧૭નો ૧ઠા શેષ ૨ઠા	૪ ઠા

જેમ જેમ કષાયોનું જોર ઘટે છે (અર્થાત્ વિશુદ્ધિ વધે છે) તેમ તેમ અશુભનો રસ ઘટે છે. જીવ શ્રેણિમાં, ૮મા ગુણઠાણાના સંખ્યાતા બહુભાગ જેટલો કાળ વીતાવી જાય, ને એક સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ બાકી હોય ત્યારે એવી વિશુદ્ધિને પામે છે કે જેથી અશુભનો ૧ ઠા રસ જ બંધાય.. એ વખતે જ્ઞાનાવરણાદિ ૧૪, ૪ સંજ્વલ, પુન્નવેદ, શાતા, યશ અને ઉચ્ચગોત્ર આમ ૨૨ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય છે. આમાંથી છેલ્લી ત્રણ તો શુભ હોવાથી એનો ૪ ઠા તીવ્રરસ બંધાય છે. કેવલજ્ઞાના અને કેવલદર્શના અશુભ હોવા છતાં સર્વઘાતી હોવાથી એ બેનો બેઠા રસ બંધાય છે. બાકીની ૧૭નો ૧ ઠા રસ બંધાય છે. આ અવસ્થા સિવાય તો આ ૧૭ નો પાણ ૨, ૩ કે ૪ ઠા રસ

શુભનો રસબંધ સંકલેશ વધવા સાથે ઘટે છે.. પાણી પ્રસંકલેશકાળે શુભપ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી.. ત્રિપ્ર સંકલેશમાં નરક પ્રાયોગ્યબંધ સાથે વૈક્રિયશરીરનામકર્મ વગેરે જે બંધાય છે તેનો તથા પરાવર્તમાનભાવે જેનો જઘન્ય રસબંધ થાય છે એવી શાતા વગેરે શુભનો ⁴⁸તથાસ્વભાવે જ એ વખતે પાણી બે ઠા. રસ જ બંધાય છે, એક ઠા. નહીં.. એટલે શુભપ્રકૃતિઓનો પાણી ૨,૩ કે ૪ ઠા. રસબંધ જ મળે છે, ૧ઠા. નહીં.

લીમડાનો રસ	અશુભનો રસ	શેરડાંનો રસ	શુભનો રસ
સ્વાભાવિક	૧ ઠા.	સ્વાભાવિક	૧ ઠા.
ઉકાળીને અડધો ભાગ રહે.	૨ ઠા.	ઉકાળીને અડધો ભાગ રહે.	૨ ઠા.
ત્રીજો ભાગ રહે.	૩ ઠા.	ત્રીજો ભાગ રહે.	૩ ઠા.
ચોથો ભાગ રહે.	૪ ઠા.	ચોથો ભાગ રહે.	૪ ઠા.

૧,૨,૩ અને ૪ ઠા. રસ ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ-અનંતગુણ હોય છે.

સર્વધાતી પ્રકૃતિઓનો ૧ ઠા. કે મંદ ૨ ઠા. રસ ક્યારેય બંધાતો નથી કે
i. હોતો નથી.

५२

ଉତ୍ତର : ୧୫ - ଶିଳକ

ઉત્કૃષ્ટરસબંધના સ્વામી :

એકે. સ્થાવર, આતપ...	૩	⁴⁹ ઈશાનાન્તદેવો... આતપ: સ્વપ્રાયોગ વિશુદ્ધિએ શેષ બે તીવ્રસંકલેશમાં
સૂત્રિક, વિકલત્રિક, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ, નરકત્રિક	૧૧	મિથ્યાત્વી તિર્યંચ- મનુષ્યો ⁵⁰ નરકત્રિક - તીવ્રસંકલેશમાં બે આયુ... તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિમાં શેષ...૬... તત્પ્રાયોગ્યસંકલેશમાં
⁵¹ તિર્યંચદ્વિક.....	૨	સહસ્રારાન્તદેવો, નારકી
છેવટુંદું	૧	૩થી ૮ દેવલોકના દેવો, નારકી
દેવદ્વિક, વૈદ્વિક, આહાર , શુભખગતિ, શુભ વાર્ણાદિ૪, તેઢક, અગુરુ, નિર્માણ, જિન, પર, ઉચ્છૃ, સમચતુ, , પંચે, ત્રસાદિ ૮	૨૮	૮ મે છઠ્ઠાભાગાન્તે સર્વવિશુદ્ધક્ષપક
શાતા, યશ, ઉચ્ચ.....	૩	ક્ષપક જીવ ૧૦ મે ચરમબંધે.
ઉદ્યોત.. ⁵²	૧	૭ મી નારકમાં સમ્યક્ત્વાભિમુખ મિથ્યાત્વી મિથ્યાત્વના ચરમસમયે
મનુદ્વિક, ઔદાદ્વિક, પ્રથમસંધ.	૫	સમ્યક્ત્વી દેવતા... ⁵³
દેવાયુ	૧	અપ્રમત્તસંચત ⁵⁴
હાસ્ય, રતિ, સ્ત્રી-પુ.વેદ, મધ્યસંધ- ૪, મધ્ય.સંસ્થાન ૪..	૧૨	ચારે ગતિના મિથ્યાદષ્ટિજીવો ⁵⁵ તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશે.
શેષ -૫૬	૫૬	ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ તીવ્ર સંકલેશે.

શેષ ૫૬ માં જે વાર્ણાદિ ૪ છે તે અપ્રશસ્તવાર્ણાદિ જાણવા.. આમ વાર્ણાદિ ૪ નો
શુભ-અશુભ એમ બે વાર સમાવેશ હોવાથી કુલ ૧૨૪ પ્રકૃતિઓનું આ નિરૂપણ જાણવું.

શાલક - ગાથા: ૬૬, ૬૭, ૬૮

.....

જઘન્યરસબંધ ના સ્વામી :

થીગુદ્ધિત્રિક, મિથ્યા, અનંત, ૪	૮	૭ માને સન્મુખ મિથ્યાત્વી ⁵⁶ મિથ્યાત્વના ચરમસમયે.
અપ્રત્યા, ૪	૪	૭ માને સન્મુખ અવિરત સમ્યક્ત્વ ૪થાના ચરમસમયે
પ્રત્યા, ૪	૪	૭ માને સન્મુખ દેશવિરત ૫ માના ચરમસમયે
અરતિ- શોક	૨	અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તમુનિ. ⁵⁷
આહ, ૨	૨	પ્રમત્તાભિમુખ અપ્રમત્તમુનિ.
નિદ્રા, ૨, અશુભવાર્ણાદિ ૪, હાસ્યરતિ, ભય, જુજુ, ઉપદ્રાત	૧૧	ક્ષપક આઠમે ચરમબંધે
પુ.વેદ, સંજ્ઞ, ૪	૫	ક્ષપકને સ્વ સ્વચરમબંધે.
જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૧૪	૧૪	ક્ષપકને ૧૦ મે ચરમબંધે.
સૂત્રિક, વિકલત્રિક,	૬	કોઈપણ તિ.મનુષ્યો પરા. મધ્યમપરિણામે ⁵⁸
દેવદિક, નરકદિક	૪	પંચે.તિ.મનુ.પરા. મધ્યમપરિણામે
વૈ.દિક	૨	પંચે.તિ.મનુષ્યો તીવ્ર સંકલેશે નરક પ્રાયોગ્ય બંધની સાથે
નરકાયુ	૧	મનુ.તિ.તતપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ ⁵⁹
શેષ ૩ આયુ	૩	મનુ.તિ.તતપ્રાયોગ્ય સંકલેશે. ⁶⁰
ઔદા. અંગો.	૧	૩ થી ૮ દેવલોકના દેવો, નારકીઓ ⁶¹
ઔદા.શરીર, ઉદ્યોત	૨	બધા દેવો, નારકીઓ.
તિર્યચદિક, નીચ	૩	સમ્યક્ત્વાભિમુખ ૭ મી નારકીનો ⁶² જીવ મિથ્યાત્વચરમસમયે

જિનનામ	૧	મિથ્યાત્વાભિમુખ નિકાચિત જિનનામ જ્ઞાયોપ, સમ્યક્ત્વી, સમ્યક્ત્વના ચરમસમયે ⁶³
આતપ	૧	ઈશાનાન્તદેવ સર્વ સંકલેશમાં
એકે સ્થાવર	૨	નારકી સિવાયના જીવો પરામધ્યમ પરિણામે
શાતા, સ્થિર, શુભ, યશ અશાતા, અસ્થિર, અશુભ, અયશ	૮	૧ થી ૬ ગુણ ગુણઠાણાવાળા ચારે ગતિના ⁶⁴ જીવો પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે
પંચે, તૈકા, શુભવર્ણાદિ ૪ પરા અગુરુ, ઉચ્ચ ત્રસચતુ, નિર્માણ	૧૫	ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ ઉત્કૃંસંકલેશે ⁶⁵
સ્ત્રીવેદ, નપું. વેદ	૨	ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ તત્તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ ⁶⁶
મનુદ્વિક, ખગતિદ્વિક, ઉચ્ચ, ૬ સંઘ ૬ સંસ્થા, સુભગત્રિક, દુર્ભગત્રિક	૨૩	પરામધ્યમ પરિણામે ⁶⁷ મિથ્યાત્વીજીવ

સાઘાદિ પ્રરૂપણા :

મૂળ પ્રકૃતિઓમાં ભાંગા..

* વેદનીય, નામ.. અનુત્કૃષ્ટના ⁶⁸ સાદિ વગેરે ચારે ભાંગા..

જઘન્યાદિ શેષ ૩ ના સાદિ-સાન્ત બબ્બે ભાંગા.

કુલ $૨ \times ૪ + ૨ \times ૩ \times ૨ \dots$ ૨૦

* ૪ ધાતીકર્મો ⁶⁹ અજઘન્યના ૪, શેષ ૩ ના બબ્બે

$૪ \times ૪ + ૪ \times ૩ \times ૨ \dots$ ૪૦

* ગોત્ર ⁷⁰ અજઘન્યના ૪, અનુના ૪, શેષના બબ્બે... ૧૨

ચાલક - ગાથા: ૭૩, ૭૪, ૭૫

.....

૫૫

* આયુ.

⁷¹જઘન્યાદિ ચારેના બબ્બે..

૮

મૂળપ્રકૃતિના કુલ ૨૦ + ૪૦ + ૧૨ + ૮... ૮૦

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં ભાંગા..

તૈઝા અગુરુ, નિર્માણ, શુભવાર્ણાદિ ૪..૮ : અનુકૃષ્ટના⁷² ૪, શેષના

બબ્બે : ૮ X ૪ + ૮ X ૩ X ૨ = ૮૦

ઉપરોક્ત તૈજસાદિ ૪ સિવાયની } અજઘન્યના⁷³ ૪, શેષ ૩ ના બબ્બે શેષ
૪૩ ધ્રુવબંધિની : } ૪૩ X ૪ + ૪૩ X ૩ X ૨ = ૪૩૦

૭૩ અધ્રુવબંધિની પ્રકૃતિના⁷⁴ ચારેના બબ્બે.. ૭૩ X ૮ = ૫૮૪

ઉત્તરપ્રકૃતિના કુલ ૮૦ + ૪૩૦ + ૫૮૪ = ૧૦૮૪

તેથી કુલભાંગા = ૧૦૮૪ + મૂળના ૮૦ = ૧૧૭૪

પ્રદેશબંધ: અહીં પ્રદેશ એટલે જીવ જે કાર્મણવર્ગીણાનું ગ્રહણ કરે છે તેના સ્કંધોના પ્રદેશો. માટે અહીં સપ્રસંગ વર્ગીણાઓનું સ્વરૂપ જાણાવવામાં આવે છે. ⁷⁵ આ લોકમાં અનંતાનંત પરમાણુઓ સ્વતંત્ર પરમાણુ રૂપે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એ બધાનો સમુદાય એ પ્રથમ વર્ગીણા. બે પરમાણુઓ ભેગા મળીને જે સ્કંધ થાય તે દ્વ્યાણુક કહેવાય છે. ત્રણ પરમાણુઓનો સ્કંધ તે ત્ર્યાણુક, ચારનો સ્કંધ તે ચતુરણુક, એમ પંચાણુક વગેરે સ્કંધો જાણવા. આ લોકમાં રહેલા અનંતાનંત દ્વ્યાણુકોનો સમુદાય એ બીજી વર્ગીણા. અનંતાનંત ત્ર્યાણુકોનો સમુદાય એ ત્રીજી વર્ગીણા. આમ એક એક વધારે પરમાણુઓથી બનેલા સ્કંધોની ચોથી પાંચમી વગેરે વર્ગીણાઓ જાણવી. ૧૦૦ પરમાણુઓના સ્કંધોનો સમુદાય એ ૧૦૦ મી વર્ગીણા. આ રીતે સંખ્યાત પરમાણુઓના સ્કંધોની સંખ્યાતી વર્ગીણાઓ મળે. ત્યાર બાદ અસંખ્ય પરમાણુઓથી બનેલા સ્કંધોની વર્ગીણાઓ ક્રમસર આવે છે. એ વર્ગીણાઓ અસંખ્ય છે. ત્યારબાદ અનંત પરમાણુઓથી બનેલા સ્કંધોની વર્ગીણાઓ શરૂ થાય છે. એવી પણ ક્રમસર અનંતી વર્ગીણાઓ છે. આ બધી વર્ગીણાઓના સ્કંધો અલ્પ પરમાણુઓવાળા હોવાથી તેમજ સ્થૂલપરિણામવાળા હોવાથી જીવને ઔદારિક શરીર રૂપે પણ અગ્રાહ્ય હોય છે. માટે આ બધી વર્ગીણાઓને ઔદારિક અગ્રાહ્ય વર્ગીણાઓ કહે છે. ત્યારબાદ એક અધિક

પરમાણુથી બનેલા એવા સ્કંધોની વર્ગણા છે કે જે સ્કંધોમાં અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધોના અનંતભાગ જેટલા પરમાણુ - પ્રદેશો હોય છે. આ સ્કંધો જીવને ઔદારિકપુદ્ગલ તરીકે ગ્રાહ્ય છે. ત્યારબાદ પાણ ક્રમશઃ : એક એક અધિક પરમાણુઓવાળા સ્કંધોની અનંતી વર્ગણાઓ છે, જે જીવને ઔદારિક પુદ્ગલ તરીકે ગ્રાહ્ય હોય છે. માટે આ બધી વર્ગણાઓને ઔદારિકગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ કહે છે. આ ઔદારિક ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓના સમૂહની પ્રથમ વર્ગણા કે જે ઔદારિકગ્રાહ્યની જઘન્ય વર્ગણા છે તેના એક એક સ્કંધમાં જેટલા પરમાણુઓ હોય છે એના કરતાં, ઔદારિક ગ્રાહ્યની ચરમવર્ગણા(ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણા) ના એક એક સ્કંધમા અનંતમા ભાગ જેટલા પરમાણુપ્રદેશો વધુ હોય છે. આ જ રીતે આગળ પાણ સર્વત્ર ગ્રાહ્યવર્ગણાઓમાં જાણવું. એટલે કે સ્વજઘન્ય કરતાં સ્વઉત્કૃષ્ટ સ્કંધોમાં જઘન્યસ્કંધગત પરમાણુ પ્રદેશો કરતાં અનંતમો ભાગ અધિક પરમાણુપ્રદેશો હોય છે.

ઔદારિક વર્ગણાઓ પૂર્ણ થયા બાદ પાણ નિરંતર વર્ગણાઓ મળવી ચાલુ જ હોય છે. પાણ ઉત્તરોત્તર એક એક અધિક પરમાણુઓથી બનેલા સ્કંધોના સમૂહરૂપ આ અનંતી વર્ગણાઓ જીવને અગ્રાહ્ય હોય છે. કારણકે આ સ્કંધો જીવને ઔદારિકરૂપે લેવા માટે સૂક્ષ્મ પરિણામવાળા પડે છે અને વૈક્રિયરૂપે લેવા માટે સ્થૂલ પડી જાય છે. માટે આ વર્ગણાઓને વૈક્રિય અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ કહે છે. આ જ કારણ આગળની અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ માટે પાણ જાણવું. આની પ્રથમ (જઘન્ય) વર્ગણાના પ્રત્યેક સ્કંધોમાં ઔદારિક ગ્રાહ્યની ઉત્કૃષ્ટ વર્ગણાગત સ્કંધોમાં રહેલ પરમાણુપ્રદેશથી એક પરમાણુપ્રદેશ અધિક હોય છે. આની ઉત્કૃષ્ટ (ચરમ) વર્ગણાના પ્રત્યેક સ્કંધોમાં સ્વજઘન્ય વર્ગણાના પ્રત્યેક સ્કંધગત પરમાણુઓ કરતાં અનંતગુણ પરમાણુપ્રદેશો હોય છે. આમાં ગુણક જે અનંત છે તે અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધના અનંતમા ભાગ પ્રમાણ જાણવો. (આ જ પ્રમાણે કાર્મણ સુધીમાં આવતી દરેક અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓના જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ સ્કંધો માટે જાણવું.) ત્યારબાદ પાણ જેમ જેમ એક એક પરમાણુ આગળ વધતાં જઈએ તેમ તેમ ક્રમશઃ : અનંતી વૈક્રિયગ્રાહ્ય, આહારક અગ્રાહ્ય, આહારક ગ્રાહ્ય, તૈજસ અગ્રાહ્ય, તૈજસગ્રાહ્ય, ભાષા અગ્રાહ્ય, ભાષાગ્રાહ્ય,

શ્વાસોશ્વાસઅગ્રાહ્ય, શ્વાસોશ્વાસગ્રાહ્ય, મનઅગ્રાહ્ય, મનગ્રાહ્ય, કાર્મણઅગ્રાહ્ય, કાર્મણગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ જાણવી. આમાં સર્વત્ર સ્વજઘન્યથી સ્વઉત્કૃષ્ટ અગ્રાહ્યમાં અનંતગુણ અને ગ્રાહ્યમાં વિશેષાધિક (અનંતભાગાધિક) જાણવું. કાર્મણવર્ગણાઓ પૂર્ણ થયા બાદ પાણ, એકાધિક પરમાણુઓવાળી ઉત્તરોત્તર દશપ્રકારની વર્ગણાઓ હોય છે. કાર્મણ પછીની આ બધી વર્ગણાઓ જીવથી અગ્રાહ્ય હોય છે.

નંબર	વર્ગણા	જ.ઉ.માં વિશેષ
૧	ઔદારિક	જ. ૧ પરમાણુ
	અગ્રાહ્ય	ઉ. અનંત પરમાણુ
૨	ઔદારિક	જ. = પૂર્વની ઉ. + ૧ પરમાણુ
	ગ્રાહ્ય	આમ સર્વત્ર જાણવું
		$ઉ. = સ્વજઘ. + સ્વજઘ. \div A = B$
૩	વૈક્રિય અગ્રાહ્ય	$ઉ. = સ્વજઘ. \times અનંત = C$
૪	વૈક્રિય	B
૫	આહારક અગ્રાહ્ય	C
૬	આહારક	B
૭	તૈજસ અગ્રાહ્ય	C
૮	તૈજસ	B
૯	ભાષા અગ્રાહ્ય	C
૧૦	ભાષા	B
૧૧	શ્વાસોશ્વાસ અગ્રાહ્ય	C
૧૨	શ્વાસોશ્વાસ	B
૧૩	મન અગ્રાહ્ય	C
૧૪	મન ગ્રાહ્ય	B
૧૫	કાર્મણ અગ્રાહ્ય	C
૧૬	કાર્મણ ગ્રાહ્ય	B

અનંત = અભવ્યથી અનંતગુણ
સિદ્ધતા અનંતમા ભાગે

વર્ગાણાઓના વર્ણાદિ :- સ્વતંત્ર પરમાણુઓમાં એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને બે અવિરુદ્ધ સ્પર્શો હોય છે. એટલે કે સ્નિગ્ધ - ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ-શીત, રુક્ષ - ઉષ્ણ, રુક્ષ-શીત આ ૪ માંથી કોઈપણ એક જોડકું હોય છે. શેષ ૪ મૃદુ, કર્કશ, ગુરુ અને લઘુ સ્પર્શો પરમાણુમાં હોતા નથી. પાણ સંયોગના કારણે સ્કંધોમાં પેદા થાય છે. ઔદારિક વૈક્રિય અને આહારક વર્ગાણાઓના સ્કંધો પાંચવર્ણ, પાંચરસ, બે ગંધ અને ૮ સ્પર્શવાળા હોય છે. જ્યારે તૈજસથી કાર્માણુ સુધીના શેષ ૫ ગ્રાહ્ય વર્ગાણાઓના સ્કંધો પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને ૪ સ્પર્શવાળા હોય છે. એટલે કાર્માણુ સ્કંધમાં શીત - ઉષ્ણ - સ્નિગ્ધ-રુક્ષ એ ૪ સ્પર્શો હોય છે.

અન્ય મતે આ ૪ સ્પર્શો આ પ્રમાણે - પરમાણુ માટે જે ૪ જોડકાં છે એમાંના કોઈપણ એક યુગલ સાથે મૃદુ અને લઘુ સ્પર્શ હોય છે. ભગવતીજીમાં તૈજસ સ્કંધોમાં આઠેય સ્પર્શો કહ્યા છે.

અવગાહના :- ૧ પરમાણુ ૧ આકાશ પ્રદેશમાં રહે છે. ૧ દ્વ્યાણુક ૧ યા ૨ આકાશપ્રદેશમાં રહી શકે, પાણ ૩ આકાશપ્રદેશમાં ન રહી શકે. ૧ ત્ર્યાણુક ૧, ૨ યા ૩ આકાશપ્રદેશમાં રહી શકે, પાણ ૪ આકાશપ્રદેશમાં ન રહી શકે. એમ અનંતાણુકસ્કંધ ૧, ૨, ૩... યાવત્ અસં. આકાશપ્રદેશમાં રહી શકે, પાણ એનાથી વધુ આકાશપ્રદેશમાં રહી ન શકે.

અલ્પબહુત્વ :- કાર્માણુ સ્કંધોની અવગાહના સહુથી અલ્પ અને પરમાણુ પ્રદેશો સહુથી વધુ હોય છે. એના કરતાં મનોવર્ગાણાના સ્કંધોની અવગાહના અસંખ્યગુણ અને પરમાણુપ્રદેશો અનંતમા ભાગે હોય છે. એના કરતાં શ્વાસોશ્વાસ વર્ગાણાના સ્કંધોની અવગાહના અસંખ્યગુણ અને પરમાણુપ્રદેશો અનંતમા ભાગે હોય છે. આમ ઔદારિક સુધીની ગ્રાહ્યવર્ગાણાઓમાં જાણવું. તાત્પર્ય એ છે કે પરમાણુઓ વધતા જાય તેમ તેમ પરિણામ સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મતર થતો જાય છે. તેમ છતાં આ બધા જ સ્કંધોની અવગાહના અંગુલનો અસં. મો ભાગ જ હોય છે તે જાણવું.

જીવ જે આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને રહ્યો હોય તે જ આકાશપ્રદેશમાં રહેલા અનંતપ્રદેશી - અસંખ્ય આકાશપ્રદેશાવગાહી કાર્માણુ સ્કંધોને ગ્રહણ કરે છે.

અભવ્યથી અનંતગુણ અને સિદ્ધજીવોના અનંતમા ભાગ તુલ્ય રાશિપ્રમાણવાળા આ સ્કંધોને જીવ ક્ષીર - નીર પરે એકવત્ જ કરે છે તે કર્મનો બંધ છે. ગૃહમાણ પુદ્ગલોનું પ્રમાણ જીવના યોગને અનુસરીને ઓછું-વત્તું થાય છે. જેમ યોગ વધારે એમ પુદ્ગલગ્રહણ વધારે થાય છે. કર્મતરીકે ગૃહમાણ આ પુદ્ગલોમાં જ્ઞાનનું આવરાણ કરવું વગેરે જુદા-જુદા સ્વભાવો પેદા થાય છે. એટલે કેટલાક કર્મ દલિકો જ્ઞાનને આવરે છે, કેટલાક દર્શનને આવરે છે, વગેરે બંધાતા દલિકોમાંથી આ રીતે જ્ઞાનાવરાણ વગેરે રૂપે કેટલા કેટલા દલિકો પરિણામે છે એની પ્રરૂપાણા ‘પ્રદેશ વહેંચણી’માં કરવામાં આવે છે.

મૂળ જેટલી ૮, ૭, ૬ કે ૧ પ્રકૃતિ બંધાતી હોય એટલા ગૃહમાણ દલિકના મુખ્ય વિભાગ પડે છે. આઠે પ્રકૃતિના બંધ વખતે નીચે પ્રમાણે દલિક વહેંચણી થાય છે.

આયુષ્ય	અલ્પ ⁷⁶	
નામ - ગોત્ર	V	પરસ્પર તુલ્ય
જ્ઞાના, દર્શના, અંતરાય	V	પરસ્પર તુલ્ય
મોહનીય	V ⁷⁷	
વેદનીય	V	

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં પ્રદેશ વહેંચણી ⁷⁸:

ઘાતી પ્રકૃતિઓના ભાગે જે દલિક આવે છે તેમાંથી એક અનંતમા ભાગ જેટલું દલિક સર્વઘાતી હોય છે. આ દલિકો ઉત્કૃષ્ટ રસવાળા હોય છે. ગાઢ હોય છે. અને સ્ફટિક જેવા નિર્મળ હોય છે. તથાસ્વભાવે જ આવા દલિકો ખૂબ જ ઓછા - અર્થાત્ અનંતમાભાગના જ હોય છે. આ સિવાયનાં દલિકો દેશઘાતી હોય છે. અને એ દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના ફાળે જાય છે.

જે જે ઉત્તર પ્રકૃતિનો બંધવિચ્છેદ જાય તે તે પ્રકૃતિના ભાગનું દલિક સજાતીય અન્ય પ્રકૃતિના ભાગે જાય છે. સજાતીય પ્રકૃતિનો પાણ બંધવિચ્છેદ થયા પછી તે દલિક વિજાતીયને મળે છે.

ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં પ્રદેશવહેંચણી નિરૂપણ બે રીતે કરવામાં આવે છે. ઉત્કૃષ્ટપદે અને જઘન્યપદે. વિવક્ષિતપ્રકૃતિને જે પરિસ્થિતિમાં વધુમાં વધુ દલિક મળતું

હોય તે, તેને સજાતીય અન્યપ્રકૃતિને જ્યારે ઉત્કૃષ્ટદલિક મળતું હોય ત્યારે મળતા તે ઉત્કૃષ્ટ દલિકથી કેટલું હીન-અધિક કે તુલ્ય હોય ? એનું નિરૂપણ ‘ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશ વહેંચણી’ માં થાય છે, આ જ રીતે જઘન્ય મળતા દલિકના અલ્પબહુત્વનું નિરૂપણ જઘન્યપદે પ્રદેશ વહેંચણીમાં થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રદેશ વહેંચણી :-

વિવક્ષિત પ્રકૃતિને વધુમાં વધુ દલિક મળે એ માટે નીચેની શરતો વિચારવી જોઈએ..

એના બંધકાળે સંભવિત વધુમાં વધુ યોગ હોય..

મૂળપ્રકૃતિઓ જેટલી ઓછી બંધાતી હોય એટલી ઓછી લેવી, જેથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિની મૂળપ્રકૃતિને ભાગે વધારે દલિક આવવાથી પરિણામે વિવક્ષિત પ્રકૃતિને ભાગે પણ દલિક વધારે આવે.

પોતાની મૂળપ્રકૃતિની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ ઓછી બંધાતી હોય, જેથી પોતાના ભાગે દલિક વધારે આવે.

જ્ઞાનાવરણ : કેવલ. અલ્પ

મનઃપર્યવ.	A	દેશઘાતી હોવાથી
અવધિ.	V	તથાસ્વભાવ*
શ્રુત.	V	
મતિ.	V	

* જ્યાં બીજે કોઈ હેતુ ન કલ્પો હોય ત્યાં તથાસ્વભાવ હેતુ સમજવો.

દર્શનાવરણ :- પ્રયલા

અલ્પ

નિદ્રા	V	
પ્રયલાપ્રયલા	V ⁷⁹	
નિદ્રાનિદ્રા	V	
થીણુદ્ધિ	V ⁸⁰	
કેવલદર્શના.	V	
અવધિ દ.	A	દેશઘાતી હોવાથી
અચક્ષુ.	V	
ચક્ષુ.	V	

આયુષ્ય...

ચારેને પરસ્પર તુલ્ય

ગોત્ર : નીચ... અલ્પ ૭ મો ભાગ

ઉચ્ચ V ૬ થો ભાગ

વેદનીય : અશાતા

શાતા

અલ્પ

V

સમવિધબંધકને

૫૩વિધબંધકને

મોહનીય..⁸¹

૧ અપ્રત્યક્ષમાન અલ્પ	૧૩ મિથ્યાત્વ V	
૨ ક્રોધ V	૧૪ જુગુપ્સા A	દેશઘાતી હોવાથી
૩ માયા V ⁸⁰	૧૫ ભય V	
૪ લોભ V	૧૬ શોક-હાસ્ય V	પરસ્પરતુલ્ય
૫ પ્રત્યક્ષમાન V	૧૭ રતિ-અરતિ V	પરસ્પરતુલ્ય
૬ ક્રોધ V	૧૮ સ્ત્રી-નપું.વેદ V	પરસ્પરતુલ્ય
૭ માયા V	૧૯ સંજ્ઞાક્રોધ V	લગભગ ચોથોભાગ
૮ લોભ V	૨૦ સંજ્ઞામાન V	લગભગ ત્રીજોભાગ
૯ અનંતામાન V	૨૧ પુ.વેદ V	દેશોન બીજોભાગ
૧૦ ક્રોધ V	૨૨ સંજ્ઞામાયા V	દેશોન બીજોભાગ
૧૧ માયા V	૨૩ સંજ્ઞાલોભ a	(કમ્મપચડીચૂર્ણિમાં
૧૨ લોભ V		S કહેલ છે.)

નામકર્મ : ⁸²

ગતિનામ } દેવ-નારક અલ્પ ૨૮ ના બંધે
આનુપૂર્વીઃ } મનુ. V ૨૫ ના બંધે
તિ. V ૨૩ ના બંધે

જાતિનામ : ૪ જાતિ અલ્પ ૨૫ ના બંધે (પરસ્પર તુલ્ય)
એકે. V ૨૩ ના બંધે

શરીર-સંઘાતન : આહા અલ્પ ૩૦ ના બંધે

વૈક્રિય V ૨૮ ના બંધે

ઔદા V ૨૩ ના બંધે

તૈજસ V ૨૩ ના બંધે

કાર્મણ V ૨૩ ના બંધે

અંગોપાંગ.. આહા અલ્પ ૩૦ ના બંધે

વૈક્રિય V ૨૮ ના બંધે

ઔદા V ૨૫ ના બંધે

બંધન: આહા આહા અલ્પ ૩૦ ના બંધે

આહા તે V

આહા કા V

આહાતૈકા V

વૈવૈ V ૨૮ ના બંધે

વૈતૈ V

વૈકા V

વૈતૈકા V

ઔદા ઔદા V ૨૩ ના બંધે

ઔદા તે V

ઔદાકા V

ઔદાતૈકા V

તૈતૈ V

તૈકા V

કાકા V

સંસ્થાન : મધ્યમ ૪ અલ્પ ૨૮ ના બંધે

સમચતુ V ૨૮ ના બંધે

હુંડક V ૨૩ ના બંધે

સંઘયાણુ:	પ્રથમ પાંચ	અલ્પ	૨૮ ના બંધે		
	છેવટું	V	૨૫ ના બંધે		
વાર્ણ :	કૃષ્ણ	અલ્પ	રસ :	કટુ	અલ્પ
	નીલ	V		તિક્ત	V
	રક્ત	V		કષાય	V
	પીત	V		આમ્લ	V
	શુક્લ	V		મધુર	V
ગંધ:	સુરભિ	અલ્પ	સ્પર્શ :	કર્કશ-ગુરુ	અલ્પ
	દુરભિ	V		મૃદુ - લઘુ	V
				રૂક્ષ - શીત	V
				સ્નિગ્ધ-ઉષ્ણ	V

ખગતિ :	શુભ	અલ્પ
	અશુભ	V

દસક :	ત્રસ	અલ્પ	૨૫ ના બંધે
	સ્થાવર	V	૨૩ ના બંધે

આમ સર્વત્ર ત્રસદસકની પ્રકૃતિ અલ્પ અને એની પ્રતિપક્ષીપ્રકૃતિને V જાણવું. કમ્મપયડીમાં અયશ કરતાં યશને ૬ કહેલ છે, કારણકે દસમે ગુણઠાણે નામકર્મનું બધું દલિક માત્ર યશને જ મળે છે.

⁸³આતપ - ઉદ્યોત પરસ્પરતુલ્ય.. નિર્માણ વગેરે બાકીની ૬ પ્રત્યેક પ્રકૃતિનું અલ્પબહુત્વ નથી, કારણકે આ પ્રકૃતિઓ પરસ્પર સજાતીય નથી કે પ્રતિપક્ષી નથી.

અંતરાય કર્મ :	દાના,	અલ્પ
	લાભા,	V
	ભોગા,	V
	ઉપભોગા,	V
	વીર્યાન્તરાય	V

જઘન્યપદે પ્રદેશ વહેંચણી :

વિવક્ષિત પ્રકૃતિનો બંધક સંભવિત જઘન્યયોગી જ્યારે યથાસંભવ વધુમાં વધુ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે ત્યારે તે તે પ્રકૃતિને જઘન્યદલિકો મળે છે. આ જઘન્યદલિકની અપેક્ષાએ આ અલ્પબહુત્વ વિચારવામાં આવે છે. તેથી આ વિચારણામાં યોગની અલ્પતા અને બધ્યમાન પ્રકૃતિઓની અધિકતા એ મહત્ત્વના પરિબળો છે.

અલ્પબહુત્વ : જ્ઞાના, અતંરાય..ઉત્કૃષ્ટવત્

દર્શનાવરાગ :	નિદ્રા	અલ્પ
	પ્રયલા	V
	નિદ્રાનિદ્રા	V
	પ્રયલાપ્રયલા	V
	થીણદ્વિ	V બાકીનું ઉં.મુજબ

મોહનીય : ૧૭) રતિ-અરતિ સુધી ઉત્કૃષ્ટવત્

૧૮) ઉ વેદ -	V	પરસ્પર તુલ્ય ⁸⁴
૧૯) સંજ્ઞ - માન	V	
૨૦) સંજ્ઞ - ક્રોધ	V	
૨૧) સંજ્ઞ - માયા	V	
૨૨) સંજ્ઞ - લોભ	V	

આયુષ્ય..	તિ, મનુ.	અલ્પ..	અપર્યા. માં બંધાય.
	દેવ, નારક	a.....	પર્યા. માં બંધાય.

નામકર્મ.. ગતિનામ

તિર્થંચ	અલ્પ	૩૦ ના બંધસ્થાને સૂ.અપર્યા. એકે. ⁸⁵
મનુ.	V	૨૯ ના બંધસ્થાને સૂ.અપર્યા. એકે.
દેવ	a	કરાણ અપર્યા. સંજી પંચે. સમ્યક્ત્વી
નારક	a	કરાણ પર્યા. અસંજી પંચે.

જાતિ : ૪ જાતિ અલ્પ ૩૦ ના બંધસ્થાને સૂ.અપ.એકે.
એકે. જાતિ V ૨૬ ના બંધસ્થાને સૂ. અપ. એકે.

શરીરનામ/ સંઘાતનનામ :

ઔદા. અલ્પ ૩૦ ના બંધસ્થાને સૂ.અપ.એકે.

તૈ. V

કા. V

વૈ. a કરાણ અપર્યા. સમ્યક્ત્વીને

આ. a કરાણ પર્યા. ને

અંગોપાંગ : ઔદા. અલ્પ સૂ. અપર્યા. ને

વૈ. a સંજી કરાણ અપર્યા. સમ્યક્ત્વીને

આ. a સંજી કરાણ પર્યા. ને

આનુપૂર્વી... ઉત્કૃષ્ટવત્... કમ્મપયડીના ચૂર્ણિકાર અને ટીકાકારે પાણ ઉત્કૃષ્ટવત્ જાણાવ્યું છે. પાણ કમ્મપયડી ટીપ્પણકારનો અભિપ્રાય એવો છે કે ગતિમાં જઘન્યપદે જે જાણાવ્યું છે તે મુજબ હોવું જોઈએ.

દશક : અલ્પ (૩૦ ના બંધે) વિશેષાધિક (૨૫ કે ૨૬ ના બંધે)

ત્રસ સ્થાવર

બાદર સૂક્ષ્મ

પ્રત્યેક સાધા.

પર્યા. અપર્યા.

બાકીની નામની પ્રકૃતિઓનું, તથા વેદનીય - ગોત્રની પ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ નથી. તે તે પ્રકૃતિઓના ભાગે આવેલા દલિકને જીવ મુખ્યતથા ગુણશ્રેણિ દ્વારા ખપાવે છે, માટે હવે ગુણશ્રેણિનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

ગુણશ્રેણિઓ :

અસંખ્ય-અસંખ્ય ગુણાકારથી દલિકોની શ્રેણિ એ ગુણશ્રેણિ

સામાન્યથી નિષેક રચના ગોપુચ્છાકારે થાય છે. અર્થાત્, પ્રથમનિષેક કરતાં બીજામાં વિશેષહીન, બીજાકરતાં ત્રીજામાં વિશેષહીન.. એમ યાવત્ ચરમ નિષેક

સુધી..આની સ્થાપના કરવામાં આવે તો ગોપુચ્છ જેવો આકાર થાય છે, માટે આને ગોપુચ્છ કહેવાય છે. પાણ જ્યારે જીવ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વગેરે રૂપ વિશુદ્ધિ મેળવે છે ત્યારે એ, એક અંતર્મુ. પ્રમાણ નિષેકોમાં દલિકો એવી રીતે ગોઠવે છે કે જેથી ઉત્તરોત્તર નિષેકોમાં દલિક વિશેષહીનના બદલે અસંખ્યગુણ -અસંખ્યગુણ હોય.. ને તેથી તે તે નિષેક ઉદયમાં આવતાં એ બધું દલિક નિર્જરી જતું હોવાથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસં.ગુણ-અસં.ગુણ નિર્જરા થાય છે. ઉદયવતી પ્રકૃતિઓમાં ગુણશ્રેણિની રચના ઉદયનિષેકથી જ શરુ થઈ જાય છે, અને અનુદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં એની રચના ઉદયાવલિકાની બહારના પ્રથમનિષેકથી થાય છે. જે નિષેકથી ગુણશ્રેણિનો પ્રારંભ થાય છે તે નિષેક ને ગુણશ્રેણિનું મૂળ કહેવાય છે, અને છેલ્લા જે નિષેકમાં અસં.ગુણાકારે દલિક રચાય છે, અર્થાત્ ગુણશ્રેણિનો અંતિમ નિષેક, એ ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ કહેવાય છે. મૂળથી શીર્ષ સુધીના નિષેકોને ગુણશ્રેણિનો આયામ કહેવાય છે. શીર્ષની ઉપર જે નિષેકો રહેલા હોય છે તે દરેકમાંથી વિશુદ્ધિવશાત્ દલિકો ઉપાડીને ગુણશ્રેણિના નિષેકોમાં જીવ ગોઠવે છે. જેમ વિશુદ્ધિ વધારે તેમ દલિકો વધુ-વધુ ગોઠવાય છે, અને ગુણશ્રેણિનો આયામ ઓછો હોય છે. ગુણશ્રેણિરૂપે રચવા માટે ઉપરથી જે દલિકો લે છે તે પ્રથમ સમયે અલ્પ લે છે, બીજા સમયે એના કરતાં અસં.ગુણ લે છે, ત્રીજા સમયે એના કરતાં પાણ અસં.ગુણ લે છે.. આમ અંતર્મુહૂર્ત જેટલા કાળ સુધી ઉપરના નિષેકોમાંથી ઉત્તરોત્તર સમયે a - a દલિક લે છે અને નીચેના નિષેકોમાં ગોઠવે છે. આ રીતે ઉપરથી દલિકોને ઉપાડવાની ને નીચે અસંખ્યગુણકારે ગોઠવવાની ક્રિયા જેટલો કાળ ચાલે છે તેને ગુણશ્રેણિરચનાકાળ કહે છે. સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વગેરે નિમિત્તે થતી ગુણશ્રેણિઓનો રચનાકાળ સામાન્ય થી અન્તર્મુ. પ્રમાણ હોય છે. (દેશવિરતિ-સર્વવિરતિનિમિત્તક ગુણશ્રેણિની રચના, જ્યાં સુધી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ ગુણઠાણું ટકી રહે, ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યા કરે છે. એમાં ઉત્તરોત્તર સમયે શીર્ષ પાણ એક -એક નિષેક ઉપર જતું હોવાથી ગુણશ્રેણિનો આયામ અવસ્થિત રહે છે. માટે આને અવસ્થિત ગુણશ્રેણિ કહે છે, ૧૧ મા અને ૧૩ મા ગુણઠાણાની ગુણશ્રેણિ પાણ અવસ્થિત હોય છે. પાણ)

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વગેરે નિમિત્તે થતી ગુણશ્રેણિ માં ગુણશ્રેણિરચનાના પ્રથમ સમયે જ નિષેક શીર્ષ રૂપ બન્યો એ જ નિષેક દ્વિતીયાદિ સમયે પાણ શીર્ષ રૂપે રહે છે. અર્થાત્ શીર્ષ સ્થિર હોય છે. વળી ઉત્તરોત્તર સમયે નીચે તો ૧-૧ નિષેક ભોગવાતો જતો હોવાથી ક્ષીણ થતો જાય છે. એટલે ગુણશ્રેણિનો આયામ પ્રતિસમય ૧-૧ સમય ઓછો થતો જાય છે. માટે આને ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ કહે છે. આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોમાં ગુણશ્રેણિ રચના થાય છે.

અગ્યાર ગુણશ્રેણિઓ..

ક્રમ	ગુણશ્રેણિ	આયામ	દલિક	નિર્જરા	ગુણઠાણું
૧)	સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિએ	મોટુંઅન્તર્મુ.	અલ્પ	અલ્પ	૧લે - ૪થે ⁸⁶
૨)	દેશવિરતિ	સંખ્યાતગુણહીન	a	a	પાંચમે ⁸⁷
૩)	સર્વ વિરતિ	"	a	a	૬/૭ મે
૪)	અનંત ૪ વિસંયોજના	"	a	a	૪ થી ૭
૫)	દર્શનત્રિક ક્ષપાણા	"	a	a	૪ થી ૭
૬)	ચારિત્રમોહોપશમક	"	a	a	૮, ૯, ૧૦
૭)	ઉપશાન્તમોહ	"	a	a	૧૧
૮)	ચારિત્રમોહક્ષપક	"	a	a	૮, ૯, ૧૦
૯)	ક્ષીણમોહ	"	a	a	૧૨
૧૦)	સયોગીકેવળી	"	a	a	૧૩ ⁸⁸
૧૧)	અયોગી કેવળી	અન્તર્મુદૂર્ત	a	a	૧૪

ગુણઠાણાની પ્રાપ્તિમાં અંતર :-

ગુણઠાણું	જઘ્ઠાંતર	ઉત્કૃષ્ટાંતર
૧લું	અંતર્મુ.	સાધિક ૧૩૨ સાગરો. ⁸⁹
બીજું	P/a ⁹⁰	દેશોન અર્ધ પુદ્ગપર.
૩ થી ૧૧	અંતર્મુ. ⁹¹	દેશોન અર્ધ પુદ્ગપર.
૧૨, ૧૩, ૧૪..	એક જ વાર પમાતા હોવાથી અંતર નથી.	

સાસ્વાદન ગુણઠાણાનું અંતર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોવાનું કહ્યું.. એટલે હવે

પલ્યોપમનું સ્વરૂપ :- પલ્યની ઉપમાથી જે વસ્તુનો બોધ થાય છે તે પલ્યોપમ કહેવાય છે. એ ત્રણ પ્રકારે છે.

૧) ઉદ્ધાર પલ્યોપમ :- એક ઉત્સેધ યોજન વ્યાસવાળો અને એટલો જ ઊંડો પલ્ય (કૂવો) યુગલિકના પ્રથમ દિવસે, અથવા બીજા દિવસે અથવા ત્રીજા દિવસે.. એમ યાવત્ સાતમા દિવસે ઊગેલા જે વાલાગ્ર હોય તેનાથી અત્યંત નિબિડ એવી રીતે ભરવો કે જેથી અગ્નિથી બળે નહીં, પાણીથી ભીંજાય નહીં કે વાયુથી ઊડે નહીં. એક એક સમયે એક એક વાલાગ્ર કાઢતા રહેવું, સંખ્યાતા સમયમાં આખો પલ્ય ખાલી થઈ જશે. આ બાદર ઉદ્ધાર પલ્યોપમ છે. સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમને સમજવામાં સરળતા રહે એટલા માત્ર પ્રયોજનથી આની પ્રરૂપાણ છે, એ સિવાય આનો કશો ઉપયોગ નથી. કારણકે એનાથી કશું માપવામાં આવતું નથી, આવુંજ બાદર અદ્ધા અને ક્ષેત્રપલ્યો અંગે જાણવું.

આ જ વાલાગ્રોના અસંખ્ય એવા ટુકડા કરવા કે જે, અત્યંત નિર્મળ દષ્ટિવાળો મનુષ્ય જે અત્યંત સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ દ્રવ્યને જોઈ ન શકે તેના પાણ અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા હોય, સૂક્ષ્મનિગોદના શરીરની અવગાહના કરતાં અસંખ્યગુણ હોય, બા. પર્યા. પૃથ્વી. ના શરીર ને તુલ્ય હોય.. આ એક એક ટુકડાને સમયે સમયે કાઢતા એ પલ્ય જ્યારે ખાલી થાય એટલો કાળ એ સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર પલ્યોપમ કહેવાય છે. આ સંખ્યાતા કરોડ વર્ષ પ્રમાણ હોય છે. આનાથી દ્વીપ-સમુદ્રોની સંખ્યા માપવામાં આવે છે. પરચીશ કોડાકોડી સૂક્ષ્મ ઉદ્ધાર- પલ્યોપમના સમયો જેટલા તિચ્છાલોકમાં દ્વીપસમુદ્રો છે.

૨) અદ્ધાપલ્યોપમ : બા. ઉદ્ધાર પલ્યોપમમાં જે વાલાગ્ર ભર્યા હતા તેને ૧૦૦-૧૦૦ વર્ષે ૧-૧ કાઢવામાં જેટલો કાળ લાગે એ બાદર અદ્ધાપલ્યોપમ કહેવાય છે કે જેમાં સંખ્યાતા કરોડ વર્ષ લાગે છે. અને એ વાલાગ્રોના પૂર્વોક્ત રીતે કરેલા અસંખ્ય ટૂકડાને ૧૦૦ - ૧૦૦ વર્ષે કાઢવામાં જેટલો કાળ લાગે તેને સૂ. અદ્ધાપલ્યોપમ કહેવાય છે. એમાં અસંખ્ય કોડ વર્ષ લાગે છે. આનાથી જીવોના

શતક - ગાથા: ૮૫

.....

આયુષ્ય, કાયસ્થિતિ, કર્મસ્થિતિ, કાળચક્ર વગેરે માપવામાં આવે છે.

૧૦ કો.કો. સૂ. અધ્ધાપલ્યોપમ = ૧ સૂ. અધ્ધાસાગરોપમ

૧૦ કો.કો.સૂ. અધ્ધા સાગરો. = ૧ અવસર્પિણી = ૧ ઉત્સર્પિણી

૨૦ કો.કો. સૂ. અધ્ધા સાગરો. = ૧ કાળચક્ર

અનંત કાળચક્ર = ૧ પુદ્ગલ પરાવર્ત

અનંત પુદ્ગ.પરા. = અતીતકાળ = અનાગતકાળ. અતીતનો આદિ નથી, આનાગતનો અંત નથી, માટે બન્ને તુલ્ય કહેવાય છે. અન્ય મતે અતીત કાળ કરતાં અનંતકાળ અનંતગુણ છે, કારણકે ગમે એટલો કાલ વીતવા છતાં અનાગતકાળ ક્ષીણ થતો નથી.

શાસ્ત્રોમાં ક્યાંય પણ કાળને દર્શાવવા પલ્યોપમ કે સાગરોપમનો ઉલ્લેખ કર્યો હોય અને વિશેષ કશો ઉલ્લેખ કર્યો ન હોય ત્યાં સૂ. અધ્ધાપલ્યોપમ અને સૂ.અધ્ધાસાગરોપમ જ સમજવા.

જેમ સૂ. અધ્ધાપલ્યોપમ ૧૦ કો.કો. જેટલા થાય ત્યારે ૧ સૂ. અધ્ધાસાગરો. થાય છે, એ જ રીતે અન્ય પણ બધા પલ્યોપમ - સાગરોપમ માટે જાણવું. અર્થાત્ ૧૦ કો.કો. બા. ઉદ્ધાર પલ્યો. = ૧ બાદર ઉદ્ધાર સાગરો. વગેરે.

૩) ક્ષેત્રપલ્યોપમ : પલ્યમાં વાલાગ્રથી સ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશોને સમયે સમયે કાઢવામાં જેટલો કાળ લાગે તે બાદરક્ષેત્રપલ્યોપમ. એ અસં. કાળચક્ર જેટલો હોય છે. એક એક વાલાગ્રના અસંખ્ય ટૂકડા દ્વારા સ્પૃષ્ટ અને અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશોને પ્રતિસમય એક-એક કાઢવામાં જે કાળ લાગે તે સૂક્ષ્મ ક્ષેત્રપલ્યોપમ. તે પણ અસં. કાળચક્ર જેટલો છે, પણ બા. ક્ષેત્રપલ્યો. કરતાં અસં.ગુણ મોટો છે. આનાથી દૃષ્ટિવાદમાં દ્રવ્યપ્રમાણનું પ્રજ્ઞાપણ કરવામાં આવ્યું છે.

શંકા :- વાલાગ્રના અસંખ્ય-અસંખ્ય ખંડો કરીને એનાથી પલ્યને ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યો છે, તો બધા જ આકાશપ્રદેશો એનાથી સ્પૃષ્ટ જ થઈ જાય, અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો મળી જ શી રીતે શકે ?

સમાધાન :- જેમ મોસંબીથી ભરેલા ભાજનમાં લીંબુ સમાઈ શકે છે અને લીંબુથી

ભરેલા ભાજનમાં પાણ ખાલી જગ્યા હોય છે જ્યાં બોર ગોઠવી શકાય છે, એ જ રીતે વાલાગ્રથી પલ્લ સંપૂર્ણ ભર્યો હોવા છતાં એનાથી નહીં રોકાયેલી જગ્યા (અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો) હોય જ છે. તથા વાલાગ્ર એ ઔદા. પુદ્ગલ છે. ઔદા. પુદ્ગલો પોતાની અવગાહનામાં પાણ પોલાણવાળા હોય છે. એટલે એમાં પાણ અસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો હોય છે.

શંકા :- સૂક્ષ્મક્ષેત્ર પલ્લોપમ માટે વાલાગ્રના ટૂંકડાથી સ્પૃષ્ટ અને અસ્પૃષ્ટ બધા આકાશપ્રદેશો કાઢવાના જ છે તો વાલાગ્રના ખંડો લેવાની જરૂર જ શી છે ? બધા જ આકાશપ્રદેશો તો કાઢવાના છે ?

સમાધાન :- તમારી વાત બરાબર છે. છતાં દષ્ટિવાદમાં અનેક રીતે નિરૂપણ છે. કોઈક દ્રવ્યોનું વાલાગ્રસ્પૃષ્ટ પ્રદેશો દ્વારા, તો કોઈકનું વાલાગ્રઅસ્પૃષ્ટ આકાશપ્રદેશો દ્વારા, તો કોઈકનું સૂક્ષ્મક્ષેત્રપલ્લોપમ દ્વારા.. માટે અહીં વાલાગ્ર દ્વારા નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સાસ્વાદન વગેરે ગુણઠાણાનું ઉત્કૃષ્ટ અંતર દેશોન અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત કહ્યું હતું. એમાં પુદ્ગલપરાવર્ત શું છે ? એ જાણાવવા એનું નિરૂપણ કરે છે.

પુદ્ગલ પરાવર્ત:

વિવક્ષિત રીતે સમસ્ત પુદ્ગલોનું પરાવર્તન થવામાં લાગતો કાળ એ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ. એના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ તથા એ ચારેના સૂક્ષ્મ-બાદર એમ બબે ભેદ કરવાથી કુલ ૮ પ્રકારો છે. એ દરેક અનંતકાળચક્ર પ્રમાણ છે.

દ્રવ્યપુદ્ગલપરાવર્ત : વિશ્વવર્તી સમસ્ત પુદ્ગલોને જીવ આહારક સિવાયના ઔદારિકાદિ સાતમાંના કોઈપણ રૂપે ગ્રહણ કરીને છોડે એમાં જેટલો કાળ લાગે તેને બાદર દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત કહેવાય છે. અને સાતમાંના કોઈપણ એક જ વિવક્ષિત રૂપે ગ્રહણ કરીને બધા પુદ્ગલોને છોડવામાં જેટલો કાળ લાગે એને સૂક્ષ્મ દ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત કહેવાય છે. આમાં, ધારોકે ઔદારિક રૂપે સમસ્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયને ગ્રહણ કરવાની વાત હોય તો વચ્ચે વૈક્રિયાદિ રૂપે જે પુદ્ગલ ગ્રહણ કરાય તેની ગૃહીત તરીકે ગણતરી કરવાની નહીં, ને એટલે એને ઔદારિક રૂપે ગ્રહણ કરવાના બાકી જ રહે.. ઔદારિક રૂપે ગ્રહણ કરાઈ જાય પછી જ એ ગૃહીત કહેવાય.. આ રીતે સમસ્ત પુદ્ગલ વિવક્ષિત ઔદારિકરૂપે ગૃહીત થવામાં

શાતક - ગાથા: ૮૫, ૮૬, ૮૭
.....

જેટલો કાળ લાગે તેને સૂક્ષ્મદ્રવ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત કહેવાય છે. આમાં બધા પુદ્ગલોને ઔદારિક રૂપે ગ્રહણ કરે તો ઔદા. પુદ્. પરા. કહેવાય છે, વૈક્રિય રૂપે ગ્રહણ કરે તો વૈક્રિય પુ.પરા. કહેવાય છે. એ જ રીતે તૈજસાદિ પુદ્.પરા. જાણવા. એટલે સૂદ્રવ્ય પુદ્ગલપરા. ના ૭ પ્રકાર છે. એમાં કાર્મણ, તૈજસ, ઔદા,શ્વાસો, મન , ભાષા , અને વૈક્રિય... આ ક્રમે પૂર્વ-પૂર્વ ના પુદ્. પરા. કરતાં ઉત્તરોત્તર પુદ્.પરા. પૂરો થવા માટે અનંતગુણ અનંતગુણ કાળ લાગે છે. અન્યમતઃ ઔદા.વૈ., તૈ., કા. આ ૪ માંના કોઈપણ રૂપે બધા પુદ્ગલોને ગૃહીત કરીને છોડવાનો કાળ એ બાદર દ્રવ્ય પુદ્.પરા. અને ચારમાંના કોઈપણ એક રૂપે જ બધાને ગૃહીત-મુક્ત કરવાનો કાળ એ સૂદ્રવ્ય પુદ્.પરા.

ક્ષેત્રપુદ્ગલપરાવર્ત : ચૌદરાજલોકના સમસ્ત આકાશપ્રદેશોને ક્રમે કે ઉત્ક્રમે ગમે તે રીતે મૃત્યુદ્વારા સ્પર્શવામાં જેટલો કાળ લાગે તે બા.ક્ષે.પુ.પરા. જે આકાશપ્રદેશોમાં અવગાહીને રહેલો જીવ એકવાર મરે, એ જ આકાશોને સ્પર્શીને ફરીથી મરે તો, વચ્ચે ગયેલો કાળ ગાણતરીમાં લેવાય, પણ આકાશ પ્રદેશો નહીં. આવું દરેકમાં જાણવું.

પ્રથમ જે આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને મૃત્યુ પામે એ મરાણથી સ્પૃષ્ટ કહેવાય. એ પછી એના અનંતર આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને જ્યારે મૃત્યુ પામે ત્યારે જ એ અનંતર વ્યવસ્થિત આકાશ પ્રદેશો સ્પૃષ્ટ કહેવાય. એ દરમ્યાન વચ્ચે જે કાળ પસાર થયો હોય એ કાળ ગાણતરીમાં લેવાનો પણ આડા અવળા રહેલા કે સાન્તર વ્યવસ્થિત જે આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને વચ્ચે વચ્ચે મૃત્યુ પામ્યો હોય તે આકાશપ્રદેશોને સ્પૃષ્ટ ન ગણવા. તે પછી તે અનંતર વ્યવસ્થિત આકાશપ્રદેશોને પણ અનંતરપણે જે અન્ય અકાશપ્રદેશો હોય એને અવગાહીને જીવ જ્યારે મૃત્યુ પામે ત્યારે એ આકાશપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ કહેવાય.. આ રીતે અનંતર - અનંતર ક્રમે સંપૂર્ણ આકાશપ્રદેશો મૃત્યુથી સ્પૃષ્ટ થઈ જવામાં જેટલો કાળ લાગે તે સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પલ્લોપમ કહેવાય છે.

પંચસગ્રહમાં પણ બાદર - સૂક્ષ્મ ક્ષેત્ર પુદ્.પરા.ની યદ્યપિ આ જ વ્યાખ્યા છે. તો પણ ત્યાં મૃત્યુએ મૃત્યુએ એક જ પ્રદેશને સ્પૃષ્ટ ગણવામાં આવ્યો છે. આશય એ છે કે જીવની ઓછામાં ઓછી અવગાહના પણ અંગુલ હોય છે એટલે મૃત્યુકાળે

જઘન્યથી આટલા આકાશપ્રદેશો તો સ્પૃષ્ટ હોય જ છે. અહીં પાંચમા કર્મગ્રથમાં આવેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે આ બધા આકાશપ્રદેશોની સ્પૃષ્ટ તરીકે ગણતરી થઈ જાય છે જ્યારે પંચસંગ્રહની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આમાંનો પ્રધાન એક જ આત્મપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ ગણાય છે. બાકીનાની સ્પૃષ્ટ તરીકે ગણના થતી નથી.. એ બધાની સ્પૃષ્ટ તરીકે ગણના માટે એમાંના તે તે આકાશપ્રદેશને પ્રધાન તરીકે અવગાહીને જુદા જુદા મરાણની અપેક્ષા હોય છે. માટે પંચસંગ્રહની વ્યાખ્યાનુસારે ક્ષેત્રપુદ્ગલપરાઃ ખૂબ જ મોટો આવે છે. આ રીતે એક એક આકાશપ્રદેશ ક્રમશઃ સ્પૃષ્ટ થાય એ રીતે ગણના કરાય તો સૂક્ષ્મ પુદ્ગલપરાઃ અને ક્રમ વિના ગમે તે રીતે સ્પૃષ્ટ થાય એ રીતે ગણના કરવાથી બાઃ ક્ષેત્ર પુદ્ગલપરાઃ આવે છે.

કાળપુદ્ગલ પરાવર્ત : અવસર્પિણી - ઉત્સર્પિણીના બધા સમયોને જીવ મરવા દ્વારા સ્પર્શે એમાં જેટલો કાળ લાગે તે બાદર કાલપુદ્ગલપરાઃ કહેવાય છે. અને જે અવસર્પિણીના (કે ઉત્સર્પિણીના) પ્રથમ સમયે જીવ મર્યો, પછી જ્યારે અન્ય કોઈ અવસ્થા (કે ઉત્સ ના) બીજા સમયે જીવ મર્યો. ત્યારે જ બીજા સમય મરાણથી સ્પૃષ્ટ કહેવાય. એ વચ્ચે જે જુદા-જુદા મરાણો થયા એના સમયો મરાણસ્પૃષ્ટ તરીકે ન ગણાય, પણ વચ્ચેનો કાળ ગણતરીમાં લઈ લેવાનો. એ પછી કોઈક અવસ્થા ના ત્રીજા સમયે મર્યો. એટલે ત્રીજા સમય સ્પૃષ્ટ થયો કહેવાય. આ રીતે ક્રમશઃ બધા સમયો મરાણથી સ્પર્શવામાં જેટલો કાળ પસાર થાય તેને સૂક્ષ્મકાળ પુદ્ગલ પરાવર્ત કહેવાય છે.

ભાવપુદ્ગલપરાવર્ત : તીવ્ર-મંદ વગેરે રસબંધના કારણભૂત જે અધ્યવસાયો હોય છે તેને અનુભાગબંધાધ્યવસાયસ્થાન કહેવાય છે. અસંખ્ય લોકાકાશના જેટલા આકાશપ્રદેશો હોય એટલા આ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે. આ દરેક અધ્યવસાયસ્થાનોને ક્રમે કે ઉત્ક્રમે મરાણથી સ્પર્શવામાં જેટલો કાળ પસાર થાય એને બાદરભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત કહેવાય છે. અને એ બધા સ્થાનોને પ્રથમથી શરુ કરી ક્રમશઃ સ્પર્શવામાં જેટલો કાળ લાગે તેને સૂક્ષ્મભાવ પુદ્ગલપરાવર્ત કહે છે. અહીં પણ પૂર્વસ્પૃષ્ટ સ્થાનો કે વ્યવહિત પણે સ્પૃષ્ટ સ્થાનોની ગણતરી કરવાની હોતી નથી. અથવા પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, ૮ સ્પર્શ, અગુરુલઘુ અને ગુરુલઘુ.. આ ૨૨ ના એકગુણ શુક્લ, બેગુણશુક્લ, ત્રણગુણશુક્લ વગેરે જે

પેટાભેદો હોય એ બધાને સર્વ પુદ્ગલો મળીને સ્પર્શે એમાં જે કાળ લાગે તે બાદર ભાવ પુદ્ગ.પરા. અને એક એક પાણે સર્વ પુદ્ગલો સ્પર્શે એમાં જે કાળ લાગે તે સૂક્ષ્મભાવ પુદ્ગ.પરા. આ પુદ્ગલ પરાવર્તોના કાળમાં અલ્પબહુત્વ^{૧૨}:

બા. અદ્ધા પુદ્ગ.પરા.	અલ્પ
સૂ. અદ્ધા પુદ્ગ.પરા.	A
બા. ક્ષેત્ર પુદ્ગ.પરા.	a
સૂ. ક્ષેત્ર પુદ્ગ.પરા.	A
બા. દ્રવ્ય પુદ્ગ.પરા.	A
સૂ. દ્રવ્ય પુદ્ગ.પરા.	A
બા. ભાવ પુદ્ગ.પરા.	A
સૂ. ભાવ પુદ્ગ.પરા.	A

ઉત્કૃષ્ટપ્રદેશબંધસ્વામિત્વ :

બંધક કેવો હોય તો એ તે તે પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ કરે ? એની આમાં વિચારણા છે. પ્રદેશબંધનો આધાર યોગ પર છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ માટે ઉત્કૃષ્ટયોગવાળો જીવ લેવો. પર્યાપ્ત સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને જ ઉત્કૃષ્ટ યોગ સંભવતો હોવાથી એ જીવો જ લેવાના. જેટલી મૂળ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ઓછી બંધાતી હોય એટલા ઓછા ભાગ પડવાથી વિવક્ષિત બધ્યમાન પ્રકૃતિને વધારે દલિક મળી શકે. તેથી વિવક્ષિત પ્રકૃતિના બંધ સાથે સંભવિત ઓછામાં ઓછી મૂળ-ઉત્તર પ્રકૃતિઓને બાંધતો બંધક લેવો. જઘન્યપ્રદેશબંધસ્વામિત્વ માટે આના કરતાં બધું વિપરીત લેવું.

મૂળપ્રકૃતિ :

આયુષ્ય : ૧, ૪, ૫, ૬, ૭ ગુણઠાણાવાળા ઉ. યોગી સંજ્ઞી પર્યાપ્ત પંચે. જીવો.
મોહનીય : ૧ અને ૪ થી ૮ ગુણઠાણાવાળા ઉ. યોગી સંજ્ઞી પર્યાપ્ત સમવિધબંધક જીવો

શેષ ૬ : ૧૦ મે ગુણઠાણે રહેલો ઉત્કૃષ્ટ યોગી જીવ, માત્ર ૬ જ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોવાથી દરેકને અધિક-અધિક દલિક મળે છે.

આયુ અને મોહનીય માટે બીજા-ત્રીજા ગુણઠાણા લીધા નથી. તેથી જાણાય છે કે અલ્પકાલીન હોવાથી યા અન્ય કોઈ કારણે ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોતો નથી.

પાણ આ વાત નિઃશંક એટલા માટે જાણવી કે જે સાસ્વાદને ઉત્કૃષ્ટયોગ મળતો હોત તો, બંધવિચ્છેદ પામેલા દર્શનમોહનું કેટલુંક દલિક પાણ અનંતાનુબંધીને મળવાથી એનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ સાસ્વાદને જ મળત અને તો પછી અભવ્યાદિને હંમેશા એનો અનુત્કૃષ્ટ જ પ્રદેશબંધ મળવાથી અનુત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધના સાધ્યાદિ ચારે ભાંગા કહેવા પડત.. પાણ એ કહ્યા નથી, ને માત્ર સાદિસાન્ત બે જ ભાંગા કહ્યા છે, જે જાણાવે છે કે એનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ મિથ્યાત્વે જ મળે છે, સાસ્વાદને નહીં. એમ મિથ્રે જે ઉત્કૃષ્ટ યોગ મળતો હોત તો અપ્રત્યાહ ૪ નો ઉત્કૃષ્ટબંધ અવિરતે જે કહ્યો છે તે મિથ્રે પાણ કહેત, કારણકે બન્ને ગુણઠાણે મૂળ ૭ પ્રકૃતિ અને મોહનીયની ઉત્તર ૧૭ પ્રકૃતિઓનો બંધ સમાનરીતે સંભવિત છે જ. એટલે યોગ પાણ જે બન્ને ગુણઠાણે ઉત્કૃષ્ટ મળવો સંભવિત હોય તો બન્ને ગુણઠાણે ઉ.પ્રદેશબંધ કહેવો જ પડત.

ઉત્તરપ્રકૃતિ :

જ્ઞાનાવરણીય -૫, દર્શનાહ ૪	} ૧૭...	૧૦ મે ઉત્કૃષ્ટ યોગી
અતંરાય-૫, શાતા, યશ, ઉચ્ચ		૫૩વિધબંધક

૪ અપ્રત્યાહ	સમવિધબંધક	અવિરત સમ્યક્ત્વી
-------------	-----------	------------------

૪ પ્રત્યાહ	સમવિધબંધક	દેશવિરત.
------------	-----------	----------

પુરુષવેદ ..	૮ મે મોહનીયનો પંચવિધબંધક.
-------------	---------------------------

સંજ્વ કોધાદિ ૪.... ૮ મે ક્રમશઃ મોહનીયની ૪, ૩, ૨, ૧ પ્રકૃતિબાંધનાર.

શુભખગતિ, મનુ.આયુ, દેવત્રિક,	} ૧૩	૧લા, ૪થા ગુણઠાણવાળાઉત્કૃષ્ટયોગી,
વૈદિક, પ્રથમ સંઘ.સંસ્થાન,		બે આયુ માટે અષ્ટવિધબંધક, શેષ ૧૧
સુભગત્રિક, અશાતા		માટેસમવિધબંધક, એમાંપ્રથમસંઘ.માટે
		મનુ.તિપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો બંધક, નામની
		શેષ ૮ પ્રકૃતિ માટે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો
		બંધક

નિદ્રાદિક... ૪ થી ૮ ગુણઠાણવાળા ઉ. યોગી. થીગુદ્ધિત્રિકનો પાણ ભાગ મળવાથી

અરતિ, શોક... ૪ થી ૬ ગુણઠાણાવાળા... મિથ્યાત્વનો ભાગ મળે
 શેષ હાસ્યાદિ ૪ .. ૪ થી ૮ ગુણઠાણાવાળા... મિથ્યાત્વનો ભાગ મળે
 જિનનામ.. ૪ થી ૮ ગુણઠાણાવાળા દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બંધે.
 આહા ૨.... દેવપ્રાયોગ્ય ૩૦ નો બંધક અપ્રમત્ત-અપૂર્વકરાણી
 શેષ ૬૬... મિથ્યાત્વીજીવ..નીચે પ્રમાણે :

ધીગુહિ-૩, મિથ્યા, અનંત ૪, તિર્યયાયુ..સ્રી, નપું, નીચગોત્ર..	૧૨	ચારેગતિના મિથ્યાત્વી ઉત્કૃષ્ટયોગે
નરકદ્વિક	૨	નરકપ્રાયોગ્ય ૨૮ બંધે
મનુદ્વિક	૨	અપર્યામનુપ્રાયોગ્ય ૨૫ બંધે
નરકાયુ	૧	સંજી પંચે. તિર્યચો-મનુષ્યો
તિદ્વિક, એકે, ઔદાશીર, નામની ૮ધુવબંધી, હુંક, સ્થાવર, બાદર, સૂક્ષ્મ, અપર્યા, પ્રત્યેક, સાધા અસ્થિર, અશુભ, દુર્ભાગ, અનાદ્ય, અયશ	૨૫	અપર્યાએકેપ્રાયોગ્ય ૨૩ ના બંધે તિર્યચો, મનુષ્યો.
વિકલત્રિક...	૩	સ્વ-સ્વ પ્રાયોગ્ય ૨૫ ના બંધે
મધ્યમ ૪ સંઘ - સંસ્થાન	૮	પંચે તિકેમનુપ્રાયોગ્ય ૨૮ ના બંધે
પંચે જાતિ	૧	પંચે તિકેમનુપ્રાયોગ્ય ૨૫ ના બંધે
પર્યા, પરા, ઉચ્છ, સ્થિર, શુભ..	૫	એકે પ્રાયોગ્ય ૨૫ ના બંધે
ત્રસ, ઔદાઅંગો, છેવટું	૩	વિકલે, પંચે. તિ, મનુ. પ્રાયોગ્ય ૨૫ ના બંધે
કુખગતિ, દુસ્વર	૨	વિકલે, પંચે.તિ, મનુ.પ્રાયોગ્ય ૨૮ ના બંધે
આતપ-ઉદ્યોત	૨	એકે પ્રાયોગ્ય ૨૬ ના બંધે

ઉત્કૃષ્ટયોગ ઉત્કૃષ્ટથી બે સમય જ ટકતો હોવાથી તે તે પ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ ૧
 કે બે સમય માટે જ સામાન્યથી મળે છે.

જઘન્યપ્રદેશબંધ સ્વામિત્વ :

મૂળપ્રકૃતિ : આયુષ્ય.. સૂઅપર્યાજીવ આયુબંધયોગ્ય જઘન્ય યોગે.

શેષ ૭.. ભવાદ્યસમયે વિગ્રહગતિમાં રહેલો સૂઅપર્યા.
એકે.સર્વજઘન્યયોગે

ઉત્તરપ્રકૃતિ:

આહા. ૨ અષ્ટ વિધબંધક અપ્રમત્તયતિ સંભવિતજઘન્ય યોગી
દેવપ્રાયોગ્ય ૩૧ ના બંધે ^{૭૩}

નરકત્રિક, દેવાયુ.. ૪ અષ્ટવિધબંધક પંચે.પર્યા. અસંજી સંભવિત જઘન્યયોગે
દેવદ્વિક, વૈકિયદ્વિક.. ૪ અવિરત સમ્યક્ત્વી વિગ્રહગતિમાં રહેલો સંભવિત
જઘન્યયોગી મનુષ્ય દેવપ્રાયોગ્ય ૨૯ ના બંધે ^{૭૪}

જિનનામ... વિગ્રહગતિમાં રહેલ દેવ સંભવિત જઘન્યયોગે
મનુષ્યપ્રાયોગ્ય ૩૦ ના બંધે ^{૭૩}

શેષ ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ : સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત નિગોદજીવ ભવાદ્યસમયે
સર્વજઘન્યયોગે યથાયોગ્ય વધુમાં વધુ પ્રકૃતિ બાંધતો હોય ત્યારે તે તે પ્રકૃતિનો
જઘન્યપ્રદેશબંધ કરે છે.

પ્રદેશબંધમાં સાદ્યાદિપ્રરૂપાણા :

મૂળપ્રકૃતિ : મોહનીય : ઉત્કૃષ્ટાદિ ચારેના બબ્બે ભાંગા.. કુલ ૮

ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય બન્ને મિથ્યાત્વે મળી શકતા હોવાથી અનુત્કૃષ્ટ અને
અજઘન્ય પણ સાદિ-સાન્ત જ મળે છે.

આયુષ્ય : ચારેના સાદિ-સાન્ત બબ્બે ભાંગા..કારણકે બંધ જ અધુવ
છે. કુલ ૮

શેષ - ૬ અનુત્કૃષ્ટના સાદ્યાદિ ચારે ભાંગા.. દસમે ગુણઠાણે ૫૨વિધબંધક
હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ મળે છે. એ સિવાય બધો અનુત્કૃષ્ટ. માટે ચારે ભાંગા મળે ૬ x ૪
= ૨૪

શેષ-૩ ના માત્ર સાદિ-સાન્ત બબ્બે જ ભાંગા મળે.. ૬ x ૩ x ૨ = ૩૬

તેથી મૂળપ્રકૃતિ ના કુલ ૮ + ૮ + ૨૪ + ૩૬ = ૭૬

શતક - ગાથા: ૯૩, ૯૪

.....

ઉત્તરપ્રકૃતિ : જ્ઞાના ૫, દર્શના ૪, અંતરાય ૫.. આ ૧૪ નો સૂક્ષ્મસંપરાયે,
 નિદ્રાદિકનો તથા ભય જુગુનો ૪ થી ૮ ગુણઠાણે, તથા
 પ્રત્યા, અપ્રત્યા અને સંજ્ઞાનો ક્રમશઃ ચોથે, પાંચમે અને ૮ મે ગુણઠાણે
 ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશબંધ હોય છે. તેથી આ ૩૦ પ્રકૃતિઓના અનુત્કૃષ્ટના ચારે ભાંગા
 મળે છે. $30 \times 4 = 120$

આ ૩૦ ના જઘન્યાદિ ત્રાણના સાદિસાન્ત એમ બબ્બે ભાંગા ...
 $30 \times 3 \times 2 = 180$

શેષ ૮૦ પ્રકૃતિઓના ચારેના બબ્બે ભાંગા.. $80 \times 4 \times 2 = 640$

ઉત્તરપ્રકૃતિના કુલભાંગા = $120 + 180 + 640 = 940$

+ મૂળપ્રકૃતિના ૭૬ ... કુલ ૧૦૧૬

આમ ચારે પ્રકારના બંધનું નિરૂપણ પૂર્ણથયું. હવે, આ બંધની સાથે સંલગ્ન એવું
 સાતબોલનું અલ્પબહુત્વ :

યોગસ્થાનો	અલ્પ	શ્રેણિ
પ્રકૃતિભેદો	a	$\frac{L}{a}$
સ્થિતિભેદ	a	પ્રકૃતિભેદે ભિન્ન ભિન્ન લેવાથી
સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો	a	(અસં. લોકપ્રમાણ)
રસબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો	a	(અસં. લોકપ્રમાણ)
કર્મપ્રદેશો	A	(અભવ્યથી અનંતગુણ)
રસાણુ	A	(સર્વજીવથી અનંતગુણ)

યોગનું સ્વરૂપ : વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી આત્મામાં
 પ્રગટેલી લબ્ધિ એ લબ્ધિવીર્ય છે. એમાંથી પુદ્ગલના સહકારથી જેટલું વીર્ય
 વ્યાપૃત થાય છે એ યોગ કહેવાય છે. આત્મપ્રદેશો સાંકળની કડીઓની જેમ
 પરસ્પર સંકળાયેલા હોય છે. જે કડીને પકડીને હલાવવામાં આવે છે તે કડીમાં
 સૌથી વધુ કંપન હોય છે અને દૂરદૂરની કડીઓમાં ઓછું ઓછું કંપન હોય છે.
 એમ જે આત્મપ્રદેશો ક્રિયાને નજીક હોય એમાં વીર્યવ્યાપાર વધુ હોય છે અને

જે દૂર હોય એમાં ઓછા હોય છે. છતાં લોક ÷ ૮ જેટલા આત્મપ્રદેશોમાં સમાન-સમાન હોય છે. આવા સમાન-અસમાન વીર્યવ્યાપારના કારણે યોગસ્થાનો ઊભા થાય છે. એની સંક્ષિપ્ત સમજાણ આવી જાણવી.

(૧) અવિભાગ પલિચ્છેદ : વીર્યનો એવો સૂક્ષ્મતમ અવિભાજ્ય અંશ કે જેના કેવલજ્ઞાન પાણ બે વિભાગ ન કરી શકે (ન જાણાવી શકે) અથવા વિષમ વીર્યપરિણતિવાળા બે આત્મપ્રદેશોના વીર્યમાં સંભવિત જઘન્ય ફેરફાર એ અવિભાગ. આને વીર્યાણુ પાણ કહે છે. આવા વીર્યાણુઓ જ. થી અને ઉ. થી પાણ પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશોપર અસંખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશની રાશિપ્રમાણ હોય છે. છતાં જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યગુણ હોય છે.

(૨) વર્ગાણા : સમાન વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોનો સમૂહ એ વર્ગાણા કહેવાય છે. સર્વાલ્પ વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોનો સમૂહ એ પ્રથમવર્ગાણા... એના કરતાં એક અધિક વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોનો સમૂહ એ દ્વિતીયવર્ગાણા ...એના કરતાં એક અધિક વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોનો સમૂહ એ તૃતીયવર્ગાણા... ઇત્યાદિ

પહેલી વર્ગાણામાં અને બીજી વર્ગાણામાં ફેર એટલોજ કે બીજીવર્ગાણાના પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશોમાં, પ્રથમવર્ગાણાના પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશમાં રહેલ વીર્યાણુઓ કરતાં એક એક વીર્યાણુ અધિક હોય છે. એ રીતે ત્રીજી વર્ગાણાના આત્મપ્રદેશોમાં બીજી વર્ગાણાના આત્મપ્રદેશોમાં રહેલ વીર્યાણુઓ કરતાં એક એક વીર્યાણુ અધિક હોય છે. આ રીતે ક્રમસર મળતી વર્ગાણાઓને એકોત્તરવૃદ્ધિવાળી વર્ગાણાઓ કહે છે.

એક એક વર્ગાણામાં ધનીકૃતલોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલ અસંખ્ય પ્રતર પ્રમાણ આત્મપ્રદેશો હોય છે. જેમ જેમ વર્ગાણાઓ આગળ જતી જાય છે. તેમ તેમ એક એક વર્ગાણામાં રહેલા આત્મપ્રદેશોની સંખ્યા ઘટતી જાય છે. કારણકે તથાસ્વભાવે અધિક અધિક વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશો ઓછા ઓછા હોય છે.

યાદ રાખો કે :- વર્ગાણા એ આત્મપ્રદેશોનો સમૂહ છે. વીર્યાણુઓનો નહીં.

(૩) સ્પર્ધક : પ્રથમ વર્ગાણાથી માંડીને જ્યાં સુધી એકોત્તરવૃદ્ધિવાળી વર્ગાણાઓ નિરંતર મળે છે ત્યાં સુધીની તે વર્ગાણાઓના સમૂહને સ્પર્ધક કહે છે. સૂચિ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ વર્ગાણાઓ દરેક સ્પર્ધક માં હોય છે. વર્ગાણાઓની સંખ્યા એક ચોક્કસ રકમ છે, એટલે કે દરેક સ્પર્ધકમાં વર્ગાણાઓ એકસરખી હોય છે. સર્વાલ્પ વીર્યાણુઓવાળી પ્રથમ વર્ગાણાના પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશો પર અસં. લોક પ્રમાણ વીર્યાણુઓ હોય છે, અને ઉત્તરોત્તર વધતાં વધતાં છેલ્લી વર્ગાણાના પ્રત્યેક આત્મપ્રદેશો પર અસં. લોક+સૂચિ શ્રેણિનો અસં. મો ભાગ - ૧ (અ) જેટલા વીર્યાણુ હોય છે.

(૪) અંતર : અ વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશો હોય છે. પણ પછી એવા કોઈ આત્મપ્રદેશો મળતા નથી કે જેના પર અ + ૧, અ + ૨, અ + ૩... ઇત્યાદિ વીર્યાણુઓ હોય. આવા અ + ૧ વગેરે જેટલા વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશોનો જે અભાવ એ અંતર કહેવાય છે. આ અંતર અસંખ્યલોક (બ) પ્રમાણ હોય છે. એટલે કે પ્રથમ સ્પર્ધકની ચરમ વર્ગાણામાં જે અ વીર્યાણુઓ હતા તેના કરતાં આ અસં.લોક સુધીના વધુ વીર્યાણુઓ હોય (એટલે કે અ + ૧, અ + ૨...એમ યાવત્ અ + બ વીર્યાણુઓ હોય) એવા કોઈ આત્મપ્રદેશો ક્યારેય હોતા નથી. પણ પછી પાછા અ + બ + ૧, અ + બ + ૨... એમ વીર્યાણુઓવાળા આત્મપ્રદેશો મળે છે. જેની ફરીથી એકોત્તરવૃદ્ધિવાળી વર્ગાણાઓ હોય છે. આ વર્ગાણાઓનો સમૂહ એ બીજું સ્પર્ધક છે, આમાં અને ઉત્તરોત્તર દરેક સ્પર્ધકમાં પ્રથમ સ્પર્ધક જેટલી જ વર્ગાણાઓ હોય છે. આ બીજા સ્પર્ધકની છેલ્લી વર્ગાણા પછી પાછું અસં.લોક જેટલું અંતર પડે છે. એ પ્રમાણે દરેક સ્પર્ધક પછી જાગવું.

(૫) યોગસ્થાન : શ્રેણિના અસં. મા ભાગપ્રમાણ સ્પર્ધકોનું પ્રથમ જઘન્ય યોગસ્થાન બને છે. અંગુલ ના અસં.મા ભાગપ્રમાણ અધિક અધિક સ્પર્ધકો વડે આગળ આગળના યોગસ્થાનકો બને છે. કુલ યોગસ્થાનો શ્રેણિના અસં.મા ભાગ જેટલા છે.

શંકા : જીવો અનંત છે, તો યોગસ્થાન પણ અનંત કહેવા જોઈએ ને ?

સમાધાન : સ્થાવર પ્રાયોગ્ય એક એક યોગસ્થાનમાં અનંતા જીવો હોય છે, ત્રસપ્રાયોગ્ય એક-એક યોગસ્થાનમાં અસંખ્યજીવો સંભવે છે. એટલે અલગ-અલગ યોગસ્થાનો તો શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગના જ હોય છે.

અપર્યાપ્તવસ્થામાં જીવ તે તે યોગસ્થાન પર ૧-૧ સમય જ રહે છે અને ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણવૃદ્ધિવાળા સ્થાનો પર જાય છે. પર્યાપ્તાવસ્થામાં સંભવતા યોગસ્થાનોને ક્રમશઃ સ્થાપવામાં આવે તો જઘન્યથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ સ્થાનક સુધીમાં ૧૧ વિભાગો બનાવવા. (૧ થી પાંચ ઉત્તરોત્તર નાના, ને પછીના ઉત્તરોત્તર મોટા.)

આ અગ્યાર વિભાગોમાં કોઈપણ યોગસ્થાનક પર જીવ જઘન્યથી ૧ સમય માટે રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ક્રમશઃ ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૭, ૬, ૫, ૪, ૩, ૨ સમય માટે રહે છે.

આ યોગના સત્યમનોયોગ વગેરે પંદર ભેદો પ્રસિદ્ધ છે.

હવે અલ્પ બહુત્વનાં કારણો વિચારીએ.

યોગસ્થાનો શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા છે. જ્યારે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પ્રકૃતિઓના પેટાભેદો એના કરતાં અસંખ્યગુણ છે. કારણકે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા છે.

ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધમાંથી જઘન્યસ્થિતિબંધ બાદ કરીએ + ૧ એટલા સામાન્યથી સ્થિતિભેદો હોય છે. એ અસંખ્ય હોય છે. તે તે દરેક પ્રકૃતિભેદ આ અસં. અસં. ભેદે બાંધી શકાય છે. માટે સ્થિતિભેદ પ્રકૃતિભેદ કરતાં અસંખ્યગુણ છે.

કષાયોદયજન્ય જીવપરિણામ એ સ્થિતિબંધના કારણભૂત છે માટે એને સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાન કહેવાય છે. એ અસંખ્યલોક પ્રમાણ હોવાથી સ્થિતિભેદ કરતાં અસંખ્યગુણ છે.

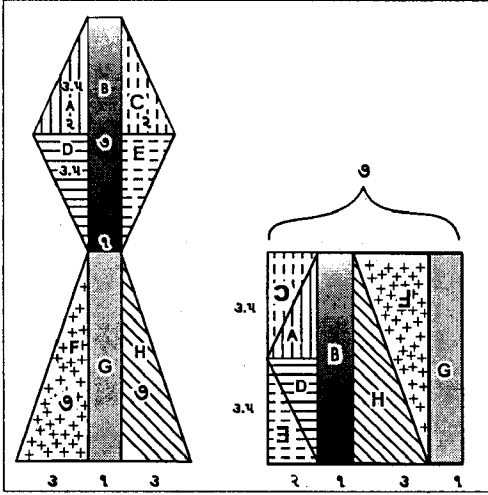
અનુભાગબંધના કારણભૂત અધ્યવસાયો અનુભાગ બંધાધ્યવસાયસ્થાન કહેવાય છે. સ્થિતિબંધનું એક અધ્યવસાયસ્થાન અંતર્મુ. સુધી ટકી શકે છે જ્યારે રસબંધનું અધ્યવસાયસ્થાન જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૮ સમય સુધી

જા ટકે છે. એટલે એક એક સ્થિતિબંધના અધ્યવસાય દરમ્યાન રસબંધના અસંખ્ય અધ્યવસાયસ્થાનો આવી જતાં હોવાથી એ અસંખ્યગુણ છે. એ પાણ અસંખ્યલોકપ્રમાણ છે. જઘન્ય સ્થિતિબંધના જનક જે અસંખ્ય સ્થિતિબંધાધ્યવસાયસ્થાનો (કષાયોદયસ્થાનો) હોય છે એમાંનું પાણ જે સર્વપ્રથમ(સર્વ જા) સ્થિતિબંધાધ્યવસાયસ્થાન હોય છે તેમાં પાણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ - ભાવભેદે અસંખ્યલોક જેટલા જુદા જુદા લેશ્યાસ્થાનો સર્જાય છે. એ જ અનુભાગબંધના કારણભૂત હોવાથી અનુભાગબંધાધ્યવસાયસ્થાન કહેવાય છે. આ અધ્યવસાયોથી કર્મપુદ્ગલમાં જે રસ પેદા થાય છે તેનો કેવલજ્ઞાનથી પાણ પછી વિભાગ ન થઈ શકે એવો અવિભાજ્ય અંશ એ રસાણુ કે રસાવિભાગપલિચ્છેદ કહેવાય છે. જે કર્મપુદ્ગલ પર સર્વજઘન્યરસ પેદા થયો હોય છે એના પર પાણ સર્વજીવથી અનંતગુણ રસાણુ હોય છે. આવા સમાન રસાણુવાળા પુદ્ગલોનો સમૂહ એ પ્રથમવર્ગાણુ છે. એના કરતાં એક રસાણુ જેમાં વધુ પેદા હોય એવા પુદ્ગલોનો સમૂહ એ બીજીવર્ગાણુ.. આવી નિરંતર ૧-૧ રસાણુની વૃદ્ધિવાળી (એકોત્તર વૃદ્ધિવાળી) અભવ્યથી અનંતગુણ વર્ગાણુઓ મળે છે. આ વર્ગાણુઓનો સમૂહ એ પ્રથમ સ્પર્ધક છે. ત્યારબાદ અવશ્ય સર્વજીવથી અનંતગુણ જેટલું અંતર મળે છે. પછી પાછી એકોત્તર વૃદ્ધિવાળી વર્ગાણુઓ મળે છે જેનો સમૂહ એ બીજું સ્પર્ધક છે. પછી પાછું અંતર મળે છે..ને ત્યારપછી ત્રીજું સ્પર્ધક મળે છે. આવા અભવ્યથી અનંતગુણ સ્પર્ધકો વડે પહેલું રસસ્થાન બને છે. આ જ રીતે આગળ-આગળ બીજા-ત્રીજા વગેરે રસસ્થાનો જાણવા. આવા કુલ અસંખ્ય લોકાકાશના આકાશપ્રદેશપ્રમાણ અસંખ્ય રસસ્થાનો છે. દરેક રસસ્થાન પર જીવ જઘન્યથી ૧ સમય રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી યોગસ્થાનોની જેમ ૪,૫,૬,૭,૮,૭,૬,૫,૪,૩,૨ સમય સુધી રહે છે.

પ્રકૃતિબંધ અને પ્રદેશબંધ યોગથી થાય છે.

સ્થિતિબંધ અને રસબંધ કષાયથી થાય છે.

ધનીકૃતલોક: લોકાકાશના બુદ્ધિથી ચિત્રનંબર ૧ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે

ખંડ કરીને પછી એ ખંડોને ચિત્રનં. ૨ માં દર્શાવ્યા મુજબ ગોઠવવામાં આવે તો બધી બાજુ લગભગ ૭-૭ રાજનું માપ થાય છે અને લોકાકાશ કંઈક ધનચોરસ જેવી આકૃતિ ધારણ કરે છે. આને ધનીકૃત લોક કહેવાય છે. આ ધનીકૃતલોકની ૭ રાજ ઊંચી અને ૧-૧ આકાશપ્રદેશ લાંબી પહોળી એવી એક રેખા એ સૂચિશ્રેણિ કહેવાય

છે. તથા ૭ રાજ પહોળું, ૭ રાજ લાંબુ અને એક આકાશપ્રદેશ જાડું આવું બુદ્ધિ થી આડું જે પડ કરવામાં આવે તેને પ્રતર કહેવાય છે. તેથી પ્રતર = સૂચિશ્રેણિ x સૂચિશ્રેણિ... અર્થાત્ એક પ્રતરમાં, એક સૂચિશ્રેણિમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો હોય તેના વર્ગ જેટલા આકાશપ્રદેશો હોય છે. તથા આખો ધનીકૃત લોક પ્રતર x સૂચિશ્રેણિ = સૂચિશ્રેણિ^૩ જેટલો છે એ પણ સ્પષ્ટ છે. વસ્તુતઃ આ ધનીકૃતલોક દેશોન ૭ રાજ x દેશોન ૭ રાજ x સાધિક ૬ રાજ પ્રમાણ છે, છતાં વ્યવહારનયે એ ૭ x ૭ x ૭ રાજ કહેવાય છે એ જાણવું.

ઉપશમ શ્રેણિ:

અનંતાઃ, દર્શનત્રિક, નપું, સ્ત્રી, હાસ્યાદિ ૬, પુવેદ, અપ્રત્યા-પ્રત્યા ક્રોધ, સંજ્ઞ ક્રોધ, અપ્રત્યાપ્રત્યામાન, સંજ્ઞમાન, બે માયા, સંજ્ઞમાયા, બે લોભ, સંજ્ઞલોભ...આ ક્રમે જીવ મોહનીયને ઉપશમાવે છે. માટે એ ક્રમે વિચારીએ.

શ્લોક - ગાથા: ૯૭, ૯૮

.....

અનંતાનુબંધી ૪ ની ઉપશમના:

પ્રારંભક : ૪, ૫, ૬ કે ૭ મા ગુણઠાણે રહેલો ૧ થી ૩ માંના કોઈપણ
સંઘયાણવાળો મનુષ્ય. મતાંતરે પ્રથમસંઘયાણી સંયત.

મન-વચન કે કાયયોગી..સાકારોપયોગી..

તેજે, પદ્મ કે શુક્લ લેશ્યાવાળો..

સ્થિતિસત્તા: અંત: કોઠો. સાગરો.

યથાપ્રવૃત્તકરાણની પૂર્વેનો અન્તર્મુહૂર્ત કાળ:

ઉત્તરોત્તર સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ્યમાન

પ્રકૃતિબંધ: પરાશુભ તથા ધ્રુવબંધી સ્વપ્રાયોગ્ય અશુભ પાણ બાંધે, આયુ ન બાંધે,

સ્થિતિબંધ: અંત:કોઠો. સા., અંતર્મુહૂર્ત - અંતર્મુહૂર્તે ઘટતો જાય.

ઘટાડો : P/a (મતાંતરે : P/s)

રસબંધ : શુભનો ૪ ઠા, અશુભનો ૨ ઠા

પ્રદેશબંધ: સંજી પર્વા. પંચે. ના યોગને અનુસારે ઉત્કૃષ્ટે અનુત્કૃ.

રસસત્તા : અશુભ ૪ ઠા નો ૨ ઠા ને શુભ ૨ ઠા નો ૪ ઠા કરતો જાય

આ રીતે અન્તર્મુ. કાળ રહ્યા પછી ક્રમશઃ પ્રત્યેક અન્તર્મુ. કાલીન
યથાપ્રવૃત્તકરાણ, અપૂર્વકરાણ અને અનિવૃત્તિકરાણ કરે છે. ત્યારબાદ ઉપશાન્તઅધ્ધા
આવે છે.

યથાપ્રવૃત્તકરાણ: પૂર્વના અન્તર્મુ.કાળ મુજબ બધું સમજવું..માત્ર સ્થિતિબંધમાં
ઘટાડો P/s હોય છે.

એક જીવ તો ઉત્તરોત્તર સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ જ હોય છે ને કોઈપણ
એક-એક અધ્યવસાયસ્થાન જ ધરાવતો હોય છે. પાણ સમાન સમયે રહેલા અનેક
જીવોની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો પ્રતિસમય a x L જેટલા પરસ્પર
ષટ્સ્થાનપતિત અધ્યવસાયસ્થાનો સંભવતા હોય છે. એમાં પાણ ઉત્તરોત્તર સમયે
એ V - V હોય છે. પહેલા, બીજા વગેરે સમયભાવી જઘન્ય અધ્યવસાયસ્થાનોને
૧ J, ૨ J...વગેરે સંજ્ઞા આપીએ અને ઉ.અધ્ય. ને ૧ U, ૨ U ...વગેરે સંજ્ઞા
આપીએ તો, ૧ J અલ્પ, ૨ J... A, ૩ J... A, ૪ J... A આ રીતે અલ્પબહુત્વ

યથાપ્રવૃત્તકરાણનો જેટલો કાળ હોય એના સંખ્યાતમાભાગના કાળસુધી મળે છે (ધારો કે ૪ સમય સુધી). ત્યારપછી એક ઉ. એક જ નો ક્રમ ચાલે છે. અર્થાત્

૧ J... અલ્પ, ૨ J... A, ૩ J... A, ૪ J... A, ૧ U... A, ૫ J... A, ૨ U... A, ૬ J... A, ૩ U... A... આ રીતે અલ્પબહુત્વ જાણવું. અને (ધારો કે કુલકાલ ૧૦૦ સમય હોય તો) છેલ્લે, ૧૦૦ J... A, ૯૭ U... A, ૯૮ U... A, ૯૯ U... A, ૧૦૦ U... A, આ રીતે મળશે.

આ કરાણમાં તેવી વિશિષ્ટ વિશુદ્ધિ ન હોવાથી સ્થિતિઘાત વગેરે હોતા નથી.

અપૂર્વકરાણ : અહીં પાણ યથાપ્રવૃત્તકરાણનીજેમ ઉત્તરોત્તર સમયે V - V અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે પાણ અલ્પબહુત્વ ૧૦૧J... અલ્પ, ૧૦૧ U... A, ૧૦૨ J... A, ૧૦૨ U... A , ૧૦૩ J... A, ૧૦૩ U... A, આ રીતે ચરમ સમય સુધી હોય છે તથા ૧૦૦ U કરતા ૧૦૧ J... A, હોય છે. તથા અહીં સ્થિતિઘાતાદિ પાંચ અપૂર્વ પ્રક્રિયાઓ પ્રવર્તે છે. (માટે જ તો આને અપૂર્વકરાણ કહે છે.)

અપૂર્વસ્થિતિઘાત : સત્તાગત સ્થિતિઓને ઉપરથી ખાંડવાનો પ્રારંભ કરે છે. ધાત્યમાન પ્રથમ ખંડ જઘ. થી P/s જેટલો હોય છે અને ઉત્કૃ. થી અનેક સાગરો. પ્રમાણ (સાગરો. શત પૃથક્ત્વ પ્રમાણ) હોય છે. પછીના ખંડો P/s જેટલા હોય છે. તે તે ખંડનો ઘાત કરતાં અંતર્મુકાળ લાગે છે. તે તે ખંડને ખાલી કરવા માટે પ્રથમસમયે જેટલું દલિક ઉપાડે તેના કરતાં બીજા સમયે અસંખ્યાગુણ ઉપાડે છે. આમ ચરમ સમય સુધી જાણવું. અપૂર્વકરાણના કાળ દરમ્યાન આવા હજારો સ્થિતિઘાત થઈ જાય છે જેના પરિણામે અપૂર્વકરાણના પ્રારંભે જે સ્થિતિસત્તા હતી તેના કરતાં અંતે સંખ્યાત ગુણહીન સ્થિતિસત્તા રહે છે. ધાત્યમાન નિષેકોનું દલિક એ ધાત્યમાન ખંડની નીચેના નિષેકોમાં નાંખવામાં આવે છે.

અપૂર્વ રસઘાત : અશુભ પ્રકૃતિના સત્તાગત ઉત્કૃષ્ટ તરફના અનંત બહુભાગ રસના ખંડનો અંતર્મુકાળમાં ઘાત કરી નાંખે છે. તેથી એક એક

રસઘાતને અંતે ઉત્તરોત્તર અનંતમો અનંતમો ભાગ રસ શેષ રહે છે. આ ૧-૧ રસઘાતનું અંતર્મુ. એટલું નાનું હોય છે કે જેથી ૧-૧ સ્થિતિઘાત થાય ત્યાં સુધી માં હજારો રસઘાત થઈ જાય છે.

અપૂર્વસ્થિતિબંધ : અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી નવો સ્થિતિબંધ શરુ થાય છે. એટલો સ્થિતિબંધ, સ્થિતિઘાતના કાળ જેટલા અંતર્મુ. સુધી ચાલે છે. પછીના સમયથી નવો સ્થિતિબંધ P/s ન્યૂન થાય છે. સ્થિતિઘાત, સ્થિતિબંધ અને રસઘાત આ ત્રણેય એકી સાથે શરુ થાય છે. હજારો રસઘાતમાંનો ચરમ રસઘાત જ્યારે પૂર્ણ થાય એ જ સમયે શેષ ૨ પાણ પૂર્ણ થાય છે. પછીના સમયથી પાછા એ ત્રણેયનો પ્રારંભ થાય છે. આ અપૂર્વકરણે અને આગળ પાણ સર્વત્ર જ્યાં જ્યાં કોઈ નવું કરણ - નવી પ્રક્રિયા શરુ થતી હોય ત્યાં ત્યાં આ ત્રણપાણ નવા શરુ થાય છે એ ખ્યાલમાં રાખવું.

ગુણશ્રેણિ : ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી ઉપાડેલા દલિકને ઉદયસમયથી અંતર્મુ.સુધીના નિષેકોમાં અસં.ગુણ-અસં.ગુણ નાંખે છે. આ અંતર્મુ.નો કાળ કે જે ગુણશ્રેણિનો આયામ કહેવાય છે. તે એટલો હોય છે કે જેથી એ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણને ઓળંગી ઉપર વિશેષાધિક હોય છે. આ અંતર્મુ. કાળનો ચરમનિષેક એ ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ કહેવાય છે. એ સ્થિર હોય છે, તેથી જેટલા નિષેકોમાં આ અસં.ગુણની શ્રેણિથી દલિકો નંખાય છે તે નિષેકકાળ (આયામ) ઉત્તરોત્તર સમય વીતતાં વીતતાં નીચેથી એક એક સમય કપાતો જાય છે. અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયે ગુણશ્રેણિરૂપે જેટલું દલિક ગોઠવાય છે એના કરતાં બીજા સમયે અસં.ગુણ ગોઠવાય છે.. આમ ઉત્તરોત્તર જાણવું. જ્યાં સુધી સ્થિતિઘાત-રસઘાત ચાલુ હોય છે ત્યાં સુધી આ ગુણશ્રેણિરૂપે દલિકોને ગોઠવવાનું પાણ ચાલુ રહે છે.

ગુણસંક્રમ : અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી જ અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિનો બધ્યમાન સંજ્ઞાક્રોધાદિમાં ગુણસંક્રમ ચાલુ કરે છે. અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર સમયે અસં.ગુણ અસં.ગુણ દલિકોને સંક્રમાવે છે.

અનિવૃત્તિકરણ : આના પ્રત્યેક સમયે એક-એક જ અધ્ય. સ્થાન હોય

છે. તેથી તુલ્યકાળે સર્વજીવોને સમાન વિશુદ્ધિ હોય છે. માટે આની જો સ્થાપના કરવામાં આવે તો એ સીધી માળા - મુક્તાવલિ જેવો આકારગ્રહણ કરે છે. સમાનકાળે રહેલા જીવોની વિશુદ્ધિમાં નિવૃત્તિ-વિકલ્પ ન હોવાના કારણે આને અનિવૃત્તિકરણ કહે છે. તેથી આના જેટલા સમયો હોય છે. એટલા જ વિશુદ્ધિસ્થાનો હોય છે. જે ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ - અનંતગુણ વિશુદ્ધ હોય છે. અપૂર્વકરણની જેમ અહીં પણ સ્થિતિઘાત વગેરે જ ચાલે છે.

અનિવૃત્તિકરણનો સંખ્યાતબહુભાગકાળ અને હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થઈ ગયા છે. ૧ સંખ્યાતમો ભાગ કાળ બાકી છે ત્યારે... નવો સ્થિતિઘાત શરુ થવાની સાથે અનંતાઝ ની સ્થિતિમાં અંતર (ગાબડું) પાડવાની શરુઆત કરે છે. આને અંતરકરણક્રિયા કહે છે. આમાં, ઉદયસમયથી (=વર્તમાનસમયથી) એક આવલિકા કાળમાં જે ઉદયમાં આવવાના હોય એવા નિષેકોને (=ઉદયાવલિકાને) છોડી પછીના અન્તર્મુ કાળભાવી નિષેકોને તેનું દલિક બધ્યમાન અન્ય પ્રકૃતિઓમાં નાખીને સર્વથા ખાલી કરી નાખવાનો પ્રારંભ કરે છે. નહીં ઉકેરાતી ઉદયાવલિકાને પ્રથમસ્થિતિ કહે છે. ખાલી થતાં નિષેકોને અંતર (કે અંતરકરણ) કહે છે અને એની ઉપર રહેલી શેષ સ્થિતિઓને બીજી સ્થિતિ કહે છે.

અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થાય ત્યારથી, પ્રથમસ્થિતિને એક આવલિકા કાળમાં ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓમાં સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમાવીને ભોગવી નાખે છે, તેમજ બીજી સ્થિતિમાં રહેલા દલિકોને અસંખ્યગુણ ક્રમે ઉપશમાવવાના ચાલુ કરે છે. અર્થાત્ પ્રથમસમયે થોડાં દલિકો ઉપશમાવે છે, બીજા સમયે એના કરતાં અસંખ્યગુણ ઉપશમાવે છે, ત્રીજા સમયે એના કરતાં પણ અસંખ્યગુણ ઉપશમાવે છે.. આમ યાવત્ અન્તર્મુ માં સંપૂર્ણ દલિકોને ઉપશમાવી દે છે. અર્થાત્ પાણી છાંટીને રોલર ફરેવીને દબાવી દીધેલી રજકાણો જેમ સ્થિર થઈ જાય છે, ઊંડી શક્તી નથી..એવી અવસ્થાવાળા કર્મદલિકો થઈ જાય છે. તેથી એ દલિકો એક અન્તર્મુકાળ (ઉપશાન્ત અદ્ધા) સુધી સંક્રમાણ - ઉદય - ઉદીરાણા - નિદ્રાસ્થિતિ અને નિકાચનાકરણને અયોગ્ય બની જાય છે.

અન્ય આચાર્યોનો મત એવો છે કે ઉપશમશ્રેણિ માટે પાણ અનંતા ની વિસંયોજના જ થાય છે, ઉપશમના નહીં.

અનંતાનુબંધી વિસંયોજના : ઉપશમશ્રેણિ ન માંડનારા પાણ કેટલાક ચારે ગતિના સંજ્ઞી પર્યાપ્ત ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી જીવો અનંતાની વિસંયોજના કરે છે. એમાં, દેવ-નારક - અવિરત સમ્યક્ત્વી

તિર્યચો - અવિરત સમ્યક્ત્વી કે દેશવિરત

મનુષ્યો - અવિરત સમ્યક્ત્વી, દેશવિરત કે સર્વવિરત

આમાં ક્રમશઃ યથાપ્રવૃત્તાદિ ત્રણે કરાણો કરે છે, પાણ અંતરકરાણ કે ઉપશમ હોતો નથી. અપૂર્વકરાણના પ્રથમ સમયથી અનંતાનો ગુણ સંક્રમ ચાલુ થાય છે. અને અનિવૃત્તિકરાણના પ્રથમસમયથી ઉદ્વલના સંક્રમ પાણ ચાલુ થાય છે. જેના દ્વારા ચારે અનંતાનુબંધી સંપૂર્ણ ઉવેલાઈ જાય છે. પછી વધેલી ઉદયાવલિકાને સ્તિબુક સંક્રમથી ભોગવીને ક્ષીણ કરે છે.

દર્શનત્રિકની ઉપશમના : સમ્ય.અને મિશ્રમોહની ઉપશમના ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી કરે છે. મિથ્યા મોહની ઉપશમના મિથ્યાત્વી પાણ કરી શકે છે. એમાં મિથ્યાત્વી જીવ પ્રથમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે કરે છે તે આ રીતે-

પ્રથમ સમ્યક્ત્વોત્પાદ : બધું અનંતા ઉપશમના મુજબ. પાણ આટલી વિશેષતા - પ્રારંભક મિથ્યાત્વી જીવ હોય. અપૂર્વકરાણમાં ગુણસંક્રમ હોતો નથી. ગુણશ્રેણિદલિક રચના મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મમાં ઉદયસમયથી થાય છે. અનિવૃત્તિકરાણમાં પાણ આ જ પ્રમાણે જાણવું. એના સંખ્યાત બહુભાગ પસાર થઈ ગયા પછી મિથ્યાત્વ મોહનીયની સ્થિતિમાં આંતરું પારે છે. એમાં પ્રથમ સ્થિતિ અતંમુ.પ્રમાણ હોય છે. એના કરતાં સંખ્યાતગુણ મોટા અન્તર્મુ.પ્રમાણ અંતર પડે છે. ઉકેરાતું દલિક પ્રથમ અને બીજી બન્ને સ્થિતિમાં પડે છે. અંતરકરાણક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ પ્રથમસ્થિતિને ઉદયઉદીરાણાથી ભોગવતો જાય છે. તથા એ વખતે પ્રથમસ્થિતિમાંથી થતી ઉદીરાણા ઉદીરાણા જ કહેવાય છે. અને બીજી સ્થિતિમાંથી થતી ઉદીરાણા આગાલ કહેવાય છે. પ્રથમ સ્થિતિની બે આવલિકા બાકી હોય ત્યારથી આગાલ બંધ પડે છે અને એક આવલિકા બાકી

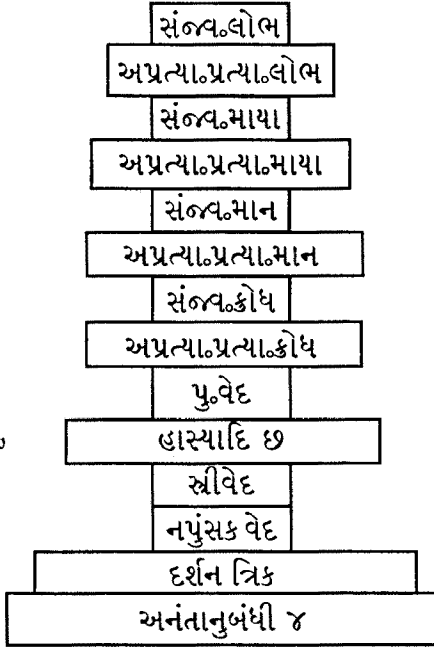
રહે ત્યારથી ઉદીરાણા પાણ બંધ પડે છે, માત્ર ઉદય ચાલુ રહે છે. પ્રથમસ્થિતિની આ ચરમ આવલિકાના ચરમસમયે બીજી સ્થિતિમાં રહેલા મિથ્યાત્વમોહનીય દલિકને રસભેદે ત્રાણ પ્રકારનું બનાવે છે. અર્થાત્ ત્રાણ પુંજ બનાવે છે. એ પછીના સમયે જીવ અંતરમાં પ્રવેશ કરે છે જ્યાં દર્શનમોહનીયનું કોઈ દલિક ન હોવાથી ઉપશમસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. કોઈક જીવ એની સાથે દેશવિરતિકે સર્વવિરતિ પાણ પામે છે. તેથી ૪ થી ૭ માંના કોઈપણ ગુણઠાણે પ્રથમઉપશમ સમ્યક્ત્વ મળી શકે છે.

ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વી જીવ ત્રણે દર્શનમોહનીયને જે ઉપશમાવે છે તે સંયત જ ઉપશમાવે છે. એ માટે ત્રાણ કરાણ કરે છે. અપૂર્વકરણે મિથ્યાભિશ્રનો ગુણસંક્રમ પાણ હોય છે. અનિવૃત્તિકરણનો સંખ્યાતમો ભાગ બાકી હોય ત્યારે ત્રણે દર્શનમોહનીયનું અંતર કરે છે. એમાં સમ્યમોહનીયની પ્રથમ સ્થિતિ અન્તર્મુ. જેટલી કરે છે, શેષ બેની આવલિકા જેટલી. ઉકેરાતું દલિક સમ્યની પ્રથમસ્થિતિમાં નાખે છે. અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ ત્રણેને ઉપશમાવવાનું ચાલુ કરે છે. સમ્યની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમય સુધીમાં ત્રણેની બીજી સ્થિતિનું બધું દલિક ઉપશાંત થઈ જાય છે. અને પછીના સમયે જીવ અંતરમાં પ્રવેશે ત્યારથી ઉપશમસમ્યક્ત્વ પામે છે. ત્યાર પછી હજારો વાર છટ્ટે- સાતમે પરાવર્તન પામી ઉપશમશ્રેણિનો પ્રારંભ કરે છે. એમાં છેલ્લી વાર સાતમે ગુણઠાણે આવે ત્યારે યથાપ્રવૃત્તકરણ થાય છે. પછી આઠમે ગુણઠાણે જીવ જાય છે જ્યાં અપૂર્વકરણ થાય છે. સાતે કર્મોમાં સ્થિતિઘાત વગેરે પૂર્વોક્ત મુજબ થાય છે. અશુભઅબધ્યમાન બધી પ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ ચાલુ થાય છે. અપૂર્વકરણઅલ્લાના $\frac{1}{9}$ ભાગ વીત્યે નિદ્રાદ્વિકનો, $\frac{6}{9}$ ભાગ વીત્યે દેવગતિ વગેરે ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ વિચ્છેદ થાય છે. અપૂર્વકરણપૂર્ણ થાય ત્યારે હાસ્યાદિ ૪ નો બંધ વિચ્છેદ થાય છે. પછી અનિવૃત્તિકરણ આવે છે. એના સંખ્યાતબહુભાગ ગયા પછી દર્શનસમ્પ્રક સિવાયની મોહનીયની ૨૧ પ્રકૃતિઓનું અંતર કરે છે. એ વખતે ઉદયમાં એક સંજ્ઞા કષાય અને એક વેદ હોય છે. ઉદયવાળી આ બે પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ સ્વોદયકાળ પ્રમાણ કરે છે, શેષ ૧૯ ની એક આવલિકા. સ્વોદયકાળ આ પ્રમાણે હોય છે -

સ્રી-નપું.	અલ્પ	(પરસ્પર તુલ્ય)
પુ.વેદ	s	(અન્યત્ર v કહેલ છે.)
સંજ્ઞ.ક્રોધ	v	
સંજ્ઞ.માન	v	
સંજ્ઞ.માયા	v	
સંજ્ઞ.લોભ	v	

અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી અન્તર્મુ. અન્તર્મુદૂર્તે નપું., સ્રીવેદ અને હાસ્યાદિ ૬ ને ઉપશમાવે છે. હાસ્યાદિ ૬ ઉપશાંત થાય ત્યારે પુ.વેદ ના બંધ-ઉદય ઉદીરાણા વિચ્છેદ પામે છે. પછી સમયન્યૂન બે આવલિકામાં પુ.વેદ ઉપશમી જાય છે. પછી એક અન્તર્મુ.માં અપ્રત્યા. અને પ્રત્યા. ક્રોધને એકી સાથે ઉપશમાવે છે, ને એ જ વખતે સંજ્ઞ.ક્રોધના બંધ-ઉદય-ઉદીરાણા વિચ્છેદ પામે છે. પછી સમયન્યૂન બે આવલિકામાં સંજ્ઞ.ક્રોધ ઉપશમી જાય છે. પછી આ જ રીતે અન્તર્મુ.માં બે માનનો ઉપશમ ને સંજ્ઞ.માનના બંધ-ઉદય-ઉદીરાણાનો વિચ્છેદ તથા પછી સમયન્યૂન બે આવલિકાએ સંજ્ઞ.માનનો ઉપશમ, પછી એ જ રીતે બે માયા તથા સંજ્ઞ.માયાનો ઉપશમ જાણવો. ત્યારબાદ અન્તર્મુદૂર્તે બે લોભ ઉપશાંત થાય છે ને એ જ વખતે સંજ્ઞ.લોભનો બંધવિચ્છેદ, બાદરલોભના ઉદય-ઉદીરાણા વિચ્છેદ થાય છે. પછી સંજ્ઞ.લોભને ઉપશમાવતા ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખે છે. એમાંથી બે ભાગને એક સાથે ઉપશમાવે છે ત્રીજા ભાગના સંખ્યાતાભાગ કરે છે. જે કીટ્ટિક કહેવાય છે. ક્રમશઃ એ બધાને ઉપશમાવે છે. એમાંના છેલ્લાભાગના અસંખ્ય ખંડ કરે છે જેને સૂક્ષ્મકીટ્ટિક કહે છે. એક-એક સમયે એમાંના એક-એક ખંડને ઉપશમાવે છે. એ બધા ઉપશમ થયે જીવ ઉપશાન્તમોહ બને છે.

આમાં દર્શન સત્તકનો ઉપશમ થયે જીવ નિવૃત્તિબાદર કહેવાય છે, પછી લોભના ચરમ અસંખ્યાતમા ખંડ સુધી અનિવૃત્તિબાદર કહેવાય છે.

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિકાળે અનંતાંજ નો ક્ષયોપશમ હોય છે. અર્થાત્ એમાં ગુણઆવારક રસનો ક્ષય અને ઉપશમ હોય છે. પ્રદેશોનો તો ઉદય જ હોય છે...જ્યારે ઉપશમમાં તો દલિકોનો પાણ ઉપશમ હોવાથી પ્રદેશોદય પાણ હોતો નથી.

ઉપશાન્ત મોહગુણઠાણે જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૧૪+ઉચ્ચ + યશ. આ ૧૬ નો પાણ બંધ હોતો નથી, માત્ર શાતા બંધાય છે. આ ગુણઠાણે થી જીવ બે રીતે પડે છે. અદ્વાક્ષયે અને ભવક્ષયે.. અદ્વાક્ષયે પડનારો ૧૧ મે ગુણઠાણે અવશ્ય અન્તર્મુ. રહે છે. ભવક્ષયે પડનારા માટે કોઈ નિયમ નથી. ૧૧ મે આવ્યા પછી જેટલું આયુષ્ય હોય એ પ્રમાણે ૧ સમય, બે સમય યાવત્ અન્તર્મુ. રહી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં સીધો ૪ થે ગુણઠાણે ઉત્પન્ન થાય છે, ને ત્યારથી જ બધા કરણો - બંધ- ઉદય વગેરે ચાલુ થઈ જાય છે. અદ્વાક્ષયે પડનારો ક્રમશઃ ઊલટા ક્રમે પડે છે ને જે જેના બંધ-ઉદય વગેરે જ્યાં જ્યાં અટકેલા તે તે ત્યાંત્યાંથી શરુ થાય છે. પડતાં પડતાં છટ્ટા ગુણઠાણા સુધી અવશ્ય પડે છે. કોક પડતાં પડતાં પાંચમે, ચોથે કે બીજે પાણ જાય છે, ને બીજે આવનારો મિથ્યાત્વે પાણ આવે છે.

એક ભવમાં વધુમાં વધુ બે વાર શ્રેણિમાંડી શકાય છે. એમાં બન્ને વાર ઉપશમશ્રેણિ અથવા પહેલાં ઉપશમશ્રેણિ અને પછી ક્ષપકશ્રેણિ માંડી શકે છે.

આ કાર્મગ્રન્થિક મત છે. સિદ્ધાન્તના મતે એક ભવમાં બન્ને શ્રેણિ માંડી શકાતી નથી.
ક્ષપકશ્રેણિ:

પહેલાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામવાની પ્રક્રિયા:

પ્રારંભક : ૮ વર્ષથી અધિક ઉંમરવાળો પ્રથમસંઘયાણી ૪ થી ૭ ગુણઠાણે રહેલો મનુષ્ય. જે અપ્રમત્ત પૂર્વધર હોય તો શુક્લધ્યાની પાણ હોય... શેષ ધર્મધ્યાની.

પ્રથમ અન્તર્મુમાં ૪ અનંતા. એક સાથે અપાવે છે. એનો છેલ્લો અનંતમો ભાગ મિથ્યાત્વમાં નાખી એ બન્નેને સાથે અપાવે છે. જેમ અત્યંત પ્રબળ અગ્નિ ચાલુ બળી રહેલું બળતાણ થોડું બાકી હોય ત્યાં જ બીજું બળતાણ પાણ બાળવાનું ચાલુ કરે છે ને જૂનું બળતાણ એની સાથે બાળે છે, એમ પ્રસ્તુતમાં જાણવું. આ જ ક્રમે પછી મિશ્ર અને સમ્યક્ત્વમોહનીય ક્રમશઃ અપાવે છે. એમાં સમ્યનો ચરમખંડ ઉકેરાઈ જાય ત્યારથી જીવ કૃતકરાણ કહેવાય છે. એ પછી આયુ પૂર્ણ થાય તો ચારમાંથી કોઈપણ ગતિમાં જઈ શકે છે ને ત્યાં શેષ સમ્યમોહનીયને સંપૂર્ણ અપાવી ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામી શકે છે. વળી કૃતકરાણ પૂર્વે શુક્લલેશ્યામાં જ જીવ હતો તે કૃતકરાણ થયા પછી કોઈપણ લેશ્યામાં આવી શકે છે. માત્ર અનંતા. ૪ ને અપાવી અટકી જનારો મિથ્યાત્વરૂપી બીજ અક્ષત હોવાથી મિથ્યાત્વે જઈ ફરીથી અનંતા. બાંધી શકે છે, દર્શનસમ્પ્રકનો ક્ષય કરનારને આવું સંભવતું નથી. તથા એણે જે પરભવાયુ કે જિનનામકર્મ નિકાચિત ન કર્યું હોય તો એ જીવ પછી આગળ ક્ષપકશ્રેણિ પાણ મારે જ છે.

એ જીવ, સમ્યક્ત્વમોહનીય કંઈક બાકી હોય ત્યારથી જ શુભ પરિણામોમાં આગળ વધતો વધતો અપ્રત્યાપ્રત્યા. ૮ કષાયોને અપાવવાનું ચાલુ કરી દે છે. એ આઠ અડધા અપ્યા હોય ને વચમાં જ નામની ૧૩ + થીણદ્વિત્રિક = ૧૬ પ્રકૃતિઓને અપાવે છે ને ત્યારબાદ ૮ કષાયોનું બાકીનું દલિક અપાવી દે છે. આ સૂત્રમત છે. અન્યમતે ૧૬ ને અપાવવાનો પ્રારંભ, વચમાં ૮ કષાયો અપાવે ને પછી ૧૬ પ્રકૃતિઓને પૂરી અપાવી દે છે. ત્યારબાદ...

પુ.વેદોદયા૩૯ — ક્રમશઃ નપું., સ્ત્રીવેદ અને હાસ્યાદિ ૬ અપાવી પુ.વેદના ૩ ભાગ કરે... બે ભાગ યુગપત્ અપાવે , ત્રીજા ભાગને સંજ્ઞા ક્રોધમાં નાખે.

સ્ત્રીવેદોદયા૩૯ — ક્રમશઃ નપું., પુ.વેદ, હાસ્યાદિ ૬ અને પછી સ્ત્રીવેદ
 નપું.વેદોદયા૩૯ — ક્રમશઃ સ્ત્રી, પુ.વેદ, હાસ્યાદિ ૬ અને પછી નપું.વેદ

પછી આ જ રીતે સંજ્ઞાક્રોધ, માન, માયા અને લોભને અન્તર્મુહૂર્ત-
 અન્તર્મુકાળે ક્રમશઃ અપાવે છે. એમાં લોભના ચરમખંડના સંખ્યાતા ખંડો કરી
 ક્રમશઃ અપાવે છે. એમાં પાણ જે છેલ્લો ખંડ હોય એના અસંખ્ય ખંડ કરી એક-
 એક ખંડ એક-એક સમયે અપાવે છે.

આમાં ક્ષીણદર્શનસમક થાય ત્યારથી જીવ નિવૃત્તિબાદર કહેવાય છે, પછી
 લોભના ચરમખંડ સુધી અનિવૃત્તિબાદર કહેવાય છે. પછી અસંખ્યખંડોને
 અપાવતો જીવ સૂક્ષ્મ સંપરાય કહેવાય છે. ત્યારબાદ ૧૨ મે ગુણઠાણે ક્ષીણમોહ-
 યથાખ્યાતચારિત્રી કહેવાય છે. દુસ્તર મોહસાગરને તર્યો હોવાથી ત્યાં અન્તર્મુ-
 વિશ્રામ કરે છે. બારમાના દ્વિચરમ સમયે નિદ્રાદિકને ક્ષીણ કરે છે ને ચરમ સમયે
 જ્ઞાના. ૫ + દર્શના. ૪ + અંતરાય ૫ = ૧૪ પ્રકૃતિઓને અપાવી જીવ ૧૩ મે
 ગુણઠાણે કેવલજ્ઞાની બને છે. ત્યાં જઘન્યથી અન્તર્મુ અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશોન પૂર્વકોડ
 રહે છે. છેલ્લે યોગનિરોધ કરી ૧૪ મે અયોગીકેવલી ગુણઠાણે જીવ આવે છે.
 તેના દ્વિચરમસમયે ૭૨ પ્રકૃતિઓ અને ચરમસમયે ૧૩ પ્રકૃતિઓને અપાવી જીવ
 સિદ્ધિગતિમાં જાય છે.

શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે રચેલા શતકનામના

પાંચમા કર્મગ્રન્થના પદાર્થો સમાપ્ત.

શુભં ભવતુ શ્રી શ્રમાણસંઘસ્ય

ગ્રન્થની ટીપ્પણો

૧) ગ્રન્થકર્તા શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે વિવક્ષિત વિષયોનું પ્રતિપાદન ૧૦૦ ગાથાઓ દ્વારા કર્યું છે. તેથી ગ્રન્થના પ્રમાણને નજરમાં રાખીને ‘શતક’ એવું નામ છે તે જાણવું.

૨) કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો - સિદ્ધાવસ્થા વગેરે સાદિ અનન્ત ભાવો છે. પણ કોઈપણ પ્રકૃતિનો બંધ કે ઉદય સાદિ અનન્ત હોતો નથી.

૩) દર્શન મોહનીયની ૩ પ્રકૃતિઓમાંથી જીવ અનાદિકાળથી માત્ર મિથ્યાત્વ મોહનીયને જ બાંધે છે ને તેથી એની જ સત્તા સતત મળતી હોય છે. શેષ બેનો બંધ ન હોવાથી સત્તા પણ મળતી નથી. મિથ્યાત્વમોહનીય એ સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે. એટલે એનો ઉત્કૃષ્ટ તરફનો બે ઠાણિયો, ૩ ઠા અને ૪ઠા રસ જ બંધાતો હોય છે. ને એની જ સત્તા મળતી હોય છે. પણ જીવ જ્યારે ૩ કરાણ કરીને પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામે છે ત્યારે મિથ્યાત્વમોહનીયનાં સત્તાગત દલિકોમાંથી કેટલાક દલિકોનો રસ સ્વવિશુદ્ધિવશાત્ એવી રીતે હણે છે કે જેથી એ એકઠાણિયો કે મંદબેઠાણિયો રસ જ રહે. આ દેશઘાતી રસ હોવાથી, ઉદયમાં આવે ત્યારે પણ સમ્યક્ત્વ ગુણને આવરી શકતો નથી, પણ એમાં અતિચાર લગાડી શકે છે. તેથી એ દેશઘાતી પ્રકૃતિ છે. વળી એ જ વખતે મિથ્યાત્વમોહનીયના કેટલાક દલિકોમાંથી રસ વિશુદ્ધિ વશાત્ એવી રીતે હણે છે કે જેથી અવશિષ્ટરસ મધ્યમ બે ઠાણિયો રહે છે, અર્થાત્ અર્ધવિશુદ્ધ થાય છે. આવા દલિકોનો જથ્થો (પુંજ) મિશ્રમોહનીય કહેવાય છે. આ પણ સર્વઘાતી રસ છે, માટે એના ઉદયે પણ સમ્યક્ત્વગુણ આવરાયેલો જ રહે છે, પ્રગટ થઈ શકતો નથી. મિથ્યાત્વ મોહનીયના સત્તાગત બાકીના દલિકોનો રસ ઘટ્યો હોવા છતાં હજુ એ બેઠાણિયો ઉત્કૃષ્ટ તરફનો કે એનાથી અધિક જ હોય છે, એટલે કે અવિશુદ્ધ જ રહ્યો હોય છે. માટે એ મિથ્યાત્વ મોહનીય રૂપે જ રહે છે. આમ મિથ્યાત્વમોહનીયના દલિકોના જ વિશુદ્ધિવશાત્ ૩ વિભાગ

પડી જાય છે. આને ત્રિપુંજીકારણ કહેવાય છે. આ પછી પાણી જ્યાં સુધી જીવ સમ્યક્ત્વ જાળવી રાખે છે ત્યાં સુધી સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિના કારણે મિથ્યાત્વપુંજના તથા મિશ્રપુંજના કેટલાક કેટલાક દલિકોમાંથી રસ હાણીને મંદ બેઠા. કે એનાથી પાણી હીન કરતો રહે છે, અર્થાત્ એ દલિકોને સમ્યક્ત્વમોહનીયરૂપે બનાવતો રહે છે. આ પ્રક્રિયા ‘મિથ્યાત્વ મોહનીયમાંથી અને મિશ્રમોહનીયમાંથી સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમ’ નામે કહેવાય છે. વળી એ વખતે મિથ્યાત્વ પુંજના કેટલાક દલિકોમાંથી રસ હાણીને મધ્યમ બેઠા બનાવતો રહે છે. આ જ પ્રક્રિયા ‘મિથ્યાત્વ મો. માંથી મિશ્રમોહનીયમાં સંક્રમ’ નામે કહેવાય છે. જ્યાં સુધી જીવ સમ્યક્ત્વ જાળવી રાખે છે ત્યાં સુધી વિશુદ્ધિ હોવાથી આ સંક્રમ ચાલુ જ રહે છે અને ક્યારેક વિશુદ્ધિ ખૂબ વધી જાય તો જીવ દર્શનસમકનો ક્ષય કરી ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામી જાય છે. પાણી જે જીવ સમ્યક્ત્વ જાળવી રાખવામાં અસમર્થ બની જાય ને મિથ્યાત્વે ચાલ્યો જાય, તો ત્યાં મિથ્યાત્વપ્રયુક્ત અશુદ્ધિના કારણે મિથ્યાત્વમોહનીય બંધાય તો છે જ, પાણી, સમ્યક્ત્વમોહનીય પુંજમાંના કેટલાક દલિકોના રસની પાણી મિથ્યાત્વના બધ્યમાનરસ સુધી ઉદ્વર્તના કરે છે, આને સમ્યક્ત્વમો. માંથી મિથ્યાત્વમો.માં સંક્રમ થયો કહેવાય છે. એમ મિશ્રપુંજના કેટલાક કેટલાક દલિકોના રસની પાણી ઉદ્વર્તના કરી મિથ્યાત્વમોહનીયના રસતુલ્ય કરે છે, આને મિશ્રમાંથી મિથ્યાત્વમાં સંક્રમ થયો કહેવાય છે. છતાં અશુદ્ધિના કારણે સમ્યક્ત્વ પુંજના દલિકોનો વધતો પાણી રસ એવી રીતે નથી વધતો કે જેથી એ મિશ્ર રૂપે બની જાય. તે પાણી એટલા માટે કે નવો જે રસ બને છે તે પતદ્વગ્રહ કહેવાય છે, અને ઉદ્વર્તના માટે પતદ્વગ્રહ એ જ બની શકે છે જે બધ્યમાન હોય. બધ્યમાન રસ ઉત્કૃષ્ટ તરફનો બેઠા. ને એથી અધિક છે જે રસવાળા દલિકો મિથ્યાત્વપુંજ કહેવાય છે, પાણી મધ્યમ બેઠા. રસ કે જે રસવાળાં દલિકો મિશ્રપુંજ કહેવાય છે તે બધ્યમાન નથી, અને તેથી સમ્યક્ત્વપુંજમાંના દલિકોનો રસ વધીને બેઠા. ઉત્કૃ. કે તેથી વધુ થઈ શકે છે, પાણી મધ્યમ બેઠા. થઈ શકતો નથી. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વમાંથી મિથ્યાત્વમાં દલિક સંક્રમે છે, પાણી મિશ્રમાં સંક્રમતું નથી. વળી,

ધ્રુવાધ્રુવસંગ

.....

૯૫

સમ્યક્ત્વની હાજરીમાં તો વિશુદ્ધિ હોવાથી ને દર્શનમોહનીય બધ્યમાન ન હોવાથી રસની ઉદ્વર્તના થઈ જ શકતી નથી, અર્થાત્ રસ વધી શકતો નથી, માત્ર ઘટી જ શકે છે, માટે ત્યારે પાણ સમ્યક્ત્વમાંથી મિશ્રમાં સંક્રમ થઈ શકતો નથી, તથા બીજે-ત્રીજે ગુણઠાણે તો દર્શન મોહમાં પરસ્પર સંક્રમ જ હોતો નથી, કારણ કે દર્શનમોહ બધ્યમાન ન હોવાથી રસ વધી શકતો નથી, ને અપેક્ષિત શુદ્ધિ ન હોવાથી રસ ઘટી શકતો નથી. એટલે ત્યારે પાણ સમ્યક્ત્વમાંથી મિશ્રમાં દલિક થતું નથી. આમ સમ્યક્ત્વ મો.માંથી મિશ્રમો.માં ક્યારેય સંક્રમ થતો નથી.

સમ્યક્ત્વ પામેલો અને તેથી ત્રિપુંજની સત્તાવાળો (અર્થાત્ મોહનીયની ૨૮ની સત્તાવાળો) થયેલો જીવ પરિણામવશાત્ પાછો મિથ્યાત્વે આવે અને અન્તર્મુહૂર્તથી વધુ કાળ માટે મિથ્યાત્વે રહે તો સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર મોહનીયના પુંજને સત્તામાંથી સર્વથા નિર્મૂળ કરવાનો પ્રારંભ કરે છે. આ ઉદ્વેલના સંક્રમ (કે ઉવેલના) કહેવાય છે. જીવ જે સતત મિથ્યાત્વે રહે તો પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા (P/a) ભાગ જેટલા કાળમાં સમ્યક્ત્વપુંજ ઉવેલના સંક્રમથી મિથ્યાત્વમોહનીયમાં સંક્રમીને સર્વથા નિર્મૂળ થઈ જાય છે અને જીવ મોહનીયની ૨૭ની સત્તાવાળો બને છે. હજુ પાણ જીવ મિથ્યાત્વે જ રહે તો મિશ્રની ઉવેલનાની પ્રક્રિયા ચાલુ જ રહે છે, અને બીજા પલ્યોપમના એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળમાં મિશ્ર પાણ સર્વથા ઉવેલાઈ જાય છે, ને તેથી જીવ મોહનીયની ૨૬ની સત્તાવાળો બને છે. પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા આ બન્ને કાળ ભેગા કરીએ તો પાણ કુલ કાળ પાણ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોય છે. આ કાળ દરમ્યાન એટલે કે પહેલાં ૨૮ની સત્તા હતી ત્યારે ને પછી ૨૭ની સત્તા થઈ ત્યારે પાણ કોઈક જીવને પરિણામવશાત્ મિશ્રમોહનીયનો ઉદય થઈ શકે છે, અને તેથી એ જીવ મિશ્રગુણઠાણે જાય છે. એટલે કે મિશ્ર ગુણઠાણે આ રીતે ૨૮ ની કે ૨૭ ની સત્તા મળી શકે છે. તથા સમ્યક્ત્વની હાજરીમાં અનતાનુબંધી ચારની વિસંયોજના કરીને મોહનીયની ૨૪ની સત્તાવાળા થયેલા જીવને પાણ મિશ્રનો

ઉદય થઈ શકે છે ને એ જીવ ત્રીજે ગુણઠાણે આવે છે. આમ ત્રીજે ગુણઠાણે ૨૮, ૨૭ કે ૨૪ની સત્તા મળી શકે છે, તેમજ મિથ્યાત્વથી અને સમ્યક્ત્વથી પાણ ત્રીજે ગુણઠાણે આવી શકાય છે. (૨૮ ની સત્તાવાળો પાણ મિશ્રનો ઉદય થયે ચોથેથી ત્રીજે ગુણઠાણે આવી શકે છે એ જાણવું) આ કાર્મગ્રન્થિક મત છે. સિદ્ધાન્તના મતે પહેલેથી જ ત્રીજે આવી શકાય છે, ચોથેથી નહીં, એવું ગ્રન્થકાર શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિમહારાજે ૫૬મી ગાથાની વૃત્તિમાં જાણાવ્યું છે. ને એમાં તેઓશ્રીએ

મિચ્છતા સંકંતી અવિરુદ્ધા હોઈ સમ્મમીસેસુ ।

મીસાઓ વા દોસું સમ્મા મિચ્છં ન ઉણ મીસં ॥

આ ગાથા સાક્ષી તરીકે આપી છે.

અલબત્ બૃહત્કલ્પભાષ્યની ૧૧૪મી ગાથા અને એની વૃત્તિ નીચે મુજબ છે.

મિચ્છતા સંકંતી અવિરુદ્ધા હોતિ સમ્મમીસેસુ ।

મીસાઓ વા દુન્નિ વિ ન ઉ સમ્મા પરિણમે મીસં ॥

મિથ્યાત્વાત્ પુદ્ગલસંક્રાન્તિઃ સમ્યક્ત્વમિશ્રયોરવિરુદ્ધા । મિશ્રતો વા=સમ્યગ્મિથ્યાત્વતો વા પુદ્ગલાનાદાય દ્વાવપિ સંઙ્ક્રમયતિ । તદ્વથા - મિથ્યાત્વં સમ્યક્ત્વં ચ । યથોક્તમનન્તરમ્ । સમ્યક્ત્વાત્ = સમ્યક્ત્વદલિકાત્ પુનઃ પુદ્ગલાનાદાય ન મિશ્રં = મિશ્રભાવં પરિણમયતિ ॥

અર્થ : મિથ્યાત્વપુંજમાંથી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રપુંજમાં દલિકોનો સંક્રમ અવિરોધપાણે થાય છે. મિશ્રપુંજમાંથી દલિકોને ગ્રહણ કરીને મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્ત્વ એ બન્ને પુંજમાં સંક્રમાવે છે. પાણ સમ્યક્ત્વ પુંજમાંથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરીને મિશ્રરૂપે પરિણમાવતો નથી.

આ અર્થને અનુસરીને વિચારીએ તો આ ગાથામાં પુદ્ગલોના સંક્રમની વાત છે, અર્થાત્ કયા પુંજમાંથી સંક્રમીને દલિક કયા પુંજમાં જઈ શકે એનું આમાં નિરૂપણ છે, પાણ જીવ કયા ગુણઠાણેથી કયા ગુણઠાણે જઈ શકે, કયા ગુણઠાણે ન જઈ શકે, એની આમાં કોઈ વાત નથી. અને તો પછી

મિચ્છતાસંકંતી ગાથાર્થ

બૃહત્કલ્પભાષ્યની આ ગાથા પરથી, “ચોથે ગુણઠાણેથી ત્રીજે ગુણઠાણે જીવ આવી શકે નહીં” એવો સિદ્ધાન્તમત તારવી શકાતો નથી. તેમ છતાં, ગ્રન્થકારશ્રી દેવેન્દ્રસૂરિમહારાજે આવો સિદ્ધાન્તમત હોવો જાણાવ્યો છે, ને એમાં આવી ગાથા સાક્ષી તરીકે આપી છે. એટલે માનવું પડે કે બૃહત્કલ્પભાષ્યની ગાથા કરતાં આનું ચોથું પદ ભિન્ન હોવાથી આ કોઈ અન્યગ્રન્થની ગાથા હશે.. અથવા બૃહત્કલ્પભાષ્યની જ ગાથા હોય તો પાઠાન્તર માનવો પડે. અલબત્ત વ્યાખ્યા ન બદલીએ તો પાઠાન્તરથી પણ અર્થ તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ મળતો હોવાથી સિદ્ધાન્તમતની તારવાણી ન થઈ શકે. પણ એક-એક શ્લોકના અનેક અર્થ શક્ય હોય છે. એટલે ગ્રન્થકાર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજને, આ ગાથા ગ્રન્થાન્તરની હોય કે બૃહત્કલ્પભાષ્યની જ પાઠાન્તરવાળી હોય, પણ આમ્નાયથી એની વ્યાખ્યા ઉપર કહ્યા મુજબની પુદ્ગલ સંક્રાન્તિ અંગે નહીં મળી હોય, પણ જીવસંક્રાન્તિ અંગે મળી હશે. અર્થાત્ તેઓને આમ્નાયથી આ ગાથાની વ્યાખ્યા (ગાથાનો અર્થ) આવી મળી હશે - જીવની સંક્રાન્તિ મિથ્યાત્વમાંથી (=પહેલે ગુણઠાણેથી) સમ્યક્ત્વમાં (= ચોથેગુણઠાણે) કે મિશ્રમાં (= ત્રીજે ગુણઠાણે) થવી અવિરુદ્ધ છે (અર્થાત્ થઈ શકે છે). મિશ્ર ગુણઠાણેથી જીવ બન્નેમાં (=પહેલે અને ચોથે બન્નેમાં) જઈ શકે છે. પણ સમ્યક્ત્વ (ચોથે) ગુણઠાણેથી જીવ મિથ્યાત્વમાં જ જાય છે, નહીં કે મિશ્રે. આ અર્થને અનુસરીને વિચારીએ તો ‘જીવ ચોથેથી ત્રીજે જઈ શકતો નથી’ એવો સિદ્ધાન્તમત જાણાયા વિના રહેતો નથી, જેનો ગ્રન્થકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે.

પાંચમા કર્મગ્રન્થના એક પૂર્વપ્રકાશિત પુસ્તકમાં આવી જે એક વાત રજુ થયેલ છે કે ‘કર્મગ્રન્થના મતે પહેલે ગુણઠાણેથી ત્રીજે આવનાર ૨૭ ની સત્તાવાળો જ હોય, ૨૮ની સત્તાવાળો નહીં’ તે વાત બરાબર નથી, કારણકે ‘જીવ મિથ્યાત્વે આવે, સમ્યક્ત્વમો. તથા મિશ્રમો.ની ઉવેલના શરૂ કરે, અને એમાં સમ્યક્ત્વ મો. ઉવેલાઈ જાય ત્યારબાદ જ (૨૭ની સત્તા થયા બાદ જ) મિશ્રનો ઉદય થઈ શકે, એ પહેલાં નહીં’ આવી વાત કર્મ અંગેના વિશાળ

સાહિત્યમાં ક્યાંય મળતી નથી. વાસ્તવિકતા તો એ જ છે કે ૨૭ની સત્તા થયા પૂર્વે કે પછી.. બન્ને અવસ્થામાં મિશ્રનો ઉદય શક્ય હોવાથી ત્રીજે ૨૮ને ૨૭ એ બન્નેની પાણ સત્તા મળે જ છે. (કષાયપ્રાભુત તો ત્રીજે માત્ર ૨૮ ની જ સત્તા માને છે, એ જાણવું.)

ઉપસંહાર : આમ સમ્યક્ત્વ મો. અને મિશ્ર મો.ની અનાદિ મિથ્યાત્વીને સર્વદા તથા સમ્યક્ત્વપતિતને P/a કાળ બાદ સત્તા હોતી નથી. માટે આ બન્ને અધ્રુવસત્તાક પ્રકૃતિઓ છે.

4) નામની ૧૦૨ પ્રકૃતિની સત્તાવાળો જીવ સંયમમાંથી અવિરતિમાં આવે. પછી આહારક સમકને ઉવેલવાનું ચાલુ કરે છે. P/a કાળમાં આહાર ૭ સંપૂર્ણ ઉવેલાઈ જવાથી નામની ૮૫ની સત્તાવાળો બને છે. ત્યારબાદ એ જીવ જે મિથ્યાત્વે જાય તો સમ્ય. મિશ્ર. બન્નેને ઉવેલવાનું ચાલુ કરે છે અને પ્રથમ P/a કાળમાં સમ્ય. ને ઉવેલી નાખે છે, પછી P/a કાળમાં મિશ્રને પાણ સંપૂર્ણતયા ઉવેલી નાખે છે. ત્યારબાદ કદાચ જે જીવ એકેન્દ્રિયમાં જાય તો ત્યાં વૈક્રિય ૧૧ને ઉવેલવાનું ચાલુ કરે છે. એમાંથી પ્રથમ P/a કાળમાં દેવદ્વિક ઉવેલાઈ જાય છે અને પછીના P/a કાળમાં નરક દ્વિક અને વૈક્રિય સમક એમ નવ પ્રકૃતિઓ ઉવેલાઈ જાય છે. વળી જીવ જે તેઉકાય-વાઉકાયમાં જાય તો મનુષ્ય દ્વિક અને ઉચ્ચગોત્રને સાથે ઉવેલવાની શરૂ કરે છે. એમાંથી ઉચ્ચગોત્ર પ્રથમ P/a કાળમાં ઉવેલાઈ જાય છે ને ત્યાર બાદ P/a કાળમાં મનુષ્યદ્વિક ઉવેલાઈ જાય છે. અને જીવ નામની ૮૨ની સત્તાવાળો થાય છે. ૧૦૨ની સત્તાવાળો જીવ મિથ્યાત્વે જઈ તેઉકાય-વાઉકાયમાં જાય તો ત્યાં આ બધી જ પ્રકૃતિઓને ઉવેલવાની શરૂ કરે છે અને ઉત્તરોત્તર P/a-P/a કાળમાં ક્રમશઃ આહારક-૭, સમ્ય. મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, દેવદ્વિક, નરકદ્વિક + વૈક્રિયસમક, ઉચ્ચગોત્ર અને મનુષ્યદ્વિક ઉવેલે છે. આ બધાનો કુલ ભેગો કાળ પાણ P/a જ હોય છે. પંચેન્દ્રિયમાંથી વિકલેન્દ્રિયમાં ગયેલો જીવ પાણ વૈક્રિય ૧૧ ને ઉવેલવાનો પ્રારંભ કરે છે, પાણ વિકલેન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ સંખ્યાતા હજાર વર્ષની જ હોવાથી સંપૂર્ણ ઉવેલના થઈ શકતી નથી, એટલે સંપૂર્ણ ઉવેલનાનો ક્રમ

.....

ઉવેલના માટે છેવટે એકેન્દ્રિયમાં જવું જ પડે છે. તેથી “વૈક્રિય-૧૧ની ઉવેલના એકેન્દ્રિયમાં થાય છે” એમ કહેવાય છે. પ્રકૃતિ જેમ વધુ વધુ શુભતર હોય તેમ તેમ વહેલી ઉવેલાઈ જાય છે. માટે આહા ૭, સમ્ય. મિશ્ર, વગેરે ક્રમે પ્રકૃતિઓ ઉવેલાય છે. તેથી મનુ.દ્વિક કરતાં ઉચ્ચગોત્ર અને નરક દ્વિક કરતાં દેવદ્વિક વગેરે વહેલી ઉવેલાઈ જાય છે.

સ્વોપજ્ઞટીકામાં “તથોચ્ચૈર્ગોત્રમસંપ્રાપ્તસત્ત્વસ્ય બન્ધાભાવાદ...” વગેરે પંક્તિદ્વારા ત્રસપાણું ક્યારેય નહીં પામેલા- અનાદિસ્થાવરજીવોને ઉચ્ચગોત્રના બંધનો અભાવ હોવાથી સત્તાનો અભાવ ઘટાવ્યો છે ને એ રીતે પાણ એની અધ્રુવસત્તા સંગત કરી છે. વૃત્તિકારે આ વાત આચારાંગટીકાને અનુસરીને કહી છે, એમ જાણવું. કાર્મગ્રન્થિકો આવું માનતા નથી. મરુદેવીમાતાના જીવે અનાદિસ્થાવરભાવમાં જ મનુ.દ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર બાંધી મરુદેવા તરીકે ઉચ્ચકુળમાં જન્મ લીધો હતો. વળી વૃત્તિકારે આ કાર્મગ્રન્થિક મતને પાણ ઉપેક્ષ્યો તો નથી જ, એટલે જ મનુ. દ્વિકની અધ્રુવસત્તાની આ રીતે સંગતિ કરી નથી. અર્થાત્ મનુ.દ્વિક નો બંધ અનાદિસ્થાવરભાવમાં પાણ ન નિષિદ્ધ અનુમતમ્ ન્યાયે સ્વીકાર્યો જ છે. ને એ જો થાય તો એની સાથે ઉચ્ચગોત્ર પાણ શા માટે ન બંધાય ?

ગુણઠાણે સત્તા

5) મિથ્યાત્વમો. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામનારા જીવ સિવાયના સર્વજીવોને મિથ્યાત્વ મોહનીયની અનાદિકાળથી સત્તા હોય છે. વળી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામેલા જીવો તો ૧ થી ૩ ગુણઠાણે ક્યારેય જતા નથી. માટે ૧ થી ૩ ગુણઠાણાવાળા જીવોને મિથ્યાત્વમો. ની અવશ્ય સત્તા હોય છે. ૧૨-૧૩-૧૪ મે ગુણઠાણે માત્ર ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વી જ જાય છે. માટે એ ગુણઠાણાઓમાં મિથ્યાત્વ મો.ની સત્તા હોતી જ નથી. ૪ થી ૧૧ ગુણઠાણે ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વીને મિથ્યાત્વ મો.ની સત્તા હોતી નથી, અન્યને હોય છે, માટે આ ગુણઠાણાઓમાં મિથ્યાત્વ મો.ની સત્તા વિકલ્પે હોય છે.

6) સમ્યક્ત્વ મો. ઉપશમસમ્યક્ત્વીને દર્શનત્રિકની અવશ્ય સત્તા હોય

છે અને એ જ જીવ પડીને બીજે આવી શકે છે. માટે બીજે ગુણઠાણે પાણ દર્શનત્રિકની અવશ્ય સત્તા હોય છે. એટલે સમ્ય.મો.ની પાણ અવશ્ય સત્તા હોય જ. (તથા બીજે અનંતા. ૪ અવશ્ય બંધાતા હોવાથી એની પાણ સત્તા હોય જ છે. તેથી બીજે ગુણઠાણે મોહનીયની બધી=૨૮ની સત્તા જ હોય એ જાણવું.)

૧લે ગુણઠાણે પૂર્વે જોઈ ગયા એ મુજબ અનાદિમિથ્યાત્વીને તથા સમ્યક્ત્વ પતિતને P/a કાળ બાદ સમ્ય. મો.ની સત્તા હોતી નથી, માટે ૧લે ગુણઠાણે એની સત્તા વિકલ્પે કહી છે.

૧ લે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ મો.ને ઉવેલ્યા બાદ મિશ્રનો ઉદય થવાથી જે ત્રીજે જાય છે એને સત્તા ન હોવાથી ત્રીજે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ મો.ની સત્તા વિકલ્પે જાણાવી છે.

૪ થી ૧૧ ગુણઠાણે ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વીને સમ્યક્ત્વ મો.ની સત્તા હોતી નથી, તદન્યને હોય છે, માટે વિકલ્પે હોય છે.

બારમા વગેરે ગુણઠાણે જીવ ક્ષીણમોહી હોવાથી સમ્યક્ત્વની સત્તા હોતી નથી.

7) મિશ્રમોહનીય : બીજે ગુણઠાણે મોહનીયની ૨૮ ની જ સત્તા હોય એ ઉપર જોઈ ગયા. માટે મિશ્રની પાણ અવશ્ય સત્તા હોય જ. વળી મિશ્રના ઉદય વગર તો ત્રીજે જવાય નહીં, માટે ત્રીજે પાણ મિશ્રની અવશ્ય સત્તા હોય છે.

અનાદિ મિથ્યાત્વીને તથા P/a કાળથી અધિક સમ્યક્ત્વપતિતને મિશ્રની સત્તા હોતી નથી, તદન્યને હોય છે, માટે ૧લે ગુણઠાણે વિકલ્પે સત્તા કહી છે.

૪ થી ૧૧ - ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વીને ન હોય, તદન્યને હોય, તેથી વિકલ્પે. ૧૨ થી તો હોય જ નહીં.

8) અનંતા. ૪ : ૧લે બીજે અવશ્ય બંધાતા હોવાથી સત્તા પાણ અવશ્ય હોય જ. સમ્યક્ત્વીજીવે અનંતાનુબંધી ચારની વિસંયોજના કરી, પાણ દર્શનત્રિકની ક્ષપાણા ન કરી.. અને પછી મિશ્રનો ઉદય થવાથી ત્રીજે ગયો.

ગુણઠાણે સત્તા
.....

આવા જીવને ત્રીજે અનંતાનુ. ૪ ની સત્તા હોતી નથી, પાણ તદન્યને હોય છે. માટે ત્રીજે વિકલ્પે સત્તા જાણવી.

૪ થી ૭ મા ગુણઠાણે અનંતા. વિસંયોજકને સત્તા ન હોય. તદન્યને હોય, માટે વિકલ્પે.

૮ થી ૧૧ મા ગુણઠાણે બે મત જાણવા. અનંતાની વિસંયોજના કરીને જ ઉપશમ શ્રેણી માંડી શકાય એ વિના નહીં, એવું માનનારના મતે સત્તા ન જ હોય. અનંતાની ઉપશમના કરીને પાણ શ્રેણિ માંડી શકાય એવું માનનારના મતે વિકલ્પે સત્તા જાણવી.

૧૨મા વગેરે ગુણઠાણે તો સત્તા હોય જ નહીં.

શંકા : દર્શનત્રિક વગેરેનો ક્ષય કરવાની પ્રક્રિયાને ‘ક્ષપાણા’ કહેવાય છે, તો અનંતા. ૪ ના સત્તાગત સર્વ દલિકોનો ક્ષય કરવાની પ્રક્રિયાને ‘વિસંયોજના’ કેમ કહેવાય છે?

સમાધાન : ‘ક્ષપાણા’ શબ્દનો અર્થ ‘સત્તાગત કર્મદલિકોનો સંપૂર્ણ ક્ષય’ એટલો છીછરો નથી. કર્મદલિકો તો આહારક સપ્તક વગેરેની ઉવેલનામાં પાણ નિર્મૂળ થાય છે ને છતાં એ ‘ક્ષપાણા’ નથી જ કહેવાતી. અચરમશરીરી મનુષ્યને પરભવાયુના બંધ પૂર્વે શેષ ૩ આયુનું એક પાણ દલિક સત્તામાં નથી હોતું. તેમ છતાં એની સંભવસત્તાનો ક્ષય નથી કહેવાતો. અને ચરમશરીરી જીવ ક્ષપકશ્રેણિ માંડતી વખતે છેલ્લીવાર સાતમે ગુણઠાણે યથાપ્રવૃત્તકરણ કરે ત્યારે જ એની સંભવસત્તાનો ક્ષય કહેવાય છે. આનો અર્થ આવો વિચારી શકાય છે કે જીવમાં અનાદિકાળથી ચારે આયુની સત્તાની જે યોગ્યતા હતી તેમાંથી મનુઆયુ વિના ત્રણ આયુની સત્તાની યોગ્યતાનો જીવ વિચ્છેદ કરે છે. આ જ ત્રણ આયુની ક્ષપાણા = સંભવસત્તાનો ક્ષય છે. એમ પ્રસ્તુતમાં, અનાદિકાળથી જીવમાં મિથ્યાત્વ વગેરે પરિણામરૂપે પરિણમવાની જે યોગ્યતા હતી એ યોગ્યતાનો નિર્મૂળ નાશ કરવો એ ક્ષપાણા છે. આ ક્ષપાણાની સાથે યોગાનુયોગ સત્તાગત સર્વ દલિકો પાણ ક્ષીણ થઈ જાય છે, માટે સત્તાગતદલિકોનું ક્ષીણ થવું એ તો ક્ષપાણાનું આનુષંગિકફળ છે એ જાણવું. જીવ જ્યારે

ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામવા માટે ઉદ્યત થયો હોય છે ત્યારે પૂર્વે અનંતા ૪ ની યોગ્યતા પાણ નિર્મૂળ કરે જ છે, માટે એ પ્રક્રિયાને જરૂર ક્ષપાણ કહી શકાય છે. આવા જીવને ફરીથી ક્યારેય પાણ અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ પરિણામ થતો ન હોવાથી અનંતાનુબંધી ક્રોધ મોહનીય વગેરે કર્મોનો બંધ-ઉદય કે સત્તા સંભવતા નથી. પાણ, આ સિવાય પાણ ચારે ગતિના જીવો અનંતા કર્મોને શુભ અધ્યવસાયો-સત્પુરુષાર્થ દ્વારા જે ક્ષીણ કરે છે, એ પ્રક્રિયામાં આત્મામાંથી અનંતાનુબંધી ક્રોધ વગેરે પરિણામોની યોગ્યતા નષ્ટ થતી નથી, અને તેથી એ જીવ કાળાન્તરે મિથ્યાત્વે જઈને પુનઃ અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ પરિણામ રૂપે પરિણમી શકે છે, તેમજ અનંતાનુબંધીક્રોધમોહનીય કર્મ વગેરેનો બંધ-ઉદય-સત્તા બધું જ પામી શકે છે. માટે એ પ્રક્રિયાને ‘ક્ષપાણ’ કહી શકાતી નથી, અને તેથી એને ‘વિસંયોજના’ કહેવાય છે.

શંકા : જે એ પ્રક્રિયામાં યોગ્યતા દૂર થતી નથી તો એને પાણ ‘ઉવેલના’ જ કહો ને ?

સમાધાન : આહારક સમ્પક વગેરેની ઉવેલનામાં જીવનો કોઈ યથાપ્રવૃત્તકરણાદિસ્વરૂપ સત્પ્રયત્ન હોતો નથી, માત્ર અવિરતિ વગેરે અવસ્થાવશાત્ ઉવેલનાની પ્રક્રિયા થતી હોય છે, તથા એમાં P/a કાળ લાગે છે, અને તન્નિમિત્તક કોઈ ગુણશ્રેણી પાણ થતી નથી. જ્યારે અનંતાનુબંધીની વિસંયોજનામાં કરણાત્મક સત્પ્રયત્ન હોય છે, માત્ર અંતર્મુહૂર્તકાળમાં જ થઈ જાય છે, અને તન્નિમિત્તક ગુણશ્રેણિ પાણ રચાય છે, માટે આ બન્ને પ્રક્રિયાઓ અલગ છે અને તેથી અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કહેવાય છે, ને આહારકસમ્પક વગેરેની ઉવેલના કહેવાય છે.

અલબત્ત અનંતાનુબંધી વિસંયોજનામાં પાણ ઉદ્વેલના સંક્રમ હોય જ છે, પાણ એની સાથે ગુણસંક્રમ પાણ ચાલુ હોય છે. એટલે જેમ ક્ષપક શ્રેણીમાં સંજ્વલન ક્રોધાદિનો ઉદ્વેલના સંક્રમ થતો હોવા છતાં આખી પ્રક્રિયા ‘ક્ષપાણ’ જ કહેવાય છે. એમ આ આખી પ્રક્રિયા ‘વિસંયોજના’ જ કહેવાય છે, એ જાણવું.

૭) આહારક ૭ : આ સાત પ્રકૃતિઓ અપ્રમત્તગુણઠાણે બંધાય છે.

‘વિસંયોજના’ નામ કેમ ?
.....

પ્રમત્ત ગુણઠાણે એ બંધાતી નથી. પાણ સત્તા જળવાઈ રહે છે. પાણ જીવ જે સંયમપરિણામ જળવવામાં નિષ્ફળ જાય અને તેથી છઠ્ઠા ગુણઠાણાથી પાણ નીચે ઉતરે તો અન્તર્મુ. બાદ આહારકસમ્પન્નને ઉવેલવાનું ચાલુ થઈ જાય છે અને P/a જેટલા કાળમાં સાતે પ્રકૃતિઓ એકીસાથે ઉવેલાઈ જાય છે. જીવ છઠ્ઠેથી પડીને કદાચ પાંચમે આવે તો પાણ ત્યાં દેશોન પૂર્વકોડથી વધારે કાળ અવસ્થાન ન હોવાથી ઉવેલનાનો P/a કાળ પૂરો કરવા ઓણે અવિરતે આવવું જ પડે છે ને ત્યાં ઉવેલનાની પ્રક્રિયા પૂર્ણ થાય છે. માટે આહારક સમ્પન્નની ઉવેલના અવિરતિ નિમિત્તક કહેવાય છે.

પહેલે ગુણઠાણે જિનનામ - આહારક સમ્પન્નની ભેગી સત્તા મળતી નથી, બન્નેની સ્વતંત્ર સત્તા મળી શકે છે. કર્મસાહિત્યમાં જિનનામ કર્મની બંધ-ઉદય-સત્તા-ઉદીરાણા વગેરે જે કાંઈ વાત હોય તે પૂર્વના ત્રીજા ભવથી નિકાચિત થયેલ અને છેલ્લા ત્રણ ભવોમાં અવસ્થાન ધરાવનાર જિનનામકર્મની જ વાત જાણવી. અનિકાચિત એવા જિનનામ કર્મની નહીં. મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં નરકાયુ બાંધ્યા પછી સમ્યક્ત્વપામી જિનનામ કર્મ નિકાચિત કરનાર જીવે જે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું ન હોય તો ભવના ચરમઅન્તર્મુહૂર્તે નરકમાં જતી વખતે સમ્યક્ત્વ વમીને અવશ્ય મિથ્યાત્વે આવવું પડે છે. એ પછી નરકમાં પર્યાપ્ત થયા બાદ એ જીવ પાછો સમ્યક્ત્વે આવી જાય છે. એટલે પૂર્વભવનું ચરમ અંતર્મુહૂર્ત તથા નરકભવનું આ પ્રથમ અંતર્મુહૂર્ત.. આ બન્ને કાળના સરવાળા રૂપ જે અન્તર્મુહૂર્ત કાળ છે, માત્ર એટલો કાળ જ જિનનામકર્મની નિકાચિત સત્તાવાળો જીવ પ્રથમ ગુણઠાણે રહે છે. નરકમાં જતા જીવને નરક પ્રાયોગ્ય અશુભલેશ્યા તેડવા આવે છે. આવી અશુભલેશ્યા સ્વરૂપ અશુભપરિણામની સાથે સમ્યક્ત્વ ટકી શકતું નથી. મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય થાય છે તથા જીવ મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે છે. પાણ ક્ષાયિક સામ્યક્ત્વ પામી ગયેલા જીવને મિથ્યાત્વપરિણામની યોગ્યતા જ આત્મામાંથી નિર્મૂળ થઈ ગઈ હોવાથી તથા મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મ સત્તામાં જ ન હોવાથી લેશ્યા એવી અશુભ થવા છતાં નથી મિથ્યાત્વમોહનીયનો ઉદય થતો કે નથી મિથ્યાત્વ પરિણામ

આવતો, સમ્યક્ત્વ ટકી રહે છે ને તેથી એ જીવ સમ્યક્ત્વ સાથે જ નરકમાં જાય છે. અર્થાત્ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી જીવ જ નરકગમન વખતે મિથ્યાત્વે આવે છે. બદ્ધનરકાયુ આવો જીવ છઠ્ઠે સાતમે ગુણઠાણે જાય અને આહારક સમકને બાંધે - સત્તા ઊભી કરે એવું સંભવતું નથી. માટે પ્રથમ ગુણઠાણે જિનનામ + આહારક સમકની ભેગી સત્તા મળી શકતી નથી.

એક મતે તો,

જેમ, બદ્ધદેવાયુ જીવ ક્ષપકશ્રેણી માંડી શકતો નથી.

બદ્ધમનુષ્યાયુ જીવ ઉપશમશ્રેણી પાણ માંડી શકતો નથી, એમ

બદ્ધતિર્યંચાયુ જીવ સર્વવિરતિ પાણ પામી શકતો નથી, અને

બદ્ધનરકાયુ જીવ દેશવિરતિ પાણ પામી શકતો નથી.

એટલે બદ્ધનરકાયુ જીવને તથા બદ્ધતિર્યંચાયુજીવને આહારક સમકનો બંધ સંભવતો નથી.

પ્રસ્તુતમાં પ્રથમ ગુણઠાણે આહાર ૭ + જિનનામનો નિષેધ કર્યો છે. એનાથી તો આ પાણ જાણાય છે કે “ પહેલાં છઠ્ઠે સાતમે આહારક બાંધે, પછી પહેલે ગુણઠાણે આવી નરકાયુ બાંધે, અને આહારક સમક ઉવેલાઈ જાય એ પૂર્વે જ (P/a કાળ કરતાં પહેલાં જ) પાછો સમ્યક્ત્વ પામી જિનનામ નિકાચિત કરે અને નરકગમન વખતે પાછો મિથ્યાત્વે આવે..” આવું પાણ સંભવતું નથી.

10) જિનનામ : આની સત્તા ૧લે ગુણઠાણે ઉપર જાણાવ્યા મુજબ માત્ર અંતર્મુહૂર્ત કાળ માટે હોય છે ને બીજે-ત્રીજે તો ક્યારેય હોતી જ નથી. આમાં કારણ એ છે કે જિનનામકર્મ એ અત્યંત વિરલ કક્ષાનું સર્વોચ્ચ પુણ્ય કર્મ છે. સમ્યક્ત્વ જળવાઈ રહે એવી જઘન્યવિશુદ્ધિને પાણ જે સામાન્યથી જળવી શકે એમ ન હોય ને નીચે ઉતારી નાખનાર અશુદ્ધિનો ભોગ બન્યા કરતો હોય એવો જીવ આવું શ્રેષ્ઠ પુણ્ય બાંધી શકતો જ નથી. માત્ર ઉપર જાણાવ્યા મુજબ એકવાર નરકગમનાવસરે મિથ્યાત્વે જાય એટલી ધૂટ.. એ સિવાય જિનનામબંધક જીવો સમ્યક્ત્વને સતત જળવી જ રાખે છે, માટે બીજે-આહાર જિનની સત્તા

ત્રીજે ગુણઠાણે તો આવવાનું થતું જ ન હોવાથી આ બે ગુણઠાણે જિનનામકર્મની સત્તા મળતી નથી. ચોથા વગેરે ગુણઠાણે બધાને જ કંઈ જિનનામ હોતું નથી માટે, વિકલ્પે સત્તા જાણવી.

11) કેવલજ્ઞાનાવરાણાદિની સર્વધાતિતા આ રીતે જાણવી.

ગાઢવાદળ છવાવા પર પાણ સૂર્ય-ચન્દ્રની કંઈક પ્રભા તો વિલસતી જ હોય છે ને તેથી જ દિવસ-રાતનો ભેદ પરખી શકાય છે, છતાં “સૂર્યનો બધો પ્રકાશ આનાથી ઢંકાઈ ગયો” એવો વ્યવહાર થાય છે, એમ પ્રસ્તુતમાં કેવલજ્ઞાનાવરાણનો ઉદય હોવા છતાં કંઈક જ્ઞાનપ્રકાશ (અનંતમા ભાગ જેટલો) તો અનાવૃત રહે જ છે, અન્યથા જીવ અજીવ બની જાય, અને છતાં અનંતબહુભાગ પ્રકાશ આવરાઈ ગયો હોવાથી “સર્વ પ્રકાશ આવરાઈ ગયો” એવો વ્યવહાર થઈ શકે છે, અને તેથી સર્વને આવરનાર હોવાથી કેવલજ્ઞાનાવરાણ સર્વધાતી કહેવાય છે. જે અનંતમો ભાગ અનાવૃત રહે છે તે મતિજ્ઞાનાવરાણાદિ કર્મોથી આવાર્ય હોય છે. કેવલદર્શનાવરાણાદિ અંગે પાણ આ રીતે જાણવું.

નિદ્રા દરમ્યાન સ્વપ્નાદિ જે આવે છે તે અંગે પાણ વાદળનું દૃષ્ટાન્ત જ જાણવું.

કેવલજ્ઞાનાવરાણ વગેરેની સર્વધાતિતા આ રીતે પાણ વિચારી શકાય.. વાદળ છિદ્રાણુ હોય કે અવ્યાપક હોય તો તે છિદ્રમાંથી સૂર્યનાં બે-પાંચ કિરાણો જેટલો પાણ મૌલિક પ્રકાશ અનાવૃત રહે. પાણ જ્યારે વાદળ ગાઢ હોય અને વ્યાપક હોય ત્યારે સૂર્યનું એક પાણ કિરાણ પૃથ્વી પર પ્રસરતું નથી. છતાં પૃથ્વી પર રાત્રી જેવો અંધકાર ન જાણાતાં પ્રકાશ જે જાણાય છે તે વાદળની અસર થવાથી વિકૃત થયેલો પ્રકાશ હોય છે. સૂર્યનો મૌલિક પ્રકાશ હોતો નથી. એમ કેવલજ્ઞાનાવરાણ કર્મ સર્વધાતી છે એટલે કે એટલા ગાઢ અને વ્યાપક વાદળ જેવું છે જેના કારણે આત્માનાં સ્વભાવ ભૂત-મૌલિક જ્ઞાન-જે કેવલજ્ઞાન છે - તેને સર્વથા આવરી લે છે.. એનું એકાદ કિરાણ પાણ અનાવૃત રહેતું નથી. અને તેથી એકાદ પદાર્થને પાણ એના સર્વપર્યાયોથી જાણી શકાતો નથી.. આમ મૌલિક જ્ઞાનપ્રકાશ સંપૂર્ણતયા આવરાઈ જતો હોવાથી કેવલજ્ઞાનાવરાણ

સર્વઘાતી છે. તેમ છતાં આવરાણની અસરવાળો અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ એનાથી આવરાયેલો હોતો નથી. એને આવરવાનું કામ મતિજ્ઞાનાવરાણીય વગેરે ચાર કર્મોનું છે. આ ચારમાંથી અવધિજ્ઞાનાવરાણીય અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરાણીયનો જે જીવને સર્વઘાતી ઉદય હોય છે એમને અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન નામ ધરાવનાર અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ પાણ સંપૂર્ણતયા આવૃત હોય છે, જેમણે એનાં સર્વઘાતી સ્પર્ધકોના ઉદયને કંઈકપણ રોક્યો હોય છે એમને આ જ્ઞાનપ્રકાશ ક્ષયોપશમાનુસાર ઓછો વત્તો અનાવૃત હોય છે. મતિજ્ઞાનાવરાણીય અને શ્રુતજ્ઞાનાવરાણીય કર્મોનો નિગોદ સુધીનાં દરેક જીવોને કંઈક પાણ ક્ષયોપશમ હોય જ છે, સર્વશિ સર્વઘાતી ઉદય હોતો નથી.. માટે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન નામ ધરાવનાર અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ ક્યારેય પાણ કોઈપણ સંસારી જીવને સંપૂર્ણતયા આવરાતો નથી.. છેવટે અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલો તો આ અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ ઉઘાડો રહે જ છે. જે જીવને અજીવ બનવા દેતો નથી.. અલબત્ આ અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ છે. તેમ છતાં, અસ્વાભાવિક જ્ઞાનપ્રકાશ પાણ મૂળ તો મૌલિક એવા કેવલજ્ઞાનના પ્રભાવે જ છે, માટે એ કેવલજ્ઞાનનો પાણ અનંતમો ભાગ નિત્ય ઉદ્ઘાટિત હોય છે એમ કહેવાય છે. એટલે એમ માનવું યોગ્ય છે કે કેવલજ્ઞાનાવરાણ, મૌલિકજ્ઞાનને ભલે સવથા આવરી લે.. પાણ એ સર્વથા અજ્ઞાનરૂપે પરિણમતું નથી. એવો જીવસ્વભાવ જ છે કે ગમે એટલું પ્રબળ જ્ઞાનાવરાણ હોય, પાણ સર્વથા અજ્ઞાન પરિણામ થવા દે નહીં.

12) મિથ્યાત્વ મોહનીયની સર્વઘાતિતા અંગે પાણ વાદળનું દૃષ્ટાન્ત કેવલજ્ઞાનાવરાણની જેમ જ જાણવું. એનો ઉદય એક પાણ પદાર્થની વાસ્તવિક શ્રદ્ધા થવા દેવો નથી.. અર્થાત્ નિત્યાનિત્યત્વ, સામાન્યવિશેષાત્મકત્વ, એકાનેકત્વ વગેરે અનંતધર્માત્મક રૂપે એક પાણ વસ્તુની શ્રદ્ધા થવા દેતો નથી.. માટે એ સર્વઘાતી છે. સામા પદાર્થમાં (માટલા અંગે) ઘટત્વ-અનિત્યત્વ વગેરેની જે શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વીને હોય છે તે નિત્યત્વ કે નિત્યાનિત્યત્વ વગેરે અનંત ધર્મોના અપલાપથી યુક્ત હોવાથી અયથાર્થ હોય છે. આ અપલાપ એ

કેવલ જ્ઞાની સર્વઘાતિતા
.....

મિથ્યાત્વ મોહનીયકર્મ રૂપ વાદળની અસર છે.. ને તેથી ‘આ ઘરો છે’ વગેરે રૂપે ઘટત્વાદિની એની શ્રદ્ધા પાણ પારમાર્થિક ન હોવાથી વિકૃત હોય છે. આવી કંઈક શ્રદ્ધા તો હંમેશા અનાવાર્ય હોય છે જ.

13) આઘ બાર કષાયોની સર્વઘાતિતા : અનંતા જ સમ્યક્ત્વને, અપ્રત્યા જ દેશવિરતિને અને પ્રત્યા જ સર્વવિરતિને સંપૂર્ણતયા હણે છે. માટે આ બારે સર્વઘાતી છે.

શંકા : અનંતા જ તો ચારિત્રમોહનીય છે, તો એને સમ્યક્ત્વગુણના ઘાતક કેમ કહો છો ?

સમાધાન : અનંતાનુબંધી ચારનો સંક્રમ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય વગેરે અન્ય ચારિત્ર મોહનીય સાથે પરસ્પર છે, પાણ મિથ્યાત્વ મોહનીય વગેરે દર્શન મોહનીય સાથે નથી, માટે એ છે તો ચારિત્ર મોહનીય જ. તેમ છતાં એ પરંપરાએ સમ્યક્ત્વ ઘાતક પાણ છે. કોઈપણ કષાયનો તીવ્ર ઉદય અનંતાનુબંધીની સહાયતા વિના શક્ય નથી. વળી બીજે ગુણઠાણેથી લઈને ચારિત્ર મોહનીયનો ઉદય મધ્યમ દ્વિસ્થાનિક રસથી વધુ હોતો નથી. એટલે કષાયની તીવ્રતા માટે જીવે મિથ્યાત્વે આવવું જ પડે છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધાદિમાં અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિનો ઉદય ભળવાથી જીવ મિથ્યાત્વે ગયા વિના રહેતો નથી, ને તેથી સમ્યક્ત્વનો ઘાત થયા વિના રહેતો નથી. આમ અનંતાનુબંધી કષાયો પરંપરાએ સમ્યક્ત્વના ઘાતક છે. એટલે જ એને દર્શનસમ્પ્રદાયમાં પાણ ગણવામાં આવે છે. વળી અનંતાનુબંધીનાં ક્ષય બાદ જ દર્શન મોહનીયનો ક્ષય થાય છે. માટે પાણ એને દર્શનસમ્પ્રદાયમાં ગણ્યા છે.

શંકા : અનંતાનુબંધીને દર્શનસમ્પ્રદાયમાં કેમ ગણવામાં આવે છે એ તો સમજાયું.. પાણ એને ચારિત્ર મોહનીયમાં કેમ ગણ્યા છે ? એ કયા ચારિત્રનો ઘાત કરે છે ?

સમાધાન : ચારિત્ર એ પાપ અકરાણ રૂપ છે. માટે પાપકરાણ એ ચારિત્રનો પ્રતિપક્ષ છે. વળી પાપકરાણ મન-વચન-કાયાથી કરાણ-કરાવાણ-અનુમોદન રૂપ હોય છે. અનંતાનુબંધીના ઉદયવાળો જીવ પાપનાં પક્ષપાતને

છોડી શકતો નથી.. જેને અનંતાનુબંધીનો વિપાકોદય નથી, પણ ક્ષયોપશમ છે એવા જીવને કરાણ રૂપે માત્ર પોતે જે આરંભ-સમારંભાદિ કરતો હોય એટલા પાપ, કરાવાણ રૂપે પોતાના આશ્રિત વગેરે પાસે જે કરાવે તે પાપ, તેમજ અનુમોદન રૂપે પણ વધુમાં વધુ આ કરાણ-કરાવાણનાં જે પાપ હોય તેનું જ અનુમોદન (સંમતિ) હોય છે, અન્યનાં પાપની નહીં, કરાણ કે પાપનો પક્ષપાત નથી. (સમ્યક્ત્વ જેમ જેમ નિર્મળ થતું જાય તેમ તેમ આ અનુમોદન પણ ઘટતું આવે છે). અનંતાનુબંધીના ઉદયવાળા જીવને-મિથ્યાત્વીને પાપનો પક્ષપાત હોવાથી વિશ્વમાં અનંતાનંત સંસારી જીવોથી થતાં પાપોમાં સંમતિ (અનુમતિ-અનુમોદના) હોય છે. પોતાનું કરાણ-કરાવાણ-અનુમોદનરૂપ પાપ અનંતમા ભાગે હોય છે ને આ વિશ્વના બધા જીવોના પાપોની અનુમોદનારૂપ પાપ એના કરતાં અનંતગણું.. અનંતબહુભાગ હોય છે. એ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય એવું છે. અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય, જીવને અનુમોદનારૂપ આ અનંત બહુભાગ પાપકરાણથી અટકવા દેતો નથી, ને તેથી એ પાપના અકરાણરૂપ ચારિત્રને પ્રગટવા દેતો નથી, અર્થાત્ હાણી નાખે છે. માટે એ ચારિત્રનો ઘાતક હોવાથી ચારિત્ર મોહનીય છે..(અનંતાનુબંધીનો ઉદય જેમ જેમ મંદ થતો જાય તેમ આ અનંતબહુભાગ પાપસ્વરૂપ અનુમોદના ઘટતી આવે છે, એ જાણવું.)

શંકા : અવિરતસમ્યક્ત્વી જીવને પણ અનંતાનુબંધી કષાયનો ક્ષયોપશમ હોય છે ને તેથી એ પણ અનુમોદનારૂપ અનંતબહુભાગ પાપથી વિરામ પામ્યો હોય છે, એવું માનવું પડશે. તો શું એને પણ પાપોની વિરતિ હોય છે ?

સમાધાન : હા, હોય છે. મિથ્યાત્વી જીવને સ્વકૃત પાપનું કરાણ-અનુમોદન, આશ્રિતાદિનાં પાપનું કરાવાણ-અનુમોદન અને તદન્ય સર્વ જીવોનાં પાપનું અનુમોદન.. આ બધા પાપકરાણની અવિરતિ જે હોય છે, એમાંથી અવિરત સમ્યક્ત્વી જીવને અનંતબહુભાગ પાપની પરિણામજન્ય વિરતિ હોય જ છે. ને તેથી જ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં શ્રુત-શીલને આશ્રીને જીવોના જે ચાર વિભાગ દર્શાવ્યા છે એમાં અવિરત સમ્યક્ત્વીને દેશવિરાધક કહ્યા છે, અર્થાત્

અર્જુનઃ ચારિત્રમ્મોઃકેમ ?
.....

શીલનો એક બહુ જ નાનો જે દેશ (અનંતમો ભાગ) એનો જ વિરાધક (બાકીના બહુ મોટા ભાગના શીલનો પાણ આરાધક) કહ્યો છે.

શંકા : અર્થાપત્તિથી આનો અર્થ તો એવો થયો કે અવિરત સમ્યક્ત્વી અનંતબહુભાગ વિરતિ વાળો, ને સર્વવિરતિધર સર્વવિરતિવાળો-એટલે કે અવિરતસમ્યક્ત્વીને જે અનંતમો ભાગ ખૂટે છે એટલો જ એનાથી અધિક.. આ શું બરાબર છે ?

સમાધાન : હા, બિલકુલ બરાબર છે. મિથ્યાત્વીની અપેક્ષાએ વિચારીએ ત્યારે એ બેમાં બહુ તફાવત નથી જ. એટલે જ તો હમણાં કહી ગયો એમ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં વિરતિધરને સર્વવિરાધક કહ્યો છે, તો અવિરત સમ્યક્ત્વીને દેશવિરાધક=એક દેશનો જ વિરાધક, બાકીના બહુ દેશોનો આરાધક કહ્યો છે. હા, મિથ્યાત્વીને બાજુ પર રાખીને માત્ર અવિરતસમ્યક્ત્વીનો અને વિરતિધરનો પરસ્પર વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે વિરતિધર સેંકડો ગણો વધારે સાધક જાણાયા વિના રહેતો નથી. આ વાત દૃષ્ટાન્તથી સમજીએ. ભગવતીસૂત્રનાં ક્રમ પ્રમાણે - ગાઢ મિથ્યાત્વી જીવની (પછી ભલે એ બાહ્યદૃષ્ટિએ નિરતિચાર સંયમ પાળનારો અભવ્ય પાણ હોય) સાધનાના શૂન્ય ગુણ છે. આ સર્વવિરાધક છે. મંદ મિથ્યાત્વી જીવ કે જેને કોઈ કદાગ્રહ હોતો નથી, માધ્યસ્થ્ય હોય છે, તે સ્વગૃહીત વ્રત નિયમોનું પાલન કરનારો હોય તો શીલ છે, શ્રુત નથી. એ દેશઆરાધક છે, એનાં ૧૦૦૦ ગુણ છે. અવિરત સમ્યક્ત્વી જીવ કે જેને વ્રત નિયમ ન હોવાથી શીલ નથી, પાણ શ્રુત છે, તેનાં ૧,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ (એક અબજ) ગુણ છે, એ દેશવિરાધક છે. વિરતિધર સર્વઆરાધક છે એનાં ૧,૦૦,૦૦,૦૧,૦૦૦ (એક અબજ ને એક હજાર) ગુણ છે. આમાં વિચારીએ તો જાણાય છે કે ગાઢ મિથ્યાત્વીની અપેક્ષાએ એક, એક અબજ જેટલો વધારે છે, અન્ય એક અબજ એક હજાર જેટલો વધારે છે, માટે બહુ ફેર નથી. પાણ સમ્યક્ત્વના કારણે જે એક અબજ માર્ક છે એ કાઢી નાખીએ તો એક શૂન્ય પર છે ને બીજો એક હજાર પર છે, માટે ઘણો જ ઊંચો છે, એ સ્પષ્ટ જાણાય છે.

શંકા : હજુ એક પ્રશ્ન રહે છે, અવિરત સમ્યક્ત્વીને (અનંતાનુબંધીના

અનુદયવાળાને) જે અનંતબહુભાગ પાપની વિરતિ છે. તો એને અવિરત કેમ કહેવાય છે ?

સમાધાન : શાસ્ત્રોમાં વિરતિ અવિરતિનો વ્યવહાર મુખ્યતથા સ્વકીય પાપકરાણની વિરતિની અપેક્ષાએ છે. અવિરત સમ્યક્ત્વી જીવ હિંસાના પાપકરાણની અવિરતિના એક અંશ માત્રથી પાણ વિરામ પામ્યો હોતો નથી, માટે એને દેશથી પાણ વિરતિ ન હોવાથી અવિરત કહેવાય છે.

આમ, અનંતાનુબંધીના વિપાકોદયના અભાવથી, અનંતબહુભાગ પાપ અકરાણ રૂપ જે અનંત બહુભાગ વિરતિ આવે છે તેને અનંતાનુબંધીનો ઉદય અટકાવતો હોવાથી એ ચારિત્ર મોહનીય છે, એ સ્પષ્ટ છે. તેમજ એના ઉદયથી અનંત બહુભાગ પાપનું કરાણ હોવાથી અનંતગણો રસ બંધાય છે, માટે આ કષાયો અનંતાનુબંધી કહેવાય છે. આશય એ છે કે અનંતાનુબંધીનો ઉદય ન હોય તો ચારિત્ર મોહનીયનો રસ મધ્યમ દ્વિસ્થાનકથી વધારે બંધાતો નથી. પાણ જે એ ઉદય હોય તો તીવ્ર દ્વિસ્થાનિક, ત્રિસ્થાનિક ને ચતુઃસ્થાનિક રસ પાણ બંધાય છે. આ બધો રસ મધ્યમ દ્વિસ્થાનિક રસ કરતાં અનંતગણો હોય છે, માટે આવો અનંતગણ રસ બંધાવનારા હોવાથી આ કષાયો અનંતાનુબંધી કહેવાય છે. વળી આવા તીવ્ર રસના કારણે તેમજ અનુબંધના કારણે જીવ અનંતસંસાર સાથે જાણે કે જોડાય છે, માટે પાણ એને અનંતાનુબંધી કહે છે એ જાણવું.

શંકા : જે આ રીતે અવિરતસમ્યક્ત્વીને પાણ, પાપપક્ષપાત ન હોવાથી, દુનિયામાં થતા અનંતબહુભાગપાપની વિરતિ જ છે, તો દેશવિરતને પાણ આ વિરતિ તો રહેવાની જ અને તો પછી, ૧૪ નિયમ ધારવા અંગે જે કહેવાય છે કે જે તમે સચિત્ત વગેરેનો નિયમ ન કરો તો, દુનિયામાં જે હજારો સચિત્ત ચીજો રોજ વપરાય છે એને તમે ન વાપરતા હો તો પાણ તમને એ સચિત્તના ઉપભોગનું પાપ લાગે છે, વગેરે... એ શી રીતે સંગત ઠરશે ?

સમાધાન : ‘તમે રાત્રીભોજન ન કરતાં હો તો પાણ જે તમે પ્રતિજ્ઞા લીધી ન હોય તો તમને રાત્રીભોજનનું પાપ લાગે જ છે’ આવો વાક્યપ્રયોગ

૧૪ નિયમનું રહસ્ય
.....

૧૧૧

કેટલાક કરતા હોય છે, પણ આ વાક્યપ્રયોગ ગલત છે એ જાણવું. રાત્રીભોજન ન કરનારને રાત્રીભોજનનું પાપ શી રીતે લાગી શકે ? હા, એના પચ્ચક્ષ્માણ ન કર્યા હોય તો રાત્રીભોજનની અવિરતિ જે ઉભી છે તન્નિમિત્તક પાપ જરૂર લાગે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ આ ચાર કર્મબંધના કારણોમાંથી રાત્રીભોજન ન કરનારને તે કરવાની પ્રવૃત્તિ રૂપ યોગ નથી, એટલે તજ્જન્ય પાપ નથી લાગતું. પણ પચ્ચક્ષ્માણ કર્યું ન હોવાથી અવિરતિ છે. માટે અવિરતિજન્ય પાપ લાગે છે અર્થાત્ રાત્રીભોજનનું નહીં, પણ રાત્રીભોજનની અવિરતિનું (કરાણની અપેક્ષાનું) પાપ લાગે છે.

અવિરતસમ્યક્ત્વી અને ઉપરના જીવોને પાપપક્ષપાત ન હોવાથી દુનિયાના અનંત બહુભાગ પાપની વિરતિ તો હોય જ છે. ૧૪ નિયમ અંગે જે ઉપરોક્ત વાત કહેવાય છે તે અપુનર્બંધક જીવો અને અત્યંત મંદસમ્યક્ત્વી જીવો માટે જાણવી. આ જીવોને વિરતિ ન હોવાથી અવિરતિજન્ય પાપ લાગે જ છે. એટલે એનાથી બચવા તથા પાપ અકરાણની રૂચિ પ્રગટે અભ્યાસ પડે, એ માટે ૧૪ નિયમ ધારવાના હોય છે. બાહ્ય દૃષ્ટિએ શ્રાવકપણું પાળનારા પણ બધા જ કંઈ પાંચમું ગુણઠાણું પામી ગયા હોતા નથી. પરિણામની દૃષ્ટિએ તેઓ હજુ અપુનર્બંધક જ હોય એ પણ શક્ય છે. એવા જીવોને ૧૪ નિયમ ધારવા પાછળ આ બધા જ પ્રયોજનો છે. જેઓ નિર્મળ સમ્યક્ત્વ કે એથી ઉપર પાંચમું ગુણઠાણું પણ પામી ગયા છે એમને દુનિયામાં થતા પાપોની અવિરતિના કારણે લાગતા પાપોથી બચવાનું પ્રયોજન ૧૪ નિયમ ધારવા પાછળ નથી. પણ જેમ, સર્વવિરતને અવિરતિના પાપોથી બચવાનું પ્રયોજન હોતું નથી. (કારણ કે અવિરતિ જ નથી) ને તેમ છતાં વૃત્તિસંક્ષેપ વગેરે તપ માટે વિવિધ અભિગ્રહો હોય છે. એમ આ જીવોને પણ આવા તપના લાભ માટે ૧૪ નિયમ વગેરેના અભિગ્રહો જાણવા.

હવે આ કષાયોના ક્ષયોપશમ અંગે કંઈક વિચારી લઈએ -

અસત્કલ્પનાથી ધારોકે કર્મદલિકોમાં ૧ પાવર (માત્રા)થી ૧ લાખ પાવર સુધીનો રસ સંભવે છે. એમાંથી ૧ થી ૧૦૦૦૦ સુધીનો રસ ૧ ઠાણિયો.

૧૦૦૦૧ થી ૩૦૦૦૦ સુધીનો રસ ૨ ઠાણિયો
 ૩૦૦૦૧ થી ૬૦૦૦૦ સુધીનો રસ ૩ ઠાણિયો
 ૬૦૦૦૧ થી ૧લાખ સુધીનો રસ ૪ ઠાણિયો છે.

૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીનો રસ (૧ ઠા બધો + મંદ બે ઠા) દેશઘાતી છે.
 એની ઉપરનો બધો રસ સર્વઘાતી છે. ૧૦૦૦૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીનો મંદ
 દ્વિસ્થાનિક કહેવાય અને ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ મધ્યમ દ્વિસ્થાનિક તથા
 ૧૫૦૦૧ થી ૩૦૦૦૦ ઉત્કૃષ્ટ તરફનો દ્વિસ્થાનિક રસ છે.

કેવલજ્ઞાનાવરાણ વગેરે પ્રકૃતિઓ એવી છે કે એના ભાગે આવેલા
 દલિકોમાં ૧૨૦૦૧, ૧૨૦૦૨... વગેરે માત્રાવાળો, સર્વઘાતી રસ પેદા થાય
 છે, પણ ૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીનો રસ (દેશઘાતી રસ) કોઈજ દલિકમાં ઉત્પન્ન
 થતો નથી. અર્થાત્ એના દેશઘાતી સ્પર્ધકો હોતા નથી. આવી પ્રકૃતિઓને
 સર્વઘાતી પ્રકૃતિ કહેવાય છે.

મતિજ્ઞાનાવરાણ વગેરે પ્રકૃતિઓ એવી છે કે એનો ૧ થી ૧૨૦૦૦
 સુધીનો દેશઘાતી રસ પણ બંધાય છે અને ૧૨૦૦૧ થી ઉપરનો ઠેઠ ૪ ઠા
 સુધીનો સર્વઘાતી રસ પણ બંધાય છે. (કેટલાક દલિકોમાં દેશઘાતી રસ અને
 એના અનંતમાભાગ જેટલા અન્ય બધ્યમાન દલિકોમાં સર્વઘાતી રસ પેદા
 થાય છે). અર્થાત્ એના દેશઘાતી અને સર્વઘાતી બન્ને પ્રકારના સ્પર્ધકો હોય
 છે. આવી પ્રકૃતિઓને દેશઘાતી કહેવાય છે.

દર્શનમોહનીયમાં એક વિશેષતા છે. બંધકાળે એનો ૧૫૦૦૧ અને એની
 ઉપરનો જ રસ બંધાય છે, ૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીનો દેશઘાતી રસ તો નહીં,
 પણ ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ સુધીનો સર્વઘાતી રસ પણ ક્યારેય બંધાતો નથી.
 બંધાતું બધું દલિક મિથ્યાત્વમોહનીય કહેવાય છે. પણ જીવ જ્યારે સમ્યક્ત્વ
 પામે છે ત્યારે વિશુદ્ધિવશાત્ કેટલાક દલિકોમાંથી રસ હણીને ૧ થી ૧૨૦૦૦
 સુધીનો સર્વવિશુદ્ધ કરી નાખે છે. આ દેશઘાતી રસ છે ને એ સમ્યક્ત્વ મોહનીય
 પુંજ કહેવાય છે. દેશઘાતી હોવાથી એનો ઉદય સમ્યક્ત્વને સર્વથા હણી શકતો
 નથી, અને તેથી સમ્યક્ત્વગુણ પ્રગટ રહે છે, પણ દેશથી તો એ હણે જ છે.

‘ક્ષયોપશમ’ વિચાર

અર્થાત્ સમ્યક્ત્વની પૂર્ણનિર્મળતા પ્રાપ્ત થવા દેતો નથી. દર્શનમોહનીયના અન્ય કેટલાક દલિકોમાંથી રસ હણીને ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ સુધીનો કરી નાંખે છે. આ સર્વઘાતી રસ છે ને એ મિશ્રપુંજ કહેવાય છે. ૧૫૦૦૧ થી ઉપરનો બધો અશુદ્ધપુંજ મિથ્યાત્વપુંજ કહેવાય છે. આનાથી જાણાય છે કે બંધથી તો માત્ર મિથ્યાત્વ મોહનીય પુંજ જ અસ્તિત્વમાં આવે છે, અર્થાત્ મિથ્યાત્વમોહનીય જ બંધાય છે. પાણ પછી વિશુદ્ધિના કારણે રસ ઘટવાથી સમ્યક્ત્વ પુંજ અને મિશ્રપુંજ અસ્તિત્વમાં આવે છે. અર્થાત્ એ બેનો બંધ હોતો નથી.

તે તે દલિક પોતાના સ્વરૂપે જ ઉદયમાં આવે અને તેથી સ્વઆવાર્ય ગુણનો સર્વથા કે આંશિક ઘાત કરવા રૂપ સ્વકાર્ય કરે તો એ વિપાકોદય કહેવાય છે, અને જે દલિક સ્વસ્વરૂપે ઉદયમાં ન આવે ને તેથી સ્વઆવાર્યગુણનો સર્વથા કે આંશિક પાણ ઘાત ન કરે તો એ પ્રદેશોદય (સ્તિબુક સંક્રમ) કહેવાય છે.

સર્વઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય હોય ત્યાં સુધી આંશિકગુણ પાણ પ્રગટ થઈ શકતો નથી, તેથી ક્ષયોપશમ હોતો નથી, પાણ ઔદયિક ભાવ જ હોય છે. (જેમકે અવધિશૂન્યજીવને અવધિજ્ઞાનાવરાણનો). સર્વઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય તો ન હોય, પાણ વિપાકોદયની યોગ્યતા પાણ ન હોય તો ગુણ સર્વથા હણાયેલો ન હોવાથી આંશિકરૂપે પ્રગટ થયેલો હોય છે. આ ક્ષયોપશમ કહેવાય છે. એ વખતે જે એના દેશઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય ચાલુ હોય તો એ ઉદયાનુવિદ્ય ક્ષયોપશમ કહેવાય છે (જેમકે મતિજ્ઞાનાવરાણાદિ) અને દેશઘાતી સ્પર્ધકોનો પાણ વિપાકોદય ન જ હોય (કારણકે દેશઘાતી સ્પર્ધકો હોય જ નહીં) તો એ શુદ્ધ ક્ષયોપશમ કહેવાય છે, (જેમકે સમ્યક્ત્વીને અનંતાનુબંધીનો).

કેવલજ્ઞાનાવરાણ અને કેવલદર્શનાવરાણ આ બે પ્રકૃતિઓ એવી છે કે જ્યાં સુધી ક્ષય ન પામે ત્યાં સુધી એનો સતત સર્વઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય જ હોય છે. ક્યારેય પ્રદેશોદય હોતો નથી. માટે એનાથી આવાર્ય કેવલજ્ઞાન-

દર્શન ગુણો ક્યારેય આંશિકરૂપે પ્રગટ થતા નથી. અર્થાત્ આ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ થઈ શકતો નથી.

પાંચ નિદ્રાનો પાણ ક્યારેય ક્ષયોપશમ હોતો નથી. અલબત્ આ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓ નથી. એટલે એનો પ્રદેશોદય મળે છે. પાંચેમાંથી એકેયનો ઉદય ન હોય ત્યારે પાંચેનો પ્રદેશોદય પાણ મળે છે. તેમ છતાં, એ વખતે પાણ સર્વઘાતી રસના વિપાકોદયની સતત યોગ્યતા તો હોય જ છે. અને તેથી પ્રદેશોદય હોવા છતાં ક્ષયોપશમ કહેવાતો નથી.

શંકા : જે મત ક્ષપક શ્રેણીમાં નિદ્રાદ્વિકના રસોદયની અયોગ્યતા માને છે, એ મતે તો ક્ષપકશ્રેણીમાં એનો ક્ષયોપશમ માનવો પડશે ને ?

સમાધાન : જેમ અત્યંત ક્રોધાદિની અવસ્થામાં નિદ્રાનો ઉદય થઈ શકતો નથી. અર્થાત્ રસોદયની અયોગ્યતા હોય છે, ને તેમ છતાં, એનો ક્ષયોપશમ કહેવાતો નથી. કારણકે નિદ્રાનો ઉદય ન થાય - એ અંગે જીવનો કોઈ પ્રયત્ન હોતો નથી, માત્ર એવી અવસ્થાના કારણે જ એ ઉદયની અયોગ્યતા થાય છે. એમ શ્રેણીમાં જીવની અત્યંત અપ્રમત્ત અવસ્થા જે હોય છે એના કારણે નિદ્રાના ઉદયની અયોગ્યતા થઈ હોય છે. માટે એને ‘ક્ષયોપશમ’ કહેવાતો નથી. એમ દેવગતિમાં થીશુદ્ધિ ત્રિકના રસોદયની અયોગ્યતા હોય છે. પાણ એ પાણ અવસ્થાવિશેષકૃત હોવાથી ક્ષયોપશમરૂપે ગણાતી નથી.

શંકા : એમ તો ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનવાળાને દેવ-નરકના ભવરૂપ અવસ્થાને કારણે જ અવધિજ્ઞાનાવરણના સર્વઘાતી રસના ઉદયની અયોગ્યતા થઈ હોય છે, તો એનો પાણ ક્ષયોપશમ ન કહેવો જોઈએ.

સમાધાન : દેવ-નરકના જીવને તો અવધિજ્ઞાનસ્વરૂપ ફળ જોવા મળે છે, માટે ક્ષયોપશમ માનવો જ પડે છે. થીશુદ્ધિત્રિકના ઉદયની અયોગ્યતા - અનુદયથી કોઈ સ્વતંત્રફળ જોવા મળતું નથી. એટલે અવસ્થાકૃત એ અયોગ્યતા ક્ષયોપશમ તરીકે લેખાતી નથી. વળી એની પ્રતિપક્ષી એવી નિદ્રા દ્વિકનો તો સર્વઘાતી ઉદય કે એની યોગ્યતા હોય જ છે. એટલે પહેલે વગેરે ગુણઠાણે પુરુષવેદનો સર્વઘાતી ઉદય હોવાથી, સ્ત્રીવેદાદિના અનુદયકાળે પાણ ‘ક્ષયોપશમ’ વિચાર

શ્રીવેદાદિનો ક્ષયોપશમ જેમ કહેવાતો નથી, એમ પ્રસ્તુતમાં સમજવું. એટલે જ દેવગતિમાં નપુંસકવેદનો કે નરકગતિમાં શ્રી-પુ. વેદનો અનુદય હોવા છતાં, એમ દેવમાં પહેલા અન્તર્મુમાં અરતિશોકનો અનુદય હોવા છતાં કે કેટલાક નારકીને આખા ભવદરમ્યાન અરતિ-શોકનો જ ઉદય રહેવાથી, હાસ્ય-રતિનો અનુદય હોવા છતાં નપુંસકવેદાદિનો ક્ષયોપશમ કહેવાતો નથી, કારણકે પ્રતિપક્ષીનો સર્વધાતી ઉદય હોય છે.

મતિજ્ઞાના, શ્રુતજ્ઞાના, અચક્ષુદર્શના તથા પાંચ અંતરાય.. આ પ્રકૃતિઓ એવી છે કે એનો જ્યાં સુધી ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી સતત ક્ષયોપશમ હોય છે. આશય એ છે કે આ પ્રકૃતિઓનો બંધ ભલે ચાર ઠા, ૩ ઠા વગેરે સર્વધાતી રસનો પાણ થયો હોય.. છતાં, જ્યારે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે એ અધિક રસવાળા દલિકોનો રસ ક્ષીણ થઈને-દેશધાતી રૂપ (૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીનો) થઈને જ ઉદયમાં આવે છે. તેથી મતિજ્ઞાનાદિ ગુણો સર્વથા આવરાતા નથી, પાણ કંઈક અંશે તો પ્રગટ રહે જ છે. આમાં દેશધાતી રસનો વિપાકોદય હોય છે ને સર્વધાતીરસનો ક્ષયોપશમ હોય છે, માટે આ ઉદયાનુવિદ્ય ક્ષયોપશમ કહેવાય છે. ‘ક્ષયોપશમ’ શબ્દનો અર્થ આગળ સમજીશું. એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોને મતિજ્ઞાનના રાસનપ્રત્યક્ષાદિ પેટા ભેદો આંશિક પાણ પ્રગટ હોતા નથી. અર્થાત્, એની આવારક રાસનમતિજ્ઞાનાવરાણાદિ પેટાપ્રકૃતિઓના સર્વધાતી રસનો વિપાકોદય હોય છે, તેમ છતાં, એ વખતે પાણ સ્પર્શનમતિજ્ઞાનાવરાણાદિના સર્વધાતી રસનો વિપાકોદય કે વિપાકોદયની યોગ્યતા હોતા જ નથી. અને તેથી ક્ષયોપશમ અક્ષત હોય છે.

શંકા : જે એકે.ને રાસનમતિજ્ઞાનાવરાણીયાદિનો સર્વધાતી રસોદય છે ને તેથી ક્ષયોપશમ નથી, તો શ્રીવિશેષાવશ્યકભાષ્ય વગેરે ગ્રન્થમાં એકે.ને પાણ ભાવથી પંચેન્દ્રિય જે કહ્યા છે - મદિરાનો રસાસ્વાદ માણી જલ્દીથી ફળવું.. વગેરે જે કહ્યું છે તેનું શું ?

સમાધાન : સર્વધાતીનો ગમે તેવો પ્રબળ ઉદય હોય તો પાણ જીવ પોતાના તથાસ્વભાવે, જ્ઞાનનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય એ રીતે જ્ઞાનને

આવરાવા દેતો નથી - આવું જે પૂર્વે સમાધાન આપેલું તે જ અહીં યોગ્ય લાગે છે. એટલે રસ વગેરેનો પાણ સંજ્ઞારૂપે બોધ અક્ષત માની શકાય છે.

શંકા : મતિજ્ઞાનાવરાણીયાદિનો ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ તમે કહ્યો. આનો અર્થ તો એ થાય કે સર્વાક્ષરસંનિપાતી - ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતધર ૧૪ પૂર્વેનિ પાણ શ્રુતજ્ઞાનાવરાણના કેટલાક દેશઘાતી રસસ્પર્ધકોનો રસોદય ચાલુ જ હોય છે, ને તેથી એનું પાણ કેટલુંક શ્રુત આવરાયેલું જ રહે છે. શું આ બરાબર છે ?

સમાધાન : હા, બરાબર છે. શ્રુતજ્ઞાનના જેટલા વિષયો છે, એ સર્વવિષયક શ્રુત કોઈપણ એક જીવને ક્યારેય હોતું નથી. ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતજ્ઞાની પાણ વધુમાં વધુ અસંખ્યાતકાળના ભાવોને જ જાણી શકે છે. એટલે અનંતકાળ પૂર્વે જે અભિલાષ્ય પદાર્થો હતા અને તેથી જે શ્રુતજ્ઞાનના વિષયભૂત હતા, એને વર્તમાન શ્રુતજ્ઞાની જાણી શકતા નથી. એટલે જ અભિલાષ્ય પદાર્થોનો પાણ અનંતમો ભાગ જ શ્રુતનિબદ્ધ છે એમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, કારણકે કોઈપણ કાળના શ્રુતસમુદ્રમાં તે કાળના પૂર્વે કે પશ્ચાદ્વર્તી અનંતકાળભાવી પદાર્થો નિબદ્ધ હોતા જ નથી. બીજી રીતે પાણ આની સંગતિ કરવી હોય તો શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં લબ્ધિ આવરાણ અને ઉપયોગ આવરાણ એમ બે કહ્યા છે. લબ્ધિ આવરાણનો ક્ષયોપશમ હોવા છતાં, ઉપયુક્ત પદાર્થ સિવાયના અભિલાષ્ય પદાર્થો અંગેના ઉપયોગ આવરાણનો તો રસોદય હોય જ છે, ને તેથી એનો ઉપયોગાત્મક બોધ હોતો જ નથી.

અવધિજ્ઞાનાઃ મનઃપર્યવજ્ઞાનાઃ ચક્ષુદર્શનાઃ અને અવધિદર્શનાઃ

આ ચારનો જ્યારે અવધિજ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટ્યા ન હોય ત્યારે સર્વઘાતી રસનો વિપાકોદય હોય છે. અને જ્યારે અવધિજ્ઞાનાદિ પ્રગટે છે ત્યારે સર્વઘાતીરસ ક્ષીણ થઈને દેશઘાતીરૂપે ઉદયમાં આવે છે. દેશઘાતીરસનો વિપાકોદય હોય છે. માટે એ ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે.

હવે મોહનીય કર્મ અંગે :

દર્શનમોહનીય : અનાદિ મિથ્યાત્વી જીવોને મિથ્યાત્વમોહનીયનો જ (૧૫૦૦૧ અને એની ઉપરનો જ) રસ બંધમાં, સત્તામાં અને ઉદયમાં હોય

‘ક્ષયોપશમ’ વિચાર
.....

છે. આ સર્વઘાતી રસ છે, માટે સમ્યક્ત્વગુણ આંશિક પણ પ્રગટ હોતો નથી. જીવ જ્યારે યથાપ્રવૃત્તાદિ ૩ કરાણો કરી પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે. ત્યારે વિશુદ્ધિવશાત્ ત્રણ પુંજ બને છે અને હવે સત્તામાં ૧ થી ૧૨૦૦૦ (સમ્ય. મો.) ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ (મિશ્રમો.) તથા એની ઉપરનો (મિથ્યા.મો.) એમ બધા પ્રકારનો રસ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપશમસમ્યક્ત્વનું અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ થાય ત્યારે જીવ જે વિશુદ્ધ અધ્યવસાયવાળો હોય તો ત્રણ પુંજમાંના સમ્યક્ત્વ મોહનીય પુંજનો વિપાકોદય થાય છે અને શેષ બેનો પ્રદેશોદય થાય છે. સમ્યક્ત્વમોહનીય દેશઘાતી હોવાથી એનો વિપાકોદય સમ્યક્ત્વગુણને આવરી શકતો નથી. તેથી જીવ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામે છે. આમાં ‘ક્ષયોપશમ’ એટલે શું? એ વિચારીએ.

ધારોકે દસમો સમય એ વિવક્ષિત સમય છે. આ સમયે ઉદયમાં આવવાની યોગ્યતાનું ત્રણે પુંજનું જે દલિક છે તે નવમો સમય વર્તતો હતો ત્યાં સુધી તો એમ જ હતું, અર્થાત્ સમ્ય.મો.નું ૧ થી ૧૨૦૦૦ રસવાળું, મિશ્ર મો. નું ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ રસવાળું, અને મિથ્યા.મો.નું ૧૫૦૦૧ થી ઉપરનો જેટલો રસ સત્તામાં હોય ત્યાં સુધીના રસવાળું હતું. પણ જેવો દસમો સમય આવ્યો ને આ વિવક્ષિત નિષેક ઉદય પામ્યો કે તરત જીવની વિશુદ્ધિના કારણે ત્રણેનો રસ ક્ષય પામે છે. આ ક્ષય વિશુદ્ધિને અનુસરીને થાય છે. ધારોકે વિવક્ષિત સમયે વિશુદ્ધિ એવી છે કે જેથી ૧ થી ૮૦૦૦ સુધીનો રસ ઉદયમાં રહી શકે છે, એનાથી વધુ નહીં, તો સમ્યક્ત્વપુંજના વિવક્ષિત નિષેકના ૮૦૦૧ થી ૧૨૦૦૦ સુધીના રસવાળા દલિકો, મિશ્રના ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ સુધીના રસવાળા દલિકો તથા મિથ્યાત્વના ૧૫૦૦૧ અને ઉપરના રસવાળા દલિકો.. વિવક્ષિત નિષેકમાં (વર્તમાન નિષેકમાં=દસમા સમયે ઉદયપ્રાપ્ત નિષેકમાં) રહેલા આ બધા દલિકોનો રસ વિશુદ્ધિવશાત્ હણાઈ જાય છે અને ૧ થી ૮૦૦૦ સુધીનો થઈને જ ઉદયમાં આવે છે. અર્થાત્ મિશ્ર અને મિથ્યા.નું દલિક પણ સમ્ય.મો.ના દલિક રૂપે જ ઉદયમાં આવે છે. એટલે કે મિશ્ર અને મિથ્યા. નો વિપાકોદય નથી થતો પણ પ્રદેશોદય થાય છે અને સમ્ય.મો.પણ ૧ થી ૮૦૦૦

સુધીના રસ તરીકે જ વિપાકોદય પામે છે. વર્તમાનનિષેકના ૮૦૦૧ થી ૧૨૦૦૦, ૧૨૦૦૧ થી ૧૫૦૦૦ અને ૧૫૦૦૧ થી ઉપરના સત્તાગત બધા રસનું ૧ થી ૮૦૦૦ સુધીના રસ સુધી આ રીતે હણાઈ જવું એ ક્ષય કહેવાય છે. આ જ રીતે ઉદીરણાથી જે દલિક નીચે આવે છે એનો રસ પાણ ૧ થી ૮૦૦૦ સુધી રહી બાકીનો હણાઈ જાય છે. આ પાણ ક્ષય છે. ત્રણે પુંજનું ઉદયાવલિકાની બહાર જે દલિક રહ્યું હોય છે તે પાણ જે અપવર્તનાદિથી સ્વસ્વરૂપે જ નીચે આવી જાય તો સમ્યક્ત્વ ગુણને આવરી જ લે. એટલે વિશુદ્ધિવશાત્ જીવ એ દલિકોના વિપાકનો ઉપશમ કરે છે. અર્થાત્ એ દલિકો નીચે આવે તો પાણ એનો ૮૦૦૦ થી વધુ રસ ઉદયમાં ન જ આવી શકે એ રીતે દબાવી રાખે છે. આ ઉપશમ કહેવાય છે. આ ક્ષય નથી, કારણકે ઉપર રહેલા દલિકોમાં અધિકરસ હણાઈ ગયો નથી. સત્તામાં તો પડ્યો જ છે. તે પાણ એટલા માટે કે પછી અશુદ્ધિ આવે તો એ અધિક રસ ઉદયમાં પાણ આવી શકે છે, હણાઈ જ ગયો હોય તો ઉદયમાં આવી જ ન શકે. માટે આ ઉપશમ કહેવાય છે. આ ક્ષય અને ઉપશમના પ્રભાવે મિશ્ર અને મિથ્યાભ્રમો સ્વકાર્ય કરી શકતા નથી. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વગુણને આવરી શકતા નથી. અને તેથી સમ્યક્ત્વગુણ પ્રગટ થાય છે. આમ ક્ષય + ઉપશમના કારણે સમ્યક્ત્વ પ્રગટ્યું હોવાથી એ ક્ષાયોપશમિક કહેવાય છે. પાણ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉદય હોવાથી ઔદયિકભાવ નથી કહેવાતું. કારણકે એના ઉદયના કારણે કાંઈ આ ગુણ પ્રગટ્યો હોતો નથી. ઉલટું એનો ઉદય તો સમ્યક્ત્વને મલિન પાણ કરે છે.

વિવક્ષિત વિશુદ્ધિએ ૮૦૦૦ સુધીનો રસ ઉદયમાં આવે છે એ જોયું. ધારોકે પછી વિશુદ્ધિ ઘટતી જાય ને અશુદ્ધિ વધતી જાય તો ઉદયપ્રાપ્તરસ ૮૦૦૧, ૮૦૦૨... એમ વધતો જાય છે, ને એથી સમ્યક્ત્વ વધુ મલિન થતું જાય છે - અતિયારો વધતા જાય છે. અશુદ્ધિ ઓર વધી જાય ને ઉદયપ્રાપ્તરસ ૧૨૦૦૦ કરતાં વધી જાય તો જીવ સમ્યક્ત્વ ગુમાવે છે ને મિશ્રગુણઠાણે આવે છે. એ વખતે મિશ્રમોહનીયનો વિપાકોદય છે, ને એ સર્વઘાતી હોવાથી સમ્યક્ત્વ ગુણ સર્વથા આવરાયેલો છે. માટે મિશ્રગુણઠાણાની અવસ્થાને કેટલાક

‘ક્ષાયોપશમ’ વિચાર
.....

ઔદયિકભાવ કહે છે. તેમ છતાં, અશુદ્ધિ એટલી નથી વધી કે જેથી ૧૫૦૦૦ થી ઉપરના રસનો (મિથ્યાત્વમોહનીયનો) વિપાકોદય થઈ શકે. આ અધિક રસનો ક્ષય તથા ઉપશમ ચાલુ જ છે. માટે શાસ્ત્રકારો મિશ્ર અવસ્થાને ક્ષાયોપશમિક ભાવ રૂપે ગણે છે. જ્યારે અશુદ્ધિ ઘણી વધી જાય અને વિપાકોદયપ્રાપ્ત રસ ૧૫૦૦૦ થી અધિક થઈ જાય, ત્યારે જીવ મિથ્યાત્વ પામે છે, આ તો મિથ્યા મોહનો ઔદયિક ભાવ જ છે.

૮૦૦૦ ના વિપાકોદય વખતે જે વિશુદ્ધિ હતી, એના કરતાં વિશુદ્ધિ ઉત્તરોત્તર વધતી જાય તો ઉદયપ્રાપ્તરસ ૭૮૮૮, ૭૮૮૮...વગેરે રૂપે ઘટતો જાય છે. ને તેથી સમ્યક્ત્વ નિર્મળ થતું જાય છે. અને વિશુદ્ધિ ખૂબ બધી જાય તો બધો જ રસ ક્ષય પામી જાય છે ને જીવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે છે.

“ઉદયપ્રાપ્ત દલિકોનો ભોગવીને ક્ષય કરવો અને અનુદીર્ણનો ઉપશમ કરવો એ ક્ષાયોપશમ” આવી કેટલાક પંડિતો પાણ જે વ્યાખ્યા કરે છે તે અધૂરી જાણવી, કારણકે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં પાણ એના દલિકોનો ભોગવીને ક્ષય થતો જ હોય છે. ભોગવીને ક્ષય એટલે જ ‘એ કર્મ સમ્યક્ત્વને આવરવાનું સ્વકાર્ય કરે જ છે’. એવો અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે વાસ્તવિક વ્યાખ્યા આ જાણવી કે ઉદયપ્રાપ્ત અધિકરસનો વિશુદ્ધિથી ક્ષય કરી નાખવો (હણીને ઓછો કરી નાખવો) અને અનુદીર્ણદલિકોના (ઉદયાવલિકા બહારના દલિકોના) અધિક રસને દબાવી રાખવો (ઉપશમ કરવો) એ ક્ષાયોપશમ.

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વકાળે સમ્યક્ત્વમોહનીયના અમુક રસનો તો વિપાકોદય હોય જ છે, માટે આ ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષાયોપશમ છે. ઉદયપ્રાપ્તરસની તરતમતાના કારણે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં તરતમતા હોય છે, નિર્મળતા-મલિનતા હોય છે. ઉપશમસમ્યક્ત્વકાળે ત્રાણમાંથી એક પાણ પુંજનો વિપાકોદય હોતો નથી. માટે ઉપશમસમ્યક્ત્વમાં તરતમતા હોતી નથી. તથા એ સમ્યક્ત્વકાળે ત્રાણમાંથી એકેનો પ્રદેશોદય પાણ હોતો નથી. (કારણકે જીવ અંતરમાં વર્તતો હોય છે) એ જાણવું. ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વકાળે તો ત્રણે પુંજ ક્ષીણ થઈ ગયા હોવાથી જ પ્રદેશોદય કે વિપાકોદય કશું હોતું નથી, ને તેથી એમાં પાણ તરતમતા હોતી

નથી, બધાને એક સરખું હોય છે એ જાણવું. એટલે જ ઉપશમ તથા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વને અતિચાર પાણ લાગતા નથી, કારણકે અતિચારઆપાદક એવો સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિપાકોદય હોતો નથી.

હવે ચારિત્રમોહનીય અંગે...

અનંતા ૪. આ સર્વઘાતી પ્રકૃતિ છે. અર્થાત્ એના દેશઘાતી (૧ થી ૧૨૦૦૦ પાવરવાળા) સ્પર્ધકો હોતા જ નથી. સર્વઘાતીનો વિપાકોદય હોય ત્યાં સુધી તો ગુણ પ્રગટ થઈ શકતો જ નથી. તેથી સર્વઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય થવાની અયોગ્યતાના કારણે થયેલો પ્રદેશોદય એ ક્ષયોપશમ છે. અલબત્ત, પહેલા ગુણઠાણે અનંતાનુબંધી ક્રોધના ઉદયકાળે માનાદિનો પ્રદેશોદય હોય છે ખરો, પાણ એ પ્રદેશોદય પરાવર્તમાનતાના કારણે થયેલો હોય છે, નહીં કે વિપાકોદયની અયોગ્યતાના કારણે, કારણકે વિપાકોદયની તો યોગ્યતા જ પડેલી છે, માટે એ ‘ક્ષયોપશમ’ રૂપ નથી. તથા આના દેશઘાતી સ્પર્ધકો તો હોતા જ નથી. માટે ક્ષયોપશમકાળે દેશઘાતી સ્પર્ધકોનો વિપાકોદય હોવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ન હોવાથી ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ નથી. પાણ શુદ્ધ ક્ષયોપશમ છે. વળી રસોદય હોય તો એની મંદતા-તીવ્રતા પર ગુણની વધઘટ થાય. પાણ એ તો છે નહીં. તેથી ગુણમાં વધઘટ હોતી નથી. તેમ છતાં જીવના પરિણામની વિશુદ્ધિ, આચારપાલન, યતના, અનાચારવર્જન વગેરે દ્વારા, સર્વઘાતી રસ ઉદયમાં ન આવી જાય એ માટેની દૃઢતા થાય છે. આને ક્ષયોપશમની વૃદ્ધિ કહી શકાય. જેના પરિણામ એટલા વિશુદ્ધ નથી એને આવી દૃઢતા હોતી નથી. આને ક્ષયોપશમની મંદતા કહી શકાય. એટલે જ સમાનનિમિત્ત મળતાં એકને (મંદક્ષયોપશમવાળાને) રસોદય થઈ જવાથી ગુણનાશ થઈ જાય છે. જ્યારે અન્યને (તીવ્રક્ષયોપશમવાળાને) રસોદય અટકેલો રહેવાથી ક્ષયોપશમગુણ જળવાઈ રહે છે. ક્ષાયિક-ઔપશમિક ભાવમાં તો આવી પાણ હાનિ-વૃદ્ધિ હોતી નથી. તથા એમાં પ્રદેશોદય પાણ હોતો નથી એ જાણવું.

પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વકાળે અનંતા ૪ નો ક્ષયોપશમ હોય છે.

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વકાળે અનંતા ૪ નો ક્ષયોપશમ કે વિસંયોજના

‘ક્ષયોપશમ’ વિચાર
.....

હોય છે.

શ્રેણીના ઉપશમસમ્યક્ત્વકાળે અનંતા ૪ ની વિસંયોજના હોય છે. મતાંતરે અનંતા ૪ નો ઉપશમ પાણ હોય શકે.

ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વીને અને તેથી ક્ષપકશ્રેણીવાળાને પાણ અનંતા ૪ નો ક્ષય જ થઈ ગયો હોય છે.

અપ્રત્યા-પ્રત્યા ૪. : અનંતા ૪ ની જેમ જ બધું જાણવું. આના ક્ષયોપશમી ક્રમશઃ દેશવિરતિ - સર્વવિરતિ પ્રગટ થાય છે.

૯ નોકષાય-૪ સંજ્ઞ : આના દેશઘાતી સ્પર્ધકો પાણ હોય છે. તેથી એનો ક્ષયોપશમ શુદ્ધ નથી હોતો, પાણ ઉદયાનુવિદ્ધ હોય છે. આ ક્ષયોપશમથી ક્રમશઃ દેશવિરતિ - સર્વવિરતિ પ્રગટ થાય છે. આ ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોવાથી એમાં દેશઘાતી સ્પર્ધકોનો જે રસોદય હોય છે એની તરતમતાના કારણે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિમાં તરતમતા આવે છે ને તેથી બન્નેના અસંખ્ય અસંખ્ય સંયમસ્થાનો થાય છે એ જાણવું. અપ્રત્યા પ્રત્યા નો તો અંશમાત્ર પાણ રસોદય ન હોવાથી એના કારણે સંયમસ્થાનમાં વધઘટ થઈ શકતી નથી. માટે જ એનો રસોદય ગુણનો મૂળથી ઘાત કરનારો છે ને સંજ્ઞલનનો (ઉપલક્ષણથી નોકષાયોનો પાણ) રસોદય અતિચાર આપાદક છે એમ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે.

મિથ્યાત્વ મો. નોકષયોપશમ	૩ થી ૭ ગુણઠાણે
મિશ્ર, સમ્ય.મો.નો	૪ થી ૭ ગુણઠાણે
અનંતા ૪ નો	૩ થી ૭ ગુણઠાણે
અપ્રત્યા ૪ નો	૫ થી ૯ ગુણઠાણે
પ્રત્યા ૪ નો	૬ થી ૯ ગુણઠાણે
સંજ્ઞ ૩ નો	૬ થી ૯ ગુણઠાણે
સંજ્ઞ લોભ	૬ થી ૧૦ ગુણઠાણે
૯ નોકષાય	૫ થી ૯ ગુણઠાણે

કેટલાક આચાર્યના મતે સંજ્ઞા ૪ નો પાંચમે ગુણઠાણે પાણ ક્ષયોપ હોય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો વિશુદ્ધ્યમાન અવસ્થામાં ૧૯ (સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિકાળે) તથા ૪ થે (વિરત્યભિમુખ અવસ્થામાં) પાણ નવ નોકષાયોનો ક્ષયોપ માને છે. માટે ચોથે પાણ અસંખ્ય વિશુદ્ધિસ્થાન હોય છે.

વેદનીયાદિ ચાર અઘાતી કર્મોથી આવરાયેલા અવ્યાબાધ સુખ, અક્ષયસ્થિતિ, અરૂપીપાણું અને અગુરુલઘુપાણું આ ચાર ગુણો ક્યારેય પાણ આંશિક રૂપે પ્રકટ થતા નથી અને તેથી એની માત્રામાં ક્યારેય વધઘટ થતી નથી. તેથી અઘાતીકર્મોનો ક્ષયોપશમ હોતો નથી. (આ કાર્યની અપેક્ષાએ જાણાવ્યું). બીજી રીતે કહીએ તો અઘાતી કર્મોનો રસ એક જ પ્રકારનો હોય છે. અર્થાત્ એનો જઘન્યરસ પાણ સર્વઘાતી રસ જેવો જ હોય છે. તેથી કેવલજ્ઞાનાવરાણની જેમ એનો ક્ષયોપશમ હોતો નથી (આ સ્વરૂપાપેક્ષા કહ્યું.)

14) મતિજ્ઞાનાવરાણીયાદિની દેશઘાતિતા - જ્ઞાનનો કેવલજ્ઞાનાવરાણાદિથી અનાવૃત જે એક દેશ, એને હાણનાર હોવાથી મતિજ્ઞાનાવરાણાદિ દેશઘાતી છે. આનાથી એ પાણ જાણાય છે કે મતિજ્ઞાનના વિષયભૂત પદાર્થોને પાણ જીવ જે જાણી શકતો નથી એ મતિજ્ઞાનાવરાણોદયનું કાર્ય છે, પાણ એના અવિષયભૂત પદાર્થોને જે જાણી શકતો નથી એ મતિજ્ઞાનાવરાણોદયનું કાર્ય નથી, કિન્તુ કેવલજ્ઞાનાવરાણોદયનું જ કાર્ય છે. આ જ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનાવરાણાદિ તેમજ ચક્ષુદર્શનાવરાણાદિ અંગે પાણ જાણવું.

મતિજ્ઞાનાવરાણાદિની દેશઘાતિતા આ રીતે પાણ વિચારી શકાય છે. મતિજ્ઞાનના વિષયભૂત જે પદાર્થો છે એ બધાના મતિજ્ઞાનાત્મક બોધને સંપૂર્ણતયા મતિજ્ઞાનાવરાણ હાણતું નથી. પાણ અક્ષરનો અનંતમો ભાગ વગેરે રૂપ બોધ કે જે ક્ષયોપશમથી કાયમી ખુદ્ધો રહે છે તેને છોડીને શેષ બોધને જ મતિજ્ઞાનાવરાણ હાણે છે, માટે એ દેશઘાતી છે.

મતિજ્ઞાનના સ્પર્શનેન્દ્રિયજન્ય મતિજ્ઞાન, રસનેન્દ્રિયજન્ય મતિજ્ઞાન વગેરે અનેક પ્રકાર છે ને તેથી મતિજ્ઞાનાવરાણના પાણ સ્પર્શનેન્દ્રિયજન્ય - મતિજ્ઞાનાવરાણ, રસનેન્દ્રિયજન્ય મતિજ્ઞાનાવરાણ... વગેરે અનેક પ્રકાર છે.

‘ક્ષયોપશમ’ વિચાર
.....

એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને મતિજ્ઞાનાવરાણની રસનેન્દ્રિયજન્યમતિજ્ઞાનાવરાણાદિ પેટાપ્રકૃતિઓના સર્વધાતી રસસ્પર્શકોનો ઉદય હોય છે ને તેથી રાસનમતિજ્ઞાનાદિ હોતા નથી, તેમ છતાં, સ્પાર્શન મતિજ્ઞાનાવરાણાદિનો તો દેશધાતી જ ઉદય હોય છે ને તેથી છેવટે અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલું તો મતિજ્ઞાન અનાવૃત રહે જ છે, માટે એકંદરે મતિજ્ઞાનાવરાણ દેશધાતી કહેવાય છે, સર્વધાતી નહીં. વળી મતિજ્ઞાનાવરાણ કર્મનો ક્ષયોપશમ ગમે એટલો વધતો જાય તો પણ કેટલાક સ્પર્શકોનો રસોદય પણ સાથે ચાલુ જ હોય છે, “એક પણ સ્પર્શકનો રસોદય ન હોય, બધાનો માત્ર પ્રદેશોદય જ હોય” આવું બનતું નથી.. માટે મતિજ્ઞાનાવરાણનો ક્ષયોપશમ ઉદયાનુવિદ્ધ જ હોય છે એ જાણવું. આવું જ શ્રુતજ્ઞાનાવરાણ તથા અચક્ષુદર્શનાવરાણ અંગે જાણવું.

અવધિજ્ઞાનાવરાણ : અવધિશૂન્ય જીવોને અવધિજ્ઞાનાવરાણનો સર્વધાતી રસોદય હોય છે, ક્ષયોપશમ હોતો નથી. પણ અવધિજ્ઞાની જીવોને એના સર્વધાતી સ્પર્શકોનો ઉદય હોતો નથી. માટે ક્ષયોપશમ હોય છે. તેમ છતાં, અવધિજ્ઞાનાવરાણના કેટલાક સ્પર્શકોનો રસોદય પણ એ વખતે હોય તો છે જ, માટે આનો ક્ષયોપશમ પણ ઉદયાનુવિદ્ધ હોય છે, શુદ્ધ નહીં. મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરાણ અંગે પણ મનઃપર્યવજ્ઞાની અને તત્શૂન્ય જીવો અંગે આ પ્રમાણે ક્રમશઃ ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ અને સર્વધાતી રસોદય જાણવા. એમ ચક્ષુદર્શની તથા અવધિદર્શની જીવોને ચક્ષુદર્શનાવરાણ તથા અવધિદર્શનાવરાણનો ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે અને તદ્ભિન્ન ઇન્દ્રિયોને એના સર્વધાતી રસસ્પર્શકોનો ઉદય હોય છે એ જાણવું. એકેન્દ્રિયાદિને મતિજ્ઞાનાવરાણનો ક્ષયોપશમ હોવા છતાં રાસનમતિજ્ઞાનાવરાણાદિરૂપ અવાંતર પ્રકૃતિના સર્વધાતી રસનો વિપાકોદય હોય છે એમ અવધિજ્ઞાનાવરાણની પણ પેટા પ્રકૃતિઓ હોય તથા અમુક પેટ પ્રકૃતિના ક્ષયોપશમકાળે પણ તદન્યપેટાપ્રકૃતિના સર્વધાતીરસનો ઉદય હોય... આવું સંભવિત છે કે નહીં ? એનો નિર્ણય બહુશ્રુતો પાસે કરવો. આ જ પ્રમાણે મનઃ પર્યવજ્ઞાના અંગે પણ જાણવું.

15) સંજ્ઞ. ૪. શંકા : આ પ્રકૃતિઓ યથાખ્યાતચારિત્રને સર્વધા

હાનનારી છે. આ ચારનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી આ ચારિત્રગુણ પ્રગટ થતો જ નથી, તો આ ચારને દેશઘાતી કેમ કહી છે ?

સમાધાન : છઠ્ઠા ગુણઠાણાથી જે સર્વવિરતિ હોય છે એ, વીતરાગતા-નિજગુણસ્થિરતાસ્વરૂપ મૂળભૂત ચારિત્રગુણના આંશિકગુણરૂપ જ છે. એ પ્રગટ થયેલો છે, માટે માનવું પડે છે કે સંજ્ઞા નો સર્વઘાતી રસોદય છે નહીં. અર્થાત્ દેશઘાતી રસોદય જ છે. માટે આ જને દેશઘાતી કહી છે.

૧ થી ૫ ગુણઠાણા સુધી મતાંતરે ૧ થી ૪ ગુણઠાણા સુધી આ ચારમાંથી જ્યારે જેનો ઉદય હોય ત્યારે સર્વઘાતી સ્પર્ધકનો જ ઉદય હોય છે, શેષ ૩ નો પ્રદેશોદય હોવા છતાં, જે વિપાકોદય થાય તો સર્વઘાતી રસનો જ થાય છે.. અર્થાત્ સર્વઘાતી રસના વિપાકોદયની યોગ્યતા પડેલી જ હોય છે. માટે એકેનો ક્ષયોપશમ કહેવાતો નથી.. છઠ્ઠાગુણઠાણાથી જ્યારે જેનો ઉદય હોય તેનો પાણ દેશઘાતી રસનો જ વિપાકોદય હોય છે. સર્વઘાતીનો નહીં.. અન્ય ત્રણમાંથી પાણ કોઈનો પાણ ઉદય થઈ જાય તો પાણ દેશઘાતીનો જ થાય, સર્વઘાતી રસનો નહીં. અર્થાત્ ચારેમાંથી એકેયના સર્વઘાતી રસોદયની યોગ્યતા હોતી નથી.. માટે ચારેનો ક્ષયોપશમ કહેવાય છે. આનાથી જાણાય છે કે ક્ષયોપશમ થાય તો સંજ્ઞાવલન ક્રોધ, સંજ્ઞાવલનમાનાદિ ચારેનો થાય ને ન થાય તો એકેનો ન થાય.. પાણ એકાદ બેનો ક્ષયોપ. હોય ને અન્યનો ઔદયિક ભાવ હોય આવું બની શકતું નથી. આવું જ પ્રત્યાઃ અપ્રત્યાઃ અને અનંતાઃ ક્રોધાદિ અંગે પાણ જાણવું.

નવ નોકષાય અંગે પાણ આ પ્રમાણે જ જાણવું. ૧ થી ૪ ગુણઠાણે કે જ્યારે ક્ષયોપ. છે નહીં, ત્યારે, જ્યારે પુરુષવેદાદિ જેનો ઉદય હોય ત્યારે એના સર્વઘાતી રસસ્પર્ધકોનો વિપાકોદય હોય છે, ને તદન્ય સ્ત્રીવેદાદિનો પ્રદેશોદય હોવા છતાં સર્વઘાતી રસોદયની યોગ્યતા હોય જ છે. (અર્થાત્ પુરુષવેદોદય અટકી સ્ત્રીવેદોદયાદિ થાય તો સ્ત્રીવેદના પાણ સર્વઘાતી રસનો જ ઉદય થાય. એમ અન્યયુગલાદિ માટે જાણવું.) માટે નવેનો ઔદયિકભાવ જ કહેવાય છે. પાંચમા વગેરે ગુણઠાણે જ્યારે જેનો વિપાકોદય હોય એનો પાણ દેશઘાતી

સંજ્ઞાઃ નો કષાયોનો ક્ષયોપ.
.....

સ્પર્ધકોનો જ હોય. સર્વઘાતીનો નહીં.. ને પ્રદેશોદયવર્તી તદન્યનો પાણ કદાચ જે વિપાકોદય થઈ જાય તો પાણ દેશઘાતીનો જ થાય, સર્વઘાતીનો નહીં. અર્થાત્ નવેના સર્વઘાતી રસોદયની અયોગ્યતા હોય છે. માટે નવેનો ક્ષયોપશમ હોય છે. એટલે કે જે ક્ષયોપશમ થાય તો નવેનો થાય છે, પાણ એક-બે-ત્રણ વગેરે પ્રકૃતિઓનો થતો નથી.

16) દાનાન્તરાયાદિનું દેશઘાતીપાણું આ રીતે પાણ વિચારી શકાય- ગ્રહાણુ ધારણાદિયોગ્ય-પુદ્ગલો દાનાદિના વિષયભૂત છે. દાનાન્તરાયાદિનો ગમે એટલો પ્રબળ ઉદય હોય તો પાણ તે તેના વિષયભૂત બધા પુદ્ગલોનાં દાનાદિ અટકી જતા નથી. તીવ્ર દાનાન્તરાયાદિના ઉદયવાળા જીવો પાણ કંઈક ત્યાગ કરે જ છે.. છેવટે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોને છોડે જ છે.. એમ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોનો લાભ તીવ્રલાભાન્તરાયના ઉદયવાળા જીવને પાણ થયા જ કરે છે, એ ક્યારેય અટકતો નથી. આ જ રીતે ભોગ-ઉપભોગ માટે પાણ જાણવું.. (શ્વાસોશ્વાસ-ભાષા વગેરે પુદ્ગલોનો ભોગ ને શરીરરૂપે પરિણમેલા પુદ્ગલોનો ઉપભોગ.. આ રીતે પાણ વિચારી શકાય). વિગ્રહગતિમાં રહેલા ભવ પ્રથમ સમયે વર્તતા સૂક્ષ્મ નિગોદીયા જીવને વીર્યાન્તરાયનો તીવ્ર રસોદય હોવા છતાં એનું વીર્ય સર્વથા હાણાઈ જતું નથી. ને તેથી એ સર્વથા વીર્યશૂન્ય બની જતો નથી. માટે વીર્યાન્તરાય પાણ સર્વઘાતી નથી. વીર્ય પાણ જીવનો મૂળભૂત ગુણ છે. તેથી જ્ઞાનની જેમ એનો પાણ કંઈક અંશ તો હંમેશા ઉદ્ઘાતિત રહે જ છે એ જાણવું..

પુણ્યપાપ પ્રકૃતિઓ :

17) તિર્યંચાયુ : તિર્યંચગતિનામ કર્મ પાપ પ્રકૃતિ છે. કારણકે પશુપાણું કોઈને ગમતું નથી. તેમ છતાં, પશુપાણું એકવાર મળી જ જાય તો પછી મરવું ગમતું નથી. જીવવું જ ગમે છે.. માટે તિર્યંચાયુ પુણ્યપ્રકૃતિ છે. એટલે જ એનો તીવ્રરસ વિશુદ્ધિથી બંધાય છે.

18) પાપ પ્રકૃતિઓ : શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં સમ્ય. મોહનીય, પુ.વેદ, હાસ્ય અને રતિને પુણ્ય તરીકે જ કહ્યા છે તે એક ચોક્કસ અપેક્ષાએ છે. બાકી

આ બધી પ્રકૃતિનો તીવ્રરસ અશુભ હોવાથી વસ્તુતઃ આ પાપ પ્રકૃતિઓ જ છે. સમ્યક્ત્વમોહનીયના ઉદયકાળે જીવ સમ્યક્ત્વ અનુભવે છે, પુ. વેદનો ઉદય શેષવેદદ્વિક કરતાં ગૌરવાસ્પદ અને ઈષ્ટ છે. હાસ્ય અને રતિ તો જીવને સાક્ષાત્ ‘અનુકૂળ’ તરીકે વેદાય જ છે, માટે આ અપેક્ષાએ આ બધીને પુણ્ય પ્રકૃતિ કહી શકાય છે.

19) સ્થાવરદસકની દસે દસ પ્રકૃતિઓ પાપ પ્રકૃતિ છે.

પ્રશ્ન : સ્થાવરદસકમાં જે અસ્થિરનામકર્મ છે તેના ઉદયથી જીભ વગેરે અસ્થિર રહે છે.. આ તો જીવને ઈષ્ટ છે.. તો એને પાપકર્મમાં કેમ ગણી?

ઉત્તર : સંકલેશ વધવાથી જેનો રસ તીવ્ર બંધાય તે અશુભ ને એ ઘટવાથી જેનો રસ તીવ્ર બંધાય તે શુભ.. આ મુખ્ય વ્યાખ્યા જાણવી. અસ્થિરનામકર્મનો પાણ તીવ્ર સંકલેશમાં તીવ્ર રસ બંધાય છે માટે એ અશુભ (પાપ) પ્રકૃતિ જ છે.

પ્રશ્ન : જે એ પાપકર્મ જ છે તો જીભ-આંખની પાંપાણ વગેરેને હલતી રાખવી.. વગેરે રૂપે જીવને અનુકૂળતા કેમ ઊભી કરી આપે છે? અને જીભ-પાંપાણ વગેરે કોઈકને સ્થિર થઈ જાય તો એ સ્થિરનામકર્મનો ઉદય જાણવો? ને એ પુણ્યોદય હોવા છતાં પ્રતિકૂળતા આપે?

ઉત્તર : પ્રચલિત વ્યાખ્યા પ્રમાણે તો આવું માનવું પડે છે.. પાણ જે જરા વ્યાખ્યા બદલવામાં આવે તો કોઈ અસંગતિ રહેતી નથી. જે અવયવોનું જેવું સહજ અવસ્થાન હોય (દાંત વગેરેનું સ્થિર, જીભ વગેરેનું અસ્થિર) એવા સહજ અવસ્થાનને જ એ સ્થિરપાણે જાળવી રાખે એ સ્થિરનામકર્મનો ઉદય ને એ સહજ અવસ્થાન અસ્થિર થઈ જાય (અર્થાત્ દાંત હાલવા મારે કે જીભ સ્થિર થઈ જાય) એ અસ્થિરનામકર્મનો ઉદય. ગમે એવા નિરોગીને પાણ કોઈક ને કોઈક અવયવ એની મૂળ અવસ્થાથી કંઈક ને કંઈક તો ચ્યુત થયો જ હોય છે, એમ ગમે તેવા રોગીને પાણ કોઈક અવયવ તો યથાવસ્થિત હોય જ છે.. માટે આ બન્ને પ્રકૃતિઓ ધ્રુવોદયી ગણાયેલી છે એમ સમજવું પડે. આ વ્યાખ્યા સ્વોત્પ્રેક્ષિત છે એ જાણવું.

સ્થિર-અસ્થિરની વ્યાખ્યા
.....

અશુભવાર્ણાદિ ૪ : અશુભવાર્ણાદિ ૪ ને પાપપ્રકૃતિ કહી અને શુભ વાર્ણાદિ ૪ ને પુણ્યપ્રકૃતિ તરીકે કહી છે. એટલે વાર્ણાદિ ૪ નો બન્નેમાં ઉલ્લેખ થવાથી પુણ્ય+પાપ પ્રકૃતિઓનો સરવાળો $૪૨+૮૨=૧૨૪$ થાય છે. આ બંધની ૧૨૦ ની અપેક્ષાએ ગણતરી છે. ઉદયની ૧૨૨ ની અપેક્ષાએ $૪૨ + ૮૪ = ૧૨૬$ સમજવી (પાપમાં સમ્ય. મો. + મિશ્ર મો. વધે). સત્તાની ૧૫૮ ની અપેક્ષાએ $૬૮+૮૮=૧૫૬$ પ્રકૃતિઓ જાણવી. પુણ્યમાં ૫ સંઘાતન+૧૫ બંધન વધે તથા વાર્ણાદિમાં ૪ ના બદલે ૧૧ ગણવાથી ૭ વધે. પાપમાં સમ્ય. મો. + મિશ્ર મો. + વાર્ણાદિની ૪ ના બદલે ૮ ગણવાથી પાંચ વધે. (કૃષ્ણ-નીલ, દુરભિ, તિક્ત-કટુ, શીત, ઋક્ષ, ગુરુ, કર્કશ આ ૮ પાપપ્રકૃતિ છે, શેષ ૧૧ પુણ્ય પ્રકૃતિ જાણવી.)

૧૫૮ ની અપેક્ષાએ ગણવામાં આવે તો ધ્રુવબંધી વગેરે નીચે પ્રમાણે જાણવી.

૧) ધ્રુવબંધી - ૬૮ : વાર્ણાદિ વીસેવીસ ધ્રુવબંધી છે. તેથી ૧૬ એ વધે, તથા તૈજસ-કાર્મણ બેના બદલે તૈજસ સમક ગણવાથી પાંચ એ વધે. તેથી કુલ $૪૭+૧૬+૫=૬૮$.

૨) અધ્રુવબંધી - ૮૮ : ઔદા. વૈ. આહા. ત્રાણની દ્વિકના બદલે સમક ગણવાથી ૧૫ પ્રકૃતિઓ વધે. $૭૩+૧૫=૮૮$

સમ્ય. અને મિશ્ર મો. બેમાંથી એકમાં ન આવે, કારણકે બંધાતી જ નથી.

૩) ધ્રુવોદયી - ૪૮ : ધ્રુવબંધીની જેમ $૧૬+૫=૨૧$ પ્રકૃતિઓ વધે. $૨૭+૨૧=૪૮$

૪) અધ્રુવોદયી - ૧૧૦ : અધ્રુવબંધીની જેમ ૧૫ પ્રકૃતિ વધવાથી. $૯૫+૧૫=૧૧૦$

૫) ધ્રુવસત્તા-૧૩૦, અધ્રુવસત્તા-૨૮ : મૂળગણતરી મુજબ જ.

૬) ઘાતી ૪૭ : ૪૫+સમ્ય. મો. + મિશ્ર મો.

૭) અઘાતી ૧૧૧ : ૭૫+વાર્ણાદિમાં ૧૬ વધે + ૧૫ બંધન + ૫

સંઘાતન.

૮-૯) પુણ્ય - ૬૯ : પાપ-૮૯ આગળ બતાવ્યા મુજબ

૧૦) અપરાહ - ૫૦ : ૨૯+ધ્રુવબંધીની જેમ ૧૬+૫ વધે.

૧૧) પરાહ ૧૦૬ : ૮૧+અધ્રુવબંધીની જેમ ૧૫ વધે. ઉદયની અપેક્ષાએ સમ્ય+મિશ્ર મો. પાણ ગણીએ તો ૧૦૮ થાય.

૧૨-૧૫) ક્ષેત્રવિપાકી ૪, ભવવિપાકી ૪, જીવવિપાકી ૭૮

૧૬) પુદ્ગલવિપાકી ૭૨ : ૩૬+વાર્ણાદિમાં ૧૬+૧૫ બંધન+૫ સંઘાતન

અહીં, પુણ્ય-પાપ પ્રકૃતિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી કે જેનો તીવ્રરસ વિશુદ્ધિથી બંધાય તે પુણ્ય અને સંકલેશથી બંધાય તે પાપ. પરંતુ, ‘જેનો મંદરસ સંકલેશથી બંધાય તે પુણ્ય અને વિશુદ્ધિથી બંધાય તે પાપ’ આવી વ્યાખ્યા ન કરી શકાય, કારણ કે કેટલીય શુભ તથા અશુભ પ્રકૃતિઓ એવી છે કે જેનો જઘન્યરસ સંકલેશ કે વિશુદ્ધિથી નથી બંધાતો, કિન્તુ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે બંધાય છે.

20) પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓ :

પ્રશ્ન : કર્મપ્રકૃતિ બંધનકરણમાં અનુકૃષ્ટિના અધિકારમાં ત્રણ વેદ, બે યુગલ વગેરેનો અપરાવર્તમાન અશુભના વિભાગમાં સમાવેશ કર્યો છે, જ્યારે અહીં એને પરાવર્તમાન કહી છે. આવું શા માટે ?

ઉત્તર : બન્ને સ્થળે વ્યાખ્યાઓ જુદી છે, માટે એ ભેદ પડ્યો છે. જે પ્રકૃતિના બંધાદિ અન્યના બંધાદિને અટકાવીને પ્રવર્તે તે પરાવર્તમાન.. આવી અહીં વ્યાખ્યા છે, માટે વેદાદિ પરાવર્તમાન છે. જ્યારે કર્મપ્રકૃતિમાં ‘જેનો જઘન્ય રસબંધ પરાવર્તમાનતાના કારણે થાય, અર્થાત્ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે થાય તે પરાવર્તમાન અને જેનો જઘન્યરસબંધ સંકલેશ કે વિશુદ્ધિના કારણે થાય તે અપરાવર્તમાન’ આવી વ્યાખ્યા અભિપ્રેત છે. બધી જ ઘાતી પ્રકૃતિઓનો જઘન્ય રસબંધ વિશુદ્ધિથી થતો હોવાથી બધી જ અપરાવર્તમાન છે. માટે વેદાદિ પાણ ત્યાં અપરાવર્તમાન કહી છે.

૧૫૮ ની અપેક્ષાએ ધ્રુવબંધી વગેરે વિચાર
.....

21) આનુપૂર્વી નામકર્મ ક્ષેત્રવિપાકી છે એનો અર્થ આવો વિચારી શકાય છે. જ્યારે પરભવાયુબંધ ફાઈનલ થાય છે ત્યારે જ પરભવનું ઉત્પત્તિક્ષેત્ર પાણ નક્કી થઈ જાય છે. એ વખતે બંધાતું આનુપૂર્વીનામકર્મ જીવે ક્યાંથી વળવું એ પાણ નક્કી કરી દે છે. જેમ આજકાલ લેસરગાઈડિંગ મિસાઈલ જે છોડવામાં આવે છે, એમાં છોડતી વખતે જ મિસાઈલ ક્યાંથી કઈ તરફ વળી જશે એ નક્કી હોય છે. જેવું એ વળવાનું ક્ષેત્ર આવે કે તરત લેસરસિસ્ટમ એને એ દિશામાં વાળી દે છે. આવું જ પ્રસ્તુતમાં જાણવું. પહેલેથી નક્કી થયેલું ક્ષેત્ર જેવું આવે કે તરત આનુપૂર્વીનામકર્મ ઉદયમાં આવીને જીવને યોગ્યદિશામાં વાળી દે છે. માટે એ ક્ષેત્રવિપાકી (=અમુક ચોક્કસ ક્ષેત્રમાં વિપાક = રસથી ઉદય પામનાર) કહેવાય છે.

22) શંકા : પ્રત્યેક અને સાધારણનામકર્મની જેમ સૂક્ષ્મ અને બાદરનામકર્મને પાણ પુદ્ગલવિપાકી કેમ ન કહી ?

સમાધાન : આ શંકાનું સમાધાન મેળવતાં પહેલાં જીવવિપાકી પ્રકૃતિઓનો જીવવિપાક શું છે ને પુદ્ગલવિપાકી પ્રકૃતિઓનો પુદ્ગલ પર વિપાક શું છે ? એ વિચારીએ. જ્ઞાનાવરાણીય કર્મો આત્મદ્રવ્ય પર એવી અસર કરે છે કે જેથી એનો જ્ઞાનપરિણામ (જ્ઞાનગુણ) પ્રગટ ન થઈ શકે. (પ્રગટ જ્ઞાન એ પાણ આત્મદ્રવ્યનો જ એક પરિણામ છે ને અજ્ઞાન-વિકૃતજ્ઞાન એ પાણ આત્મદ્રવ્યનો જ એક પરિણામ છે. જ્ઞાનાવરાણકર્મના ઉદયથી કર્મના રસને અનુસરીને અજ્ઞાનપરિણામ પ્રવર્તે છે, માટે એ જીવવિપાકી છે. એમ દર્શન-અદર્શન પરિણામ, સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ પરિણામ, ક્ષમાદિ (આત્મરમાણતા) - ક્રોધાદિ (પુદ્ગલરમાણતા) પરિણામ, વીર્ય-પ્રમાદાદિ પરિણામ આ બધા દર્શનાવરાણાદિ ધાતી કર્મના ક્ષયોપશમ કે ઉદયથી થતા આત્મદ્રવ્યના જ પરિણામો છે. માટે બધી જ ધાતી પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે.

હવે અઘાતી પ્રકૃતિઓની વિચારણા કરીએ.

શાતા - અશાતા વેદનીય કર્મો તો જીવના સુખ-દુઃખ પરિણામ પેદા

કરનારા હોવાથી જીવવિપાકી છે એ સ્પષ્ટ જ છે..

હવે નામકર્મનો વિચાર કરીએ..

ગતિનામકર્મ : જેમ નિર્મળ સંયમ પાલન વગેરેથી થયેલી શુદ્ધિ આત્માનો એવો પરિણામ કરે છે કે જેથી અવધિજ્ઞાનાવરાણનો ક્ષયોપશમ થઈ જાય ને જીવને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય.. એમ દેવગતિ-નારકગતિ નામકર્મ એવો જીવપરિણામ કરે છે કે જેથી અવધિજ્ઞાનાવરાણનો ક્ષયોપશમ થઈ જાય.. તથા દેવ-નારક ગતિનામકર્મ જીવ પર એવી પાણ અસર કરે છે જેથી એને વિરતિપરિણામ જાગે જ નહીં.. તિર્યચગતિનામ કર્મ એવી અસર કરે છે કે જેથી સર્વવિરતિપરિણામ જાગે નહીં.. એ પરિણામ પાણ જાગી શકે એવી શક્યતા મનુષ્યગતિનામકર્મના ઉદયથી ઊભી થાય છે (અહીં જાણાવી એ સિવાયની પાણ, જ્ઞાનાવરાણીયાદિનો અમુક પ્રકારનો - અમુક માત્રાનો જ ક્ષયોપશમ વગેરે થઈ શકે.. વગેરે પાણ તે તે કર્મોની જીવ પર સીધી અસર જાણવી.. આવું અન્યત્ર પાણ જાણવું). માટે ગતિનામકર્મ જીવવિપાકી છે.

જાતિનામકર્મ : આ કર્મ જીવના ચૈતન્ય પર અસર કરનારું હોવાથી જીવવિપાકી છે એ સ્પષ્ટ છે. એકેન્દ્રિયનામકર્મના ઉદયવાળા જીવોને અમુક માત્રાનું જ ચૈતન્ય અનાવૃત રહ્યું હોય છે. એટલે એને અનુસરીને જ એ જીવોને અમુક મર્યાદામાં જ જ્ઞાન-વીર્ય વગેરે પ્રવર્તે છે. એમ ક્રોધાદિ કષાયો પાણ અમુક માત્રામાં જ પ્રવર્તી શકે છે ને તેથી એ જીવોને સ્થિતિબંધ (મિથ્યાત્વમોહનીયની અપેક્ષાએ) પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી ન્યૂન એવા એક સાગરોપમથી લઈને પૂર્ણ એક સાગરોપમ સુધીની મર્યાદામાં જ થતો હોય છે.. આનાથી ઓછો કે વધારે સ્થિતિબંધ થઈ શકે એવી કષાયપરિણતિ એ જીવોને આવી જ શકતી નથી.. આ એકેન્દ્રિય જાતિનામકર્મના ઉદયનો પ્રભાવ છે. માટે એ જીવવિપાકી છે.

પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી ન્યૂન પરચીશસાગરોપમથી માંડીને પૂરા પરચીશ સાગરોપમ સુધીનો જ મિથ્યાત્વમોહનીયનો સ્થિતિબંધ જે કષાયપરિણતિઓથી થાય એવી જ કષાયપરિણતિઓમાં જીવ રમ્યા કરે એ ગતિ-જાતિની જીવવિપાકિતા

બેઈન્દ્રિયજાતિનામકર્મનો વિપાક છે. અથવા એમ પાણ કહી શકાય કે આ કષાયપરિણતિઓથી મંદ કે તીવ્ર પરિણતિઓ ન થાય એવો જ કષાયમોહનીયનો રસ ઉદયમાં આવી શકે, મંદ કે અધિક રસ સત્તાગત હોવા છતાં ઉદયમાં ન આવી શકે.. આવો જીવપરિણામ એ બેઈન્દ્રિયજાતિ નામકર્મનો વિપાક છે. એમ એકેન્દ્રિય કરતાં અધિક માત્રામાં અને તેઈન્દ્રિયકરતાં અલ્પમાત્રામાં જ જ્ઞાનાવરાણીય - દર્શનાવરાણીય વીર્યાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થઈ શકે એવો જીવપરિણામ એ બેઈન્દ્રિયજાતિનામકર્મનો વિપાક છે. માટે એ પાણ જીવવિપાકી છે. આ જ પ્રમાણે તેઈન્દ્રિયજાતિનામકર્મ વગેરે માટે જાણવું.

શરીરનામકર્મ : આ કર્મનો વિપાક ઔદારિક વગેરે શરીરપુદ્ગલો પર છે એ સ્પષ્ટ હોવાથી આ કર્મ પુદ્ગલવિપાકી કહેવાયું છે. એની જીવ પર વ્યક્તરૂપે સાક્ષાત્ કોઈ અસર નથી, માટે જ સ્થિતિબંધ વગેરેમાં ને તત્કારણીભૂત કષાયોદયસ્થાન વગેરેમાં ઔદારિક-વૈક્રિયાદિશરીર ભેદે કોઈ ભેદ પડતો ન હોવાના કારણે તે દર્શાવવામાં આવ્યો નથી.

શંકા : યોગના અલ્પબહુત્વમાં તો આહારકશરીરીના ઉત્કૃષ્ટયોગ કરતાં તદન્યશરીરી મનુષ્ય-દેવાદિનો ઉત્કૃષ્ટયોગ અસંખ્યગુણ બતાવ્યો છે. એટલે એવું કહી જ શકાય છે ને કે આહારક શરીરનામકર્મ જીવ પર એવી અસર કરી કે જેથી ઉત્કૃષ્ટયોગ આવી શકે નહીં.. અને તો પછી એને જીવવિપાકી કેમ ન કહેવાય ?

સમાધાન : ચૌદપૂર્વધર મહાત્માએ જ્યારે આહારક શરીર બનાવ્યું હોતું નથી, ત્યારે એમને વીર્યાન્તરાયનો જેવો ક્ષયોપશમ હોય છે, એમાં, આહારક શરીર બનાવે ને તેથી આહારક શરીરનામકર્મનો ઉદય થાય, એટલા માત્રથી કશો ફરક પડી જતો નથી. માટે એ જીવવિપાકી નથી.. પાણ આહારક શરીર એ એક એવું સાધન છે કે જે વીર્યાન્તરાયકર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રગટેલ લબ્ધિવીર્યને, ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીર જેવી રીતે ઉત્કૃષ્ટ યોગસ્થાન સુધી પ્રવૃત્તિવીર્યમાં પરિણામી શકે છે, એવી રીતે એ (આહારકશરીર) પરિણામી શકતું નથી, એટલે વીર્યાન્તરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ જરા પાણ ઘટ્યો હોતો નથી,

ને છતાં ઉત્કૃષ્ટયોગસ્થાન આવી શકતું નથી. કદાચ વીર્યાન્તરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ ધારોકે ઘટતો હોય તો પાણ કોઈ પ્રશ્ન નથી, કારણકે સેવાર્તસંઘયાણનો ઉદય શરીર પર એવી અસર કરે છે કે જેથી શરીર છેવટું સંઘયાણવાળું બને. આવું શરીર એવું નિર્બળ સાધન છે કે જેથી ઉત્કૃષ્ટ યોગ તો પ્રવર્તી શકતો નથી, વીર્યાન્તરાયનો ક્ષયોપશમ પાણ પ્રબળ થઈ શકતો નથી. ને તેમ છતાં સેવાર્ત એ પુદ્ગલવિપાકી જ છે, કારણકે એની સાક્ષાત્ અસર શરીર પર છે. અને પછી શરીરની અસર જીવ પર છે. આવું જ આહામાટે જાણવું

તથા શ્રી ભગવતીજીમાં તો આહારક શરીરની પાણ શેષદેવ-મનુષ્યાદિતુલ્ય ઉત્કૃષ્ટયોગ માન્યો જ છે, એટલે એને અનુસરીને તો આ શંકા જ ઊઠી શકશે નહીં.

ઉપાંગ, બંધન, સંઘાતન, સંઘયાણ, સંસ્થાન, વાર્ણાદિ ચાર, નિર્માણ, અગુરુલઘુ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, પ્રત્યેક, સાધારણ, ઉપઘાત, આતપ, ઉદ્યોત, પરાઘાત.. આ બધી પુદ્ગલવિપાકી હોવી સ્પષ્ટ છે.

શંકા : સંઘયાણનામકર્મને જીવવિપાકી કેમ ન કહી ? કારણકે છેવટું સંઘયાણ વગેરે કર્મનો ઉદય જીવ પર એવી અસર કરે છે કે જેથી ૭ મી નરક વગેરે પ્રાયોગ્ય ક્લિષ્ટ પરિણામો કે મોક્ષ વગેરે પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામો આવી શકે નહીં.

સમાધાન : સંઘયાણનામ કર્મ તો શરીરમાં ‘અસ્થિસંચયની એવી રચના કરવાનું જ કામ કરે છે, સીધા જીવના પરિણામો પર અસર કરતું નથી. પાણ કષાયમોહનીયાદિ કર્મોના ઉદય કે જે ક્લિષ્ટ પરિણામ ઊભા કરે છે, ને એના ક્ષયોપશમાદિ કે જે વિશુદ્ધપરિણામ કરે છે આ બન્ને (ઉદય કે ક્ષયોપશમ) દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર વગેરેને પામીને થતા હોય છે. છેવટું સંઘયાણ વગેરે એવા દ્રવ્ય છે કે જેને પામીને એવા તીવ્ર ઉદય કે અત્યંતનિર્મળ ક્ષયોપશમ થઈ શકતા નથી. આમ સંઘયાણનામકર્મની સીધી અસર જીવદ્રવ્ય પર નથી, પાણ શરીરપુદ્ગલો પર (શરીરગત અસ્થિપુદ્ગલો પર) છે ને એના દ્વારા જીવ પર છે.. માટે એ જીવવિપાકી ન કહેવાતા પુદ્ગલવિપાકી કહેવાય છે.

સંઘયાણની પુદ્. વિપાકિતા
.....

શંકા : આવું તો એકેન્દ્રિયજાતિનામકર્મ વગેરે માટે પાણ કહી શકાય છે કે એ કર્મ સીધું તો પુદ્ગલ પર અસર કરે છે ને પછી એવા પુદ્ગલાત્મક દ્રવ્યને પામીને જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોના અમુક ચોક્કસમાત્રામાં જ ઉદય-ક્ષયોપશમ થતા હોવાથી અમુક ચોક્કસ મર્યાદાના જ જ્ઞાનાદિ તેઓમાં પ્રગટ થાય છે. અને તેથી એને પાણ પુદ્ગલવિપાકી કહેવા જોઈએ.

સમાધાન : આ શંકા બરાબર નથી.. કારણકે જાતિનામકર્મની અસર પુદ્ગલ પર થતી હોય તો ક્યા પુદ્ગલ પર? દ્રવ્યેન્દ્રિયનું જે નિર્માણ થાય છે તેમાં તો પર્યા-ઉપાંગ-નિર્માણનામકર્મ ભાગ ભજવે છે, જાતિનામકર્મ નહીં.. જાતિનામ કર્મ તો એવો આત્મપરિણામ જ ઊભો કરે છે કે જેથી પર્યામિનામકર્મના પેટા વિભાગસ્વરૂપ ઈન્દ્રિયપર્યામિનામકર્મના પાણ પેટાવિભાગરૂપ સ્પર્શનેન્દ્રિયપર્યામિનામકર્મના પ્રભાવે, શરીરરૂપે પરિણમેલા પુદ્ગલોમાંથી માત્ર સ્પર્શનેન્દ્રિયરૂપે જ પુદ્ગલો પરિણમે, અન્યઈન્દ્રિયરૂપે નહીં. આ જ રીતે ઉપાંગનામકર્મ વગેરે માટે પાણ જાણવું. એ જ રીતે જ્ઞાનાવરણીયાદિનો મર્યાદિત ક્ષયોપશમ જ થાય, એવો પાણ જીવપરિણામ જાતિનામકર્મના ઉદયે થાય છે. માટે એ જીવવિપાકી જ છે.

ખગતિનામકર્મ : આ કર્મ જીવવિપાકી છે.

શંકા : હંસ જેવી શુભચાલ કે ઊંટે જેવી અશુભચાલ એ તો શરીરના ધર્મ છે. માટે આ કર્મને પુદ્ગલવિપાકી કહેવું જોઈએ ને.

સમાધાન : હા, વાત બરોબર છે, શુભ-અશુભચાલ શરીર (પગ) શી રીતે પડે છે એના પરથી જ જાણાતા હોવાથી શરીરધર્મ કહી શકાય છે.. ને છતાં ખગતિનામકર્મને જીવવિપાકી કહી છે, માટે એનું કારણ વિચારી કાઢવું જોઈએ. એ વિચાર આવો થઈ શકે છે - મનુષ્યાદિ કોઈપણ જ્યારે ચાલે છે ત્યારે એના આત્મપ્રદેશોની સાથે પગ જાય છે કે પગની પાછળ આત્મપ્રદેશોને ખેંચાવું પડે છે ? આ સૌ પ્રથમ વિચારવું જોઈએ. આશય એ છે કે શરીરની સાથે જીવપ્રદેશો ક્ષીરનીરવત્ એકમેક થયેલા છે. એટલે શરીરની કોઈપણ હિલચાલ સાથે જીવપ્રદેશોની પાણ એવી જ હિલચાલ થાય છે, ને જીવપ્રદેશોની

કોઈપણ હિલચાલ સાથે શરીરપુદ્ગલોની પાણ એવી જ હિલચાલ થાય છે. ત્રસજીવ સ્વકીય ઈચ્છાથી જ્યારે હલનચલન કરવાનો પ્રયાસ કરે છે ત્યારે એનો પ્રયત્ન પોતાના આત્મપ્રદેશોને એ દિશામાં ધકેલવાનો હોય છે.. ને આત્મપ્રદેશો સાથે શરીર પાણ એ દિશામાં ધકેલાય છે. આ પ્રયત્નના કારણે આત્મપ્રદેશોની સ્થિતિ પ્રત્યેક ક્ષણે બદલાતી રહે છે ને એના કારણે ગતિ થાય છે-હલનચલન થાય છે. આત્મપ્રદેશોની સાથે શરીરની સ્થિતિ પાણ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહે છે ને તેના કારણે ગતિ દૃષ્ટિગોચર બને છે. શુભખગતિનામકર્મના ઉદયવાળા જીવને જ્યારે એ ચાલવાનો પ્રયાસ કરે ને આત્મપ્રદેશોને આગળ ધકેલે ત્યારે આ કર્મના ઉદયના કારણે આત્મપ્રદેશો પ્રતિક્ષણ એવી રીતે ધકેલાય છે કે જેથી એની સાથે ગતિશીલ બનેલા શરીરની પ્રતિક્ષણ બનતી અવસ્થાઓથી હંસ જેવી ચાલની આકૃતિ રચાય.. ને જેનારને એ ચાલ જેવી ગમે. આમ ગતિપરિણત જીવના આત્મપ્રદેશો પ્રતિક્ષણ ચોક્કસ પ્રકારે (અમુક ચોક્કસ આકૃતિ રચાય એ રીતે) જે ખસે છે તે ખગતિનામકર્મનો ઉદય છે. અર્થાત્ એનો સાક્ષાત્ વિપાક આત્મપ્રદેશો પર છે, ને પછી આત્મપ્રદેશોના એ રીતે ખસવાના કારણે શરીરની એવી સારી કે નરસી ચાલ ઊભી થતી હોવાથી શરીર પર એની અસર પરંપરાએ છે. માટે ખગતિ નામકર્મ જીવવિપાકી છે.

ત્રસનામકર્મ અને સ્થાવરનામકર્મની જીવવિપાકિતા પાણ આ રીતે વિચારી શકાય છે. સ્થાવરનામકર્મના ઉદયનો પ્રભાવ એવો છે કે એ જીવ પોતાના પ્રયત્નથી આત્મપ્રદેશોને કોઈપણ દિશામાં ધકેલી શકતો જ નથી. ને તેથી આત્મપ્રદેશોની સાથે શરીરની ગતિ થાય એવું પાણ શક્ય બનતું જ નથી. હા, બાહ્ય પદાર્થથી શરીર ધકેલાય ને તેની સાથે આત્મપ્રદેશો ધકેલાય એવું બની શકે છે. જેમકે પવનપ્રેરિત લીલું પાંદડું.. આમાં પવનથી પાંદડું (વનસ્પતિકાયજીવનું શરીર) આમતેમ ફંગોળાય છે ને એની સાથે આત્મપ્રદેશો પાણ તાણાય છે.. આમાં જીવનો કોઈ પ્રયત્ન હોતો નથી. ત્રસકાય માટે આનાથી જુદું છે. જીવ પોતે પ્રયત્ન કરીને આત્મપ્રદેશોને ખસેડે છે ને એની સાથે શરીર ખસે છે. માટે ત્રસકાયની વ્યાખ્યા કરાય છે કે પોતાની ઈચ્છા મુજબ હલનચલન

ખગતિની જીવવિપાકિતા
.....

કરી શકે તે ત્રસ.. આનો અર્થ પોતાના પ્રયત્નથી હલનચલન કરી શકે તે ત્રસ એવો કરવો. સ્વપ્રયત્નથી હલનચલન થઈ શકે- ખસેડી શકાય આવી આત્મપ્રદેશોમાં યોગ્યતા ત્રસનામ કર્મના ઉદયથી થાય છે, માટે ત્રસનામકર્મ જીવવિપાકી છે. સ્વપ્રયત્નથી આત્મપ્રદેશોને ખસેડી ન શકાય એવી યોગ્યતા સ્થાવરનામકર્મથી આવે છે, માટે એ પાણ જીવવિપાકી છે.

ચૌદમે ગુણઠાણે પાણ ત્રસનામકર્મનો ઉદય છે. માટે ત્યારે પાણ સ્વપ્રયત્નથી આત્મપ્રદેશોને ખસેડવાની યોગ્યતા હોય છે. પાણ યોગનિરોધ કર્યો હોવાથી જીવનો પોતાનો કોઈ પ્રયત્ન જ ન હોવાથી આત્મપ્રદેશો ખસતા નથી.

ઔદારિકકાયયોગ વગેરેના કારણે જીવપ્રદેશોનું જે સ્પંદન થતું હોય છે એ અહીં ખસવા તરીકે અભિપ્રેત નથી. કારણકે એ તો સ્થાવરજીવોને પાણ હોય છે, ને એ પાણ જીવવીર્યકૃત હોવાથી સ્વપ્રયત્નકૃત જ છે. અહીં તો, વિવક્ષિતસમયે શરીર જે આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને રહ્યું હોય તે આકાશપ્રદેશોની બહારના આકાશપ્રદેશોમાં પછીના સમયે જીવ સ્વપ્રયત્નથી આત્મપ્રદેશોને ધકેલે તે ખસવા તરીકે અભિપ્રેત છે. વળી એ વખતે આત્મપ્રદેશોની સાથે ઔદારિકાદિ ત્રાણમાંનું શરીર પાણ એ આકાશપ્રદેશોમાં ખસતું હોવું જોઈએ. એટલે એકેન્દ્રિયજીવોમાં પાણ સમુદ્ધાત વખતે શરીરની બહાર આત્મપ્રદેશો જે ફેંકાય છે તે પાણ ‘ખસવા’ રૂપ નથી. કારણકે એની સાથે ઔદારિકશરીર જતું હોતું નથી. એમ વેલડી થાંભલા પર જે ચઢે કે મૂળિયા જમીનમાં જે નીચે ઉતરે છે તે સંકોચવિકાસશીલ આત્માનો શરીર સાથે વિકાસ છે, એમાં જીવપ્રદેશો ઉપર-નીચે તરફ આગળ વધે છે, પાણ તેમ છતાં એ ‘ખસવા’ રૂપ નથી એ સમજી શકાય એવું છે, માટે એના દ્વારા પાણ સ્થાવર જીવોમાં સ્વપ્રયત્નથી આત્મપ્રદેશોને ખસેડવાની યોગ્યતારૂપ ત્રસપાણું કહી શકાતું નથી.

આ બધી વિચારણા પરથી બન્ને ખગતિનામકર્મ તથા ત્રસ-સ્થાવરનામકર્મ એ જીવવિપાકી પ્રકૃતિઓ છે એ સ્પષ્ટ જાણાય છે.

સૂક્ષ્મ - બાદર : આ બન્ને પાણ જીવવિપાકી પ્રકૃતિઓ છે.

શંકા : એક કે અનેક શરીર ભેગા થવા છતાં જે ચર્મચક્ષુથી જોઈ ન શકાય આવા શરીરવાળા જીવો ‘સૂક્ષ્મ’ કહેવાય છે. આમાં ‘ચર્મચક્ષુથી જોઈ ન શકાય’ નો અર્થ ‘કોઈપણ ઈન્દ્રિયથી જાણી ન શકાય’ એવો છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મનામ કર્મ શરીરપુદ્ગલો પર એવી અસર કરે છે કે જેથી એ કોઈપણ ઈન્દ્રિયનો વિષય ન બની શકે.. તો સૂક્ષ્મનામકર્મને પુદ્ગલવિપાકી કેમ ન કહી?

સમાધાન : બેશક સૂક્ષ્મનામકર્મના ઉદયવાળા જીવોનું શરીર આવા સૂક્ષ્મ પરિણામવાળું હોય છે. પાણ પુદ્ગલવિપાકી એવી વાર્ણ-ગંધ વગેરે પ્રકૃતિઓની જીવના પરિણામ પર જેમ કોઈ સાક્ષાત્ અસર હોતી નથી, અને તેથી શુક્લવાર્ણવાળાને આટલો સ્થિતબંધ હોય ને કૃષ્ણવાર્ણવાળાને એનાથી હીન કે અધિક હોય આવો કોઈ ફરક પડતો નથી.. એ જ રીતે યોગ વગેરેમાં ફરક પડતો નથી. આવું સૂક્ષ્મ-બાદર માટે નથી. બાદરજીવ જેટલા યોગ-સ્થિતિબંધ વગેરે સૂક્ષ્મને હોતા નથી. અર્થાત્ પૂર્વે જાતિનામકર્મ માટે જાણાવ્યું તેમ સૂક્ષ્મ-બાદર નામકર્મની સીધી જીવના પરિણામો પર અસર છે, માટે એ જીવવિપાકી છે. આ જ રીતે પર્યાપ્તિ - અપર્યાપ્તિ નામકર્મની પાણ સીધી જીવપરિણામ પર અસર હોવાથી એ પાણ જીવવિપાકી છે.

પાણ પ્રત્યેક-સાધારણ નામકર્મ માટે એવું નથી...જીવ પ્રત્યેક હોય કે સાધારણ હોય એના કારણે જીવની કષાયપરિણતિ કે વીર્યપરિણતિ વગેરેમાં કશો ફેર પડતો નથી. એટલે જ યોગના કે સ્થિતિબંધના અલ્પબહુત્વમાં જેમ સૂક્ષ્મ-બાદર કે પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ જીવોના બોલ અલગ અલગ આવે છે એમ પ્રત્યેક- સાધારણના આવતા નથી. આમ પ્રત્યેક-સાધારણ પુદ્ગલવિપાકી હોવાથી જ ચૌદમે ગુણઠાણે શરીરસંલગ્ન શરીરનામકર્મ વગેરેનો જેમ ઉદય હોતો નથી એમ પ્રત્યેકનો પાણ ઉદય હોતો નથી, પાણ ત્રસાદિ નામકર્મનો ઉદય હોય છે.

સુભગ-આદેય-યશનામકર્મ :

આ ત્રાણ ને એની પ્રતિપક્ષી દુર્ભગ વગેરે ત્રાણ પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે. આ પ્રકૃતિઓનો પુદ્ગલ પર સાક્ષાત્ જો વિપાક હોય તો કેવા પ્રકારનો હોય ? આ પ્રશ્નનો જવાબ મળી શકતો નથી.. કારણ કે કુરૂપ કે સુરૂપ, શ્યામવાર્ણવાન્ કે ગૌરવાર્ણવાન્, રોગી કે નિરોગી, સશક્ત કે અશક્ત.. આ બધા જ વિકલ્પોમાં સુભગનામકર્મનો કે દુર્ભગનામકર્મનો.. કોઈનો પાણ ઉદય સંભવિત છે. અલબત્ જો શરીર પુદ્ગલો પર આ કર્મની આવી કોઈ અસર નથી એમ જીવ પર પાણ વીર્ય-કષાય વગેરે પરિણતિ અંગેની કોઈ અસર આ કર્મની હોતી નથી. ને તેથી યોગના કે સ્થિતિબંધના અલ્પબલુત્વમાં સુભગ-દુર્ભગ વગેરેના સ્વતંત્ર બોલ છે નહીં. તેમ છતાં સુભગનામકર્મનો ઉદય હોય તો લોકપ્રિયતા વગેરે જે થાય છે તે જીવના જ, શરીરાદિ પુદ્ગલોના નહીં.. એમ દુર્ભગનામકર્મ, આદેયનામકર્મ વગેરેથી અપ્રિયતા, આદેયવાક્યતા વગેરે જે થાય છે તે પાણ જીવના જ થાય છે, શરીરના નહીં, માટે આ પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી છે.. અને એટલે જ ચૌદમે ગુણઠાણે પાણ આ પ્રકૃતિઓનો ઉદય ચાલુ હોય છે.. તથા ચોથા ગુણઠાણા સુધી દુર્ભગાદિના ઉદયવાળા જીવને પાણ જેવો એ વિકાસ સાધે ને પાંચમા વગેરે ગુણઠાણે આવે કે તરત સુભગાદિનો ઉદય થાય છે એ પાણ આ પ્રકૃતિઓ જીવવિપાકી હોવાનું સમર્થન કરે છે, કારણકે ગુણઠાણું બદલાવાથી શરીર પુદ્ગલોમાં કોઈ વિશેષ ફેરફાર થવાનો નિયમ છે નહીં. (એટલે જ સંઘયાણ-સંસ્થાન-વાર્ણાદિ બદલાતા નથી.)

પરાઘાતનામકર્મ : ઉપઘાતનામકર્મની જેમ આને પાણ પુદ્ગલવિપાકી કહી છે. ઉપઘાતની અસર તો શરીર પર હોવાથી એ પુદ્ગલવિપાકી હોવી સ્પષ્ટ છે. પાણ પરાઘાતની શરીર પર શી અસર છે ? શરીરના વાર્ણાદિ, સંઘયાણ કે સંસ્થાન (આકૃતિ) કોઈપાણ હોય તો પાણ પરાઘાતનો ઉદય હોવામાં કોઈ વાંધો નથી. અર્થાત્ પરાઘાતનો ઉદય હોય તો શરીરના વાર્ણાદિ અનેક પરિણામોમાંના અમુક પરિણામ અમુક સ્વરૂપે જ થાય એવો કોઈ નિયમ છે નહીં. તો પછી શરીરપુદ્ગલ પર એની અસર કોઈક અલગ પ્રકારની જ

માનવી પડે. વિચારતાં એમ લાગે છે કે શરીરમાંથી છૂટતાં જે પુદ્ગલો હોય છે કે જેને ઓરા-આભામંડળ કહેવાય છે એના પર પરાઘાતનામકર્મની અસર હોય.. પરાઘાતનામકર્મના ઉદયવાળા જીવોને ઓરા રૂપે છૂટતાં આ પુદ્ગલો એવા પ્રકારના હોય કે જેથી એનાથી ભાવિત ક્ષેત્રમાં આવનાર વ્યક્તિ પ્રભાવિત થઈ જાય.. યશનામકર્મ જીવવિપાકી છે, માટે આવી વિશિષ્ટ ઓરા વગેરેથી નિરપેક્ષ હોવાના કારણે વ્યક્તિની અનુપસ્થિતિમાં પાણ એનો યશ ગવાય છે.. આવું પરાઘાત માટે નથી. એટલે વિવક્ષિત વ્યક્તિ અનુપસ્થિત હોય ત્યારે તો એનો પરાભવ કરવા માટે પ્રતિસ્પર્ધી ઘણા આયોજનો - પ્રશ્નોત્તર વગેરે વિચારી રાખે છે ને એ રીતે એનો પરાભવ થશે જ એવો વિશ્વાસ પાણ એને ઊભો થાય છે. પાણ એ જ આયોજનના પક્કા નિર્ણય સાથે જેવો એ પ્રતિસ્પર્ધી વિવક્ષિત વ્યક્તિના સાન્નિધ્યમાં આવે છે કે તરત કોને ખબર એને શું થઈ જાય છે ? કે જેથી એનો વિશ્વાસ ડગી જાય છે, હિંમત તૂટી જાય છે, જે કાંઈ વિચારી રાખેલું ને પ્રયત્નપૂર્વક ગોખી ગોખીને યાદ કરી લીધેલું એ ભૂલાઈ જાય છે. યાદ હોય પાણ તો જીભ થોથવાવા લાગે છે.. આમાંનું જે થવું હોય તે થાય.. પાણ વિવક્ષિત વ્યક્તિનો પરાભવ એ પ્રતિસ્પર્ધી કરી શકતો નથી , ઉપરથી સ્વયં પરાભૂત થઈ જાય છે એ વાત ચોક્કસ બને છે. વિવક્ષિત વ્યક્તિના સાન્નિધ્યમાં આવ્યા પછી જ આ બધું થાય છે, આ વાસ્તવિકતા પરથી આવો નિર્ણય કરવો શું અશક્ય છે કે વિવક્ષિતવ્યક્તિની ઓરા આમાં ભાગ ભજવી જાય છે.. ને જો આ નિર્ણય શક્ય છે તો આવી વિશિષ્ટ પ્રકારની ઓરા એ પરાઘાતનામકર્મના ઉદયથી થઈ હોવાથી એનું પુદ્ગલવિપાકીપાણું સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

સુસ્વર-દુસ્વરનામકર્મ : આ બન્ને પ્રકૃતિઓને જીવવિપાકી કહેવામાં આવી છે. શા માટે જીવવિપાકી કહી છે ? એનું કારણ ઘણું વિચાર્યું.. પાણ હજુ કશું સ્ફુરતું નથી, એ જાણવું. આમ તો બન્ને કર્મોની અસર યા તો સ્વરપેટી પર હોય યા તો છૂટતા ભાષાવર્ગાણાના પુદ્ગલો પર હોય એવું માનવાનું મન થઈ જાય, તથા વર્ણાદિની જેમ આનો પાણ ચૌદમે ગુણઠાણે ઉદય નથી,

પરાઘાતની પુદ્ગલવિપાકિતા
.....

એટલે પાણ આ બન્નેની અસર શરીરપુદ્ગલો પર માનવાનું મન થઈ જાય. પાણ તો પછી એને પુદ્ગલવિપાકી કહી હોત. પૂર્વે ખગતિનામકર્મ અંગે જેમ કહ્યું હતું તેમ કદાચ પ્રસ્તુતમાં પાણ હોય તો જીવવિપાકીપાણું સમજાઈ જાય. અર્થાત્ શબ્દોત્પાદક સ્વરપેટી વગેરે અવયવોમાં સંલગ્ન આત્મપ્રદેશો પર સ્વરનામકર્મની અસર થાય, એના કારણે એ આત્મપ્રદેશોનું એવા પ્રકારે હલનચલન થાય ને એની સાથે સાથે એ સંલગ્ન અવયવોમાં પાણ એવા પ્રકારે હલનચલન થાય કે જેથી એમાંથી હવા પસાર થવી વગેરે કારણે પેદા થતો સ્વર મધુર નીકળે કે બેસુરો નીકળે.

ગોત્રકર્મ : ઊંચગોત્રકર્મના ઉદયની જીવ પર એવી અસર થાય છે કે જેથી જ્ઞાનાવરાણ - અંતરાય વગેરે કર્મના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ તથા સુભગાદિનો ઉદય પાણ લગભગ થઈ જ જાય.. નીચગોત્રકર્મની આનાથી વિપરીત અસર છે. માટે બન્ને ગોત્રકર્મ જીવવિપાકી હોવી સ્પષ્ટ છે.

તે તે કર્મપ્રકૃતિને તે તે વિપાકી કેમ કહી છે ? એના કારણોની આ બધી વિચારાણા સ્વોત્પ્રેક્ષા છે.. આમાં શ્રી જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કાંઈપાણ આવી ગયું હોય તો મિચ્છામિ દુક્કડં... સંવિજ્ઞ ગીતાર્થ મહાત્માઓને એ અંગે મારું ધ્યાન દોરવા નમ્ર વિનંતી છે.

23) અવક્તવ્યબંધ : શૂન્યની અપેક્ષાએ કોઈપાણ રકમને અધિક હીન કે તુલ્ય કહી શકાતી નથી. જેમકે સાધુ નિષ્પરિગ્રહી છે. એની અપેક્ષાએ વિવક્ષિત શ્રીમંત હીન સંપત્તિવાળો છે એવું કે ‘સમાન સંપત્તિવાળો છે’ એવું તો જાણે કે કહી શકાતું નથી જ, પાણ ‘અધિક સંપત્તિવાળો છે’ એવું પાણ કહી શકાતું નથી. (કારણકે એવું વાક્ય, સાધુ પાસે પાણ ઓછી-વત્તી કેટલીક સંપત્તિ તો છે જ એવું પ્રતીત કરાવે છે જે યોગ્ય નથી). માટે સંપત્તિને નજરમાં રાખીને બોલવાનું હોય તો વિવક્ષિત શ્રીમંતને હીન-અધિક કે તુલ્ય કહી શકાતો ન હોવાથી ‘અવક્તવ્ય’ જ કહેવાનો બાકી રહે છે. એમ પ્રસ્તુતમાં પૂર્વસમયવર્તી શૂન્યબંધની (અબંધની) અપેક્ષાએ વર્તમાનબંધને અધિક (ભૂયસ્કાર), હીન (અલ્પતર) કે સમાન (અવસ્થિત) કહી શકાતો ન હોવાથી ‘અવક્તવ્ય’ કહેવાય છે

24) ભૂયસ્કારાદિબંધનો કાળ : અવસ્થિતબંધનો કાળ સામાન્યથી અનેક સમય મળે છે. ક્યારેક એક સમય મળે છે. જેમકે જીવ ઉપશમશ્રેણિમાં ચડતાં કે પડતાં ૧૦ મે ગુણઠાણે આવ્યો અને મૂળકર્મમાં ૬ નો અલ્પતર કે ભૂયસ્કારબંધ ચાલુ થયો. બીજા સમયે ૬ નો અવસ્થિતબંધ થયો... અને ત્રીજા સમયે કાળ કરી દેવલોકમાં ૪ થે ગુણઠાણે ૭ નો ભૂયસ્કારબંધ થયો. એટલે વચ્ચે ૬ નો અવસ્થિતબંધ માત્ર એક સમય રહ્યો. તે તે ભૂયસ્કાર, અલ્પતર કે અવકતવ્ય બંધ તો માત્ર એક સમય જ હોય છે, કારણકે દરેકમાં બીજા સમયે અવસ્થિતબંધ હોય છે કે કાળ કરે તો અન્ય ભૂયસ્કારાદિ હોય છે.

25) દર્શનાવરાણમાં અવકતવ્ય : ઉપશમશ્રેણીથી પ્રતિપાત (પડવાનું) બે રીતે થાય છે : અદ્ધાક્ષયે, ભવક્ષયે.

અગ્યારમા ગુણઠાણે મોહનીયકર્મ સંપૂર્ણતયા ઉપશાન્ત હોય છે, અને જીવ દર્શનાવરાણનો અબંધક હોય છે. પણ મોહનીયકર્મ લાંબો વખત ઉપશાન્ત રહી શકતું નથી, અને તેથી સૂક્ષ્મલોભ, બાદર (સંજવ) લોભ, વગેરે ક્રમે મોહનીયની પ્રકૃતિઓમાંથી ઉપશમ પરિણામ ક્રમશઃ નષ્ટ થતો જાય છે અને તે તે પ્રકૃતિ અનુપશાન્ત થતી જાય છે, જીવ શ્રેણીમાં નીચે ઉતરવા માંડે છે. આમ તે તે પ્રકૃતિને ઉપશાન્ત રહેવાનો કાળ કે જે ઉપશમઅદ્ધા કહેવાય છે તે ક્ષીણ થયે જીવનો પ્રતિપાત થાય છે, આ અદ્ધાક્ષયે થયેલો પ્રતિપાત કહેવાય છે. આમાં, જીવ ઉપશમ શ્રેણી માંડતી વખતે જે ક્રમે ઉપર ચઢેલો એ જ (ઉલટા) ક્રમે નીચે ઉતરે છે, માટે જીવ ૧૧ મેથી સૂક્ષ્મલોભનો પ્રથમ ઉદય થવાથી દસમે જ આવે છે, અન્ય કોઈપણ ગુણઠાણે જઈ શકતો નથી. ૧૦ મે ૪ નો બંધક હોવાથી ૪ નો પ્રથમસમય માટે અવકતવ્ય બંધ મળે છે.

મોહનીય કર્મને ઉપશાન્ત રહેવાનો કાળ પૂર્ણ થાય એ પહેલાં જ જે ઉપશમકનું આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જાય, તો એ જીવ અવશ્ય દેવલોકમાં જાય છે. જ્યાં સીધું ચોથું ગુણઠાણું જ આવી જાય છે. આ ભવક્ષયે થયેલો પ્રતિપાત છે. આમાં ક્રમશઃ નીચે ઉતરવાનું હોતું નથી. પણ જીવ સીધો ૪ થે ગુણઠાણે આવી જાય છે. જ્યાં ૬ નો બંધ હોવાથી ૬ નો અવકતવ્યબંધ મળે છે. આમ

અવકતવ્યબંધ
.....

દર્શનાવરાણમાં બે અવક્તવ્ય બંધ મળે છે.

26) અંતઃકોઃકો. સાગરોના સ્થિતિબંધ વખતે અંતર્મુની અબાધા કહી છે. પાણ જે તર્કથી વિચાર કરવો હોય તો ત્રિરાશિ માંડવી જેઈએ. ૧ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિબંધે જે ૧૦૦ વર્ષ અબાધા છે, તો ૧૦ લાખ કરોડ સાગરોપમે કેટલી ? આ રીતે ત્રિરાશિ માંડવાથી નીચે મુજબ અબાધા આવી શકે -

૧ કોડા કોડી સાગરોપમ - ૧૦૦ વર્ષ

૧૦ લાખ કોડ સાગરોપમ - ૧૦ વર્ષ

૧ લાખ કોડ સાગરોપમ - ૧ વર્ષ.. એમ આગળ-આગળ જાણવું.. યાવત્ છેવટે અંતર્મુદૂર્ત સ્થિતિબંધે અત્યંત નાના અંતર્મુદૂર્ત જેટલી અબાધા આવશે.

આ રીતે ક્રમશઃ જુદા જુદા સ્થિતિબંધે ત્રિરાશિ મુજબ અબાધા માનવાથી જ ૭૦૦૦ વર્ષ - અંતર્મુદૂર્તના સમયો જેટલા અબાધાસ્થાનો છે એવી ક્રમપયડીમાં કરેલી પ્રજ્ઞાણા સંગત ઠરે..અન્યથા ૭૦૦૦ - ૧૦૦ = ૬૯૦૦ વર્ષના સમયો અને અબાધા તરીકે સંભવિત મોટા અંતર્મુદૂર્તમાંથી સંભવિત નાનું અંતર્મુદૂર્ત બાદ કરવાથી આવતા સમયો.. આ બેનો સરવાળો કરીએ એટલા જ અબાધાસ્થાનો મળે છે.

આમ તર્કથી ભાસે છે. તેમ છતાં, આ અતીન્દ્રિય તત્ત્વ છે.. એ ક્યારેક આપણા તર્કની મર્યાદા ઓળંગી જતું પાણ હોય એ નકારી ન શકાય. તેથી બધા જ ગ્રન્થકારોએ એક સરખી રીતે અંતઃકોડા કોડી સાગરોપમ બંધે જે અંતર્મુદૂર્ત જ અબાધા કહી છે એ આપણા માટે શ્રદ્ધેય છે.

27) આયુષ્યબંધ ક્યારે ? દેવ, નારકી અને યુગલિકોને તો ૬ મહિના શેષ રહે ત્યારથી દ્વિચરમ અંતર્મુ. સુધીમાં આયુબંધ થાય છે. એ સિવાયના જીવોને સ્વાયુનો $\frac{1}{2}$ મો ભાગ બાકી હોય ત્યારથી લઈને દ્વિચરમ અન્તર્મુદૂર્ત સુધીમાં આયુબંધ થાય છે. તેમાં આ પ્રમાણે બંધ સંભવે છે : - ધારો કે ૮૧ વર્ષનું આયુષ્ય હોય, તો વહેલામાં વહેલું ૫૪ વર્ષે ભવાંતરનું આયુષ્ય બંધાય..

જે ત્યારે ન બંધાય તો બાકી રહેલા ૨૭ વર્ષનો ત્રીજો ભાગ બાકી હોય ત્યારે, એટલે કે ૭૨ વર્ષે આયુષ્ય બંધાય.. ધારોકે ત્યારે પાણ ન બંધાય, તો બાકી રહેલા ૮ વર્ષનો ત્રીજો ભાગ (એટલે કે ૩ વર્ષ) બાકી હોય ત્યારે, અર્થાત્ ૭૮ વર્ષની ઉંમરે બંધાય.. આમ ઉત્તરોત્તર જાણવું.. યાવત્ દ્વિચરમ અંતર્મુહૂર્તે તો આયુબંધ થઈ જ જાય..

વળી આયુબંધ કેટલાક જીવો એક જ વારમાં કરી દે છે. કેટલાક જીવો અનેક આકર્ષ કરીને આયુબંધ કરે છે. આયુબંધ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો.. અંતર્મુ. સુધી કર્યો.. પછી અટકી ગયો.. કાળાંતરે પુનઃ ચાલુ કર્યો.. અંતર્મુ. સુધી કર્યો.. પછી અટકી ગયો.. વળી કાળાંતરે ચાલુ કર્યો.. આ રીતે આંતરે આંતરે વિવક્ષિત પ્રક્રિયા થવી એ ‘આકર્ષ’ કહેવાય છે. ક્યારેક આયુબંધ એક જ આકર્ષથી થાય છે, ક્યારેક બે આકર્ષથી.. ક્યારેક ત્રણ આકર્ષથી.. એમ યાવત્ ઉત્કૃષ્ટથી ૮ આકર્ષથી પાણ આયુબંધ થાય છે. એક, બે.. યાવત્ આઠે આકર્ષનો કુલ કાળ પાણ અંતર્મુ. જેટલો જ હોય છે.

આ આકર્ષો ક્યારે થાય ?

એક મતે અંતર્મુ. કાળમાં આકર્ષો કહ્યા છે, પાણ એ આયુબંધની સંભાવનાના પ્રારંભે જ થઈ જાય? અંતે થાય? છૂટા છવાયા થાય? કે ગમે ત્યારે ભેગા થાય? આ અંગેનું કશું સ્પષ્ટીકરણ કુર્યું નથી.

બીજા એક મતે, બે તૃતીયાંશ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે જે આયુબંધ પ્રારંભ કરે તો ત્યારે પહેલો આકર્ષ થાય, શેષ એક તૃતીયાંશનો બે તૃતીયાંશ ભાગ વીત્યે બીજો આકર્ષ થાય.. વળી બાકી રહેલા એક તૃતીયાંશનો બેતૃતીયાંશ ભાગ વીતી જાય ત્યારે ત્રીજો આકર્ષ થાય.. આમ ઉત્તરોત્તર જાણવું. આકર્ષ થાય, તો આ જ કાળે થાય, પાણ થાય જ એવો નિયમ નથી.. કારણ કે એ કાળે જે જીવ અત્યંત વિશુદ્ધ્યમાન કે સંકલિષ્યમાન હોય તો આયુબંધ થતો નથી. આયુબંધ માટે ઘોલમાન પરિણામો જેઈએ છે. ઉત્તરોત્તર સમયે વિશુદ્ધિ વધ્યા કરતી હોય તો વિશુદ્ધ્યમાનપરિણામો કહેવાય છે (જેમકે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિની પ્રક્રિયા વગેરેનો કાળ). ઉત્તરોત્તરસમયે સંકલેશ વધતો જતો હોય તો સંકલિષ્યમાન

આયુબંધ ક્યારે ?
.....

અવસ્થા કહેવાય છે. આ બન્નેમાં આયુબંધ થતો નથી. પણ જે વિવક્ષિત સમયે જેવી વિશુદ્ધિ કે સંકલેશમાં જીવ હોય, લગભગ એવી જ વિશુદ્ધિ કે સંકલેશ જળવાયા કરે, સામાન્ય વધઘટ થયા કરે (અર્થાત્ જે પરિણામ હોય એની આસપાસ જ જીવ રમ્યા કરે) પણ કૂદકે-ભૂસકે વધ કે ઘટ ન થતી હોય.. તો આવી અવસ્થાને ઘોલમાન પરિણામ કહેવાય છે, એમાં આયુબંધ થઈ શકે છે.

જે પહેલા બે તૃતીયાંશભાગે આયુબંધનો પ્રારંભ ન કરે તો, અવશિષ્ટ આયુના બે તૃતીયાંશભાગે પ્રારંભ કરે.. ને પછી શેષ આયુનો એક તૃતીયાંશ એક તૃતીયાંશ ભાગ બાકી રહે ત્યારે આકર્ષ કરી શકે. (પૂર્વે કહ્યું એમ કરી શકે, કરે જ એવો નિયમ નહીં).

પ્રથમ આકર્ષ પછી આયુ ન બંધાતું હોય તે બધો કાળ અબંધકાળ કહેવાય છે. આ અબંધકાળ દરમ્યાન, બાંધેલા આયુષ્યને ઘટાડી શકે છે. આશય એ છે કે ધારોકે પ્રથમ આકર્ષ દરમ્યાન ૧૦ સાગરોપમનું દેવનું આયુષ્ય બાંધ્યું. તો પછી જેટલા આકર્ષ થાય એમાં દેવાયુ જ બાંધે, અન્ય નહીં. વળી બીજે આકર્ષ ચાલુ થવા પૂર્વે જે જીવે પરિણામવશાત્ આમાં ઘટાડો ન કર્યો હોય તો બીજા આકર્ષે પણ ઓછામાં આછું ૧૦ સાગરો નું બાંધે જ. એના કરતાં વધુ ૧૧-૧૨ સાગરો વગેરે બાંધી શકે, પણ ઓછું નહીં જ. વળી આ વધારો જે કરવો હોય તે આકર્ષના પ્રથમ સમયે જ કરવો પડે, જે એ સમયે ન કરે, તો આકર્ષના બીજા-ત્રીજા વગેરે સમયે વધારો થઈ શકતો નથી. એક આકર્ષના દરેક સમયે એક સરખો જ આયુબંધ થાય છે, અને વર્તમાન જીવનનો એક-એક સમય ઓછો થતો જતો હોવાથી અબાધા ૧-૧ સમય ઘટતી જાય છે. તથા, આકર્ષના બીજા-ત્રીજા વગેરે સમય દરમ્યાન બધ્યમાન આયુષ્યમાં ઘટાડો પણ થઈ શકતો નથી. કારણકે ઘોલમાન પરિણામ હોવાથી (અર્થાત્ લગભગ એક સરખા જેવા પરિણામ હોવાથી) આકર્ષના દરેક સમયો દરમ્યાન આયુબંધ એકસમાન થાય છે. ટૂંકમાં, જે કરવો હોય તો, અબંધકાળ દરમ્યાન ઘટાડો થઈ શકે છે, અને આકર્ષના પ્રથમ સમયે વધારો થઈ શકે છે. આઠ સુધીમાં જેટલા આકર્ષ કરવાના હોય એટલા થઈ જાય એટલે આયુષ્ય ફાઈનલ થઈ જાય છે,

પછી એમાં વર્તમાન ભવ દરમ્યાન વધારો થઈ શકતો નથી, ઘટાડો થઈ શકે છે. શ્રીકૃષ્ણે ૭મી નરકમાંથી આયુ ઘટાડીને ત્રીજી નરક સુધીનું ૧૮૦૦૦ વંદન દરમ્યાન જે કરી નાખ્યું તે અબંધકાળ દરમ્યાન કરેલું જાણવું. આયુષ્યના અપવર્તનીય અનપવર્તનીય એવા જે વિભાગ શાસ્ત્રોમાં દર્શાવ્યા છે તે, જે ભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ભવનો પ્રારંભ થયા પછી એમાં અપવર્તના (ઘટાડો) થઈ શકે કે ન થઈ શકે એની અપેક્ષાએ છે, જે ભવમાં આયુષ્ય બાંધ્યું હોય એ ભવમાં તો અબંધકાળ દરમ્યાન અપવર્તના (=ઘટાડો) અને આકર્ષના પ્રથમ સમયે ઉદ્વર્તના (=વધારો) દેવાદિ કોઈપણ આયુષ્યમાં થઈ શકે છે. પણ જો બાંધેલું આયુષ્ય નિકાચિત કરી દીધું હોય તો આ અપવર્તના કે ઉદ્વર્તના પણ થઈ શકતી નથી.

28) પુ. વેદ સુધીની આ પ્રકૃતિઓનો સ્થિતિબંધ ક્ષપકને જે સ્થાને જેટલો હોય છે એના કરતાં એ જ સ્થાને ઉપશમકને દ્વિગુણ અને પ્રતિપતમાનને (=ઉપશમ શ્રેણીથી પડનારને) ચતુર્ગુણ (ચારગણો) હોય છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ માત્ર ક્ષપકને જ મળે છે.

પ્રકૃતિ	ક્ષપક	ઉપશમક	પ્રતિપતમાન
જ્ઞાના. ૧૪ સંજ્વ. લોભ	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.	અન્તર્મુ.
યશ, ઉચ્ચ	૮ મુ.	૧૬ મુ.	૩૨ મુ.
શાતા	૧૨ મુ.	૨૪ મુ.	૪૮ મુ.
સંજ્વ. માયા	૧૫ દિવસ	૧ મહિનો	૨ મહિના
સંજ્વ. માન	૧ મહિનો	૨ મહિના	૪ મહિના
સંજ્વ. ક્રોધ	૨ મહિના	૪ મહિના	૮ મહિના
પુ. વેદ	૮ વર્ષ	૧૬ વર્ષ	૩૨ વર્ષ

આયુષ્યની અપવર્તનીયતાદિ
.....

29) જિનનામકર્મનો જઘન્યસ્થિતિબંધ અંતઃ કોઠ્ઠો સાગરો છે

૧ કોડ સાગરો થી ૧ સમય પાણ ન્યૂન બંધાતો હોય ત્યાં સુધીનો સ્થિતિબંધ અંતઃકોડ સાગરો કહેવાય છે. એક સમય અધિક એવા ૧ કોડ સાગરો થી લઈને ૧ સમય ન્યૂન એવા ૧ કો. કો. સાગરો સુધીનો બંધો સ્થિતિબંધ અંતઃ કો. કો. સાગરો કહેવાય છે. ક્ષપક શ્રેણીના પ્રારંભે પાણ અંતઃ કોઠ્ઠો સાગરો સ્થિતિબંધ હોય છે. ૮મા ગુણઠાણાના પ્રારંભથી અંતઃકોડ સાગરો શરૂ થાય છે. એટલે આઠમા ગુણઠાણાના છઠ્ઠા ભાગે જે ચરમ સ્થિતિબંધ થાય (કે જ્યારે આહા ૨ - જિન વગેરેનો ચરમ બંધ છે) તે અંતઃ કો. કો. સાગરો હોય જ એ સ્પષ્ટ છે. આહા ૨, જિનનામનો આ જઘન્ય સ્થિતિબંધ છે. કારણકે એના બંધકોમાં આ સર્વવિશુદ્ધ છે. તેથી આ ત્રણેનો જઘન્યસ્થિતિબંધ અંતઃકો. કો. સાગરો કહ્યો છે.

આઠમા ગુણઠાણાના પ્રારંભે જેટલો સ્થિતિબંધ હોય એના કરતાં એના અંતે સંખ્યાતમા ભાગનો (=સંખ્યાતગુણહીન) સ્થિતિબંધ હોય છે. અલબત્ત આહા ૨, જિનનામનો જઘન્યસ્થિતિબંધ આઠમાના અંતે નથી, પણ આઠમાના છઠ્ઠા ભાગના અંતે છે. તેમ છતાં, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કે જે ચોથે ગુણઠાણે મિથ્યાત્વાભિમુખ અવસ્થામાં થાય છે તેના કરતાં એ સંખ્યાત ગુણહીન હોવો તો સ્પષ્ટ છે જ.

શંકા : જિનનામ કર્મ પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં જ બંધાય છે, તો એનો જઘન્યથી પાણ અંતઃ કો. કો. સાગરો પ્રમાણ સ્થિતિબંધ શી રીતે સંગત ઠરે ? કારણકે ઉત્કૃષ્ટથી સાધિક ૩૩ સાગરો થી અધિક એ જીવોનો સંસાર જ હવે હોતો નથી.

સમાધાન : ભાષ્યકાર શ્રીજિનભદ્રગણિકમાશ્રમાણે વિશેષ-ણવતિ ગ્રન્થમાં આનું સમાધાન દર્શાવ્યું છે કે પૂર્વના ત્રીજાભવમાં જ બંધાવાની જે વાત છે તે નિકાચિત જિનનામકર્મની અપેક્ષાએ છે.. બાકી અનિકાચિત બંધ તો એ પૂર્વે પાણ થઈ શકે છે.

શંકા : જે જઘન્યથી પાણ અંતઃ કો. કો. સાગરો સ્થિતિ બંધાય, તો

એ પૂરવા માટે તિર્યચ ગતિમાં જીવે જવું જ પડે. અને આગમમાં તો તિર્યચગતિમાં જિનનામની સત્તાનો નિષેધ કર્યો છે.

સમાધાન : એ નિકાચિત જિનનામની સત્તાનો જ નિષેધ જાણવો, પણ જેની અપવર્તના વગેરે થઈ શકે છે એવા અનિકાચિત જિનનામની સત્તાનો નહીં.

આ અંગે અન્ય એક વિચારણા આવી પણ શક્ય છે -

કર્મસાહિત્યમાં જિનનામના બંધ વગેરેની જે પણ વાત આવે તે બધી નિકાચિત જિનનામ અંગે જ હોય છે, (સાવધાચાર્યે જિનનામના દલિકો જે ઉપાજોલા ને પછી વીખેરી નાખ્યા તેવા) અનિકાચિત જિનનામનો ક્યાંય ઉલ્લેખ કર્મસાહિત્યમાં છે નહીં.. એટલે ઉત્કૃષ્ટ કે જઘન્ય સ્થિતિબંધ જિનનામનો જે કહ્યો છે તે નિકાચિત જિનનામ પૂર્વના ત્રીજા ભવથી જે બંધાય છે તે અંગે જ જાણવો જોઈએ. અને તો પછી પૂર્વની શંકાઓ ઊભી જ રહેશે, કારણકે ત્રિચરમભવ કરતાં પણ પૂર્વે જે જિનનામનો બંધ થતો હોય છે એનો તો કર્મસાહિત્યમાં ક્યાંય ઉલ્લેખ જ નથી.

વાસ્તવિકતા એ છે કે પૂર્વના ત્રીજા ભવથી બંધાતા જિનનામના જ જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધની વાત છે, તે છતાં કશો વિરોધ નથી. અરે ! પૂર્વના ત્રીજાભવની શું વાત ? ચરમભવમાં ક્ષપકશ્રેણી માંડી દે, ને તેના આઠમાના છઠ્ઠા ભાગે જે ચરમબંધ થાય છે કે જેના પછી સંસારકાળ વધુમાં વધુ પણ દેશોનપૂર્વકોડ કે દેશોનલાખપૂર્વ જ સંભવે છે, તે પણ અંતઃ કો. કો. સાગરો. પ્રમાણ હોય જ છે. પણ જીવ જેવો અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે કે તરત નિકાયનાનો વિચ્છેદ થાય છે, અર્થાત્ પ્રતિસમય અસંખ્યાતમાભાગના દલિકો જે નિકાચિત થઈ રહ્યા હતા તે (=નિકાયનાકરણ) અટકી જાય છે અને જુના દલિકોમાં જે નિકાયના થયેલી તે પણ નીકળી જાય છે, અને બધું દલિક અનિકાચિત થઈ જાય છે. એટલે પછી એના સ્થિતિઘાત વગેરે થવા દ્વારા સ્થિતિસત્તા ઉત્તરોત્તર ઘટતી જાય છે, ને ક્ષપકશ્રેણી પૂરી થાય ત્યાં સુધીમાં એ P/a થી વધુ રહી શકતી નથી. ૧૩ મા ગુણઠાણાનો કાળ પૂર્ણ થવા આવે ને

જિનનામનો જ.સ્થિતિબંધ

છતાં જે આની સત્તા, આયુષ્ય કરતાં વધુ રહી હોય તો છેવટે કેવલિસમુદ્ધાત દ્વારા વધારાની સત્તાને જીવ હણી નાખે છે ને તેથી આયુષ્યની સાથે જ જિનનામ પાણ ક્ષીણ થઈ જાય છે. (એક મતે તો ક્ષપકશ્રેણી પૂર્ણ થવા પર P/a જેટલી સત્તા બધા જીવોને એક સરખી હોય છે, ને પછી તેરમાના અંતભાગે પાણ એ P/a જેટલી હોય જ છે, જે આયુષ્ય કરતાં વધારે હોવાથી બધા જ કેવલીએ કેવલિસમુદ્ધાત કરવાનો જ હોય છે, ને એ દ્વારા જ નામ-ગોત્ર-વેદનીયની સત્તા આયુષ્ય તુલ્ય થાય છે).

જે આવું ન હોત તો તો, જિનનામ જ શું, બધી જ બંધાતી પ્રકૃતિઓ માટે પ્રશ્ન આવે.. કારણકે દરેકનો સ્થિતિબંધ અંતઃ કો. કો. છે ને દરેકનું એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું દલિક નિકાચિત થાય જ છે.

શંકા : જે આ રીતે બધાને એક અસંખ્યાતમાભાગનું દલિક નિકાચિત થતું હોય તો તો ત્રિચરમભવ કરતાં પાણ પૂર્વે સાવધાચાર્ય વગેરેની જેમ જે જિનનામ બંધાયું હોય છે તેના પાણ એક અસંખ્યાતમાભાગનું દલિક નિકાચિત થયું હોવું જ જોઈએ. અને તો પછી એ પાણ નિકાચિત જિનનામરૂપ થવાથી ત્રિચરમભવપૂર્વના આવા જિનનામના બંધાદિનો પાણ કર્મ સાહિત્યમાં ઉલ્લેખ હોવો જ જોઈએ ને !

સમાધાન : નિકાયના પાણ બે પ્રકારે હોય છે: વિશેષ પ્રકારના અધ્યવસાય વગર સામાન્યપરિણામથી પાણ જે પ્રતિસમય ચાલ્યા કરતી હોય છે તે, તથા વિશિષ્ટ પ્રકારના અધ્યવસાયથી થતી ગાઢ નિકાયના કે જેનાથી નિકાચિત થયેલ કર્મ સામાન્યથી ભોગવવું જ પડે. ત્રિચરમભવમાં જે જિનનામની નિકાયના થાય છે તે બીજા પ્રકારની નિકાયના છે, ને એને ચરમભવમાં અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે. જે જીવોએ જિનનામકર્મ આવી રીતે નિકાચિત કરેલું હોય તેઓ દ્વારા જિનનામના જે બંધાદિ થાય એનો જ કર્મસાહિત્યમાં ઉલ્લેખ છે. સાવધાચાર્ય વગેરેએ આવું ગાઢ નિકાચિત જિનનામ બાંધ્યું નહોતું. માટે એનો ઉલ્લેખ મળે નહીં.

અમુક વિશેષ પ્રકારના અધ્યવસાયો હોય તો જ કર્મ આવું ગાઢ નિકાચિત

થાય છે. જ્યારે પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં જિનનામ બંધનો પ્રારંભ થાય છે ત્યારે એ આવું ગાઢ નિકાચિત જ બંધાય એવું માનવું યોગ્ય લાગે છે, કારણકે તો જ એનો પ્રારંભ તરીકે ઉલ્લેખ થઈ શકે. એ પછી સમ્યક્ત્વની હાજરીમાં જે સામાન્યથી બંધાયા કરે તે બધું એવું ગાઢનિકાચિત થાય જ એવું કદાચ ન પાણ હોય.

શંકા : પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં જિનનામકર્મબંધનો પ્રારંભ કરે ત્યારથી પાણ સંસારકાળ તો સાધિક ૩૩ સાગરોથી અધિક હોતો જ નથી. અને સ્થિતિબંધ અંતઃ કો. કો. સાગરો હોય છે. એટલે આટલી દીર્ઘ સ્થિતિ જે ગાઢનિકાચિત થાય તો એને જીવ ભોગવે ક્યાં ને ક્યારે ?

સમાધાન : આના બે સમાધાન વિચારી શકાય છે .

(૧) જ્યારે ગાઢ નિકાચના થતી હોય ત્યારે પાણ સ્થિતિબિંધ તો અંતઃ કો. કો. હોય, પાણ એમાંથી ચરમભવાયુ પહોંચે ત્યાં સુધીની સ્થિતિ જ ગાઢનિકાચિત થઈ હોય, અને તેની ઉપરની સ્થિતિ એવી નિકાચિત થઈ ન હોય, અને તેથી ભોગવ્યા વિના પાણ ક્ષીણ થઈ જાય. અન્ય એક મતે જિનનામકર્મનો જઘન્યસ્થિતિબંધ ૧૦૦૦૦ વર્ષ જે માન્યો છે તે પાણ કદાચ આવી ગાઢનિકાચિત સ્થિતિ માટે હોય. અર્થાત્ વાસ્તવિક સ્થિતિબંધ હોય તો અંતઃ કો. કો. જ, કારણકે સંજીપાણામાં ૮ મા ગુણઠાણા પૂર્વે અંતઃ કો. કો. સાગરો સ્થિતિબંધ થાય જ છે, પાણ એમાંથી જઘન્યથી પાણ ૧૦૦૦૦ વર્ષ જેટલી સ્થિતિ જ ગાઢ નિકાચિત થાય છે, ને એનો જ ૧૦૦૦૦ વર્ષ સ્થિતિબંધ તરીકે ઉલ્લેખ કરાયો છે. અંતઃ કો. કો. સુધીની ઉપરની બધ્યમાન સ્થિતિ ગાઢનિકાચિત ન હોવાથી એને નજરમાં રાખી ન હોય.

(૨) અથવા, બધ્યમાન અંતઃ કો. કો. પૂરેપૂરી ગાઢનિકાચિત થઈ હોય, પાણ અહીં નિકાચનાનો અર્થ - રસથી ભોગવવી અવશ્ય પડે, એ વગર છૂટકો નહીં.. પાણ સ્થિતિ ઓછી થઈ શકે.. આવો થઈ શકતો હોય.

આ જ પ્રમાણે આહા. ૨ માટે યથાયોગ્ય સમજવું.

૩૦) ૐ સાગરો વગેરે એકે. ના ઉ.સ્થિતિબંધ તરીકે જે કહ્યો છે

તે એકેના સંભવિત ઉ.સંકલેશ કાળે બંધાતી અશાતા વગેરે પ્રકૃતિનો જાણવો. શાતા વગેરે એ વખતે ન બંધાતી પ્રકૃતિઓનો ઉ.સ્થિતિબંધ $\frac{3}{9}$ સાગરો. — P/a વગેરે જાણવો. એમ $\frac{3}{9}$ સાગરો. — P/a વગેરે એકે. નો જઘ્નસ્થિતિબંધ જે કલ્પો છે તે સંભવિત ઉ.વિશુદ્ધિકાળે બંધાતી શાતા વગેરે પ્રકૃતિનો જાણવો. અશાતા વગેરે એ વખતે ન બંધાતી પ્રકૃતિઓનો જઘ્નસ્થિતિબંધ એમાં P/a ઉમેરવાથી આવે છે. આ જ રીતે બેઈ. વગેરે માટે અશાતા વગેરેનો ઉ.સ્થિતિબંધ $\frac{9}{9}$ સાગરો. વગેરે જાણવો અને શાતા વગેરેનો તે એમાંથી P/s બાદ કરીએ એટલો જાણવો. એમ, બેઈ.વગેરેનો $\frac{9}{9}$ સાગરો. — P/s વગેરે જે જઘ્નસ્થિતિબંધ કલ્પો છે તે શાતા વગેરેનો જાણવો, અને અશાતા વગેરેના જઘ્ન. સ્થિતિબંધ માટે એમાં P/s ઉમેરવો. આ ધ્યાન રાખવું કે એકે. માટે જે P/a બાદ કરવાનો કે ઉમેરવાનો અહીં કલ્પો છે તે એકેના સ્થિતિસ્થાનોનું જે P/a છે તેના કરતાં ઘણી નાની સંખ્યા છે. એમ બેઈ. વગેરે માટે P/s જે બાદ કરવાનો કે ઉમેરવાનો કલ્પો છે તે તેના સ્થિતિબંધસ્થાનોનું જે P/s છે તેના કરતાં ઘણી નાની સંખ્યા છે. અર્થાત્ ધારો કે એકેના જઘ્નતથા ઉ.સ્થિતિબંધ ક્રમશઃ ૮૦૧ અને ૧૦૦૦ છે, તો એના સ્થિતિબંધ સ્થાનો ૧૦૦ થશે. શાતાના ઉ.સ્થિતિબંધ માટે ઓછી કરવાની રકમ ૫૦ છે, અર્થાત્ એ ૮૫૦ છે. અને અશાતાના જઘ્નસ્થિતિબંધ માટે ઉમેરવાની રકમ ૧૦ છે, અર્થાત્ એ ૮૧૧ છે. આ ૧૦, ૫૦, અને ૧૦૦ બધું વસ્તુતઃ P/a હોવા છતાં એમાં ઘણો તફાવત રહેશે જ. (આ ઉમેરવાની અને બાદ કરવાની રકમ આ અસત્કલ્પના પ્રમાણે જ હોય એવો નિયમ ન બાંધવો.)

૩૧) દેવાયુ એ આયુષ્યની શુભપ્રકૃતિ છે, અને તેથી જેમ વિશુદ્ધિ વધારે તેમ સ્થિતિબંધ વધારે થાય છે. છદ્ધા કરતાં સાતમા ગુણઠાણે વિશુદ્ધિ વધારે હોય છે. તેમ છતાં દેવાયુના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધના સ્વામી તરીકે અપ્રમત્તને ન કહેતાં પ્રમત્તસંયમીને અહીં કલ્પા છે એનું કારણ એ છે કે પૂર્વે આપણે જોઈ ગયા કે આકર્ષના પ્રથમ સમયે જેટલો આયુબંધ થાય એના જેટલો જ તે આકર્ષના પ્રત્યેક સમયે સ્થિતિબંધ થાય છે. તથા જેમ જેમ સમય આગળ વધે

છે તેમ તેમ અબાધા ૧-૧ સમય કપાતી જાય છે. એટલે અબાધા + આયુબંધ = સ્થિતિબંધને અનુસરીને વિચારવામાં આવે તો આકર્ષના પ્રથમસમયે જ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ મળી શકે એ સમજાય છે. વળી આયુષ્યબંધનો પ્રારંભ છઠ્ઠે જ થઈ શકે છે, સાતમે થઈ શકતો નથી, પ્રારંભ કર્યા બાદ આયુબંધ ચાલુ હોય ને જીવ સાતમે ગુણઠાણે આવી જાય આવું બની શકે છે ને માટે જ સાતમે ગુણઠાણે પાણ આયુબંધ મળી શકે છે. આમાં આયુબંધનો પ્રારંભ એટલે જ આકર્ષનો પ્રથમ સમય.. એ સમયે જીવ છઠ્ઠે જ હોઈ શકે. સાતમે નહીં.. ને પછી એ આકર્ષ ચાલુ હોય ને જીવ સાતમે ચાલી જાય એ શક્ય છે. એટલે, આકર્ષના પ્રથમસમયે - અર્થાત્ આયુબંધના પ્રારંભે - છઠ્ઠા ગુણઠાણે જ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિબંધ મળે છે. તેથી પૂર્વકોડનો ત્રીજો ભાગ આયુ શેષ હોય ત્યારે જીવ છઠ્ઠે ગુણઠાણે આયુબંધ પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિમાં ઘોલમાન પરિણામથી રમતો હોય ને ૩૩ સાગરો. આયુબંધ કરે ત્યારે દેવાયુનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ થાય છે. જેનો સ્વામી પ્રમત્ત છે, અપ્રમત્ત નહીં.

૩૨) વિકલત્રિક વગેરે ૧૫ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધના સ્વામી. : મનુષ્યાયુ, તિર્યંચાયુ સિવાયની ૧૩ પ્રકૃતિઓ તો દેવ-નારકી બાંધતા જ નથી. આ બે આયુ દેવ-નારકીઓ બાંધે છે ખરા, પાણ પૂર્વકોડ સુધીનું જ આયુ. બાંધે છે, તેની ઉપર નહીં.. માટે દેવ-નારકી આ બંધાના ઉ. સ્થિતિબંધના સ્વામી નથી. વળી સમ્યક્ત્વી મનુષ્યો અને તિર્યંચો દેવપ્રાયોગ્ય બંધ કરે છે, માટે આ બે આયુ બાંધતા જ નથી. તેથી આ બે આયુના બંધકોમાં સમ્યક્ત્વી જીવો વધુ વિશુદ્ધ હોવા છતાં સ્વામી તરીકે કહ્યા નથી. પાણ મિથ્યાત્વી મનુ. તિર્યંચો જ કહ્યા છે. સાસ્વાદને રહેલા મનુ. તિર્યંચો મિથ્યાત્વાભિમુખ હોવાથી એટલા વિશુદ્ધિવાળા હોતા નથી. એના કરતાં જેઓ આયુબંધ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિવાળા હોય તેવા મિથ્યાત્વીજીવોની વિશુદ્ધિ વધારે હોય છે, માટે એવા જીવો સ્વામી જાણવા. અહીં અનંતરસમયે સમ્યક્ત્વ પામનાર મિથ્યાત્વી ન લેવો, કારણકે એ તો વિશુદ્ધ્યમાન હોવાથી આયુનો બંધક જ હોતો નથી.. પાણ યથાવપ્રવૃત્તાદિકરાણોમાં ન રહેલો, સ્વસ્થાન વિશુદ્ધ મિથ્યાત્વી લેવો.

ઉ.સ્થિતિબંધ સ્વામિત્વ
.....

૧૫૧

૩૩) એકેન્દ્રિયાદિના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક જીવો - ઈશાનાન્ત દેવો : ભવન. વ્યંતર, જ્યો. અને ૧લો બીજો દેવલોકના દેવો ઈશાનાન્તદેવો કહેવાય છે. આ સિવાયના દેવો અને નારકીઓ તો માત્ર પંચે પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. મિથ્યાત્વી મનુષ્યો અને તિર્યંચો સમ્યક્ત્વાભિમુખ અવસ્થા વગેરે વિશુદ્ધિમાં તો પંચે જ બાંધે છે. પણ એ સિવાયના કાળમાં પાંચે જાતિ બાંધી શકે છે.. (એક કાળે એક જ બંધાય, ક્રમશઃ બદલાતી જાય). જેમ જેમ સંકલેશ વધુ હોય તેમ તેમ સ્થિતિબંધ અંતઃ કો. કો. કરતાં વધતો જાય છે ને પાંચમાંની કોઈ પણ જાતિ બંધાય છે. ૧૮ કો. કો. સાગરો. નો સ્થિતિબંધ કરાવી આપે ત્યાં સુધીના સંકલેશમાં આ પ્રમાણે જ ચાલે છે. પણ આના કરતાં પણ સંકલેશ જે વધે, તો મનુષ્યો અને તિર્યંચો માત્ર નરક પ્રાયોગ્ય જ બાંધતા હોવાથી માત્ર પંચે જ બાંધે છે, એકે. કે વિકલે. નહીં. એટલે તિર્યંચે મનુષ્યને એકે. જાતિ નામકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૮ કો.કો. સાગરો. થી વધુ મળે નહીં. ઈશાનાન્તદેવો વિશુદ્ધ્યમાન અવસ્થામાં પંચે જ બાંધે છે. તે સિવાય પંચે અને એકે. બન્ને પરાવર્તમાનભાવે બાંધે છે. આવું ૧૮ કો. કો. સાગરો.ના સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશ સુધી ચાલે છે. પણ સંકલેશ એના કરતાં પણ જે વધી જાય તો ઈશાનાન્તદેવો માત્ર એકે. પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે, ને સ્થિતિબંધ વધતો જાય છે. યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં હોય ત્યારે પણ એકે. પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે ને એ વખતે સ્થિતિબંધ ૨૦ કો.કો. હોય છે. તેથી એકે. જાતિનામકર્મ તથા એની સાથે બંધાતી આતપ અને સ્થાવર નામકર્મ પ્રકૃતિનો પણ ૨૦ કો.કો. બંધ થાય છે જે ઉત્કૃષ્ટ છે.

આ સિવાયના સંજ્ઞી જીવો આવા ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ વખતે પંચે બાંધે છે. (કારણકે તિ. મનુષ્યો નરક પ્રાયોગ્ય બાંધે છે ને ઉપરના દેવો પંચે તિ. પ્રાયોગ્ય બાંધે છે.) માટે પંચે જાતિનામકર્મનો પણ ૨૦ કો.કો. ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ મળે છે. ૨૦ કો.કો. સાગરો. સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશમાં વિકલત્રિક તો કોઈ બાંધતું જ નથી. ૧૮ કો.કો. સાગરો. સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશ સુધી જ વિકલત્રિક બંધાય છે. એ જોઈ ગયા.. માટે એનો ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ ૧૮ કો.કો.

જ મળે છે. એ વખતે જેટલો સંકલેશ હોય છે તેના કરતાં અધિક સંકલેશ પાણ સંભવિત તો હોય જ છે. માટે એ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશ નથી.. પાણ તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશ છે. ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં જે જે ઉત્તરપ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્વવર્ગના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ જેટલો હોય છે તે તે ઉત્તરપ્રકૃતિનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં થાય છે અને તે સિવાયની ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશમાં થાય છે એ જાણવું.

ઈશાનાન્તદેવો ઉત્કૃષ્ટસંકલેશ વખતે એકે. પ્રાયોગ્ય જે બાંધે છે તે બા.પર્વા પ્રત્યેક એકે. પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે, કારણકે દેવો સૂક્ષ્મ, અપર્વા કે સાધા માં જતા જ નથી. તદ્ભિન્ન જીવો તો પર્વા પંચે. પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે.. માટે ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશકાળે કોઈ જ સૂ., અપર્વા કે સાધા આ સૂક્ષ્મત્રિક બાંધતું નથી.. માટે આ ત્રણનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૨૦ કોલ્કો મળતો નથી. તિર્યચો ને મનુષ્યો ૧૮ કોલ્કો સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશ સુધી આ ત્રણ બાંધી શકે છે. માટે આ ત્રણનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૮ કોલ્કો જ મળે છે ને એ તત્પ્રાયોગ્યસંકલેશમાં થાય છે.... આ જ પ્રમાણે અન્યપ્રકૃતિઓ માટે જાણવું.. જેમકે ૧૦ કોલ્કો સુધી ત્રણે વેદ બંધાય છે, પાણ સંકલેશ જે એના કરતાં પાણ વધે તો પછી પુ. વેદ બંધાતો નથી, પાણ સ્ત્રી-નપું. વેદ બંધાય છે. પછી ૧૫ કોલ્કો કરતાં અધિક સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશમાં સ્ત્રીવેદ પાણ બંધાતો નથી, માત્ર નપું. વેદ બંધાય છે. માટે પુ. વેદ અને સ્ત્રીવેદનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ક્રમશઃ ૧૦ અને ૧૫ કોલ્કો સાગરો. છે અને એ તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશમાં બંધાય છે, જ્યારે નપું. વેદનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૨૦ કોલ્કો થાય છે ને એ ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં થાય છે.

૩૪) તિલ્લિક વગેરે ૬ પ્રકૃતિઓ : તિર્યચો - મનુષ્યો ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશકાળે નરકપ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી આ ૬ પ્રકૃતિઓ બાંધતા નથી. વળી ઈશાનાન્ત દેવો ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશકાળે એકે. પ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી એ વખતે ઔદા અંગો. અને છેવટું બાંધતા નથી. તેથી આ બેના ઉ. સ્થિતિબંધના સ્વામી તરીકે ઈશાનાન્તદેવો સિવાયના દેવો અને નારકીઓ મળે છે, તથા બાકીની ૪

પ્રકૃતિઓ માટે બધા દેવ-નારકી સ્વામી તરીકે મળે છે. મનુષ્યો અને તિર્થંચો આ પ્રકૃતિઓનો વધુમાં વધુ ૧૮ કોઠ્ઠો બંધ કરે છે.

૩૫) વૈ. ૬ જઘ. સ્થિતિબંધ : શ્રેણિમાં ૮ મા ગુણઠાણાની પૂર્વના કોઈપણ સંજ્ઞી પંચે જીવો જઘ થી પણ અંતઃ કોઠ્ઠો સ્થિતિ બાંધે છે. ૮મા ગુણઠાણાના સંખ્યાત બહુભાગ પસાર થઈ ગયા બાદ જ એકે કરતાં પણ ઓછો સ્થિતિબંધ થાય છે. એટલે આ ભૂમિકા બાદ પણ પુ.વેદ વગેરે જે પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય છે તેનો જઘ સ્થિતિબંધ શ્રેણિગત જીવોને મળે છે. પણ જે પ્રકૃતિઓ આ ભૂમિકા પૂર્વે જ બંધવિચ્છેદ પામી જાય છે એ પ્રકૃતિઓનો જઘ સ્થિતિબંધ સંજ્ઞી જીવોને ન મળતાં એકે જીવોને મળે છે. એટલે ૮પ પ્રકૃતિઓના જઘ સ્થિતિબંધના સ્વામી એકે જીવો મળે છે. પણ વૈ. ૬ ને એકે જીવો બાંધતા નથી. અસંજ્ઞી પંચે જીવો બાંધે છે. તેઓ એનો જઘ સ્થિતિબંધ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરો— P/a જેટલો કરે છે (કર્મપ્રકૃતિમતે $\frac{૨૦૦૦}{૭} - P/s$ જેટલો). સંજ્ઞી જીવોમાં શ્રેણીમાં ૮ માના છઠ્ઠા ભાગે રહેલા જીવો પણ અંતઃ કોઠ્ઠો તો બાંધે જ છે. માટે સર્વ જઘન્ય બંધક તરીકે પર્યા. અસંજ્ઞી જીવો જ મળે છે.

૩૬) ૮પ પ્રકૃતિઓના જઘ સ્થિતિબંધના સ્વામી તરીકે એકે જીવો જે કદ્યા છે તે પણ બા. પર્યા. જીવો લેવા, કારણકે એકેન્દ્રિયજીવોમાં તેઓને જ સહુથી વધારે વિશુદ્ધિ હોય છે. બેઈ. વગેરેને વિશુદ્ધિ વધારે હોવા છતાં તથા સ્વભાવે જ તેઓનો સ્થિતિબંધ વધારે હોવાથી જઘ સ્થિતિબંધ સર્વવિશુદ્ધ એકે જીવોને જ મળે છે.

તથા, આ ૮પ માંથી તિ. દ્વિક, નીચગોત્ર, અને ઉદ્યોત.. આ ૪ પ્રકૃતિનો જઘ સ્થિતિબંધ બા.પર્યા. તેઉ.વાઉ. સર્વવિશુદ્ધ જીવોને જ મળે છે, મનુ.દ્વિકનો તેઉ.વાઉ. સિવાયના બા. પર્યા. એકે. ને મળે છે. અને બાકીની ૭૮ પ્રકૃતિઓનો કોઈપણ બા. પર્યા. એકે. ને મળે છે.

પર્યા. બા. પૃથ્વીકાયાદિ જીવોને વધુમાં વધુ જેટલી વિશુદ્ધિ સંભવિત હોય છે એટલી જ તેઉ-વાઉના જીવોને પણ સંભવિત હોય છે જ. પણ

સ્વપ્રાયોગ્ય આ તીવ્રવિશુદ્ધિમાં પૃથ્વીકાયાદિ જીવો મનુદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર બાંધે છે. પાણ તિદ્વિકાદિ બાંધતા નથી. સંકલિષ્ટ અવસ્થા કે મધ્યમ પરિણામમાં જ તેઓ તિદ્વિકાદિ બાંધી શકે છે, કે જ્યારે જઘ્ન સ્થિતિબંધ હોતો નથી. પાણ તેઉકાય-વાઉકાયના જીવો તો ભવસ્વભાવે જ મનુદ્વિકાદિ બાંધી શકતા નથી. એટલે તીવ્રવિશુદ્ધિમાં પાણ તિદ્વિક, નીચ અને ઉદ્યોત બાંધે છે ને એ વખતે એનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ કરે છે.

શંકા : જો આ રીતે ઉદ્યોતનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ તેઉ-વાઉકાયના જીવો કરે છે, તો આતપનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ પાણ તેઓ જ કરે છે, પૃથ્વીકાયાદિ નહીં, એમ પાણ કહેવું જોઈએ ને ? કારણકે પૃથ્વીકાયાદિ તો તીવ્રવિશુદ્ધિમાં મનુદ્વિક બાંધે કે જ્યારે તિર્યચપ્રાયોગ્ય એવું આતપનામ કર્મ પાણ બંધાતું નથી જ.

સમાધાન : તીવ્રવિશુદ્ધિમાં પાણ તેઉ-વાઉકાય તિર્યચપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે ને ત્યારે ઉદ્યોત પાણ બંધાઈ શકતું હોવાથી એનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ એ વખતે મળી શકે છે. પાણ એ વિશુદ્ધિકાળે તેઉ-વાઉના જીવો પંચેન્દ્રિયજાતિનામ કર્મ જ બાંધે છે, એકે. જાતિનામકર્મ નહીં. અને તેથી એ વિશુદ્ધિ દરમ્યાન આતપ બંધાઈ શકતું નથી, કારણકે એ એકે. પ્રાયોગ્ય છે. એટલે તેઉ-વાઉના જીવો જે મધ્યમ વિશુદ્ધિ સુધી એકે. પ્રાયોગ્ય બાંધી શકે છે ત્યાં સુધી જ આતપ પાણ બંધાય છે, ને આવી મધ્યમવિશુદ્ધિમાં તો પૃથ્વીકાયાદિ પાણ એકે.પ્રાયોગ્ય બાંધી શકે છે ને સાથે આતપ પાણ બાંધી શકે છે. માટે આતપનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ પૃથ્વીકાયાદિ પાંચમાંથી કોઈપણ કરી શકે છે. આનાથી એ પાણ જાણાય છે કે ઉદ્યોતનો જેટલો જઘ્ન સ્થિતિબંધ થાય છે એના કરતાં આતપનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ અધિક હોય છે.

જે ૮૫ પ્રકૃતિઓનો એકેન્દ્રિયમાં જઘ્નન્ય સ્થિતિબંધ કહ્યો છે તેમાંથી ૫ નિદ્રા, આઘ ૧૨ કષાય, હાસ્ય રતિ - ભય-જુગુપ્સા, મિથ્યા, મનુદ્વિક, તિદ્વિક, પંચે. જાતિ, ઔદ્ઘ્ન દ્વિક, તે. કા, પ્રથમ સંઘ-સંસ્થાન, વાર્ણાદિ ૪, શુભખગતિ, યશ્ન ઉચ્ચ ઉદ્યોત અગુરુ, નિર્માણ, ઉપધાત, ત્રસનવક અને

નીચગોત્ર આ ૫૪ પ્રકૃતિઓને એકે જીવ તીવ્રવિશુદ્ધિમાં પાણ બાંધે છે માટે ત્યારે એનો જઘ્ઘ સ્થિતિબંધ મળે છે, પાણ આ સિવાયની નપું, સ્ત્રીવેદ , અરતિ, શોક, જાતિ ચતુઃ, અપ્રથમ સંઘ સંસ્થાન ૧૦, કુખગતિ, આતપ, સ્થાવર દસક અને અશાતા આ ૩૧ પ્રકૃતિઓને એકેન્દ્રિયજીવ પોતાની તીવ્ર વિશુદ્ધિવાળી અવસ્થામાં બાંધતા નથી. પાણ મધ્યમવિશુદ્ધિમાં જ બાંધે છે. એટલે એવી તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિમાં જ એનો જઘ્ઘ સ્થિતિબંધ મળે છે. તથા આ પ્રકૃતિઓનો જે જઘ્ઘન્ય સ્થિતિબંધ થાય એના કરતાં પંચે જાતિ વગેરે રૂપ તે તેની પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિનો જઘ્ઘ સ્થિતિબંધ વધારે ઓછો થાય છે.

૩૭) સ્થિતિબંધ વગેરે દરેકના ૪ - ૪ પ્રકાર હોય છે. જઘ્ઘન્ય, અજઘ્ઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને અનુત્કૃષ્ટ.. આમાં અજઘ્ઘન્ય એટલે જઘ્ઘન્યભિન્ન, તેથી ઉત્કૃષ્ટ પાણ જઘ્ઘન્યભિન્ન હોવાથી અજઘ્ઘન્યમાં સમાવિષ્ટ થઈ જાય. એમ અનુત્કૃષ્ટ એટલે ઉત્કૃષ્ટ ભિન્ન.. તેથી એમાં જઘ્ઘન્યનો પાણ સમાવેશ જાણવો. આ જઘ્ઘન્ય વગેરે ચારેયના સાદિ-સાન્ત-અનાદિ-અનન્ત એમ ચારમાંથી જે જે પ્રકાર સંભવિત હોય એની ઉત્કૃષ્ટ-અનુત્કૃષ્ટાદિના ભાંગામાં વિચારણા કરવાની હોય છે. સામાન્યથી કોઈપણ પ્રક્રિયાના જઘ્ઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાદાચિત્ક હોવાથી સાદિ અને સાન્ત એ બે જ પ્રકારે મળતા હોય છે. સામાન્યથી જેનું જઘ્ઘન્ય અભવ્યાદિને પાણ સંભવતું હોય છે એનું જઘ્ઘન્ય સંસારકાળ દરમ્યાન જીવોને આંતરે આંતરે પ્રાપ્ત થયા જ કરતું હોય છે. તેથી એનું અજઘ્ઘન્ય પાણ સાદિ-સાન્ત જ મળે છે. જે ધ્રુવપ્રક્રિયાનું જઘ્ઘન્ય સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિને અનુસરીને હોય એનું અજઘ્ઘન્ય તે સમ્યક્ત્વાદિને નહીં પામેલા અનાદિ મિથ્યાત્વી વગેરે જીવોને અનાદિપ્રકારે મળે છે. જેમકે જ્ઞાનાવરણીયનો અજઘ્ઘ સ્થિતિબંધ. આવા અજઘ્ઘન્યનો સાદિ ભાંગો તો જ મળી શકે છે જે નીચેની બેમાંથી એક શરતની પાણ સંભાવના હોય (૧) જઘ્ઘન્ય થયા પછી પાણ એ ચીજની પુનઃ સંભાવના હોય. જેમકે મિથ્યાત્વમોહનીયનો રસબંધ.. આનો જઘ્ઘન્ય ભાંગો સંયમ સહિત સમ્યક્ત્વ પામનાર સર્વવિશુદ્ધ મિથ્યાત્વીને મિથ્યાત્વના ચરમસમયે હોય છે. પછી સંયમ પામ્યા બાદ કાળાન્તરે ફરીથી મિથ્યાત્વે આવી મિથ્યાત્વનો

જે રસબંધ કરે તે અજઘન્યરસબંધનો સાદિ. (૨) જઘન્ય થયા પછી પુનઃ સંભાવના ન હોવા છતાં ઉપશમશ્રેણી વગેરે જેવી કોઈ અવસ્થા હોય કે જ્યાં વિવક્ષિત પ્રક્રિયા જઘન્ય થયા વિના જ સર્વથા અટકી ગઈ હોય અને એ અવસ્થાથી પાછા પડવાનું સંભવિત હોવાથી પડવાનું થાય, અને પાછો એ પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ થાય. જેમકે જ્ઞાનાવરણીયનો સ્થિતિબંધ.. આનો જઘન્ય ક્ષપકને ૧૦ માના અંતે હોય છે. એ પછી ક્યારેય આ સ્થિતિબંધ થતો નથી. પણ ઉપશમશ્રેણિમાં ૧૧મા ગુણઠાણે જ્ઞાના નો સ્થિતિબંધ સર્વથા અટકી જાય છે, ને ત્યાંથી પડીને જેવો જીવ ૧૦મે આવે કે તરત એ પાછો ચાલુ થાય છે.. એ નવો સ્થિતિબંધ અજઘન્ય હોવાથી અજઘનનો સાદિભાંગો મળે છે. જે પ્રક્રિયામાં આ બેમાંથી એકેની સંભાવના હોતી નથી એનો અજઘન્યભાંગો સાદિ મળી શકતો નથી. જેમકે જ્ઞાનાવરણીયની સ્થિતિસત્તા.. બારમાના ચરમસમયે જઘન્ય હોય છે. એ પૂર્વે બધી અજઘન્ય અનાદિ કાળથી હોય છે. જઘન્ય થયા પછી પડવાનું નથી ને પુનઃ સ્થિતિસત્તા ઊભી કરવાની નથી. વળી આ સ્થાનપૂર્વે ૧૧ મું ગુણઠાણું.. વગેરે એવી કોઈ અવસ્થા નથી જ્યાં આ સ્થિતિસત્તા સર્વથા વિચ્છિન્ન થઈ જતી હોય.. માટે બેમાંથી એક પણ શરત ન મળવાથી અજઘન્ય સ્થિતિસત્તાનો સાદિભાંગો મળી શકે નહીં. સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિને અનુસરીને જેનું જઘન હોય છે એવી ધ્રુવ પ્રક્રિયાનો અજઘન્યનો અભવ્યાદિને અનંત ભાંગો પણ મળે છે. જેમકે મિથ્યાત્વ મોહનીયના રસબંધનું જઘન સસંયમ સમ્યક્ત્વાભિમુખને મિથ્યાત્વના ચરમસમયે મળે છે, તો એનો અજઘન ભાંગો અભવ્યને અનાદિ-અનંત મળે છે. આ જ પ્રમાણે અનુકૃષ્ટ માટે ઉત્કૃષ્ટ ને આશ્રીને સમજવું. જે પ્રક્રિયા પોતે જ અધ્રુવ હોય એના જઘન્યાદિ ચારે પ્રકાર સાદિ-સાન્ત એમ બે જ ભાંગે મળે એ સ્પષ્ટ છે, જેમકે આયુષ્યનો બંધ.

૩૮) સંજ્ઞીમિથ્યાત્વીજીવોને જઘન્યથી પણ અંતઃ કોઠકો સાગરો સ્થિતિબંધ કહ્યો. પણ એકેન્દ્રિય વગેરે ભવમાંથી સંજ્ઞીમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવને વિગ્રહગતિમાં કેટલો સ્થિતિબંધ હોય? આવા પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે

સાધ્યાદિભાંગાળી સમજણ

સામાન્યનિર્દેશ મુજબ તો એ અંતઃ કો. કો. હોવો સંભવે છે. તેમ છતાં અસંજીમાંથી નરકમાં જતા જીવને વિગ્રહગતિમાં $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ બંધ કહ્યો છે. તેના પરથી અને અન્ય અનેક સ્થળોના પ્રતિપાદન પરથી જાણાય છે કે એકેન્દ્રિયાદિમાંથી સંજીમાં ઉત્પન્ન થતા જીવને વિગ્રહગતિમાં અસંજી પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ હોવો જોઈએ.

શંકા : અસંજીમાંથી નરકમાં જતાં જીવને જેમ પૂર્વભવીય અસંજીપ્રાયોગ્ય બંધ કહ્યો છે તેમ એકે. માંથી સંજીપંચેન્દ્રિયમાં જતા જીવને વિગ્રહગતિમાં પૂર્વભવીય એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ કહો ને, અસંજી પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય શા માટે કહો છો ?

સમાધાન : એ જીવ એકેન્દ્રિયમાંથી આવતો હોવા છતાં વિગ્રહગતિમાં પાણ પંચેન્દ્રિય નામકર્મનો ઉદય થઈ ગયો હોવાથી પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ તો એને હોય જ છે. પાણ તેમ છતાં મનપર્યામિનો હજુ પ્રારંભ થયો ન હોવાથી સંજી પ્રાયોગ્યબંધ હોતો નથી. માટે અસંજી પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ હોય છે. વળી જેવો ઉત્પત્તિદેશે આવી છએ પર્યામિઓનો પ્રારંભ કરશે કે તરત જ એનો સ્થિતિબંધ સંજી પંચેન્દ્રિય તુલ્ય અંતઃ કો.કો. બની જશે.

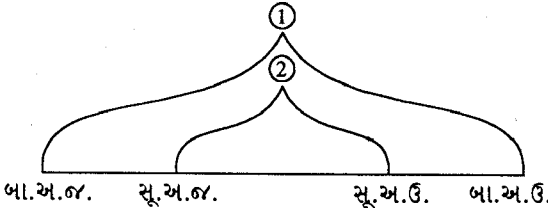
૩૭) સ્થિતિબંધ અલ્પબહુત્વ : સૂ.અપર્યા. એકે., બા. અપર્યા. એકે., સૂ.પર્યા. એકે., બા. પર્યા. એકે., અપર્યા. બેઈ., પર્યા. બેઈ., અપર્યા. તેઈ., પર્યા. તેઈ., અપર્યા. ચઉ., પર્યા. ચઉ., અપર્યા. અસંજી પંચે., પર્યા. અસંજી પંચે., અપર્યા. સંજી પંચે., પર્યા. સંજી પંચે. આ ક્રમમાં મતિજ્ઞાનાવરણ અને શ્રુતજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ વધુ વધુ હોય છે, કારણ કે બાદરતા, પર્યામિતા અને ઈન્દ્રિયવૃદ્ધિ ક્ષયોપશમને વધારે છે. (તે પાણ એટલા માટે કે આ બધી સૂ. બા. વગેરે જીવવિપાકી પ્રકૃતિઓ છે, એટલે બાદરનામકર્મ પ્રકૃતિનો ઉદય જીવ પર એવી અસર કરે છે કે જેથી ક્ષયોપશમ વધી જાય.. એ જ પ્રમાણે પર્યામિનામકર્મ - ઈન્દ્રિયનામકર્મ અંગે જાણવું.) આ ક્ષયોપશમ જેમ વધારે તેમ સંકલેશ અને વિશુદ્ધિ બન્ને વધુ વધુ સંભવે છે. વિશુદ્ધિ વધે તેમ જઘ. સ્થિતિબંધ ઓર ઘટે છે, સંકલેશ વધે તેમ ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ વધતો જાય છે. એટલે એકેન્દ્રિયના

વિવિધ જીવભેદોમાં બા. પર્યા. એકે. ને સૌથી વધારે વિશુદ્ધિ ને સૌથી વધારે સંકલેશ સંભવતા હોવાથી એનો જઘન્યસ્થિતિબંધ સૌથી ઓછો હોય છે ને એનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અન્ય એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધો કરતાં સૌથી વધારે હોય છે. આ જ પ્રમાણે બેઈન્દ્રિય વગેરેમાં જાણવું. ને તેથી ગ્રન્થોક્ત અલ્પબહુત્વે આકાર લીધો છે.

આ અલ્પબહુત્વમાં પર્યા. તથા અપર્યા. ના જે બોલ છે તે બધા કરાણ પર્યા. જીવો માટે જાણવા. લબ્ધિ અપર્યા. જીવોનો સ્થિતિબંધ કેટલો? પોતપોતાના કરાણઅપર્યા. ના જઘ. કરતાં વધારે ને ઉત્કૃ. કરતાં ઓછો જાણવો. દા.ત. મિથ્યાત્વી અપર્યા. સંજી પંચે. જીવનો જઘ.સ્થિતિબંધ (૩૪) મા બોલે છે ને એનો ઉત્કૃ. (૩૫)મા બોલે છે. તો મિથ્યાત્વી લબ્ધિ અપર્યા. જીવનો જઘ. સ્થિતિબંધ (૩૪) કરતાં અધિક હોય અને ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધ (૩૫) કરતાં ઓછો હોય.

40) યોગોનું અલ્પબહુત્વ : અલબત્ સ્વોપજવૃત્તિમાં ૨૭ મા પર્યા.અસં.પંચે. ના ઉ.યોગના બોલ પછી ૨૮ મા બોલ તરીકે સંજી પર્યા.પંચે. નો ઉ.યોગ કહ્યો છે. પણ આ સંજી પર્યા.પંચે.જીવ તરીકે કયો જીવ લેવો ? કરાણકે અનુત્તરવાસી વગેરે દરેક સંજી જીવોના ઉ.યોગનો પછીના પાંચ બોલમાં સમાવેશ થઈ જ ગયો છે. આ કરાણે તથા કમ્મયપડીમાં જે યોગનું અલ્પબહુત્વ આપ્યું છે તેમાં પણ આવો કોઈ સ્વતંત્ર બોલ છે નહીં, માટે એ બોલ પ્રસ્તુત પદાર્થસંગ્રહમાં લીધો નથી, એ જાણવું.

41) સ્થિતિબંધસ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ :

1) સૂ.અપર્યા. ના સ્થિતિબંધસ્થાનો કરતાં

2) બા. અપર્યા. ના સ્થિતિબંધ સ્થાનો અધિક છે એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

ટૂંકમાં જઘ.થી ઉત્કૃ. વચ્ચેનો તફાવત જેમ જેમ વધતો જાય તેમ તેમ સ્થિતિબંધસ્થાનો વધતા જાય છે. એકેન્દ્રિયના બધા જીવભેદો માટે આ તફાવત P/a જેટલો છે. તેમ છતાં, અદ્ધાપલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી આ રકમ અલ્પબહુત્વમાં દશવિલા ક્રમે $S - S$ છે. બેઈન્દ્રિયથી લઈને અસંખી પંચે. સુધીના જીવભેદો માટે આ તફાવત P/s જેટલો છે. તેથી, P/a કરતાં P/s અસંખ્યગુણ હોવાથી બા. પર્યા. એકે. ના સ્થિતિબંધસ્થાનો કરતાં અપર્યા. બે. ના સ્થિતિબંધસ્થાનો a છે. P/s કરતાં ૧ પલ્યો., ૧ સાગરો., અંતઃ કો. કો. કે ૭૦ કો. કો.. બધું જ S છે. તેથી પર્યા. સં. પંચે. સુધી સ્થિતિબંધસ્થાનો $S-S$ છે.

42) હાનિવૃદ્ધિના ષટ્સ્થાનો સમજી લઈએ - અ માં અ નો અનંતમો ભાગ બાદ કરવાથી જે રકમ આવે $(a - \frac{a}{A})$ તે અ ની અપેક્ષાએ અનંતભાગહીન હોય છે અને અનંતમો ભાગ ઉમેરવાથી જે આવે તે અનંતભાગવૃદ્ધિવાળી રકમ કહેવાય $(a + \frac{a}{A})$.

આ જ રીતે અસં.મો ભાગ બાદ કરવાથી કે ઉમેરવાથી જે આવે તે અનુક્રમે અસં. ભાગહીન $(a - \frac{a}{a})$ અને અસં. ભાગવૃદ્ધિવાળી $(a + \frac{a}{a})$ કહેવાય.

આ જ રીતે સંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવાથી અને ઉમેરવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે સંખ્યાતભાગહીન $(a - \frac{a}{S})$ અને સંખ્યાતભાગવૃદ્ધિ $(a + \frac{a}{S})$ કહેવાય છે.

અ ને ક્રમશઃ અનંત, અસં. અને સંખ્યાતા વડે ભાગવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે અનંતગુણહીન $(\frac{a}{A})$, અસં.ગુણહીન અને $(\frac{a}{a})$ સંખ્યાતગુણહીન $(\frac{a}{S})$ કહેવાય છે.

એમ અ ને ક્રમશઃ : અનંત, અસં. અને સંખ્યાતા વડે ગુણવાથી જે રકમો આવે તે અનુક્રમે અનંતગુણવૃદ્ધિ $(a \times A)$, અસં. ગુણવૃદ્ધિ $(a \times a)$ અને સંખ્યાતગુણવૃદ્ધિ $(a \times S)$ કહેવાય છે.

ધારો કે મૂળ રકમ અ = ૧૦ લાખ છે, ૧૦૦ એ સંખ્યાતુ છે, ૧૦૦૦૦

એ અસં. અને ૧ લાખ એ અનંત છે તો,

૧૦ લાખ ÷ ૧ લાખ = ૧૦ એ અનંતમો ભાગ થશે , ૧૦ લાખ ÷ ૧૦૦૦૦ = ૧૦૦ એ અસં.મો ભાગ થશે અને ૧૦ લાખ ÷ ૧૦૦ = ૧૦ ૦૦૦ એ સંખ્યાતમો ભાગ થશે. તેથી ૯,૯૯,૯૯૦ ; ૯,૯૯,૯૦૦ અને ૯,૯૦,૦૦૦ આ રકમો ક્રમશઃ અનંતભાગ, અસં.ભાગ અને સંખ્યાતભાગ હાનિવાળી થશે. તેમજ ૧૦,૦૦,૦૧૦; ૧૦,૦૦,૧૦૦ અને ૧૦, ૧૦ ૦૦૦ આ રકમો ક્રમશઃ અનંતભાગ, અસં.ભાગ અને સંખ્યાતભાગ વૃદ્ધિવાળી થશે.

૧૦ લાખને અનુક્રમે ૧લાખ, ૧૦૦૦૦ અને ૧૦૦ વડે ભાગવાથી જે રકમો ૧૦; ૧૦૦ અને ૧૦૦૦૦ આવે છે તે ક્રમશઃ અનંતગુણહીન, અસં.ગુણહીન અને સંખ્યાત ગુણહીન રકમો થશે એમ ૧૦ લાખને ૧ લાખ ૧૦૦૦૦ અને ૧૦૦ વડે ગુણવાથી જે રકમો દશ હજાર કરોડ, એક હજાર કરોડ અને દશ કરોડ આવે છે તે ક્રમશઃ અનંતગુણવૃદ્ધ, અસં.ગુણવૃદ્ધ અને સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ રકમો થશે.

43) સતત અબંધકાળ: અબંધકાળને વધારવા માટે વચ્ચે દેવલોકનો ૧ ભવ ૧ પલ્યોપમના આયુષ્યના બદલે ૩ પલ્યો. નો શા માટે ન લીધો ? સાધિક ૬૬ સાગરો. બે જ વાર શા માટે ? ત્રીજી વાર કેમ નહીં.. ૧૬૩ સાગરો. આ રીતે પૂર્ણ પછી ફરીથી યુગલિક વગેરેની પ્રક્રિયા કરી આ પ્રકૃતિઓ સતત ન જ બાંધે.. આવું શા માટે નહીં ? આવા બંધા પ્રશ્નો ન કરવા.. આ બંધામાં મુખ્ય કારણ લોક સ્વભાવ જાણવો. અર્થાત્ ૩ પલ્યો. આયુવાળા યુગલિકમાંથી ૩ પલ્યો. આયુવાળા દેવલોકમાં જે જાય તો આગળ જેવી પ્રક્રિયા અભિપ્રેત છે એવી એ કરી શકે નહીં. - એવો લોકસ્વભાવ છે.

મનુષ્યભવમાં આવતી વખતે સમ્યક્ત્વ સહિત એટલા માટે આવે કે જે એ મિથ્યાત્વસહિત આવે તો અપર્યા. અવસ્થામાં તિર્યચપ્રાયોગ્ય ને પર્યા. અવસ્થામાં નરકપ્રાયોગ્ય બાંધી દેવાથી આટલો કાળ મળી ન શકે.

શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં વિજ્યાદિષુ દ્વિચરમા : ॥ ૪ - ૨૭ ॥ સૂત્રાનુસારે

વિજ્યાદિમાં ગમન પછી અચ્યુતાદિમાં ગમન શક્ય નથી.. જ્યારે અહીં સર્વત્ર બે વાર વિજ્યાદિમાં ગમન પછી ૩ વાર અચ્યુતગમન દર્શાવ્યું છે, માટે એ મતાંતર જાણવો. વિજ્યાદિમાં ગયેલો પાણ અનેક ભવો કરે છે એવો એક મત છે. (છતાં આ બધા ભવો મનુષ્યના અને વૈમાનિક દેવના જ હોય..)

આ અબંધકાળની પ્રરૂપાણા પંચેન્દ્રિયભવોની અપેક્ષાએ છે. અન્યથા એકે. માં જીવ ચાલ્યો જાય તો નરકત્રિક વગેરેનો અબંધકાળ અનંતકાળ વગેરે પાણ મળે.

પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયાદિ ૧૩ તથા દેવદ્વિક - વૈ. દ્વિકનો દેશોનપૂર્વકોડ તથા ૩૩ સાગરો. જેટલો સતત અબંધકાળ જાણવો.

44) સતતબંધકાળ : પૂર્વકોડ આયુવાળા મનુષ્યભવમાં ત્રિભાગશેષે યુગલિકનું ૩ પલ્યો. નું આયુ બાંધી, પછી સમ્યક્ત્વ પામે, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે. અને એ લઈને જ યુગલિકમાં જાય.. તો આ દેશોન પૂર્વકોડનો ત્રીજો ભાગ પાણ સતત દેવદ્વિક, વૈ.દ્વિક બાંધી શકાતું હોવાથી એટલો કાળ + ૩ પલ્યો. જેટલો સતત બંધકાળ આ ૪ પ્રકૃતિઓનો મળી શકે.

45) સાધિક ૧૩૨ સાગરો. અને સાધિક ૧૮૫ સાગરો. જે પ્રકૃતિઓનો અબંધકાળ કહ્યો છે એની પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિનો એ જ સતતબંધકાળ તરીકે જેમ કહ્યો છે, તેમ સાધિક ૧૬૩ સાગરો. કાળ કેમ કોઈ જ પ્રકૃતિના સતતબંધકાળ તરીકે ન કહ્યો ? આવા પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે જે પ્રકૃતિઓનો અબંધકાળ કહ્યો તેની પ્રતિપક્ષી એક જ પ્રકૃતિ બાકી રહેતી હોય તો એ એક પ્રકૃતિના સતતબંધકાળ તરીકે પેલો અબંધકાળ કહી શકાય. જેમકે સાધિક ૧૩૨ સાગરો. એ કુખગતિ કે સ્ત્રી-નપું. વેદનો અબંધકાળ છે, ને એની પ્રતિપક્ષી શુભખગતિ કે પુ.વેદ ૧-૧ જ બાકી રહે છે, માટે શુભખગતિ - પુ.વેદનો સાધિક ૧૩૨ સાગરો. સતત બંધકાળ મળે છે. પાણ સાધિક ૧૬૩ સાગરો. અબંધકાળ તિ. ત્રિક, નરકત્રિકનો છે જેની પ્રતિપક્ષી બે પ્રકૃતિઓ મનુગતિ, દેવગતિ વગેરે બાકી રહી જાય છે જે બન્ને આંતરે-આંતરે બંધાયા કરે છે. ને ઉદ્યોતની કોઈ પ્રતિપક્ષી નથી. માટે સાધિક ૧૬૩ સાગરો. એ કોઈ

પ્રકૃતિના સતત બંધકાળ તરીકે મળી શકતો નથી.

46) જિનનામનો સતતબંધકાળ જઘ થી અન્તર્મુ. આ રીતે મળે છે - શ્રીતીર્થંકરનો આત્મા ચરમભવમાં ઉપશમશ્રેણી મારે, એમાં ૯-૧૦-૧૧-૧૦-૯ ગુણઠાણે અબંધક છે. પછી ૮માના છઠ્ઠા ભાગે આવી જિનનામ બાંધવાનું પાછું ચાલુ કરે. પછી ૭મે - છઠ્ઠે હજારોવાર પરાવૃત્તિ કરી ક્ષપકશ્રેણી મારે, ને એમાં ૮માના છઠ્ઠા ભાગ પછી અબંધક થાય, વચ્ચે જે બંધકાળ મળ્યો તે જઘન્યથી અન્તર્મુ. તો હોય જ છે. માટે સતતબંધકાળ અન્તર્મુ. મળ્યો. અથવા પૂર્વના ત્રીજા ભવે જિનનામ નિકાચિત કર્યું, ને પછી અંતર્મુ. માં જ ઉપશમશ્રેણિ મારે તો ૮ માના છેલ્લા ભાગે પાછો જિનનામનોઅબંધક થાય. આ બે વચ્ચે બંધાવાનો કાળ પાણ અન્તર્મુ. મળે છે. અથવા ત્રિચરમભવમાં અન્તર્મુ.ના આંતરે બે વાર ઉપશમશ્રેણી મારે ત્યારે પાણ વચ્ચે અન્તર્મુ.નો સતત બંધકાળ મળી શકે છે.

સિદ્ધાન્તના મતે એક જ ભવમાં બે વાર ઉપશમશ્રેણી માંડી શકાય છે, પાણ એકવાર ઉપશમ શ્રેણી ને પછી ક્ષપકશ્રેણી એમ બન્ને માંડી શકાતી નથી.. કર્મ ગ્રન્થના મતે એમ બન્ને પાણ માંડી શકાય છે.

47) કેવા કષાયમાં કેવો રસબંધ? વગેરે અંગે કમ્મપયડીમાં નીચે મુજબ નિરૂપાણ છે.

કષાય	સ્થિતિબંધ	અશુભમાં રસબંધ	શુભમાં રસબંધ
અનંતા તીવ્ર	ઉત્કૃ	૪ ઠા તીવ્ર	૨ ઠા મંદ
અનંતા મંદ	ક્રંકિન્યૂન	૪ ઠા મંદ	૨ ઠા વર્ધમાન
અપ્રત્યા તીવ્ર	મધ્યમ ઉત્કૃ	૩ ઠા તીવ્ર	૩ ઠા મંદ
અપ્રત્યા મંદ	મધ્યમ મધ્યમ	૩ ઠા મંદ	૩ ઠા વર્ધમાન
પ્રત્યા તીવ્ર	મધ્યમ	૨ ઠા તીવ્ર	૪ ઠા મંદ

કષાય - રસબંધ

.....

પ્રત્યા઼ મંદ	મધ્યમહીન	૨ ઠા઼ મંદ	૪ ઠા઼ વર્ધમાન
સંજ્ઞા઼ તીવ્ર	મધ્યમહીનતર	૨ ઠા઼ મંદતર	૪ ઠા઼ વર્ધમાનતર
સંજ્ઞા઼ મંદ	જ઼ધન્ય	૧૭માં ૧ઠા઼ શેષમાં ૨ ઠા઼ મંદતમ	૪ ઠા઼ વર્ધમાનતમ

ક્રમપયડીનું આ નિરૂપણ અને પાંચમા કર્મગ્રન્થનું નિરૂપણ.. આ બન્ને વ્યવહારથી જાણવા. કારણકે મિથ્યાત્વીજીવ સમ્યક્ત્વાભિમુખ અવસ્થામાં યથાપ્રવૃત્તાદિ કરણ કરે ત્યારે અનંતા઼ કષાયોવાળો હોવા છતાં શુભનો ૪ઠા઼ અને અશુભનો ૨ઠા઼ રસબાંધતો હોય છે. એમ સમ્યક્ત્વીજીવને અપ્રત્યા઼ કષાયો હોવા છતાં એ અશુભનો ૨ઠા઼ થી અધિક રસ બાંધતો નથી, અને શુભનો ૨, ૩ કે ૪ઠા઼ રસ બાંધી શકે છે. એટલે વાસ્તવિકતા એ છે કે,

કષાય	અશુભ	શુભ
અનંતા઼	૪, ૩, ૨	૪, ૩, ૨,
અપ્રત્યા઼-પ્રત્યા઼	૨	૪, ૩, ૨,
સંજ્ઞા઼	૨, ૧	૪, ૩, ૨,

પહેલા ક્રમગ્રન્થમાં અનંતા઼ વગેરે કષાયોથી ક્રમશઃ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ ગતિની પ્રાપ્તિ કહી છે. આ વાત પણ વ્યવહારથી માનવી પડે છે, કારણકે વાસ્તવિકતા તો એ છે કે અનંતા઼ના ઉદયવાળા (મિથ્યાત્વી જીવો) માત્ર નરકમાં નહીં, ચારે ગતિમાં જઈ શકે છે. તથા સમ્યક્ત્વીજીવો (અપ્રત્યા઼ના ઉદયવાળાજીવો) તિર્યંચમાં તો જતા જ નથી, દેવ કે મનુષ્યમાં જ જાય છે. એમ પ્રત્યા઼વાળા જીવો (દેશવિરતો) માત્ર દેવગતિમાં જ જાય છે. આના પર વિચાર કરીએ તો જાણાય છે કે ચારેગતિમાં ગમન માત્ર અનંતા઼ વાળાને જ શક્ય છે.. એટલે પહેલા કર્મગ્રન્થમાં આ ગતિનિરૂપણ જે આપ્યું છે તે મૂળમાં અનંતાનુબંધી કષાયનું જ હોય.. એ બહાર પણ અનંતાનુબંધી જેવો જ ધમધમાટવાળો હોય તો નરકગતિ, એનાથી કંઈક મંદ અપ્રત્યા઼ જેવો હોય તો

તિર્યચગતિ.. એમ ક્રમશઃ પ્રત્યાઃ કે સંજ્ઞા જેવો મંદ-મંદતર હોય તો ક્રમશઃ મનુ. ને દેવગતિ અપાવે.

આ જ રીતે પ્રસ્તુતમાં પાણ શુભ-અશુભ બન્નેનો ૨,૩,૪ ઠા રસબંધ અનંતા કષાયવાળાને જ શક્ય છે. અન્ય કોઈપણ કષાયવાળાને નહીં.. માટે આ નિરૂપણ મૂળમાં અનંતા કષાય અંગે જ હોય. એ બહારથી પાણ અનંતા જેવો જ તીવ્ર હોય ત્યારે અશુભનો ૪ ઠા ને શુભનો ૨ઠા, અપ્રત્યા જેવો હોય ત્યારે બન્નેનો ૩-૩ ઠા, પ્રત્યા તથા સંજ્ઞા જેવો હોય ત્યારે અશુભનો ૨ ઠા અને શુભનો ૪ ઠા (સંજ્ઞામાં ૧૭ પ્રકૃતિનો ૧ ઠા જે કલ્પો છે તે ન લઈ શકાય...તેમજ મિથ્યાત્વીને અશુભનો ૨ ઠા જેટલો મંદ થઈ શકે ત્યાં સુધીનો જ મંદ લેવો, એમ શુભનો ૪ ઠા તીવ્ર જેટલો સંભવે એટલો જ તીવ્ર લેવો. આના કરતાં અશુભનો મંદતર વગેરે અને શુભનો તીવ્રતર વગેરે તો મૂળમાં અપ્રત્યા વગેરેના ઉદયવાળા સમ્યક્ત્વી વગેરેને જ સંભવે, અનંતા ના ઉદયવાળા મિથ્યાત્વીને નહીં.. આમ વિચારતાં લાગે છે. તત્ત્વ કેવલિગમ્ય..

48) શાતા વગેરે શુભનો ૧ ઠા રસ તથાસ્વભાવે જ જે બંધાતો નથી એમાં તથાસ્વભાવની સમજણ

આપણે પૂર્વે ટીપ્પણમાં જોઈ ગયા છીએ કે કેવલજ્ઞાનાવરાણ વગેરે પ્રકૃતિઓ એવી છે કે જેના દેશઘાતી સ્પર્ધકો હોતા નથી. અર્થાત્ એનો જે રસ બંધમાં કે સત્તામાં હોય છે એનો પ્રારંભ, મતિજ્ઞાનાવરાણીયાદિનો જે મંદતમ એક ઠાણિયાવાળો સર્વજઘન્ય-સર્વપ્રથમ રસસ્પર્ધક હોય છે એ રસસ્પર્ધકથી થતો નથી. પાણ એક ઠાણિયો બધો રસ પસાર થઈ જાય, બે ઠાણિયાના મંદ સ્પર્ધકો પસાર થઈ જાય ને ત્યારબાદ મધ્યમરસવાળા સ્પર્ધકોમાં સર્વપ્રથમ જે સ્પર્ધક સર્વઘાતી હોય છે, ત્યાંથી પ્રારંભ થાય છે. માટે આ પ્રકૃતિઓને સર્વઘાતી કહેવાય છે. શાતાવેદનીય વગેરે બધી જ શુભ કે અશુભ ઘાતી પ્રકૃતિઓનો પાણ જે રસ બંધાય છે તે એક ઠા કે મંદ બેઠા થી શરુ થતો નથી, પાણ કેવલજ્ઞાનાવરાણાદિ નો જે મધ્યમ બે ઠાણિયા પાવરવાળા સ્પર્ધકથી શરુ થાય છે ત્યાંથી જ શરુ થાય છે. માટે ઘાતી પ્રકૃતિઓને

શુભનો ૧ઠા રસાભાવ

.....

૧૬૫

“સર્વઘાતી પ્રતિભાગ” કહેવાય છે. અર્થાત્ સર્વઘાતીને તુલ્યરસવાળી કહેવાય છે. આમ કેવલજ્ઞાનાવરણાદિ સર્વઘાતી નો જોમ ૧ ઠા. કે મંદ બે ઠા. રસ હોતો નથી એ જ રીતે અઘાતીનો પણ એ હોતો નથી. એટલે શ્રેણિમાં મતિજ્ઞાનાવરણાદિનો એક ઠા. રસ બંધાય એટલી તીવ્ર વિશુદ્ધિ થવા છતાં કેવલજ્ઞાનાવરણનો તો બે જ ઠા. રસ બંધાય છે. એ જ રીતે મોહનીયનો ૭૦ કો. કો. સાગરો. બંધ કરાવે એવા તીવ્ર સંકલેશ વખતે પણ વૈકિય દ્વિકાદિ જે શુભપ્રકૃતિઓ બંધાય છે તેનો જઘન્યથી પણ મધ્યમ બે ઠા. રસ તો બંધાય જ છે, ૧ ઠા. બંધાતો નથી. “શુભપ્રકૃતિઓનો તથા સ્વાભાવે જ ૧ ઠા. રસ બંધાતો નથી જઘન્યથી પણ બે ઠા. જ બંધાય છે” આવું જે કહેવાય છે તેનું આ કારણ જાણવું. આમાં “શુભપ્રકૃતિઓનો” જે કહ્યું છે એનો કોઈપણ અઘાતી પ્રકૃતિનો આવો અર્થ પણ કરી શકાય છે. એટલે જ પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામે જે અશાતાવેદનીય વગેરેનો જઘન્યરસ બંધાય છે તે કે ૭ મી નરકમાં મિથ્યાત્વના ચરમસમયે જે તિ.દ્વિકાદિનો જઘન્યરસ બંધાય છે તે પણ ૨ ઠા. હોય છે, ૧ ઠા. નહીં. જે કે શ્રેણિમાં તીવ્ર વિશુદ્ધિકાળે કોઈ અશુભ અઘાતી પ્રકૃતિ બંધાતી જ નથી, પણ ધારો કે કોઈક બંધાતી હોત, તો એનો પણ કેવલદ્વિકની જોમ ૧ ઠા. રસ તો ન જ બંધાત.

49) ઉત્કૃષ્ટરસબંધના સ્વામી તરીકે શુભપ્રકૃતિમાં, તે તેના બંધકોમાં જે સર્વવિશુદ્ધ હોય તે અને અશુભપ્રકૃતિમાં જે વધુમાં વધુ સંકલિષ્ટ હોય તે મળે.. આ સામાન્ય નિયમ સર્વત્ર લગાડવો.. એકે. અને સ્થાવર આ બે અશુભ છે, આતપ શુભ છે. ઈશાનાન્તદેવો તીવ્ર સંકલેશકાળે આ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે, તદન્ય સંજીજીવો તો પંચેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી આ પ્રકૃતિઓ બાંધતા નથી, માટે આ ૩ ના ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી તરીકે ઈશાનાન્તદેવોને કહ્યા છે.

શંકા : આતપ તો શુભપ્રકૃતિ છે. તીવ્રસંકલેશકાળે કે જ્યારે ૨૦ કો. કો. સ્થિતિબંધ થાય છે, ત્યારે એનો ઉત્કૃષ્ટરસ શી રીતે બંધાય ?

સમાધાન : તમારી વાત બરોબર છે.. એ વખતે એનો જઘન્યરસબંધ થાય છે.. એટલે આતપનો ઉત્કૃષ્ટરસબંધ તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ કહેવો.

શંકા : તીવ્રસંકલેશે ૨૦ કોઢકો સાગરો બંધ થાય છે. પછી જેમ જેમ સંકલેશ ઘટે છે (વિશુદ્ધિ વધે છે) તેમ તેમ સ્થિતિબંધ ઓછો થાય છે. એમ કરતાં કરતાં ૧૮ કોઢકો સ્થિતિબંધ યોગ્ય વિશુદ્ધિ થાય ત્યારથી પંચે. પાણ બાંધી શકે છે. તે યાવત્ એકે.નો - આતપનો સંજીમાં મળતો જઘ. સ્થિતિબંધ (અંતઃકોઢકો) સુધી (ધારોકે ૮૦૦ સમય સુધી).... આ પછી પાણ વિશુદ્ધિ વધે તો ઈશાનાન્તદેવ પછી પંચે. પ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. (આ પાણ અંતઃ કોઢકો જ હોય છે, પાણ એકે.ના અંતઃકોઢકોથી નાનું.. અસત્કલ્પનાએ ૮૮૮, ૮૮૮ વગેરે). એકે. નો જે જઘ. અંતઃ કોઢકો છે, તે બંધકાલીન વિશુદ્ધિ એ આતપ માટે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિ છે. અને એ વખતે આતપનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ થાય છે, એમ તમે કહો છો.. પાણ, આવી વિશુદ્ધિએ એકે. નો - આતપનો બંધ તો અન્ય સંજી પાણ કરે છે, માટે એ પાણ સ્વામી તરીકે મળે જ ને?

સમાધાન : નારકીઓ અને ઈશાનોપરિદેવો એકે. કે આતપ બાંધતા નથી.. તેથી અન્યસંજી તરીકે માત્ર તિર્યંચો કે મનુષ્યો જ લેવા પડે. આ સંજીઓને તો વિકલે. નો બંધ પાણ સંભવિત છે. વળી અસત્કલ્પનાના ૮૮૮ વગેરે સ્થિતિબંધે તો આ જીવો પાણ માત્ર પંચે. જ બાંધે છે. જેમ જેમ વિશુદ્ધિ ઘટે અને સંકલેશ વધે એમ એમ ક્રમશઃ ચઉ. વગેરેનો બંધ ચાલુ થાય છે, અર્થાત્ અસત્કલ્પનાએ ૮૦૦થી ચઉ., ૮૨૫થી તેઈન્દ્રિય, ૮૫૦થી બેઈન્દ્રિય અને ૮૭૫થી એકેન્દ્રિય બંધાવાની ચાલુ થાય છે. (વાસ્તવિકતાએ આ બધું જ ઉત્તરોત્તર મોટું અંતઃ કોઢકો છે) એટલે તિ. મનુ. ને એકેન્દ્રિયનો (અને તેની સાથે આતપનો) જઘ. સ્થિતિબંધ ૮૭૫ જેટલો (મોટું અંતઃ કોઢકો) મળે છે જ્યારે ઈશાનાન્તદેવને તે ૮૦૦ (નાનું અંતઃ કોઢકો) મળે છે. તેથી એને વિશુદ્ધિ વધારે હોવાથી એ જ ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ કરે, એમ કહ્યું છે.

શંકા : અસત્કલ્પના પ્રમાણે ૮૮૮ (અંતઃકોઢકો) કે એનાથી ઓછા સ્થિતિબંધે ઈશાનાન્ત દેવ પંચે. જાતિનામકર્મ જ બાંધે છે. ૮૦૦ તુલ્ય અંતઃ કોઢકોથી ૧૮ કોઢકો સુધી પંચે. અને એકે. બન્ને બાંધે છે. ૧૮ કો. કો. ની ઉપર માત્ર એકે. બાંધે છે. આનો અર્થ એ થયો કે ૮૦૦ તુલ્ય અંતઃ કોઢકોએ એકે.

આતપ ઉ. રસબંધસ્વામી

.....

અને પંચે. બન્નેનો બંધ શક્ય હોવાથી એ પરાવર્તમાનભાવે બંધાય છે. અને પરાવર્તમાનભાવે જો એ બંધાય છે તો તો જઘન્યરસબંધ જ મળવો જોઈએ, જેમ શાતા વગેરેનો મળે છે, તેમ.. તો પછી ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી એને શી રીતે કહી શકાય?

સમાધાન : પરાવર્તમાનભાવે બંધાય ત્યારે જઘન્યરસબંધ થઈ શકે. પણ ‘જઘન્યરસબંધ જ થાય’ એવો નિયમ નથી. મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે પંચે. ની સાથે એકે. જાતિનામકર્મ પરાવર્તમાન ભાવે બંધાય છે. આતપ નામકર્મ નહીં.. એટલે એનો તો આ સંજીવિપ્રાયોગ્ય જઘન્યસ્થિતિબંધ તત્પ્રાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટવિશુદ્ધિએ જ બંધાતો હોવાથી એ વખતે ઉત્કૃ. રસબંધ જ મળે છે, આવો જઘન્યસ્થિતિબંધ ઈશાનાન્તદેવને જ મળે છે, તદન્યને નહીં એ આપણે જોઈ ગયા, માટે ઈશાનાન્તદેવો જ ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી જાણવા.

શંકા : એકેન્દ્રિયજાતિનામ કર્મનો ઈશાનાન્તદેવોને જેટલો જઘન્યસ્થિતિબંધ (૮૦૦) શક્ય છે, એના કરતાં તદન્ય સંજીને તો એ અધિક (૮૭૫) જ મળે છે. એટલે, અશુભ એવી આ પ્રકૃતિનો જઘ. રસબંધ ઈશાનાન્તદેવોને જ કહેવો જોઈએ ને? નારકીભિન્ન સર્વને કેમ કહ્યો છે ?

સમાધાન : પરાવર્તમાનમધ્યમપરિણામે જેનો જઘન્યરસબંધ હોય એને માટે સ્થિતિબંધ કેટલો થાય છે ? એ જોવાનું હોતું નથી.. જ્યાંથી જ્યાં સુધીના સ્થિતિબંધ માટે પરાવર્તમાનભાવ હોય, ત્યાં સર્વત્ર જઘરસબંધ સંભવિત હોય છે. એટલે જ, અશાતાનો જેટલો જઘન્ય અંતઃ કોઢો સ્થિતિબંધ સંભવિત હોય છે ત્યાંથી શાતાનો એની સાથે પરાવર્તમાનભાવે બંધ ચાલુ થાય છે તે ઠેઠ ૧૫ કોઢો. સાગરો. સુધી થાય છે. તો શાતા અને અશાતા બન્નેનો જઘરસબંધ આ અંતઃ કોઢોથી લઈ ૧૫ કો.કો. સુધીમાંના કોઈપણ સ્થિતિબંધે થઈ શકે છે, માત્ર અંતઃ કોઢોએ જ થાય એવો નિયમ નથી. એમ પ્રસ્તુતમાં પણ ઈશાનાન્તદેવને એકે. નો જે જઘ. અંતઃ કોઢો મળે ત્યારથી ૧૮ કોઢો. સુધી સર્વત્ર જઘ. રસબંધ મળે છે. એટલે માત્ર ઈશાનાન્તદેવને મળે છે એમ ન કહેતાં નારકીભિન્ન સર્વ જીવોને મળે છે એમ કહ્યું છે. (નારકીઓ તો આ

પ્રકૃતિ બાંધતા જ નથી.) અંતઃ કોઢકો થી ૧૮ કોઢકો સુધી એકે.નો જઘરસબંધ થવાની આ વાત સંજીજીવો માટે જાણવી..) એ જ રીતે એકે. વગેરે જીવો પાણ સંજી જેટલો જ જઘરસબંધ સ્વપ્રાયોગ્ય મધ્યમ સ્થિતિબંધ સાથે કરે છે. આશય એ છે કે એકે. જીવને નામકર્મનો જઘસ્થિતિબંધ $\frac{૩}{૭}$ સાગરો. — P/a (ધારોકે ૧૮૦૦) છે અને ઉત્કૃસ્થિતિબંધ $\frac{૩}{૭}$ સા. (ધારોકે ૨૦૦૦) છે. તો એકે. જીવ ૧૮૦૦ થી ૧૮૧૦ જેવા સ્થિતિબંધ યોગ્ય વિશુદ્ધિમાં માત્ર પંચે. નામકર્મ જ બાંધે છે, અને ૧૮૮૧ થી ૨૦૦૦ સુધી ના સ્થિતિબંધ યોગ્ય સંકલેશમાં માત્ર એકે. નામકર્મ જ બાંધે છે. વચલા ૧૮૧૧ થી ૧૮૮૦ જેવા મધ્યમસ્થિતિબંધ દરમ્યાન એકે. ને પંચે. બન્ને બાંધે છે. (એ જ રીતે બેઈ. વગેરે નામકર્મ પાણ બાંધે છે.) આ પરાવર્તમાન સ્થિતિઓમાંથી કોઈપાણ સ્થિતિ મધ્યમ પરિણામે બંધાતી હોય ત્યારે એકે. જાતિનામકર્મનો જઘ. રસબંધ થાય છે. આ જઘરસબંધ, સંજીજીવ જે જઘન્યરસબંધ કરે છે એને તુલ્ય જ હોય છે. માટે એકેન્દ્રિયજીવો પાણ જઘન્યરસબંધના સ્વામી છે. આ જ રીતે બેઈ. વગેરે જીવો પાણ પોતાના જઘન્ય ($\frac{૫૦}{૭}$ સા. — P/s) તરફના અત્યંત વિશુદ્ધિવાળા સ્થિતિબંધ સ્થાનો અને પોતાના ઉત્કૃષ્ટ ($\frac{૫૦}{૭}$ સાગરો.) તરફના અત્યંત સંકલેશવાળા સ્થિતિબંધસ્થાનોને છોડીને મધ્યમ સ્થિતિબંધસ્થાનોમાંના કોઈપાણ સ્થિતિબંધસ્થાનને મધ્યમ પરિણામે બાંધતી વખતે સંજીતુલ્ય જઘન્ય રસબંધ કરી શકે છે. માટે આ બધા પાણ જઘરસબંધના સ્વામી હોવાથી, નારકીભિન્ન દરેક જીવોને સ્વામી તરીકે જે કહ્યા છે તે સંગત જ છે.

સપ્રસંગ એકે. જાતિનામકર્મના જઘ. રસબંધ અંગે થોડી વાત કરી. હવે પાછા આતપનામકર્મના જઘ. રસબંધની પ્રસ્તુત વાત પર આવીએ. એનો જઘન્યરસબંધ ઈશાનાન્તદેવોને સ્વપ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ કહ્યો છે, એ સકારાણ આપણે વિચારી ગયા.. અન્યત્ર એ ઈશાનાન્તદેવની માફક પંચે. તિ. તથા મનુષ્યને પાણ કહ્યો છે. આની સંગતિ તો થઈ શકે જે એ મત, પૂર્વે કરેલી અસત્કલ્પના મુજબ, જેમ ઈશાનાન્તદેવને ૮૮૮ સુધી પંચે. અને ૮૦૦ થી પંચે. તથા એકે. બન્ને બંધાય છે. તેમ મનુષ્યાદિને પાણ ૮૮૮સુધી માત્ર પંચે.

એકે. જ. રસબંધક
.....

કર્મનો બંધ ને ૮૦૦ થી જ ચડે. તેઈ. બેઈ. તેમજ એકે. નામકર્મનો પાણ બંધ પરાવર્તમાનભાવે ચાલુ થઈ જાય છે આવું માનતો હોય તો, પાણ નહીં કે પૂર્વ જાણાવેલું એ મુજબ ૮૦૦ થી ચડે. ૮૨૫ થી તેઈ. ૮૫૦ થી બેઈ. ને ૮૭૫ થી એકે. જાતિનામકર્મનો પ્રારંભ થતો હોય એવું માનતો હોય તો. પાણ જે તિર્યચ-મનુષ્યોને ચડે-વગેરેનો બંધ એક સરખા ૮૦૦ તુલ્ય અંતઃકોઠા પ્રમાણ સાગરો. થી ન થતા, ક્રમશઃ ૮૦૦, ૮૨૫ વગેરે જેવા ઉત્તરોત્તર મોટા અંતઃ કોઠો. થી થતો હોય, તો માત્ર ઈશાનાન્તદેવને જ આતપના જઘ્ન રસબંધનો સ્વામી કહેવો પડે.

50) ૩ પલ્યોના આયુબંધ વખતે તિર્યચાયુ - મનુષ્યાયુનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ થાય છે. આ બે યુગલિક આયુષ્ય તથા બાકીની ૮ પ્રકૃતિઓ... દેવ, નારકી કે સમ્યક્ત્વી તિર્યચ-મનુષ્યો બાંધતા નથી.. માટે આ ૧૧ના ઉ. રસબંધના સ્વામી તરીકે મિથ્યાત્વી તિ.મનુષ્યો કહ્યા છે.

51) તિર્યચદ્વિક, છેવટું.. આ ત્રણને આનતાદિ દેવો તથા તીવ્રસંકલિષ્ટ તિ. મનુષ્યો બાંધતા નથી, માટે નારકી તથા સહસ્રારાન્તદેવો ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી છે. વળી ઈશાનાન્તદેવો તીવ્રસંકલેશમાં એકે. પ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી છેવટું બાંધતા નથી, માટે એના ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી તરીકે ૩ થી ૮ દેવલોકના દેવો તથા નારકી જ મળે છે.

52) ઉદ્યોત એ શુભપ્રકૃતિ હોવાથી એનો ઉત્કૃ. રસબંધ વિશુદ્ધિમાં થાય છે. વળી એ તિર્યચપ્રાયોગ્ય બંધની સાથે જ બંધાય છે. સંજી પંચેન્દ્રિય જીવો જ્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ માટે યથાપ્રવૃત્તકરણાદિ કરે છે ત્યારે ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ્યમાન હોવાથી દેવ કે મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય બાંધે છે પણ તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બાંધતા નથી, ને તેથી ઉદ્યોત પણ બાંધતા નથી. પણ સાતમી નારકીનો જીવ તો તથાભવસ્વભાવે જ મિથ્યાત્વના ચરમસમય સુધી (બલે ગમે એટલો વિશુદ્ધ્યમાન હોય તો પણ) તિર્યચપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે ને તેથી ઉદ્યોત પણ બાંધી શકે છે. એટલે ઉદ્યોતના બંધકોમાં એ જ સૌથી વધારે વિશુદ્ધ હોવાથી ઉત્કૃ. રસબંધક છે.

53) મનુ.દ્વિક વગેરે ૫ : મિથ્યાત્વી કરતાં સમ્યક્ત્વી વધારે વિશુદ્ધ હોય છે. વળી સમ્યક્ત્વી તિર્થંચો ને મનુષ્યો તો દેવપ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી આ પાંચ પ્રકૃતિ બાંધતા નથી.. સમ્યક્ત્વી દેવો અને નારકીઓમાં થી દેવોને સાક્ષાત્ પ્રભુદર્શન, દેશનાશ્રવાણ, નંદીશ્વરાદિતીર્થમાં પ્રભુભક્તિ વગેરે નિમિત્તો મળે છે, જે નારકીને મળતા નથી, માટે સમ્યક્ત્વીદેવોની વિશુદ્ધિ વધારે હોવાથી તેઓ જ આ પાંચના ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી છે. બીજા એક મત એવો છે કે બાહ્યનિમિત્તોની અપેક્ષાએ આ વાત બરાબર છે. પણ માત્ર અધ્યવસાયોને નજરમાં લેવામાં આવે તો, સમ્યક્ત્વી દેવ કે નારકી બન્ને અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરે છે, અને એમાં બન્ને સંભવિત ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ પામી શકે છે. માટે એ વખતે બન્ને આ પાંચનો ઉત્કૃ. રસબંધ કરી શકે છે.

54) દેવાયુ : ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી અપ્રમત્તસંયત છે. ઉત્કૃ. સ્થિતિબંધના સ્વામી તરીકે પ્રમત્તસંયત કહેલા, અને તેના કારણ તરીકે, આકર્ષના પ્રથમસમય કરતાં પછીના સમયોએ સ્થિતિબંધ વધી શકતો નથી, ને પ્રથમસમય તો પ્રમત્તને જ હોય છે, એ જાણાવેલું.. અહીં ઉત્કૃ. રસબંધના સ્વામી અપ્રમત્તસંયતને કહ્યા છે, એટલે જાણી શકાય છે કે રસબંધ માટે આવો નિયમ નથી કે આકર્ષના દ્વિતીયાદિ સમયોએ રસબંધ વધી ન શકે.. એટલે પ્રમત્ત ગુણઠાણે આકર્ષનો પ્રારંભ કરે.. અને ત્યારબાદ આકર્ષ દરમ્યાન યોગ્ય કાળે અપ્રમત્ત બની આયુબંધને યોગ્ય તીવ્રવિશુદ્ધિ પામે ત્યારે ઉત્કૃ. રસબંધ કરે. તથા અહીં એ પણ જાણવું કે પ્રથમ આકર્ષકાળે જેટલો સ્થિતિબંધ કર્યો હોય તેટલો, જે અબંધકાળ દરમ્યાન અપવર્તના ન કરી નાખી હોય તો બીજા આકર્ષમાં પણ કરે જ, એનાથી વધારે કરી શકે પણ ઓછો તો નહીં જ, એવું રસબંધ માટે નથી. રસબંધ તો દ્વિતીયાદિ આકર્ષકાળે જેવી વિશુદ્ધિ હોય તેને અને સ્વપ્રાયોગ્ય સ્થિતિબંધને અનુરૂપ હીન - અધિક કે સમાન પણ કરી શકે છે, અને તે તે આકર્ષના દ્વિતીયાદિસમયોએ પણ એ જ પ્રમાણે હીન- અધિક- કે તુલ્ય રસબંધ યથાસંભવ કરી શકે છે.

55) હાસ્યાદિ ૧૨ પ્રકૃતિઓ : આ બધી પ્રકૃતિઓ અશુભ હોવાથી

સંકલેશમાં ઉત્કૃંરસ બંધાય છે. પાણ હાસ્ય, રતિ અને પુ. વેદ ૧૦ કોઢ્કો. સુધી, સ્ત્રીવેદ ૧૫ કોઢ્કો. સુધી તથા મધ્યમ સંઘ. સંસ્થાન ક્રમશઃ ૧૨, ૧૪, ૧૬, ૧૮ કોઢ્કો. સુધી જ બંધાય છે. એટલે સંકલેશ જ્યારે આ ૧૦ કોઢ્કો. વગેરે સ્થિતિબંધ જનક સંકલેશ કરતાં વધી જાય છે ત્યારે આ પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી, નપું. વેદ વગેરે બંધાય છે. તેથી ૧૦ કોઢ્કો. સાગરો. વગેરે સ્વરૂપ પોતપોતાના ઉત્કૃંર સ્થિતિબંધજનક ઉત્કૃંર સંકલેશે જ આ પ્રકૃતિઓનો સંભવિત ઉત્કૃંરસબંધ થાય છે. આને તંત્રપ્રાયોગ્ય સંકલેશ કહેવાય છે. આમાં પાંચમા સંઘ. સંસ્થાનનો ૧૮ કોઢ્કો. સાગરો. સ્થિતિબંધ છે. તજ્જનક સંકલેશ હોય ત્યાં સુધી તો તિર્યચો અને મનુષ્યો પાણ તિર્યચપ્રાયોગ્ય બાંધે છે ને તેની સાથે પાંચમા સંઘ. સંસ્થાનને બાંધી એનો તીવ્રરસબંધ કરી શકે છે. પાણ સંકલેશ જે વધી જાય તો પછી તિર્યચો અને મનુષ્યો માત્ર નારકપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે જેની સાથે સંઘ. બાંધી શકાતું નથી. એટલે છેવટું સંઘયાણ કે જે ૨૦ કોઢ્કો. સુધીના સંકલેશ સુધી બંધાઈ શકે છે એનો ઉત્કૃંરસબંધ તિર્યચ - મનુ. ને મળી શકતો નથી.

મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ શેષ ૫૬ પ્રકૃતિઓ ઉત્કૃં. સંકલેશમાં વર્તતા ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ બાંધે છે. તેથી એ બધીનો ઉત્કૃંરસબંધ ચારેગતિના મિથ્યાત્વીઓને મળે છે.

જઘન્યરસબંધસ્વામિત્વ :

56) મિથ્યાત્વીજીવ સ્વવિશુદ્ધિના પ્રભાવે ૧લેથી સીધો જાયે, પમે, છઠ્ઠે કે સાતમે જઈ શકે છે. એક મતે છઠ્ઠે જઈ શકતો નથી. આ તો સ્પષ્ટ છે કે ૧લેથી જાયે જતી વખતે મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે જે ઉત્કૃં. વિશુદ્ધિ સંભવી શકે એના કરતાં પાંચમે જનારને મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે જે ઉત્કૃં. વિશુદ્ધિ સંભવી શકે એ વધુ જ હોય.. એમ એના કરતાં છઠ્ઠે જનારને અને એના કરતાં પાણ સાતમે જનારને સૌથી વધારે વિશુદ્ધિ હોય. એટલે ૧લેથી ઊમે જનારને મિથ્યાત્વના ચરમસમયે થીણુદ્ધિ વગેરેના બંધકોમાં સૌથી વધારે વિશુદ્ધિ હોવાથી એ જીવ જઘન્યરસબંધના સ્વામી તરીકે મળે છે.

આ જ પ્રમાણે જયેથી પાંચમે, છઠ્ઠે કે સાતમે જનારામાંથી, અને પાંચમેથી છઠ્ઠે સાતમે જનારામાંથી ૭મે જનારાને જથા કે પાંચમાના ચરમસમયે સૌથી વધારે વિશુદ્ધિ હોવાથી અપ્રત્યા પ્રત્યા નો જઘન્યસ્સબંધ તેવા જીવો કરે છે. વળી ચોથેથી કે પાંચમેથી સાતમે જનારો આ જીવ ભેગી ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પામવાની પ્રક્રિયા પાણ કરી રહ્યો હોય તો એની વિશુદ્ધિ ઘણી વધારે હોય છે. તેથી અપ્રત્યા પ્રત્યા ના જઘન્યસ્સબંધક તરીકે એવા જીવો લેવા.

જ્ઞાનાવરાણીયાદિમાં સ્વસ્વચરમબંધે ક્ષપક સર્વવિશુદ્ધિ હોવાથી તે-તે પ્રકૃતિનો ચરમબંધક જીવ જઘન્યસ્સબંધ કરે છે એ જાણવું.

57) અરતિ-શોક ના જઘન્યસ્સબંધક અપ્રમત્તાભિમુખ પ્રમત્તને જે કહ્યા છે, એમાં પ્રમત્તગુણઠાણાના ચરમ-દ્વિચરમાદિસમયો ન લેવા, કારણકે એ વિશુદ્ધ્યમાન અવસ્થા હોવાથી એ વખતે તો હાસ્ય-રતિ જ બંધાય છે, અરતિ-શોક નહીં, પાણ એવી વિશુદ્ધ્યમાન અવસ્થાની પૂર્વનો સમય લેવો.

58) સૂત્રિક-વિકલ્પિક : પર્યા પંચે. તિર્યચ અને મનુષ્યો પોતાના જઘન્ય સ્થિતિબંધ તરફની વિશુદ્ધિમાં માત્ર બા. ત્રિક અને પંચેકર્મ જ બાંધે છે. પોતાના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ તરફના સંકલેશમાં પાણ (નરકપ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી) બા. ત્રિક અને પંચેકર્મ જ બાંધે છે. આ બેની વચલી અવસ્થામાં સૂત્રિક કે બા.ત્રિક બન્ને બાંધી શકે છે. (એમ પંચે. કર્મ કે જાતિચતુ.માંનું કોઈપણ એક કર્મ બાંધી શકે છે). આવા મધ્યમપરિણામો પર જીવ પરાવર્તમાનભાવે આવે ત્યારે આ ૬ પ્રકૃતિઓનો જઘન્યસ્સબંધ કરે છે. દેવદિક-નરકદિકને એકે. વિકલે. દેવો, નારકીઓ બાંધતા જ નથી, માટે માત્ર પંચે. તિ. અને મનુષ્યોને એના જઘન્ય સ્સબંધના સ્વામી કહ્યા છે.

આઠમાગુણઠાણાના છઠ્ઠાભાગે દેવદિકનો જે અંતઃ કોલ્કો જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય (ધારોકે ૧૦૦) ત્યાંથી લઈને મિથ્યાત્વીજીવ મનુષ્યદિકનો જે અંતઃ કોલ્કો જઘન્ય સ્થિતિબંધ કરે (ધારોકે ૨૦૦) ત્યાં સુધીના પરિણામોમાં તો માત્ર દેવદિક જ બંધાય છે. પાણ પછી (૨૦૦ કે તેથી ઉપરના સ્થિતિબંધે) મનુદિક બંધાવાની પાણ યોગ્યતા હોવાથી દેવદિક - મનુ. દિક પરાભાવે

જ. સ્સબંધસ્વામિત્વ

બંધાય છે. આ પ્રમાણે સાગરો શતપૃથક્ત્વ (ધારોકે ૨૨૦) સુધી ચાલે છે. એ પછી (૨૨૧ થી) તિલ્લિકાની પાણ બંધાવાની યોગ્યતા હોવાથી બીજા સાગરો શતપૃથક્ત્વ (ધારોકે ૨૪૦) સુધી દેવ-મનુ-તિલ્લિકા પરભાવે બંધાયા કરે છે. એ પછી (૨૪૧ થી) નરકલિકાની પાણ બંધાવાની યોગ્યતા હોવાથી હવે ચારેય પરાવર્તમાનભાવે બંધાતી રહે છે, તે ઠેઠ દેવલિકાના ઉત્કૃં. બંધ ૧૦ કોઠ્કો સાગરો સુધી.. પછી મનુ. લિકાના ઉત્કૃંસ્થિતિબંધ ૧૫ કોઠ્કો સુધી દેવલિકા વિના શેષ ૩ લિકા બંધાતી રહે છે. પછી મનુષ્યો અને તિર્યચોને તિલ્લિકાનો ૧૮ કોઠ્કો સાગરો ઉત્કૃં. સ્થિતિબંધ હોય છે ત્યાં સુધી તિલ્લિકા અને નરકલિકા ક્રમશઃ બંધાયા કરે છે ને ૧૮ કોઠ્કો પછી માત્ર નરકલિકા બંધાય છે. એટલે મિથ્યાત્વી મનુ. કે તિર્યચ મનુલિકાનો જે જઘ્નસ્થિતિબંધ કરે (ધારોકે ૨૦૦) તે અંતઃ કોઠ્કોથી ૧૦ કોઠ્કો સુધી દેવલિકાનો અને ૧૮ કોઠ્કો સુધી નરકલિકાનો જઘ્નરસબંધ મળી શકે છે.

અલબત્ત્ સ્વોપજટીકામાં સૂક્ષ્મત્રિક અને વિકલત્રિકના જઘ્નરસબંધક તરીકે તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધ જીવોને કહ્યા છે. પાણ એ કહેવા પાછળ શું આશય છે ? એ સમજાતું નથી.

આશય એ છે કે પરભાવે ઓછામાં ઓછો જેટલો સ્થિતિબંધ થતો હોય એટલો જ જે અશુભ અઘાતી પ્રકૃતિનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ હોય એનો જઘ્નરસબંધ પરભાવે મળે છે, જેમકે અશાતા. પાણ જે અશુભનો જઘ્ન સ્થિતિબંધ એના કરતાં (પરભાવાવી જઘ્નસ્થિતિબંધ કરતાં) પાણ ઓછો મળે છે. એનો જઘ્નરસબંધ પરભાવે ન મળતાં જઘ્નસ્થિતિબંધે જ તત્પ્રાયોગ્ય તીવ્ર વિશુદ્ધિએ જ મળે છે, જેમકે તિલ્લિકા, કારણકે પરભાવે થતાં સ્થિતિબંધો દરમ્યાન જે જઘ્નરસબંધ અધ્યવસાય સ્થાન હોય છે, એના કરતાં પાણ પરભાવથી નીચે ઉતરીને સ્થિતિબંધ જેમ જેમ ઘટતો જાય છે તેમ તેમ રસબંધ વધુ ને વધુ ઘટતો જાય એવા અધ્યવસાય સ્થાનો સંભવિત બનતા જાય છે. (કમ્મપયડીમાં અનુકૃષ્ટિના નિરૂપણમાં આ વાત સ્પષ્ટ થશે.) શુભપ્રકૃતિઓ માટે આનાથી વિપરીત જાણવું. અર્થાત્ પરભાવે વધુમાં વધુ

જેટલો સ્થિતિબંધ થતો હોય એટલો જ જે શુભપ્રકૃતિનો ઉ. સ્થિતિબંધ હોય એનો જઘરસબંધ પરાભાવે મળે છે, કારણકે પરા નો પ્રારંભ જ્યાંથી થાય એવા અંતઃ કોઢો થી એના ઉ.સ્થિતિબંધ સુધીના દરેક સ્થિતિબંધે જઘન્યરસ બંધાવી આપે એવું અધ્યવસાય સ્થાન સંભવિત હોય જ છે. જેમકે શાતા પાણ જે શુભપ્રકૃતિનો ઉ.સ્થિતિબંધ પરાભાવીય ઉ.સ્થિતિબંધ કરતા અધિક હોય છે. એનો જઘરસબંધ ઉ.સ્થિતિબંધે ઉ.સંકલેશવાળાને જ હોય છે, કારણકે પરાભાવે થતા સ્થિતિબંધો દરમ્યાન જે જઘરસબંધાધ્યવસાયસ્થાન હોય છે એના કરતાં પાણ પરાભાવથી આગળવધી સ્થિતિબંધ જેમ જેમ વધતો જાય છે તેમ તેમ રસબંધ વધુ ને વધુ ઘટતો જાય એવા અધ્યવસાયસ્થાનો સંભવિત બનતા જાય છે. જેમકે પંચેજતિનામકર્મ ૧૮ કોઢોસુધી પરાભાવે બંધાય છે, પાણે એનો ઉ.સ્થિતિબંધ તો એના કરતાં વધીને ૨૦ કોઢોસાગરોજેટલો છે. તો એનો પરાભાવે જે ઓછામાં ઓછો રસ બંધાય છે, એના કરતાં પાણ ૨૦ કોઢોસ્થિતિબંધે સર્વસંકલિષ્ટને બંધાતો રસ ઘાણો ઓછો હોવાથી એ જ એનો જઘરસબંધ કહેવાય છે, પરાભાવીય અલ્પરસ નહીં. પાણ શાતાવેદનીય પરાભાવે ૧૫ કોઢો સુધી બંધાય છે, અને આ જ એનો ઉ.સ્થિતિબંધ છે, હવે આગળ વધારે સંકલેશજન્ય અધિક સ્થિતિબંધ એનો છે જ નહીં, તો એનો જઘરસબંધ પરાભાવે થતા દરેક સ્થિતિબંધ પર મળે જ છે. અને તેથી જ એનો જઘરસબંધ તત્પ્રાયોગ્ય ઉ.સંકલેશવાળાને ન કહેતા પરામધ્યમ પરિણામીને જ કહેવાય છે. એમ અશાતાનો જે અંતઃકોઢોથી શાતા સાથે પરાભાવ શરુ થાય છે એ અંતઃકોઢો જ એનો જઘસ્થિતિબંધ છે, એનાથી પાણ ઓછો સ્થિતિબંધ એનો સંભવિત છે નહીં, તો એનો જઘરસબંધ આ અંતઃકોઢોથી ૧૫ કોઢો સુધીના દરેક સ્થિતિબંધે પરામધ્યમ પરિણામે જ કહેવાય છે, પાણ એના જઘસ્થિતિબંધે તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ નથી કહેવાતો. ત્વિક્ષિ માટે આવું નથી, જે અંતઃકોઢોથી મનુદ્વિક્ષ સાથે એનો પરાભાવ શરુ થાય છે, એ અંતઃકોઢો કરતાં પાણ ઓછો સ્થિતિબંધ (નાનું અંતઃકોઢો) ૭ મી નરકના જીવને સંભવિત છે, તો એનો જઘરસબંધ પરાભાવીય દરેક

સૂચકલક્ષિક જઘરસબંધસ્વામી

સ્થિતિબંધે મધ્યમ પરિણામે ન કહેતા નાના અંતઃકોઠ્ઠોસ્વરૂપ જઘ્નસ્થિતિબંધે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિવાળાને જ કહેવાય છે.

હવે પ્રસ્તુતમાં આવીએ. સૂત્રિક-વિકલત્રિક અશુભપ્રકૃતિઓ છે. પંચેજતિનામકર્મ સાથે એનો જે અંતઃકોઠ્ઠો થી પરાભાવ શરુ થાય છે એ જ એનો જઘ્નસ્થિતિબંધ છે, એના કરતાં ઓછો સ્થિતિબંધ એનો સંભવતો જ નથી. તો એનો જઘ્નરસબંધ પરાભાવીય અંતઃકોઠ્ઠોથી ૧૮કોઠ્ઠોસુધીના દરેક સ્થિતિબંધે મધ્યમપરિણામે થાય એ સ્પષ્ટ છે. તો એનો જઘ્નરસબંધ, એના જઘ્નસ્થિતિબંધે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિએ કહી શકાવો ન જોઈએ.

આ કારણને નજરમાં રાખીને મેં આ પુસ્તકમાં પદાર્થ નિરૂપણમાં આ ૬ પ્રકૃતિનો જઘ્નરસબંધ પરામધ્યમ પરિણામે કહ્યો છે, પણ જઘ્નસ્થિતિબંધે વિશુદ્ધિએ કહ્યો નથી, એ જાણવું, બંધવિહાણું વગેરે ગ્રન્થોમાં પણ પરાભાવે જ કહ્યો છે.

સ્વોપજટીકામાં નરકદ્વિકનો જઘ્નરસબંધ પણ જઘ્નસ્થિતિબંધે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિએ અને દેવદ્વિકનો ઉ.સ્થિતિબંધે તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશે કહ્યો છે એનો પણ આશય સમજતો નથી. નરકદ્વિકનો જે અંતઃકોઠ્ઠોથી તિ.દ્વિકાદિ સાથે પરાભાવ શરુ થાય છે એના કરતાં અલ્પસ્થિતિબંધ સંભવિત જ ન હોવાથી અંતઃકોઠ્ઠોથી ૧૮ કોઠ્ઠોસુધીના દરેક સ્થિતિબંધે પરામધ્યમપરિણામે જઘ્નરસબંધ સંભવિત છે. એમ દેવદ્વિક શુભપ્રકૃતિ છે અને મનુ.દ્વિકાદિ સાથે ૧૦ કોઠ્ઠો સુધી પરાભાવે બંધાય છે. અને આ જ એનો ઉ.સ્થિતિબંધ છે. માટે પરાભાવીય અંતઃકોઠ્ઠોથી ૧૦કોઠ્ઠો સુધીના દરેક સ્થિતિબંધે એનો જઘ્નરસબંધ મધ્યમ પરિણામે શક્ય છે. બંધવિહાણું વગેરે ગ્રન્થોમાં પણ આવું જ નિરૂપણ છે. એટલે મેં પણ પદાર્થ નિરૂપણમાં આ પ્રમાણે જ આ બંને દ્વિકોનો પણ જઘ્નરસબંધ પરામધ્યમપરિણામે જાણાવ્યો છે એ જાણવું.

59) નરકાયુ : મનુ.તિ. તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ જઘ્નસ્થિતિબંધતા. નરકાયુ અશુભ પ્રકૃતિ છે, માટે સંકલેશમાં તો તીવ્ર રસ બંધાય.. વળી વિશુદ્ધિ જે વધારે હોય તો નરકપ્રાયોગ્ય બંધ જ ન થાય.. માટે અહીં તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિ

કહી છે. દેવો નારકી તો આ આયુ. બાંધતા જ નથી, માટે મનુ.તિ. કહ્યા છે.

60) શેષ ૩ આયુ..મનુ.તિ. તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશે... મનુષ્યાયુ તથા તિર્યયાયુનો જઘરસબંધ જઘસ્થિતિબંધ (ક્ષુદ્રકભવ) ની સાથે થાય છે. આ અપર્યા. ભવનું આયુ છે, માટે દેવો - નારકી એને બાંધતા નથી. વળી દેવાયુ પણ દેવ - નારકી બાંધતા નથી. માટે આ ત્રણેના બંધક મનુષ્યો-તિર્યયો છે. વળી ત્રણે આયુ શુભ હોવાથી વિશુદ્ધિમાં અધિક રસ બંધાય, જઘરસબંધ ન થાય. સંકલેશ વધારે હોય તો નરકપ્રાયોગ્ય બંધાવાથી આ ૩ આયુ ન બંધાય, માટે તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશ કહ્યો છે. આમાં દેવાયુ માટે પર્યાપંચે.તિ., મનુષ્યો જ સમજવા.

61) ઔદા. અંગોપાંગ : ૩ થી ૮ દેવલોકના દેવો, નારકીઓ.. આ શુભપ્રકૃતિ છે. તીવ્ર સંકલેશકાળે આ જીવો પંચે. તિર્યયપ્રાયોગ્ય બંધની સાથે આ પ્રકૃતિનો જઘરસબંધ કરે છે. તીવ્ર સંકલેશમાં મનુષ્યો-તિર્યયો નરક પ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી અને ઈશાનાન્તદેવો એકે. પ્રાયોગ્ય બાંધતા હોવાથી આ પ્રકૃતિ બાંધતા નથી .. આનતાદિ દેવોને તીવ્રસંકલેશ હોતો નથી. માટે જઘ.રસબંધ ન હોય. આનતાદિદેવો મનુદ્વિક જ બાંધે છે તથા અંતઃકો.કો.થી અધિક સ્થિતિબંધ કરાવે એવો સંકલેશ આનતાદિ દેવલોકમાં મિથ્યાત્વી જીવોને પણ હોતો નથી.

ઔદા. શરીર અને ઉદ્યોત તો એકે. પ્રાયોગ્યબંધ સાથે પણ બંધાય છે, માટે એના જઘરસબંધના સ્વામી તરીકે ઈશાનાન્તદેવો પણ મળે છે, બાકીનું ઉપરવત્.

62) તિ.દ્વિક, નીચ : ૭ મી નારકીનો સમ્યક્ત્વાભિમુખ જીવ. આ ૩ અશુભ પ્રકૃતિઓ છે, માટે વિશુદ્ધિ માં જઘરસબંધ થાય. ૭મીનારકીનો જીવ તથાભવસ્વભાવે મિથ્યાત્વકાળે તિર્યયપ્રાયોગ્ય જ બાંધે છે. એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાના પૂર્વસમયની તીવ્રવિશુદ્ધિમાં પણ તિ.પ્રાયોગ્ય બંધ થવાથી આ પ્રકૃતિઓનો જઘરસ બાંધે છે. તદ્ભિન્ન જીવો તો આ વિશુદ્ધિમાં તિ. પ્રાયોગ્ય બાંધતા ન હોવાથી આ પ્રકૃતિઓ બાંધતા જ નથી.

63) જિનનામઃ મિથ્યાત્વાભિમુખ સમ્યક્ત્વી.. બદ્ધ નરકાયુ જીવ

આયુ જ.રસબંધક
.....

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામી જિનનામ નિકાચિત કરે. એને નરકમાં જતી વખતે સમ્યક્ત્વ વમવું જ પડે છે. એટલે છેલ્લા અન્તર્મુ. માં મિથ્યાત્વે જઈ રહ્યો હોય ત્યારે સમ્યક્ત્વચરમસમયે એનો સંકલેશ વધારે હોવાથી જિનનામનો જઘ્નરસબંધ કરે છે. સમ્યક્ત્વના દ્વિચરમાદિસમયોમાં એટલો સંકલેશ ન હોવાથી અને મિથ્યાત્વાવસ્થામાં જિનનામનો બંધ ન હોવાથી જઘ્નરસબંધ મળતો નથી.

64) શાતા, સ્થિર, શુભ, યશ - સેતર - ૮ : ૧ થી ૬ ગુણઠાણાવાળા ચારે ગતિના જીવો પરામધ્યમ પરિણામી. આપણે અસત્કલ્પનાનો સહારો લઈએ. એકે, બેઈ, તેઈ, ચઉ, અસંજી પંચે, પ્રમત્ત સંયત, દેશવિરત, અવિરતસમ્યક્ત્વી, અને મિથ્યાત્વીસંજી પંચે, જીવોનો વેદનીય કર્મનો જઘ્ન-ઉત્ક્રં. સ્થિતિબંધ ક્રમશઃ ૮૦૧-૧૦૦૦ , ૨૪૦૦૦-૨૫૦૦૦, ૪૮૫૦૦-૫૦૦૦૦, ૯૮૦૦૦-૧લાખ, ૯૯૪૦૦૦-૧૦ લાખ, ૯૦ લાખ - ૧ કોડ, ૩ કોડ-૩.૫ કોડ, ૧૦ કોડ-૧૧ કોડ, ૩૫ કોડ-૩૩૫ કોડ છે. આ જીવો જ્યારે ક્રમશઃ ૮૦૧ થી ૯૧૦, ૨૪૦૦૦ થી ૨૪૧૦૦, ૪૮૫૦૦ થી ૪૮૭૦૦, ૯૮૦૦૦ થી ૯૮૩૦૦, ૯૯૪૦૦૦ થી ૯૯૪૫૦૦, ૯૦ લાખ થી ૯૧ લાખ, ૩ કોડ થી ૩ કોડ ૨લાખ, ૧૦ કોડ થી ૧૦ કોડ ૫ લાખ, ૩૫ કોડ થી ૩૬ કોડ માંનો સ્થિતિબંધ કરતા હોય છે ત્યારે આ એમની સ્વ-સ્વપ્રાયોગ્ય અત્યંત વિશુદ્ધ અવસ્થા હોવાથી માત્ર શાતાવેદનીય જ બાંધે છે. એમ, ૯૫૧ થી ૧૦૦૦, ૨૪૫૦૧ થી ૨૫૦૦૦, ૪૯૨૫૧ થી ૫૦૦૦૦, ૯૯૦૦૧ થી ૧ લાખ, ૯૯૭૦૦૧ થી ૧૦ લાખ, ૯૫ લાખ થી ૧ કોડ, ૩.૨૫ કોડ થી ૩.૫ કોડ, ૧૦.૫૦ કોડ થી ૧૧ કોડ, ૧૮૫ કોડ થી ૩૩૫ કોડ માંનો સ્થિતિબંધ કરતા હોય છે ત્યારે આ એમની અત્યંત સંકલિષ્ટ અવસ્થા હોવાથી માત્ર અશાતા જ બાંધે છે. પણ આ બેની વચમાં એટલેકે જ્યારે ૯૧૧ થી ૯૫૦.. વગેરે સ્થિતિબંધ કરતાં હોય છે ત્યારે આ તે તે જીવોની અત્યંત વિશુદ્ધ કે અત્યંત સંકલિષ્ટ અવસ્થા નથી, પણ બેની વચમાં મધ્યમ પરિણામ હોય છે, અને તેથી શાતા કે અશાતા બન્ને બાંધી શકે છે.

વળી, આ ૯૧૧, ૯૧૨, ૯૧૩.....૯૫૦ સુધીનો પ્રત્યેક સ્થિતિબંધ પણ

જુદા જુદા અસંખ્ય પરિણામોથી શક્ય હોય છે. એમાંથી કેટલાક પરિણામો એવા હોય છે કે જેનાથી જીવ માત્ર શાતા જ બાંધી શકે છે, પરાવર્તમાનપામી અશાતા બાંધી શકતો નથી. એમ કેટલાક પરિણામોથી માત્ર અશાતા જ બાંધી શકે છે, શાતાનોબંધ કરવા રૂપ પરાવર્ત થઈ શકતો નથી. પાણ આ બન્ને સિવાયના અન્ય કેટલાક પરિણામ એવા હોય છે કે જેથી શાતા-અશાતાના બંધનો પરાવર્ત થઈ શકે છે. આ પરિણામો પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામ કહેવાય છે. આને જ બીજી રીતે કહેવું હોય તો આ સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં જીવ જે એકાંત સંકલેશપૂર્વક આવતો હોય તો માત્ર અશાતા જ બંધાય છે, એકાંત વિશુદ્ધિ સાથે આવતો હોય તો માત્ર શાતા જ બંધાય છે. આશય એ છે કે અન્તર્મુ સુધી સ્થિતિબંધ એક સરખો હોવા છતાં આ સ્થિતિબંધાદ્ધા દરમ્યાન ઉત્તરોત્તર સમયે સંકલેશ વધતો જતો હોય તો એકાંતસંકલેશ કહેવાય છે, એ વખતે જે અધ્યવસાયો આવે છે એનાથી માત્ર અશાતા જ બંધાઈ શકે છે, ને અશાતા પરથી શાતાનો પરાવર્તપાણ થઈ શકતો નથી. એમ, એ કાળ દરમ્યાન ઉત્તરોત્તર સમયે વિશુદ્ધિ વધતી જતી હોય તો એ એકાંત વિશુદ્ધિ કહેવાય છે, એ વખતે જે અધ્યવસાયો આવે છે તેનાથી માત્ર શાતા જ બંધાઈ શકે છે, તેમજ શાતા પરથી અશાતાનો પરાવર્ત થઈ શકતો નથી. પાણ જે ઉત્તરોત્તર સમયે પરિણામોમાં સ્થિરતા કે સામાન્ય વધ-ઘટ.... આવું બધું થયા કરતું હોય તો એ એકાંત સંકલેશ કે વિશુદ્ધિ નથી. પાણ પરાવર્તમાનભાવ કહેવાય છે. આવી અવસ્થામાં એવા અધ્યવસાયો આવે છે કે જેના કારણે શાતાના બંધ પરથી પરાભાવે અશાતાનો બંધ કે અશાતાના બંધ પરથી પરાભાવે શાતાનો બંધ થઈ શકે છે. આ પરિણામો પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામો કહેવાય છે.

એક તો આ ૮૦૧ થી ૮૧૦ ના સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિ કે ૮૫૧ થી ૧૦૦૦ ના સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય સંકલેશ ન હોવાથી મધ્યમ પરિણામ કહેવાય છે. અને આ રીતે જીવ એના પર પરાવર્તમાનભાવે આવ્યો છે, માટે આ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામ કહેવાય છે. આ વખતે શાતા કે અશાતા બન્ને બંધાઈ શકે છે અને બન્નેનો જઘ્ઘરસબંધ થઈ શકે છે. જેવું આ એકે. જીવ માટે કહ્યું એવું

શાતાહિન્ના જ. રસબંધક

.....

જ બેઈ થી લઈને પ્રમત્તસંયત સુધી જાણવું. અર્થાત્ આ બધા જીવો ૨૪૧૦૧ થી ૨૪૫૦૦ વગેરે સ્થિતિબંધ પ્રાયોગ્ય મધ્યમ પરિણામો પર પરાવર્તમાનભાવે રમતા હોય ત્યારે શાતા - અશાતા બન્ને બાંધી શકે છે અને બન્નેનો જઘન્ય રસબંધ કરી શકે છે. વળી આ જઘન્ય રસબંધ તરીકે એકેન્દ્રિયને જેટલો જઘન્યરસબંધ થાય છે એટલો જ બેઈન્દ્રિયથી લઈને પ્રમત્તસંયત સુધીના કોઈપણ જીવને થાય છે. માટે શાતા-અશાતાના જઘન્યરસબંધના સ્વામી તરીકે ચારે ગતિના ૧ થી ૬ ગુણઠાણા સુધીમાં રહેલા કોઈપણ જીવો મળે છે. આ જ પ્રમાણે સ્થિર-અસ્થિર વગેરે માટે જાણવું. ૭ મા વગેરે ગુણઠાણે તો વિશુદ્ધિ ધણી પ્રબળ હોવાથી અશાતાદિ કર્મ તો બંધાતા જ નથી, અને શાતાદિનો તીવ્રરસ બંધાય છે. માટે એકેય નો જઘન્યરસબંધ મળતો નથી. અલબત્ત્ વૃત્તિકારે એકેન્દ્રિયાદિમાં જરસબંધનો નિષેધ કર્યો છે. આમતાંતર જાણવો.

ગીતાર્થ બહુશ્રુતોને વિચારવા માટે એક વિચારણા - ટીપ્પણમાં જે અસત્કલ્પના રજુ કરી છે એમાં સંજી પંચે. મિથ્યાત્વીજીવોનો વેદનીયકર્મનો જ. સ્થિતિબંધ ૩૫ કોડ અને ઉ. સ્થિતિબંધ ૩૩૫ કોડ દર્શાવ્યો છે. એટલે ૩૭૦ કોડ જેટલા સ્થિતિબંધસ્થાનો મળશે. વળી, શાતાનો બંધ ૩૫ કોડથી ૧૮૫ કોડ અને અશાતાનો બંધ ૩૬ કોડથી ૩૩૫ કોડ માન્યો છે. એટલે જાણાય છે કે ૧૮૫ કોડ થી ૩૩૫ કોડ સુધીના ૧૫૦ કોડ સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં.... અર્થાત્ ઉપરના અડધે અડધા સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં માત્ર અશાતા બંધાય છે, શાતા બંધાતી નથી. વાસ્તવિકતા પાણ આ જ છે. અંતઃકોઢો થી ૩૦ કોઢો. સુધીમાં સાધિક ૨૮ કોઢો. સાધના સમયો જેટલા વેદનીયકર્મના સંજી મિથ્યાત્વીને મળતા જે સ્થિતિબંધસ્થાનો છે એના ઉપરના લગભગ અડધા (અડધા કરતા કંઈક વધારે) એવા ૧૫ કોઢો થી ૩૦ કોઢો. વચ્ચેના ૧૫ કોઢો. સા. જેટલા સ્થિતિબંધ-સ્થાનોમાં માત્ર અશાતા જ બંધાય છે. શાતા બંધાતી નથી. તો આવું જ એકે, બેઈ... યાવત્ અવિરતસમ્યક્ત્વી જીવોમાં પાણ હોવું જોઈએ. અર્થાત્ પોતપોતાના જેટલા સ્થિતિબંધસ્થાનો હોય એના ઉત્તરફના લગભગ અડધા સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં માત્ર અશાતા જ બંધાતી હોવી જોઈએ. અર્થાત્ અહીં જે

એકે.નો જ.-ઉ.સ્થિતિબંધ ૮૦૧-૧૦૦૦ માન્યો છે, એટલે કે ૧૦૦ સ્થિતિબંધસ્થાનો કલપ્યા છે. તો શાતા ૮૦૧ થી ૮૫૦ સુધી અને અશાતા ૮૫૧ થી ૧૦૦૦ સુધી બંધાતી હોય. અર્થાત્ ૮૫૧ થી ૧૦૦૦ સુધીના ૫૦ સ્થિતિબંધસ્થાનો = અડધા સ્થિતિબંધસ્થાનો પર માત્ર અશાતા બંધાય છે. (આ ટીપ્પણમાં આવું જ એકે. બેઈ. વગેરે દરેકની કલ્પનામાં કર્યું છે.) આમ, સર્વત્ર ઉપરના લગભગ અડધા સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં માત્ર અશાતા જ બંધાતી હોય એવું હોવું જોઈએ. આવું જ ગોત્રકર્મમાં વિચારીએ તો જ્યાં બંધાતું હોય ત્યાં ઉપરના લગભગ અડધે અડધા સ્થિતિબંધસ્થાનોમાં માત્ર નીચગોત્ર બંધાતું હોવું જોઈએ, કારણકે સંજ્ઞી મિથ્યાત્વીમાં ઉચ્ચનો ૧૦ કોલ્કો અને નીચનો ૨૦ કોલ્કો સા. ઉ. સ્થિતિબંધ છે. એમ વેદ મોહનીયનો ધારોકે ૮૦૧ થી ૧૦૦૦ સુધી બંધ હોયતો ૮૭૬ થી ૧૦૦૦ સુધીના છેલ્લા ચોથાભાગમાં માત્ર નપું.વેદ બંધાય છે, ૮૫૧ થી ૮૭૫ સુધીના ત્રીજા ચોથા ભાગમાં સ્ત્રીવેદ અને નપું.વેદ બન્ને બંધાય છે, અને એની નીચે ત્રણે વેદ બંધાય છે. એટલે કે પુ., સ્ત્રી અને નપું.વેદનો ઉ.સ્થિતિબંધ ક્રમશઃ ૮૫૦, ૮૭૫ અને ૧૦૦૦ જેટલો આ કલ્પના પ્રમાણે માનવાનો રહે. આવું જ યથાયોગ્ય અન્યાન્ય કર્મોમાં પણ સમજવું. આ બહુશ્રુત ગીતાર્થો સમક્ષ વિચારવા માટે એક વિચારણા રજૂ કરી છે, જે લગભગ વાસ્તવિકતા હોવી જોઈએ, પણ મને હાલ એનો નિર્ણય નથી, એ જાણવું.

65) પંચે. જાતિનામકર્મ વગેરે ૧૫ પ્રકૃતિઓ : ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ ઉત્કૃ.સંકલેશે.. આ બધી શુભપ્રકૃતિઓ છે. ચારે ગતિના ઉત્કૃ.સંકલેશમાં વર્તતા જીવો પંચે. તિર્યચ કે નરક પ્રાયોગ્ય બંધ કરે ત્યારે પણ આ ૧૫ પ્રકૃતિ બાંધે છે, ને એનો જઘ. રસબંધ કરે છે. માટે એના સ્વામી છે. (ઈશાનાન્તદેવો પંચે. અને ત્રસનામકર્મ સિવાય ૧૩ ના જ સ્વામી તરીકે મળે એ જાણવું.)

66) સ્ત્રીવેદ-નપું. વેદ : ચારે ગતિના મિથ્યાત્વીઓ તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિએ... સંકલેશ હોય તો તીવ્રરસ બંધાય, કારણકે આ અશુભપ્રકૃતિઓ છે. વિશુદ્ધિ વધી જાય તો પુ.વેદ જ બંધાય. માટે તત્પ્રાયોગ્ય વિશુદ્ધિ કહી છે.

એક વિશેષ વિચારણા

.....

શંકા : મિથ્યાત્વીજીવ યથાપ્રવૃત્તકારણાદિ વિશુદ્ધ અવસ્થામાં તો પુ.વેદ જ બાંધે છે. તદ્ભિન્ન અવસ્થામાં ત્રણે વેદ બાંધે છે. એમાં સ્ત્રી-નપું. વેદનો જે જઘ્નસ્થિતિબંધ હોય ત્યાંથી લઈને ૧૦ કોઠ્ઠો સુધી ત્રણે વેદ બંધાઈ શકે છે. તો આ સ્થિતિબંધ દરમ્યાન સાતાવેદનીયાદિની જેમ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે એનો જઘ્નન્યરસસંબધ કેમ નથી કહ્યો ?

સમાધાન : પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે તત્પ્રાયોગ્ય બધા સ્થિતિબંધસ્થાને જઘ્નન્ય રસબંધ માત્ર અઘાતી પ્રકૃતિઓનો થાય છે, ઘાતી પ્રકૃતિઓનો નહીં.. ઘાતી પ્રકૃતિઓનો તો વિશુદ્ધિથી જ જઘ્નન્યરસબંધ થાય છે એ જાણવું. તે પાણ એટલા માટેકે એના અધ્યવસાયો અનાકાન્ત હોય છે. એટલે, ઘટતા જતા તે તે દરેક સ્થિતિબંધે સંભવિત જઘ્નરસબંધ અશાતાદિની જેમ એક સરખો ન રહેતા ઉત્તરોત્તર ઘટતો જ જાય છે. અને તેથી સંભવિત સર્વ જ.સ્થિતિબંધે જે ઉ.વિશુદ્ધિ સંભવતી હોય એ વિશુદ્ધિથી જ જ.રસબંધ થાય છે.

67) મનુદ્વિક વગેરે ૨૩ : મિથ્યાત્વીજીવ પરા. મધ્યમ પરિણામે..

આમાંની મનુદ્વિકાદિ શુભ પ્રકૃતિઓનો સમ્યક્ત્વીજીવો વિશુદ્ધિના કારણે વધારે રસ બાંધે છે અને કુખગતિ વગેરે અશુભપ્રકૃતિઓને તો બાંધતા જ નથી. માટે મિથ્યાત્વી જીવ કહ્યા છે. વળી તીવ્રસંકલેશમાં શુભ પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી અને અશુભનો અધિક રસ બંધાય છે. શુભ માટે તત્પ્રાયોગ્ય સંકલેશ આવે ત્યારથી અને અશુભ માટે તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધિ આવે ત્યારથી પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિઓ સાથે પરાવર્તમાનભાવે બંધ શરુ થાય છે. માટે આ બધી પ્રકૃતિઓનો પરાવર્તમાન મધ્યમપરિણામે જઘ્નરસ બંધ થાય છે. ૭ મી નારકીના જીવ તથા તેઉકાય-વાયુકાય મનુદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર સિવાયની ૨૦ પ્રકૃતિઓના જ જઘ્નરસબંધના સ્વામી જાણવા. શેષ કોઈ પાણ મિથ્યાત્વી જીવ ત્રેવીશે પ્રકૃતિના જઘ્નરસબંધના સ્વામી તરીકે મળી શકે છે. સંજીની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો, ૭ મી નારક સિવાયના જીવને તિ.દ્વિકનો જે જઘ્નસ્થિતિબંધ હોય તે અંતઃકોઠ્ઠો થી ૧૫ કોઠ્ઠો સુધી મનુદ્વિકનો, કુખગતિના જઘ્નસ્થિતિબંધરૂપ અંતઃકોઠ્ઠોથી ૧૦ કોઠ્ઠો સુધી બન્ને ખગતિનો, ૭ મી નરક સિવાયના સંજીને નીચનો જે અંતઃકોઠ્ઠો

જઘ.સ્થિતિબંધ હોય ત્યાંથી ૧૦ કો.કો. સુધી ઉચ્ચગોત્રનો દુર્ભગત્રિક ના જઘ.અતઃકો.કો.થી ૧૦ કો.કો. સુધી દુર્ભગત્રિક અને સુભગત્રિકનો પરાવર્તમાનભાવે બંધ મળે છે. માટે ત્યાં સુધી મધ્યમપરિણામે જઘ.રસબંધ મળે છે. એમ બીજા સંઘ. સંસ્થાન વગેરેના પોત પોતાના જઘ.સ્થિતિબંધથી જઘ.સ્થિતિ બંધ ભૂત અંતઃકો.કો.થી ક્રમશઃ ૧૦, ૧૨, ૧૪, ૧૬ અને ૧૮ કો.કો. સુધી ૧લા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા, અને પાંચમા સંઘ-સંસ્થાનનો તથા ૧૮ કો.કો. સુધી ૬ઠ્ઠા સંઘ સંસ્થાનનો પરાવર્તમાનભાવે બંધ મળે છે. માટે ત્યાં સુધી જઘ. રસબંધ મળે છે.

68) અનુભાગબંધમાં સાઘાદિ પ્રરૂપાણા : વેદનીય, નામકર્મ..અનુકૃષ્ટના ચારે ભાંગા.. વેદનીય કર્મમાં, ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમાં અશાતાનો જે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાય છે એના કરતાં પાણ ક્ષપક શ્રેણીમાં દસમાના અંતે શાતાનો જે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાય છે તે અધિક હોય છે, એટલે વેદનીય કર્મ - મૂળપ્રકૃતિના ઉત્કૃષ્ટ રસ તરીકે પાણ શાતાનો જ આ રસ ગણાય છે. એ જ રીતે નામ કર્મમાં શેષ શુભ-અશુભ કોઈપણ પ્રકૃતિનો જે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાય છે એના કરતાં ક્ષપકને ૧૦ માના અંતે યશનામનો જે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાય છે તે જ તીવ્ર હોવાથી નામમૂળ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ તરીકે એ જ લેવો પડે છે. એટલે ક્ષપકશ્રેણિ નહીં પામેલા બધા જીવોનો રસબંધ અનુકૃષ્ટ હોવાથી અનાદિભાંગો મળે છે. અભવ્યાદિને અનંત મળે છે. ૧૧ મે અબંધક થઈને પડનારને પાછો અનુકૃષ્ટ ચાલુ થવાથી અનુકૃષ્ટનો સાદિભાંગો મળે છે, અને ઉત્કૃષ્ટ રસ બાંધનારને અનુકૃષ્ટ નો સાન્ત ભાંગો મળવાથી ચારે ભાંગા મળે છે.

અત્યંત સંકિલ્પિત અવસ્થામાં ક્યારેય પાણ કોઈને પાણ શાતા બંધાતી નથી, અને અત્યંત વિશુદ્ધ અવસ્થામાં ક્યારેય પાણ કોઈને પાણ અશાતા બંધાતી નથી.. માટે આ બન્નેનો જઘ.રસબંધ પરાવર્તમાન મધ્યમ પરિણામે જ થાય છે. ને એ જ વેદનીય મૂળકર્મનો પાણ જઘ.રસબંધ છે. સામાન્યથી અશુભ પ્રકૃતિ કરતાં શુભપ્રકૃતિનો રસ વધારે બંધાતો હોય છે. (એટલે તો ગોત્રકર્મના ઉ.રસબંધ તરીકે ઉ.સંકલેશમાં બંધાતા નીચગોત્રના ઉ.રસબંધને ન કહેતાં ઉ.વિશુદ્ધિમાં બંધાતા રસબંધમાં સાઘાદિ

ઉચ્ચગોત્રના ઉરસબંધને કહ્યો છે.) તેથી વેદનીયકર્મમાં પાણ અશાતાનો જે રસ બંધાય છે એના કરતાં શાતાનો રસ વધારે બંધાય છે. માટે પરામ્ મધ્યમપરિણામે શાતા-અશાતા બન્નેનો જ્ઞરસબંધ જે થાય છે, એમાં શાતાનો જે જ્ઞબંધાય એના કરતાં અશાતાનો વધારે ઓછો રસ બંધાય છે. અને તેથી વેદનીયમૂળકર્મના જ્ઞરસબંધ તરીકે પાણ અશાતાનો જ્ઞરસબંધ જાણવો.

નામકર્મનો જ્ઞરસબંધ પાણ પરામ્ મધ્યમપરિણામે પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય ત્યારે કહ્યો છે. (આ કઈ પ્રકૃતિને આશ્રીને કહ્યો છે. ? અર્થાત્ અયશનામકર્મનો પરામ્ મધ્યમપરિણામે જે જ્ઞરસબંધ થાય એ જ નામમૂળકર્મનો જ્ઞરસબંધ છે, કે કોઈ અન્યપ્રકૃતિનો જ્ઞરસબંધ છે કે કંઈક અલગ જ છે.? એનો નિર્ણય હાલ થઈ શક્યો નથી, કારણકે પ્રશ્નો ઘણા ઊઠે છે. અને એના યોગ્ય સમાધાન માટે યોગ્ય ગ્રન્થ ઉપલબ્ધ થઈ શક્યો નહીં, તથા અન્યાન્ય કાર્યની વ્યસ્તતા રહી અને પછી વિહાર શરુ થઈ ગયો.) આગળ પટમી ટીપ્પણમાં જાણાવ્યા મુજબ પંચેનામકર્મ વગેરે જે શુભનો ઉ.સ્થિતિબંધ પરામ્ભાવીય ઉ.સ્થિતિબંધ કરતાં વધારે હોય એનો પરામ્ભાવે થતાં જ્ઞરસબંધ કરતાં પાણ ઉ.સ્થિતિબંધે થતો રસબંધ ઘણો ઓછો હોય છે, એટલે ૧૮ કોઠ્ઠોસુધી પરામ્ભાવે થતાં જ્ઞરસબંધ કરતાં પાણ ઉ.સંકલેશમાં ૨૦ કોઠ્ઠો સ્થિતિબંધે પંચેનામકર્મનો જે રસબંધ થાય છે એ ખૂબ જ ઓછો હોય છે. તેમ છતાં, નામમૂળકર્મના જ્ઞરસબંધ તરીકે એ એટલા માટે નથી લેવાતો કે એ વખતે નરકગતિનામકર્મ વગેરે અશુભ પ્રકૃતિઓનો તીવ્ર રસ બંધાતો હોય છે.

શંકા - નરકગતિ વગેરે બીજી પ્રકૃતિઓનો ભલે ને વધારે રસ બંધાતો હોય, જેમ જે ઉત્તરપ્રકૃતિનો સહુથી વધારે રસબંધ થાય એ મૂળપ્રકૃતિનો ઉરસબંધ બને છે, એ વખતે અન્ય ઉત્તરપ્રકૃતિઓના રસબંધનો વિચાર કરવાનો હોતો નથી, એમ જે ઉત્તરપ્રકૃતિનો સહુથી ઓછો રસબંધ થાય એ મૂળપ્રકૃતિનો જ્ઞરસબંધ કહેવાનો, પછી એ વખતે અન્ય ઉત્તરપ્રકૃતિઓના રસબંધને વિચારવાની શી જરૂર છે?

સમાધાન - મૂળપ્રકૃતિના ઉ.કરતાં જ્ઞમાં ફેર છે, આ વાત સ્થિતિબંધ

દ્વારા સમજાવે. એકેજીવને મોહનીયકર્મમાં ઉસંકલેશકાળે મિ.મોહનીયનો ૧ સાગરો, કષાયમોહનીયનો $\frac{૧}{૭}$ સાગરો અને નપું.વેદાદિ નોકષાય મોહનીયનો $\frac{૩}{૭}$ સાગરો. બંધ થાય છે, તો મોહનીયનો ઉ.સ્થિતિબંધ ૧ સાગરો.કહેવાય છે. પાણ ઉ.વિશુદ્ધિકાળે એને આ ત્રાણનો ક્રમશઃ ૧ સાગરો. — P/a , $\frac{૧}{૭}$ સાગરો. — P/a , $\frac{૩}{૭}$ સાગરો. — P/a સ્થિતિબંધ થાય છે તો એને મોહનીય મૂળકર્મનો જ.સ્થિતિબંધ કેટલો કહેવાય ? ૧ સાગરો. — P/a જ કહેવો પડે છે, કારણકે મિ.મોહનીય પાણ મોહનીય જ છે, ને એનો આટલો સ્થિતિબંધ થઈ જ રહ્યો છે. જે સહુથી વધારે હોય એનો ઉલ્લેખ થાય. જેમ અબાધાને છોડીને ઉપરના બધા જ નિષેકો બંધાતા હોય છે, પાણ સ્થિતિબંધ તરીકે તો જે નિષેકની સ્થિતિ સહુથી વધારે બંધાયેલી હોય એ એક સાગરો. વગેરેનો જ ઉલ્લેખ થાય છે. એમ પ્રસ્તુતમાં પાણ, મૂળપ્રકૃતિની જેટલી ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય એ બધામાં, તે તે સમયે જે ઉત્તરપ્રકૃતિનો વધુમાં વધુ સ્થિતિબંધ થતો હોય તે સ્થિતિબંધ. તે સમયે તે મૂળપ્રકૃતિનો સ્થિતિબંધ કહેવાય છે, મૂળપ્રકૃતિના સ્થિતિબંધના આવા જેટલા વિકલ્પો મળતા હોય, તેમાં સહુથી જ.હોય તે, તે મૂળપ્રકૃતિનો જ.કહેવાય અને ઉ.હોય તે ઉ.કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે રસબંધ અંગે પાણ જાણવું. અર્થાત્ તે તે સમયે બધ્યમાન પેટા પ્રકૃતિઓમાંથી જેનો રસ વધુમાં વધુ બંધાતો હોય એ રસ મૂળપ્રકૃતિનો બંધાતો રસ કહેવાય છે. જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં આવા મૂળપ્રકૃતિરસબંધના જેટલા વિકલ્પો મળતા હોય એમાંથી સહુથી ઓછામાં ઓછો રસ એ જ.રસબંધ અને વધુમાં વધુ રસ એ ઉ.રસબંધ મૂળપ્રકૃતિનો કહેવાય છે.

એટલે તીવ્રસંકલેશમાં ૨૦ કો.કો. બંધે વૈદિક, પંચે વગેરેનો જે જ.રસબંધાય છે એ જ નામમૂળપ્રકૃતિના રસબંધ તરીકે લઈ શકાતો નથી, કારણકે એ વખતે ઉપઘાત વગેરે અશુભ પ્રકૃતિનો ઉ.રસ પાણ બંધાતો હોવાથી મૂળપ્રકૃતિના રસબંધ તરીકે એ લેવો પડે છે. આ જ રીતે વિશુદ્ધિમાં ૭ મી નરકના જીવને મિથ્યાત્વના ચરમસમયે તિ.દ્વિકનો જે જ.રસબંધાય છે, એ પાણ લઈ શકાતો નથી, કારણકે એ વખતે પંચેજાતિ વગેરે શુભનો તીવ્રરસ બંધાતો હોવાથી એ તીવ્રરસ જ મૂળપ્રકૃતિનો જ.રસબંધ

નામમૂળકર્મના રસબંધ તરીકે ગણવો પડે છે, જે જા.નથી. આમ અત્યંત સંકલેશ કે અત્યંત વિશુદ્ધિવાળી અવસ્થામાં થતો રસબંધ તો લઈ શકાતો નથી જ, કારણકે એ વખતે ક્રમશઃ શુભ કે અશુભનો રસ અલ્પ બંધાતો હોવા છતાં અશુભ કે શુભનો રસ તો તીવ્ર બંધાતો હોય જ છે. માટે પરાભ્રમ્યમપરિણામે કે જ્યારે કોઈનો તીવ્ર રસ બંધાતો ન હોય ત્યારે નામમૂળકર્મનો જરસબંધ મળવો કલ્પો છે. એટલે જ પરાભ્રમ્યમપરિણામે નરકદ્વિકાદિનો અંતઃકોઠ્ઠો થી ૧૮ કોઠ્ઠો સુધી જરસબંધ મળતો હોવા છતાં, નામમૂળપ્રકૃતિનો જરસબંધ તો માત્ર અંતઃકોઠ્ઠો એ જ મળતો હોવો જોઈએ, કારણકે એની ઉપર ૧૦, ૧૫ કે ૧૮ કોઠ્ઠો સુધી પરાભ્રમાવે બંધાતી પ્રકૃતિઓનો ભલે જરસ બંધાય, પણ ઉપધાતાદિનો રસ તો તીવ્ર જ બંધાવાથી નામમૂળ પ્રકૃતિનો જરસબંધ મળી શકે નહીં.

શંકા - તમે જણાવો છો કે વિશુદ્ધિ કે સંકલેશમાં મૂળપ્રકૃતિનો જરસબંધ ન મળે, પરાભ્રમાવે જ મળે, તો ગોત્રમાં તો ૭ મી નરકને સમ્યક્ત્વના પૂર્વસમયે વિશુદ્ધિથી જરસબંધ કલ્પો છે, એનું શું ?

સમાધાન- નામકર્મમાં તો એક સાથે અનેક પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. તેથી અમુક શુભ કે અશુભનો વિશુદ્ધિ કે સંકલેશના કારણે તીવ્ર રસ બંધાઈ જાય છે. ગોત્રમાં એવું નથી. એક જ પ્રકૃતિ એક સમયે બંધાય છે. એટલે, જે અંતઃકોઠ્ઠો સુધી ઊંચ-નીચનો પરાભ્રમાવે બંધાય છે એના કરતાં પણ અલ્પ સ્થિતિબંધ પ્રયોજક વિશુદ્ધિમાં ૭ મી નરકનો જીવ તથાભવસ્વભાવે નીચગોત્ર જ બાંધે છે, ને તેથી સમ્યક્ત્વપૂર્વસમયની તીવ્ર વિશુદ્ધિમાં નીચગોત્રનો જરસબંધ થાય છે. જે એ વખતે ભેગી ઊંચગોત્રપ્રકૃતિ પણ બંધાતી હોત તો એનો વિશુદ્ધિના કારણે તીવ્ર રસ બંધાવાથી ગોત્રમૂળનો જરસબંધ ન મળત. પણ એ બંધાતી નથી. માત્ર નીચગોત્રપ્રકૃતિ જ બંધાય છે, ને એનો જ બંધાય છે. માટે એ જ નામમૂળકર્મનો જરસબંધ બને છે.

એટલે, પ્રકૃતિઓ પરાભ્રમાવે બંધાતી હોય ત્યારે વેદનીય અને નામમૂળકર્મનો જરસબંધ થાય છે એ નક્કી થયું. આ રસબંધ તો અભવ્યાદિ

જીવો પાણ આંતરે આંતરે કર્યા કરતા હોવાથી બન્નેના અજઞના અનાદિ અનંત ભાંગા મળતા નથી.

69) ૪ ઘાતી કર્મો : અજઞના ચાર ભાંગા.. ક્ષપકને પોતપોતાનો ચરમબંધ (મોહનીયનો ૮ માના અંતે, શેષ ૩ નો ૧૦ માના અંતે) એ જઘ્ઘરસબંધ છે. તેથી, વેદનીયના અનુકૃષ્ટ માટે કહ્યું એમ આ ૪ ના અજઞ માટે ચારે ભાંગા જાણવા. આ ૪ નો ઉત્કૃષ્ટસંકલેશકાળે અભવ્યાદિને પાણ આંતરે આંતરે થતો હોવાથી અનુકૃષ્ટના અનાદિ - અનંત ભાંગા મળી શકતા નથી.

70) ગોત્રકર્મ : અજઞન્યના ૪, અનુકૃષ્ટ ના ૪. ૭ મી નરકનો સમ્યક્ત્વાભિમુખ જીવ મિથ્યાત્વના ચરમસમયે નીચગોત્રનો જે રસ બાંધે છે એ ગોત્રકર્મનો જઘ્ઘરસ છે. તેથી આવી અવસ્થા ન પામનારને અજઞ્ઘરસબંધ અનાદિ, અભવ્યાદિને અનંત, પામનાર ને સાન્ત, ને પામ્યા પછીની પ્રથમ ક્ષણે સાદિ.

ક્ષપક ૧૦ માના અંતે ઉચ્ચગોત્રનો જે રસ બાંધે છે તે ગોત્રમૂળકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ છે. એટલે વેદનીયની જેમ આના પાણ અનુકૃષ્ટના ૪ ભાંગા જાણી લેવા.

71) આયુષ્યકર્મ : બંધ જ અધુવ હોવાથી જ્યારે ઉત્કૃષ્ટવગેરે જે થાય તે બધા સાદિ-સાન્ત જ હોય.

72) તૈજસ-કાર્મણાદિ ૮ ધ્રુવબંધી... : અનુકૃષ્ટના ૪ ભાંગા.. આ બધી શુભપ્રકૃતિઓનો ઉત્કૃષ્ટરસબંધ ક્ષપકને ૮ માના છઠા ભાગને અંતે મળે છે. એટલે ક્ષપકસંવગ્ન હોવાથી વેદનીયની જેમ અનુકૃષ્ટના ૪ ભાંગા જાણવા. આઠેનો જઘ્ઘરસબંધ ઉત્કૃષ્ટસંકલેશ થતો હોવાથી અભવ્યાદિને પાણ થયા કરતો હોવા ના કારણે અજઞન્યના માત્ર સાદિ-સાન્ત ભાંગા જ મળે છે.

73) ૪૩ ધ્રુવબંધિની.. અજઞન્ય ના ૪ ભાંગા.. ઉપર ૪ શુભવાર્ણાદિ કહેવાઈ ગયા છે, માટે અહીં ૪ અશુભવાર્ણાદિ લેવા. આ ૪૩ પ્રકૃતિઓ અશુભ છે. બધાનો જઘ્ઘન્યરસબંધ ઉપર-ઉપરની ભૂમિકાને આશ્રીને છે. જેમકે મિથ્યા, મો. અને અનંત. ૪ નો સંયમાભિમુખ જીવને મિથ્યાત્વના ચરમ સમયે રસબંધમાં સાદ્યાદિ

.....

છે, વગેરે .. માટે પૂર્વોક્ત મુજબ અજઘન્યના ચારે ભાંગા મળે છે. ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધાવનાર તીવ્ર સંકલેશ તો અભવ્યાદિને વારે વારે આવતો હોવાથી અનુકૃષ્ટરસના સાદિ-સાન્ત બબ્બે જ ભાંગા મળે છે.

74) ૭૩ અધુવબંધિની પ્રકૃતિઓ.. ચારેના બબ્બે જ ભાંગા મળે છે, કારણકે બંધ જ અધુવ છે તો જઘન્યરસબંધ વગેરે બધું પાણ અધુવ જ હોય.

75) વર્ગણાઓનું આજે સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે તે પાંચમા કર્મગ્રન્થની વૃત્તિમાં જેમ છે તેમ પંચસંગ્રહને અનુસરીને કર્મપ્રકૃતિવૃત્તિમાં વૃત્તિકારો શ્રી મલયગિરિ મ. તથા ઉપા.શ્રી યશોવિજય મહારાજે આપેલું છે. જે કે સર્વત્ર અગ્રાહ્યવર્ગણાઓને માત્ર અગ્રાહ્યવર્ગણાઓ રૂપે જ જણાવી છે, પાણ વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે આ વિવેચનમાં એના ઔદારિક અગ્રાહ્ય, વૈક્રિય અગ્રાહ્ય વગેરે નામો રાખ્યા છે. કર્મપ્રકૃતિના ચૂર્ણિકાર વગેરે ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારક ગ્રાહ્ય વર્ગણાઓને આહાર દ્રવ્યવર્ગણા તરીકે માને છે અને એમાં વચ્ચે વચ્ચે અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ માનતા નથી. એટલે કે એમના મતે અહીં કહેલ વૈક્રિય અગ્રાહ્ય અને આહારક અગ્રાહ્ય વર્ગણાઓ છે નહીં આમાં તત્ત્વ કેવલીગમ્ય છે. વળી કમ્મપયડી મૂળમાં શ્વાસોશ્વાસ વર્ગણા કહી નથી..પાણ એનો ‘ચ’ શબ્દથી સમુચ્ચય છે એમ સ્વીકારી વૃત્તિકારોએ એ વર્ગણાઓ પાણ સમાવી છે. જ્યારે કમ્મપયડીના ચૂર્ણિકારે સૂત્રકારને સીધા અનુસરીને એનો સમાવેશ કર્યો નથી . ‘જે જીવને ઔદારિકાદિ ૩ માંથી જે શરીર હોય તેને પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને જ તે જીવ શ્વાસોશ્વાસરૂપે પરિણમાવીને છોડે છે’ એવો જે કેટલાક આચાર્યોનો મત છે એને અનુસરીને શ્વાસો. વર્ગણાઓને સૂત્રકારે પૃથગ્ બતાવી નથી એવો ખુલાસો કમ્મપયડી ચૂર્ણિના ટીપ્પણકાર શ્રી મુનિચંદ્ર સૂરિ મહારાજે આપ્યો છે.

76) સામાન્યથી દલિક વહેંચણી સ્થિતિબંધને અનુસરીને થાય છે. એટલે આયુષ્યનો સ્થિતિબંધ સહુથી ઓછો હોવાથી એને સહુથી અલ્પ દલિક મળે છે. અને નામ-ગોત્રાદિનો સ્થિતિબંધ વધુ હોવાથી એ પ્રકૃતિઓને અધિક દલિક મળે છે.

શંકા - જે સ્થિતિબંધ અનુસરી ને દલિક મળતું હોય તો આયુષ્ય કરતાં નામગોત્રનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ હોવાથી દલિક પાણ s મળવું જોઈએ, v નહીં.

સમાધાન - આયુષ્યના ઉદયને અનુસરીનેજ નરકગતિ વગેરે કર્મોના ઉદય થતા હોવાથી આયુષ્યકર્મ પ્રધાન છે, ને, નામ-ગોત્ર એવા પ્રધાન નથી, માટે માત્ર v જ મેળવે છે.

શંકા - તો પાણ પ્રધાન હોવાથી આયુષ્યને જ આ પ્રધાન એવા નામગોત્ર કરતાં અધિક દલિક મળવું જોઈએ.

સમાધાન - સાચી વાત છે, પાણ આયુષ્ય કાદચિત્ બંધાય છે, જ્યારે નામ-ગોત્ર સતત બંધાય છે માટે એ બન્ને v તો મેળવે જ છે.

બીજું કારણ વિચારવું હોય તો આવું પાણ વિચારી શકાય છે કે સામાન્યથી નિષેક રચનામાં દલિક ગોપુચ્છાકારે ગોઠવાય છે, અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં પડતું દલિક ઓછું ઓછું હોય છે. આ ઓછું ઓછું એવી રીતે થાય છે કે જેના કારણે P/a જેટલા નિષેકો પસાર થાય એટલે હવેના નિષેકમાં પ્રથમ નિષેકની અપેક્ષાએ અડધું જ દલિક હોય છે. આ નિષેકને દ્વિગુણહાનિસ્થાન કહેવાય છે. આ નિષેક પછીના નિષેકોમાં પાણ દલિક ઓછું ઓછું થવાનું તો ચાલુ જ હોય છે. એટલે બીજા P/a જેટલા નિષેકો ગયા પછીના નિષેકમાં ઓર અડધું જ દલિક (અને પ્રથમનિષેકની અપેક્ષાએ ચોથા ભાગનું જ દલિક) હોય છે. આમ P/a - P/a ના આંતરે ઉત્તરોત્તર અડધા-અડધા દલિકવાળા નિષેક હોય છે. ને એ નિષેકોને દ્વિગુણહાનિસ્થાન કહેવાય છે. P/a ના આંતરે આંતરે આવતા હોવાથી એક પલ્લોપમમાં આવા અસંખ્યદ્વિગુણહાનિસ્થાનો આવે છે. અર્થાત્ એક પલ્લોપમ જેટલી સ્થિતિ પસાર થાય ત્યાં સુધીમાં દલિક અસંખ્યવાર અડધું અડધું થઈ ગયું હોય છે, અર્થાત્ અસંખ્યાતમા ભાગનું જ થઈ ગયું હોય છે. આનો અર્થ એ થાય છે કે કોઈપણ કર્મનું અસંખ્યબહુભાગ દલિક પ્રથમનિષેકથી લઈને એક પલ્લોપમ સુધીના નિષેકોમાં જ આવી જાય છે, અને ત્યાર પછીના ૩૩ સાગરો. અંતઃકો.કો., ૨૦-૩૦-૪૦ કે ૭૦ કો.કો. સાગરો. જેટલા નિષેકો હોય એ બધામાં

પ્રદેશ વહેંચણી

પડતું કુલ દલિક પાણ એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું જ હોય છે. એટલે ૩૩ સાગરો થી ૨૦ કો.કો. સાગરો સુધી વધતી સ્થિતિમાં પાણ દલિકોની વૃદ્ધિ તો એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી જ હોય અને તેથી વિશેષાધિક કહેલી હોય એ સંભવિત છે.

૭૭) જ્ઞાના વગેરેનો સ્થિતિબંધ ૩૦ કો.કો. સાગરોપમ છે. મોહનીય માં મિથ્યાત્વીમોહનીય ૭૦ કો.કો. અને ચારિત્રમોહનીયનો ૪૦ કો.કો. સાગરોપમ છે. આમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય સર્વઘાતી હોવાથી એને તો માત્ર અનંતમો ભાગ દલિક જ મળે છે. તેથી મોહનીયકર્મને મળતાં કુલ દલિકમાં એ મહત્વનો ભાગ ભજવતું નથી. સંજ્ઞ. ૪ દેશઘાતી છે અને એનો ૪૦ કો.કો. સાગરોપમ સ્થિતિબંધ છે જે જ્ઞાનાના ૩૦ કો.કો. કરતાં વિશેષાધિક છે, માટે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણીયાદિના સ્થિતિબંધ કરતાં સાધિક દ્વિગુણ હોવા છતાં એને મળતું કુલ દલિક વિશેષાધિક હોય છે. અલબત્ આ પાણ એક દલીલ અપાતી હોવાથી અહીં જાણાવી છે. મુખ્ય દલીલ તો ૭૬ નંબરની ટીપ્પણમાં નિષેક રચનાની જે વાત કરી છે એ જ જાણવી.

૭૮) મૂળ અને ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં આ પ્રદેશવહેંચણી માત્ર સકષાયબંધની અપેક્ષાએ છે એ જાણવું. અન્યથા ઉત્તરપ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે શાતા વેદનીયકર્મને અશાતા કરતાં વિશેષાધિક ન કહેતાં સંખ્યાતગુણ કહેત, કારણકે અશાતાના બંધકાળે મૂળ ૭ પ્રકૃતિઓનો બંધ લેવાનો છે, એટલે કે એને લગભગ ૭મા ભાગનું દલિક મળે છે. જ્યારે શાતા માટે તો વીતરાગ જીવોને એક જ પ્રકૃતિનો બંધ લઈ શકવાથી સંપૂર્ણદલિક મળવાના કારણે લગભગ ૭ ગણું મળી શકે છે. પાણ તે ન લેતાં ૧૦ મે ગુણઠાણે મૂળ છ પ્રકૃતિઓનો બંધ લીધો છે અને તેથી વિશેષાધિક કહેલ છે.

૭૯) પ્રશ્ન : પ્રદેશ વહેંચણીના ઉત્કૃષ્ટપદે અલ્પબહુત્વમાં દર્શનાવરણમાં પ્રચલા, નિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા....વગેરે ક્રમે વિશેષાધિક-વિશેષાધિક કહેલ છે, પાણ આ શી રીતે ઘટે ? કારણકે પ્રચલા અને નિદ્રા તો દર્શનાવરણના ષડ્વિધબંધકને પાણ બંધાય છે જ્યારે પ્રચલાપ્રચલા વિગેરે તો દર્શનાવરણના

નવવિધબંધકને જ બંધાય છે. આશય એ છે કે પ્રચલાપ્રચલાના બંધકાળે દર્શનાવરણની નવેય પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોવાથી એના ભાગે જે સર્વઘાતી દલિકો આવેલાં હોય છે એના નવભાગ પડતા હોવાથી પ્રચલાપ્રચલાના ભાગે લગભગ નવમો ભાગ આવતો હોય છે. નિદ્રાના બંધકાળે તો (ત્રીજા વગેરે ગુણઠાણે) દર્શનાવરણીયની છ જ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોવાથી નિદ્રાના ભાગે દર્શનાવરણસંબંધી સર્વઘાતી દલિકનો લગભગ છઠ્ઠો ભાગ આવે છે. તેથી, જેમ મોહનીયકર્મમાં સંજ્વલન ક્રોધનો બંધક મોહનીયનો ચતુર્વિધબંધક મળતો હોવાથી અને સંજ્વલન માનનો બંધક ત્રિવિધબંધક મળતો હોવાથી સંજ્વલનમાનને વિશેષાધિક દલિક મળે છે તેમ પ્રસ્તુતમાં પ્રચલાપ્રચલા કરતાં નિદ્રાને વિશેષાધિક દલિક મળવું જોઈએ ને ?

ઉત્તર : સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓ માટે નિયમ છે કે જે સર્વઘાતી પ્રકૃતિનો બંધવિચ્છેદ જાય તેના ભાગના દલિકોનો અનંત બહુભાગ દેશઘાતી બની બંધાતી દેશઘાતી પ્રકૃતિઓને જાય છે અને શેષ અનંતમો ભાગ બંધાતી સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓને જાય છે. એટલે થીણુદ્ધિત્રિકનો બંધવિચ્છેદ થયા બાદ એ ત્રાણના ભાગના દલિકનો અનંત બહુભાગ તો અચક્ષુદર્શનાવરણ વગેરે ત્રાણ દેશઘાતીને મળવાથી નિદ્રાદ્વિકને માત્ર અનંતમો ભાગ જ દલિક વધે છે.

સામાન્યથી કોઈપણ રસબંધકાલે પ્રચલા, નિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા અને થીણુદ્ધિ આ ક્રમમાં જ રસ, ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક બંધાય છે. તે તે પ્રકૃતિની આવી વિશેષતાના કારણે, મળતું દલિક પાણ આ જ ક્રમમાં વિશેષાધિક-વિશેષાધિક હોય છે. વળી આવી પ્રકૃતિવિશેષતાના કારણે થતું પ્રાપ્ત દલિકનું આધિક્ય અસંખ્યમાં ભાગ જેટલું હોય છે. એટલે જ્યારે પહેલે ગુણઠાણે પાંચે નિદ્રા બંધાતી હોય છે ત્યારે પ્રચલાને મળતાં દલિક કરતાં નિદ્રાને અસંખ્યભાગ અધિક દલિક મળે છે. એમ નિદ્રા કરતાં પ્રચલાપ્રચલાને અસંખ્યભાગ અધિક દલિક મળે છે વગેરે જાણવું. તેથી નવવિધબંધકને નવ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોવા છતાં પ્રચલાપ્રચલાને પ્રકૃતિ વિશેષતાના કારણે અસંખ્યમો ભાગ અધિક દલિક મળે છે જ્યારે ષડ્વિધ બંધકને છ જ પ્રકૃતિઓ

પ્રેક્ષા વહેંચણી

.....

બંધાતી હોવા છતાં, પ્રકૃતિઅલ્પતા થવાના કારણે નિદ્રાને મળતાં દલિકનું આધિક્ય અનંતમો ભાગ જ હોય છે. આના કરતાં અસંખ્યાતમો ભાગ મોટો હોય એ સ્પષ્ટ છે. તેથી ષડ્વિધબંધકાળે નિદ્રાને મળતાં દલિક કરતાં પાણ નવવિધ બંધકાળે પ્રચલાપ્રચલાને મળતું દલિક અધિક હોવામાં કોઈ અસંગતિ નથી.

આ જ કારણ છે કે મોહનીયકર્મમાં પાણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરાણ માન, ક્રોધ, માયા, લોભ પછી પ્રત્યાખ્યાનાવરાણ માન... વગેરેના ક્રમે ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક દલિક કહેલ છે. અન્યથા અનંતાનુબંધીના બંધકાળે કષાય મોહનીયની ૧૬ પ્રકૃતિઓ બંધાય જ છે જ્યારે અપ્રત્યાખ્યાનાવરાણ અને પ્રત્યાખ્યાનાવરાણના બંધકાળે અનુક્રમે માત્ર ૧૨ અને ૮ પ્રકૃતિઓ પાણ બંધાવી શક્ય છે. તેથી અનંતભ માન, ક્રોધ, માયા, લોભ, અપ્રત્યાભ માન, ક્રોધ, માયા, લોભ, પ્રત્યાભ માન, ક્રોધ, માયા, લોભ આ ક્રમ દેખાડવો પડત પાણ એ દેખાડયો નથી, કારણકે અનંતાનુબંધી ન બંધાતી હોય ત્યારે એના ભાગનું અનંતબહુભાગ દલિક તો દેશઘાતી થઈ જ સંજ્વલનને જ મળવાથી અપ્રત્યાભ વગેરેને માત્ર અનંતમો ભાગ દલિક જ વધે છે જ્યારે અનંતાનુબંધીના બંધકાળે એનો અધિક રસ બંધાતો હોવાથી એને અપ્રત્યાભ, પ્રત્યાભ, કરતાં પ્રકૃતિવિશેષતાના કારણે અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક દલિક મળે છે. એટલે કષાયમોહનીય ની ૧૬ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય ત્યારે અનંતાનુબંધીને જે દલિક મળે છે તે, ૧૨ પ્રકૃતિઓના બંધ વખતે અપ્રત્યાભને મળતાં દલિકથી અને ૮ પ્રકૃતિઓના બંધકાળે પ્રત્યાભને મળતાં દલિકથી પાણ અધિક હોવાથી અલ્પ બહુત્વનો આવો ક્રમ આપ્યો છે.

સંજ્વલન જ તો દેશઘાતી પ્રકૃતિઓ છે. અને એમાં દેશઘાતિત્વના કારણે અનંતગુણ દલિક મળતું હોય છે. એટલે સંજ્વલન ક્રોધાદિના બંધવિચ્છેદ બાદ એના ભાગનું દલિક અવશિષ્ટ માનાદિને લગભગ સરખા ભાગે મળતું હોવાથી સંજ્વલન ક્રોધ કરતાં સંજ્વલન માનને ઉત્કૃષ્ટપદે પ્રાપ્ત દલિક વિશેષાધિક હોય છે.

પ્રશ્ન : પ્રદેશવહેંચાણીમાં, સર્વઘાતી ભાગે અનંતમા ભાગના જ પુદ્ગલ જે આવે છે એનું કારણ શું ?

ઉત્તર :- તથાસ્વભાવે જ જોમ જોમ રસ વધતો જાય તેમ તેમ દલિકો ઓછા થતા જાય છે. ઉત્તરોત્તર સ્પર્ધકોમાં દલિક વિશેષહીન - વિશેષહીન હોય છે. વળી જઘન્ય દેશઘાતી રસસ્પર્ધકથી લઈને ઉત્કૃષ્ટ દેશઘાતી રસસ્પર્ધક સુધી પહોંચતા પહોંચતા જ દલિકોના અનંત દ્વિગુણહાનિસ્થાનો આવી જાય છે. તેથી ત્યારબાદના સ્પર્ધકોને (કે જે સર્વઘાતી છે તેને) માત્ર અનંતમા ભાગનું જ દલિક મળે છે.

80) પ્રશ્ન :- દર્શનાવરણીયકર્મના ભાગે આવેલ સર્વઘાતી દલિકોનો ૯ મો ભાગ થીગુહિને મળે છે એમ તમે પૂર્વની ટીપ્પણમાં કેમ જાણાવો છો ? કારણકે દર્શનાવરણની સર્વઘાતી પ્રકૃતિઓ ૬ હોવાથી તેમજ ગ્રન્થમાં દર્શનાના ભાગે આવેલ સર્વઘાતી દલિકના ૬ ભાગ પડે છે એમ જાણાવેલ હોવાથી થીગુહિના ભાગે લગભગ છઠ્ઠા ભાગનું દલિક આવે છે.

ઉત્તર :- દેશઘાતી પ્રકૃતિઓની વ્યાખ્યા એવી નથી કે જેના માત્ર દેશઘાતી સ્પર્ધકો જ હોય તે દેશઘાતી. કિન્તુ એવી છે કે જેના દેશઘાતી સ્પર્ધકો પાણ હોય તે દેશઘાતી. એટલે દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના પાણ સર્વઘાતી સ્પર્ધકો હોય તો છે જ. (માત્ર સમ્યક્ત્વ મોહનીયના તે હોતા નથી, પાણ એ બધ્યમાન પ્રકૃતિ ન હોવાથી કોઈ પશ્ચ નથી.) એટલે જ ચક્ષુદર્શના. વગેરે દેશઘાતી પ્રકૃતિઓના પાણ ૪ ઠા સર્વઘાતી રસ નો બંધ વગેરે જાણાવેલ છે. જે બંધકાળે એક પાણ સર્વઘાતી દલિક ચક્ષુદર્શના. વગેરેને મળતું ન હોય તો એનો સર્વઘાતી બંધ શી રીતે કહી શકાય ? અને બંધ ન થતો હોય તો સર્વઘાતી રસના સંક્રમ-સત્તા-ઉદય-ઉદીરણા વગેરે પાણ શી રીતે સંગત ઠરે ? માટે નિશ્ચિત થાય છે કે બંધકાળે ચક્ષુદર્શના. વગેરેને પાણ સર્વઘાતી દલિકો મળે તો છે જ. તેમ છતાં, ગ્રન્થકારોએ, ‘દર્શના. ને મળતા સર્વઘાતી દલિકના ૬ ભાગ થાય છે’ ઈત્યાદિ જે કહ્યું છે તેમાં એવી વિવક્ષા લાગે છે કે દેશઘાતી પ્રકૃતિને દેશઘાતી દલિક જે મળે છે એનો માત્ર અનંતમો ભાગ જ સર્વઘાતી દલિક મળે છે, એટલે દેશઘાતી દલિકોની ઘણી જ ઘણી પ્રચુરતા હોવાથી એના સર્વઘાતી દલિકને નગણ્ય માનવું.

પ્રશ્ન : અપ્રત્યા. માન કરતાં અપ્રત્યા. કોધને દલિક વિશેષાધિક મળે છે

પ્રદેશ વહેંચણી

એમાં તથાસ્વભાવને હેતુ કહેલ છે. આ તથાસ્વભાવ એટલે પ્રકૃતિની પોતપોતાની વિશેષતા... આ પ્રકૃતિવિશેષતા શું છે ?

ઉત્તર :- બંધાતા રસમાં આધિક્ય એ એક પ્રકારની પ્રકૃતિવિશેષતા છે જે પ્રાપ્ત દલિકનું અસંખ્યમા ભાગે આધિક્ય કરે છે. અપ્રત્યાઃ માનનો ઉત્કૃષ્ટ રસ જેટલો બંધાય છે એના કરતાં અપ્રત્યાઃ ક્રોધનો ઉત્કૃષ્ટ રસ વિશેષાધિક બંધાય છે. જેમ સ્થિતિ અધિક બંધાતી હોય તો દલિક અધિક મળે છે તેમ સમાનસ્થિતિબંધ હોવા છતાં, રસ અધિક બંધાતો હોય તો પાણ દલિક અધિક મળે છે.

કષાયમોહનીયમાં ઉત્કૃષ્ટ રસનો ક્રમ અપ્રત્યાઃ માન-ક્રોધ-માયા-લોભ, પ્રત્યાઃ માન-ક્રોધ-માયા-લોભ, અનંતાઃ માન-ક્રોધ-માયા-લોભ, મિથ્યાત્વ... આ રીતે છે, એટલે આ બધાનો બંધ થતો હોય ત્યારે આ ક્રમમાં વિશેષાધિક-વિશેષાધિક દલિકો મળે છે. શેષ પ્રકૃતિને દેશઘાતી હોવાથી અનંતગુણ દલિક મળે છે. એમાં પાણ જુગુઃ, ભય, શોક, અરતિ, અને નપું. વેદ આ ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ છે અને આ જ ક્રમે પ્રદેશવહેંચણી છે. શોક -અરતિ અને નપું. વેદના સ્થાને હાસ્ય-રતિ અને સ્ત્રીવેદ બંધાતા હોય તો પાણ આ જ ક્રમે અધિક અધિક દલિક મળે છે. તેથી શોક અને હાસ્ય ને પરસ્પર તુલ્ય દલિક મળે છે. એમ અરતિ અને રતિને તેમજ નપું. વેદ અને સ્ત્રીવેદને પરસ્પર તુલ્ય-તુલ્ય દલિક મળે છે. સમાનસંખ્યકપ્રકૃતિબંધકાળે પુરુષવેદને પાણ નપુંસકવેદ જેટલું જ દલિક મળે છે. પાણ એ એનું ઉત્કૃષ્ટ દલિક હોતું નથી. ૪ સંજ્ઞા અને પુરુષવેદમાં કેટલી પ્રકૃતિઓ બંધાય છે એ ઉત્કૃષ્ટપ્રદેશમાં ભાગ ભજવી જાય છે.. મોહનીયના પાંચ પ્રકૃતિના બંધકાળે પુરુષવેદને, ૪ ના બંધકાળે સંજ્ઞા ક્રોધને એમ ક્રમશઃ ૩, ૨, ૧ ના બંધકાળે સંજ્ઞા માન, માયા, લોભને ઉત્કૃષ્ટ દલિક મળે છે. પાણ પુરુષવેદ એ નોકષાય છે અને ૪ સંજ્ઞા એ કષાયમોહનીય છે. એટલે પહેલાં એ બે ભાગ પડી જાય છે, અને પછી કષાયમોહનીયના ભાગે આવેલ દલિકના ૪ ભાગ પડે છે. એટલે ૫ પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોવા છતાં પુ.વેદના ભાગે લગભગ $\frac{1}{2}$ દલિક આવે છે. જ્યારે સંજ્ઞાલન ક્રોધાદિના ક્રમશઃ $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$ અને સંપૂર્ણ દલિક આવે છે. વળી તથાસ્વભાવે જ નોકષાય કરતાં કષાયને તેમ જ દ્વિવિધબંધકાળે માયા

કરતાં લોભને અધિક દલિક મળે છે. એટલે પુરુષવેદ તેમજ સંજ્વલન માયાને અડધા કરતાં કંઈક ઓછું દલિક મળે છે, અને તેમાંય પુરુષવેદ કરતાં સંજ્વ. માયાને કંઈક વધુ દલિક મળે છે. તેમ છતાં એ અડધા કરતાં કંઈક ઓછું હોવાથી એના કરતાં સંજ્વ. લોભને દ્વિગુણ કરતાં કંઈક અધિક દલિક મળે છે. એટલે અલ્પબલુત્વ આ ક્રમે મળે છે - સંજ્વ.ક્રોધ, સંજ્વ.માન, પુરુષવેદ, સંજ્વ.માયા અને સંજ્વ. લોભ, આમાં સંજ્વ. લોભને સંખ્યાતગુણ(સાધિક દ્વિગુણ) અને શેષને વિશેષાધિક-વિશેષાધિક જાણવું.

પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં તથા કમ્મપયડીમાં ઉત્કૃષ્ટપદે અલ્પબલુત્વમાં સ્ત્રી-નપું.વેદ કરતાં સંજ્વ.ક્રોધ ને વ કહેલ છે. આ વ નો અર્થ સાધિક દ્વિગુણ સમજવો જોઈએ. આશય એ છે કે, મોહનીયનો ચારનો બંધક હોય ત્યારે સંજ્વ.લોભને વધુમાં વધુ દલિક મળે છે, અને એટલે એ લગભગ ચોથાભાગનું હોય છે. સ્ત્રી-નપું.વેદને પ્રથમ ગુણઠાણે ૨૨ નો બંધક હોય ત્યારે જ ઉદલિક મળે છે. શંકા - નપું.વેદ તો માત્ર પહેલા ગુણઠાણે જ બંધાય છે. એટલે ત્યાં જ ઉદલિક પાણ મળે એ તો બરાબર છે. પાણ સ્ત્રીવેદ તો બીજે ગુણઠાણે પાણ બંધાય છે, જ્યાં મિ.મોહનીય નો બંધ ન હોવાથી એના ભાગનું કંઈક દલિક સ્ત્રીવેદને પાણ મળી શકે છે, તો એને ઉ.પદે મળતું દલિક બીજે ગુણઠાણે કહેવું જોઈએ ને ?

સમાધાન - જો આવું જ હોય તો અલ્પબલુત્વમાં સ્ત્રીવેદને મળતું દલિક નપું.વેદને તુલ્ય ન કહેતાં વ કહેત. પાણ તુલ્ય કહ્યું છે. એટલે નપું.વેદને જો ૨૨ ના બંધે ઉ. મળે છે તો સ્ત્રીવેદને પાણ ૨૨ ના બંધે જ ઉ.માનવું પડે છે. ૨૧ ના બંધે ભાગ વધુ મળતો હોવા છતાં ઉદલિક મળતું નથી, એનું કારણ એ છે કે બીજે ગુણઠાણે ઉ.યોગ હોતો નથી. એટલે નક્કી થયું કે ૨૨ ના બંધે પહેલે ગુણઠાણે જ બન્નેને ઉ.મળે છે. એ વખતે દર્શનમોહનીયનો જે ભાગ પડે છે તે તો માત્ર અનંતમા ભાગના જ સર્વઘાતી દલિકો હોય છે, એમાંથી જ. અનંતબલુભાગદલિક તો દેશઘાતી છે અને એ ચા.મોહના ભાગે જ આવે છે. એમાંથી બે ભાગ પડી, પછી બીજા ભાગના લગભગ પાંચમા ભાગ જેટલું દલિક - અર્થાત્ લગભગ એક દશાંશ જેટલું દલિક સ્ત્રીવેદ કે નપું.વેદના ભાગે

પ્રદેશ વહેંચણી

.....

આવે છે. જેના કરતાં એક ચતુર્થાંશ દલિક સાધિકદ્વિગુણ હોવું સ્પષ્ટ જ છે. તેમ છતાં અહીં એને v કહ્યું છે એમાં, ત્રણગુણ કે તેથી વધુ હોય તો જ s કહેવું, નહીંતર v, આવી વિવક્ષા માનવી પડે છે.

જ્ઞાના઼માં કેવલજ્ઞાન સર્વઘાતી છે. શેષદેશઘાતી ચાર પ્રકૃતિઓમાં ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ મનઃપર્યવ-અવધિ-શ્રુત-મતિજ્ઞાનાવરાગના ક્રમે વિશેષાધિક-વિશેષાધિક છે. માટે દલિકો પાણ આ ક્રમમાં ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક-વિશેષાધિક મળે છે.

દર્શના઼માં સર્વઘાતીમાં ઉત્કૃષ્ટરસનો ક્રમ પ્રચલા, નિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા, થીણુદ્ધિ અને કેવલદર્શના઼ આ રીતે છે. માટે નવના બંધે દલિકો પાણ આ ક્રમે ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક - વિશેષાધિક મળે છે. દેશઘાતીમાં ઉત્કૃષ્ટરસનો ક્રમ અવધિદર્શના઼, અચક્ષુ અને ચક્ષુ આ ક્રમે હોવાથી દલિકો પાણ એ ક્રમે મળે છે.

અંતરાયકર્મમાં દાના઼, લાભા઼, ભોગા઼, ઉપભોગા઼, અને વીર્યાન્તરાય આ ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ રસબંધ હોય છે અને તેથી એ ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશો મળે છે.

આ બધા જ કર્મોમાં ઉત્કૃષ્ટ ભિન્ન રસ બંધાતો હોય ત્યારે પાણ આ જ ક્રમમાં રસ બંધાતો હોવાથી એ વખતે પાણ આ જ ક્રમમાં દલિકો મળે છે એ જાણવું. હંમેશ માટે રસબંધ આજ ક્રમમાં અધિક-અધિક બંધાતો હોય છે એ જ એક કારણ બની રહે છે કે શ્રેણિમાં દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ પાણ આ જ ક્રમમાં થાય છે. જેનો રસ ઓછો બંધાતો હોય તેનો રસબંધ વહેલો દેશઘાતી થઈ જાય એ સુગમ છે.

આયુષ્ય તો જ્યારે બંધાય ત્યારે એક જ બંધાય છે અને ચારેયના બંધકાળે ઉત્કૃષ્ટ યોગ સંભવિત છે. માટે ચારેય ને પરસ્પર તુલ્ય દલિકો મળે છે. શેષ ૩ અઘાતી કર્મોમાં બધ્યમાન મૂળ-ઉત્તર પ્રકૃતિની સંખ્યા જ દલિકો ના અલ્પબહુત્વમાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

૮૧) પ્રશ્ન : મોહનીય કર્મના ભાગે આવતા સર્વઘાતી દલિકોની વહેંચણી કઈ રીતે થાય છે ?

ઉત્તર : પ્રથમ એના બે ભાગ પડે છે, એકભાગ મિથ્યાત્વમોહનીયને

મળે છે. બીજા ભાગના પુનઃબે ભાગ પડે છે. એકભાગ કષાયમોહનીયને અને બીજો નોકષાયમોહનીયને મળે છે. કષાયમોહનીયને મળેલ ભાગના ૧૬ભાગ પડે છે અને અનંતાઃ ક્રોધ વગેરે ૧૬ પ્રકૃતિઓને એક-એક ભાગ મળી જાય છે. નોકષાયના ભાગે આવેલા દલિકના પાંચ ભાગ પડે છે. હાસ્ય કે શોકમાંથી જે બંધાતી પ્રકૃતિ હોય તેને એક ભાગ, રતિ કે અરતિમાંથી જે બંધાય તેને એક ભાગ, ભયને એક ભાગ, જુગુપ્સાને એક ભાગ અને બધ્યમાન વેદને એક ભાગ મળે છે.

આમાં સર્વપ્રથમ મિથ્યાત્વમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય એમ જે બે ભાગ પડ્યા તે એક સરખા નથી હોતા. કિન્તુ, મિથ્યાત્વમોહનીયને મળેલો ભાગ ઘણો નાનો હોય છે, જેથી બીજા ભાગના અનેક પેટાવિભાગ થઈ જવા છતાં અનંતાનુબંધી લોભને મળેલ ભાગ કરતાં મિથ્યાત્વને મળેલ ભાગ માત્ર વિશેષાધિક જ હોય છે, સંખ્યાતગુણ નહીં. એટલેજ કમ્મપયરીના ચૂર્ણિકારે સર્વઘાતી દલિકના વિભાજનમાં, અડધો ભાગ દર્શનમોહનીયને અને અડધો ભાગ ચારિત્ર મોહનીયને મળે છે, એમ ન કહેતાં ‘એક ભાગ દર્શનમોહનીય ને અને એક ભાગ ચારિત્રમોહનીય ને મળે છે’ એમ કહ્યું છે.

મોહનીયના ભાગે જે દેશઘાતી દલિક આવે છે તેના પાણ બે ભાગ પડે છે. એક કષાયમોહનીયને મળે છે. બીજો નોકષાયમોહનીયને ... કષાયમોહનીયના ૪ ભાગ પડી ૪ સંજ્વલનને મળી જાય છે. નો કષાયમોહનીયને મળેલા ભાગના ઉપર મુજબ પાંચ ભાગ પડે છે.

૮૨) પ્રશ્ન : નામ કર્મની પ્રદેશવહેંચણી સમજાવો...

ઉત્તર : ગતિ, જાતિ, શરીર, સંઘાતન, બંધન, સંસ્થાન, ઉપાંગ, સંઘયાણ, વાર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, આનુપૂર્વી, અગુરુલઘુ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, ખગતિ, ત્રસ-સ્થાવર, બાદર-સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ, પ્રત્યેક-સાધારણ, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, સુભગ-દુભગ, સુસ્વર - દુઃસ્વર, આદેય-અનાદેય, યશ-અયશ, નિર્માણ અને જિનનામકર્મ. આ ૪૨ માંથી જેટલી પ્રકૃતિઓ બંધાતી હોય એટલા ભાગ પડે છે. અને આ જે ક્રમ લખ્યો છે એ જ

જામકર્મમાં પ્રદેશવહેંચણી

ક્રમમાં બધ્યમાન પ્રકૃતિઓને ઉત્તરોત્તર અસંખ્ય ભાગ અધિક (v) દલિક પ્રકૃતિવિશેષતાના કારણે મળે છે. ત્રસ-સ્થાવર દશકમાંથી બધ્યમાન પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિને તુલ્ય દલિક મળે છે. ત્યારબાદ વાર્ગને મળેલ દલિકના પાંચ, ગંધના બે, રસના પાંચ, સ્પર્શના ૮, શરીરના ૩ કે ૪ (જેટલા બંધાતા હોય તેટલા), એ મુજબ સંઘાતનના પાણ ૩ કે ૪, બંધનના ૭ કે ૧૧ એમ પેટા વિભાગો પડે છે. એ પ્રમાણે ‘શતક’ ની સ્વોપજવૃત્તિ, કમ્મપયડી મૂળ અને ચૂર્ણિમાં જાણાવ્યું છે. ત્રસ વગેરેની પેટા પ્રકૃતિઓ ન હોવાથી અને ગતિ વગેરેની પેટા પ્રકૃતિઓ હોવા છતાં એક સાથે અનેક બંધાતી ન હોવાથી આ બધી પ્રકૃતિઓના ભાગે આવેલ દલિકના કોઈ પેટાવિભાગ પડતા નથી.

પ્રશ્ન એટલો ઊભો થાય છે કે જેના પેટા વિભાગ પડે છે એવી વાર્ગ વગેરે જે પ્રકૃતિઓ ગણાવી છે તેમાં ‘ઉપાંગ’ નો નિર્દેશ કર્યો નથી. એટલે ઉપાંગ માટે શું સમજવું ?

જ્યારે માત્ર ઔદારિક કે વૈક્રિયશરીર બંધાતા હોય ત્યારે તો એક-એક જ ઉપાંગ બંધાતા હોવાથી કોઈ પ્રશ્ન નથી રહેતો. પાણ જ્યારે આહારક અને વૈક્રિય બન્ને ઉપાંગ બંધાય છે ત્યારે શું ? એ વખતે ઉપરોક્ત ૪૨ માંથી સંઘયાણ, ૩ પ્રત્યેક અને સ્થાવર ૧૦ આ ૧૪ સિવાયની ૨૮ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. તેથી મુખ્ય ૨૮ વિભાગ થઈ પછી ઉપાંગના ભાગે આવેલ દલિકના બે ભાગ પડે (એટલે કે બન્નેના ભાગે લગભગ ૫૬ મો ભાગ આવે છે) કે ઉપાંગની બે બંધાતી હોવાથી બન્નેને સ્વતંત્ર ગણી પહેલેથી જ મુખ્ય ૨૮ વિભાગ કરી બન્નેને એક -એક ભાગ આપવાનો (એટલે કે બન્નેના ભાગે લગભગ ૨૮ મો ભાગ આવે) ?

આ બે વિકલ્પો છે. આમાં પ્રથમ વિકલ્પ વધુ ઉચિત લાગે છે, કારણકે જે શરીરને ૨૮ મો ભાગ મળ્યા બાદ એના, ૪ શરીરનામકર્મ બંધાતા હોવાથી ૪ વિભાગ પડે છે તો ઉપાંગને પાણ ૨૮ મો ભાગ મળ્યા પછી એના બે વિભાગ પડવા જોઈએ. વળી કમ્મપયડી મૂળમાં કે ચૂર્ણિમાં પ્રથમ જે ૪૨ પ્રકૃતિઓ દર્શાવી છે તેમાં ઉપાંગનો સામાન્યથી ‘ઉપાંગ’ તરીકે એક જ વાર ઉલ્લેખ છે, આહારક ઉપાંગનો એમાં સ્વતંત્ર ઉલ્લેખ છે નહીં. એટલે એમાંથી એને એક

સ્વતંત્ર ભાગ મળી જાય એમ માની પાણ શકાતું નથી.

તેમ છતાં, ઉપાંગના ભાગે આવેલ દલિકના પાણ પેટાવિભાગ પડે છે એમ મૂળકાર, ચૂર્ણિકાર કે વૃત્તિકારોએ જાણાવ્યું નથી. વળી, ઉત્કૃષ્ટ પદે અલ્પબહુત્વમાં આહારક કરતાં વૈક્રિય અંગોપાંગને દ્વિગુણ ન જાણાવતાં વિશેષાધિક જ જાણાવેલ છે. પ્રથમ વિકલ્પાનુસારે આહાર ને લગભગ ૫૬ મો ભાગ મળે છે જ્યારે વૈક્રિયને તો (જ્યારે આહાર નો બંધ ન હોય ત્યારે) ઉત્કૃષ્ટ પદે ૨૮ મો ભાગ મળે છે. એટલે વૈક્રિય ને ઉત્કૃષ્ટ પદે આહારક કરતાં દ્વિગુણ મળે છે.

જો એવી કલ્પના કરીએ કે (૧) વૈક્રિયને ૨૮ મો ભાગ મળવા છતાં પ્રકૃતિ વિશેષતાના કારણે એ દ્વિગુણથી કંઈક હીન હોવાથી વિશેષાધિક તરીકે અલ્પબહુત્વમાં ઉલ્લેખ થયો હોય અને (૨) શરીરને પ્રાપ્ત દલિકના પેટાવિભાગ કરવાનું કહ્યું છે તેના ઉપલક્ષણથી અંગોપાંગના દલિકના પાણ જ્યાં સંભવ હોય ત્યાં પેટાવિભાગ કરી લેવાના હોય. આહારકના અલ્પકાલીન બંધ સિવાયની શેષ દરેક અવસ્થામાં માત્ર એક જ ઉપાંગ બંધાતુ હોવાથી એનો સ્વતંત્ર ઉલ્લેખ કર્યો ન હોય.

આ બે કલ્પના કરીએ તો પ્રથમવિકલ્પ ઉચિત ઠરે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં નીચેની વિશેષતાઓ છે -

ઉત્કૃષ્ટ પદે :- સંજ્ઞમાયા કરતાં સંજ્ઞલોભને સંખ્યાતગુણ કહેલ છે. તથા પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં દુરભિ કરતાં સુરભિને ૫ કહેલ છે જ્યારે કંચૂર્ણિમાં સૂરભિ કરતાં દુરભિને ૫ કહેલ છે. પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં કુખગતિ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને દુસ્વર ને પોતપોતાની પ્રતિપક્ષી શુભખગતિ વગેરે કરતાં ૫-૫ કહેલ છે. જ્યારે કંચૂર્ણિમાં આ બધી પ્રકૃતિઓને પરસ્પર તુલ્ય કહેલ છે. એ તુલ્ય કહેવામાં ચૂર્ણિકારનો અભિપ્રાય એવો છે કે કુખગતિ અને દુસ્વરની જેમ જ શુભખગતિ અને સુસ્વર ૨૮ ના બંધે તથા સૂ, સાધા ની જેમ બા, પ્રત્યેક ૨૩ ના બંધે બાંધી શકાય છે માટે તુલ્ય જોઈએ.

પાંચમા કર્મગ્રન્થમાં તથા કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં જઘન્યપદે નામની જે

કમ્મપચડીમાં વિશેષવાત

.....

પ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ આપ્યું નથી, એમાંની આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ આગળની ટીપ્પણમાં કહેવામાં આવશે. એ સિવાયની પ્રકૃતિઓનું અર્થાત્ બે વેદનીય, બે ગોત્ર, ૧૫ બંધન નામકર્મ, વાર્ણાદિ ૨૦, ૨ ખગતિ, સ્થિરષટ્ક અને અસ્થિર ષટ્ક... આ ૫૩ પ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ બાકી રહે છે. આમાંથી પરસ્પર પ્રતિપક્ષી એવી બન્ને વેદનીય, બન્ને ગોત્ર, બન્ને ખગતિ, તથા સ્થિર અસ્થિર વગેરે છએ જોડકાં..... આ બધી પ્રકૃતિઓને સમવિધબંધક સર્વજ્ઞધન્યયોગી સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત એકેન્દ્રિય જીવ ભવાદ્યસમયે ઉદ્યોત સાથે પંચેપ્રાયોગ્ય ૩૦ પ્રકૃતિ બાંધે ત્યારે સમાન રીતે બાંધી શકે છે. એટલે જ્ઞધન્યપાણે શાતાને જેટલું મળે છે એટલું જ અશાતાને પાણ મળી શકે છે. એમ શુભખગતિને મળે છે. એટલું જ કુખગતિને મળી શકે છે... આવું જ આમાંની બધી બબ્બે પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિઓ માટે છે. માટે બધી તુલ્ય દલિક મેળવતી હોવાથી એમાં અલ્પબહુત્વ છે નહીં. વાર્ણાદિ ૨૦ ધ્રુવબંધી છે. એટલે બંધવિચ્છેદ ન થાય ત્યાં સુધી સમાન રીતે બંધાયા જ કરે છે. એટલે ઉત્કૃષ્ટ કે મધ્યમપદે જે ક્રમે કૃષ્ણ-નીલાદિ પ્રકૃતિઓને દલિક મળે છે એ જ ક્રમે જ્ઞધન્યપદે પાણ મળતું હોવું જોઈએ. માટે ઉત્કૃષ્ટપદે એનું જે અલ્પબહુત્વ છે એ જ જ્ઞધન્યપદે પાણ માનવું ઉચિત લાગે છે. તથા બંધનનામકર્મ અંગે શરીર-સંઘાતનનામકર્મનું જ્ઞધન્યપદે જે અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે એને અનુસરીને જ અલ્પબહુત્વ જાણવું જોઈએ. અર્થાત્ ઔદાઃઔદાઃઅલ્પ, પછી ઔદાઃતૈ, ઔદાઃકા, ઔદાઃતૈકા, તૈતૈ, તૈકા, કાકા આ ૬ બોલ v-v પછી વૈવૈ- a પછી વૈતૈ, વૈકા, વૈતૈકા આ ૩ v-v, પછી આહાઃઆહાઃ- a ને પછી આહાઃતૈ, આહાઃકા, આહાઃતૈકા આ ત્રણે v-v. ટીકામાં, “બાકીની નામપ્રકૃતિઓનું અલ્પબહુત્વ નથી” આવું જે કહ્યું છે તેમાં (૧) ક્યાં તો બાકીની તરીકે વાર્ણાદિ ૨૦ અને ૧૫ બંધન સિવાયની ખગતિ વગેરે પ્રકૃતિઓ જ અભિપ્રેત જાણવી અને (૨) ક્યાં તો વાર્ણાદિ ૨૦ માટે “અલ્પબહુત્વ નથી” નો અર્થ “ઉત્કૃષ્ટ પદ કરતાં જુદું અલ્પબહુત્વ નથી.” એવો કરવો, અને બંધન માટે “જ્ઞધન્યપદે શરીર-સંઘાતન માટે જે કહ્યું છે એનાથી જુદું અલ્પબહુત્વ નથી.” એવો કરવો. તત્ત્વં કેવલિગમ્યમ્

83) પ્રશ્ન : આઠ પ્રત્યેક પ્રકૃતિઓમાં પ્રદેશવહેંચણીનું અલ્પબહુત્વ શું છે?

ઉત્તર : આઠે 'ય' પ્રકૃતિઓ સ્વતંત્ર છે, તેમ જ એકબીજાની બીજી કોઈ પ્રતિપક્ષી પ્રકૃતિઓ નથી. એટલે એના ઓછાવત્તાપાણાંની કોની સાથે વિચારાણા કરવી ? તેમ છતાં આતપ - ઉદ્યોત એકીસાથે બંધાતી કે ઉદયમાં હોતી નથી. એટલે એ અંશે પ્રતિપક્ષી જેવી ગણી એ બેનો વિચાર તો ગ્રન્થકારે કર્યો છે, શેષનો કર્યો નથી. પરંતુ એ શેષ ૬ પ્રકૃતિઓનો પાણ પરસ્પર વિચાર કરવો હોય તો આવો વિચારી શકાય.

ઉત્કૃષ્ટ પદે...

જિનનામ	અલ્પ	(પૂર્વપ્રશ્નોક્ત ૪૨ માંથી ૨૮ વિભાગો)
આતપ-ઉદ્યોત	v	(એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૬ના બંધે ૨૬ વિભાગો)
પરાધાત- ઉચ્છવાસ	v	(એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૫ના બંધે ૨૫ વિભાગો)
અગુરુલઘુ, ઉપધાત, } નિર્માણ	v	(એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય ૨૩ના બંધે ૨૩ વિભાગો)

આમાં આતપ કરતાં ઉદ્યોતને તથા પરાધાત કરતાં ઉચ્છવાસને પ્રકૃતિવિશેષાત્ વિશેષાધિક દલિક મળે છે. એ જ રીતે અગુરુલઘુ, ઉપધાત અને નિર્માણને પ્રકૃતિ વિશેષતાના કારણે ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક દલિક મળે છે.

જઘન્ય પદે -

અગુરુલઘુ, ઉપધાત } પરાધાત, ઉચ્છવાસ } નિર્માણ, ઉદ્યોત	અલ્પ (સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયને જઘન્ય યોગે ઉદ્યોત સહિત ૩૦ ના બંધે)
---	--

આતપ v (આતપ સહિત ૨૬ ના બંધે)

જિનનામ a (દેવને ભવપ્રથમ સમયે મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય ૩૦ ના બંધે)

આમાં પાણ, અગુરુલઘુ વગેરે ૬ પ્રકૃતિઓને ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક મળતાં દલિકોનો ક્રમ આ મુજબ જાણવો - અગુરુલઘુ, ઉપધાત, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, ઉદ્યોત અને નિર્માણ

84) જઘન્યપદે પ્રદેશવહેંચણી :

પ્રદેશવહેંચણી

.....

૩ વેદ : ૧ લે ગુણઠાણે સૂ. અપર્મા જઘન્યયોગી જીવ ત્રણે વેદ બાંધી શકે છે. દર્શનમોહનીય પાણ બંધાતું હોવાથી એનો ભાગ ચારિત્રમોહનીયને મળતો નથી. ચારિત્રમોહનીયના ભાગે આવેલા દલિકમાંથી નોકધાયના ભાગે આવેલા દલિકના પાંચ ભાગ પડે છે ને એમાંનો એક ભાગ જે વેદ બંધાતો હોય એને મળે છે. આ રીતે ત્રણે વેદ બંધાઈ શકતા હોવાથી ત્રણેને પરસ્પર તુલ્ય દલિક મળે છે.

85) ગતિનામકર્મ : સૂ.અપર્મા. એકે. ને એક તો યોગ જઘન્ય હોવાથી કુલ દલિક જ ઓછું મળે છે. વળી તિર્યચપ્રાયોગ્ય ૨૮ + ઉદ્યોત પાણ બંધાતું હોવાથી તિ.ગતિના ભાગે ઓછું દલિક આવે છે. મનુ. પ્રાયોગ્ય બંધકાલે ઉદ્યોત બંધાતું ન હોવાથી માત્ર ૨૮ પ્રકૃતિ બંધાય છે, અને તેથી તિર્યચગતિને મળતા જઘન્ય દલિક કરતાં મનુ.ગતિને મળતું દલિક ૪ હોય છે. અલબત્ત મનુ.પ્રાયોગ્ય પાણ ૩૦ નું બંધસ્થાન છે ખરું, પાણ એ સંજીપંચેન્દ્રિયજીવને જ હોવાથી એને યોગ અસંખ્યગુણ હોવાના કારણે દલિક ખૂબ બંધાય છે, ને તેથી મનુ.ગતિને પાણ ખૂબ મળે છે. માટે એને જઘન્ય તરીકે લઈ શકાતું નથી.

દેવ કે નરકપ્રાયોગ્ય બંધ પંચેન્દ્રિયજીવો પર્યાપ્તિ અવસ્થામાં જ કરે છે. પાણ સમ્યક્ત્વી તિર્યચો અને મનુષ્યો કરાણઅપર્મા અવસ્થામાં પાણ દેવપ્રાયોગ્ય બંધ જ કરે છે. આ જીવો સંજી જ હોય છે. એટલે એમનો યોગ સૂ.અપ. એકે. કરતાં અસં. ગુણહોવાથી જઘન્યપદે પાણ દેવગતિનામકર્મને મનુ.ગતિ નામકર્મ કરતાં a દલિક મળે છે. ચરમભવમાં વિગ્રહગતિમાં ભવપ્રથમ સમયે રહેલ તીર્થંકરનો જીવ જઘન્યયોગે જિનનામસહિત દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધતો હોય ત્યારે દેવગતિનામકર્મનું જઘદલિક મળે છે. નરકગતિનો બંધ તો લબ્ધિ અને કરાણ ઉભયપર્યાપ્તિ સંજી પંચે. કે અસંજી પંચે. જીવ જ કરે છે. આ બેમાંથી અસંજી પંચે. નો યોગ ઓછો હોય છે, માટે બંધક તરીકે પર્યા. અસંજી પંચે જીવ લેવો. મનુષ્યમાં અસંજી જીવો અપર્મા જ હોય છે, માટે એ નરકગતિના બંધક જ હોતા નથી. એટલે અસંજી પર્યા. પંચે. તિર્યચ સંભવિત જઘન્ય યોગે મૂળ ૮ કર્મબાંધતા નરકપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધે ત્યારે નરકગતિનામકર્મને જઘન્યપ્રદેશો મળે છે, જે દેવગતિને મળેલા જઘન્યદલિકથી a છે. આનાથી એ પાણ જાણવું કે સંજી

પર્યાપ્તિજીવના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સંભવતા જઘન્યયોગ કરતાં અસંજ્ઞી પર્યાપ્તિ જીવનો પર્યાપ્ત અવસ્થામાં સંભવિત જઘન્યયોગ (કે જેનાથી નરકપ્રાયોગ્ય બંધ થઈ શકે તે) a હોય છે.

ગુણશ્રેણિઓ :

86) જીવ યથાપ્રવૃત્તકરાણ, અપૂર્વકરાણ અને અનિવૃત્તિકરાણ..આ ત્રણ કરાણો કરીને સમ્યક્ત્વ પામે છે. અપૂર્વકરાણનો પ્રારંભ થાય ત્યારેથી સાતે કર્મોમાં ગુણશ્રેણિ થાય છે. ધારોકે આ ૨૦૧ મો સમય છે. ૩૦૦ મા સમય સુધી અપૂર્વકરાણ છે, અને ૩૦૧ થી ૩૫૦ મા સમય સુધી અનિવૃત્તિકરાણ છે. ૪ સમયની આવલિકા છે. ૨૦૧ મા સમયે, ઉદયપ્રાપ્ત વર્તમાન નિષેકમાં (અર્થાત્ ૨૦૧ માં નિષેકમાં) થોડું દલિક પડે છે. ૨૦૨ મા નિષેકમાં એના કરતાં a, ૨૦૩મા નિષેકમાં એના કરતાં પાણ a.. આમ ઉત્તરોત્તર a-a ૩૮૦ મા નિષેક સુધી જાણવું. ૨૦૧ મો નિષેક એ ગુણશ્રેણિનું મૂળ કહેવાય છે. અને ૩૮૦ મો નિષેક એ શીર્ષ કહેવાય છે. ૨૦૧ થી ૩૮૦ = ૧૮૦ એ ગુણશ્રેણિનો આયામ છે. [આ ઉદયવાળી પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું... એ વખતે જેનો ઉદય ન હોય તેની ગુણશ્રેણિની રચના (૨૦૫ મા નિષેકથી) ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ નિષેકથી થાય છે.. ને શીર્ષ તો ૩૮૦ મો નિષેક જ હોય છે.] જીવ જેવો ૨૦૨ મા સમયે આવે છે ત્યારે ૨૦૨ થી ૩૮૦ મા નિષેક સુધી ગુણશ્રેણિ થાય છે. એમ ૨૦૩ મા સમયે ૨૦૩ થી ૩૮૦ સુધી ગુણશ્રેણી થાય છે.. આમ ઉત્તરોત્તર સમયે જાણવું. અર્થાત્ શીર્ષ ઉપર ૩૮૦ મા નિષેકે સ્થિર રહે છે, અને નીચેથી ગુણશ્રેણિનો ૧-૧ નિષેક કપાતો જાય છે, તેથી આયામ પાણ ૧-૧ સમય ઘટતો જાય છે. માટે આને ગવિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ કહે છે. આમ કરતાં કરતાં અપૂર્વકરાણ પૂર્ણ થાય છે. અનિવૃત્તિકરાણનો પાણ ઘણો ઘણો કાળ પસાર થઈ જાય છે ને એક સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ બાકી રહે ત્યારથી અંતરકરાણની ક્રિયાનો જીવ પ્રારંભ કરે છે. આ ક્રિયા પૂર્ણ થવા પર મિથ્યાત્વમોહનીયની સ્થિતિ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે ને વચ્ચેના નિષેકો સર્વથા ખાલી થઈ જાય છે, એમાં મિથ્યાત્વમોહનીયનું એક પાણ દલિક હોતું નથી. ૩૫૧ મા નિષેકથી શુરુ થતા આ શૂન્ય નિષેકોને અંતર

ગુણશ્રેણિઓ

.....

કહે છે, એની નીચેના જે નિષેકો ભરેલા હોય છે એ પ્રથમસ્થિતિ કહેવાય છે એનો છેલ્લો નિષેક (૩૫૦ મો નિષેક) એ જ અનિવૃત્તિકરાણનો ચરમ સમય હોય છે. જ્યારથી અંતરકરાણ કરવાનો પ્રારંભ કરેલો ત્યારથી મિથ્યાત્વમોહનીયની ગુણશ્રેણિ ૩૫૦ માં નિષેક સુધી જ થાય છે, ઉપર નહીં. જીવ, ધીમેધીમે અંતરતરફ આગળ વધતાં જ્યારે ૩૪૩ માં સમયે આવે છે ત્યારથી અર્થાત્ પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમ આવલિકામાં પ્રવેશે છે ત્યારથી હવે મિથ્યાત્વમોહનીયની ગુણશ્રેણિ થતી નથી, બીજી બધી પ્રકૃતિઓમાં ગુણશ્રેણિ ચાલુ હોય છે. આવું ૩૫૦ માં સમય સુધી ચાલે છે અહીં સુધી પ્રથમ ગુણઠાણું છે, અર્થાત્ આ ગુણશ્રેણિ રચના પ્રથમ ગુણઠાણે થઈ છે. જેવો ૩૫૧ મો સમય આવે છે ત્યારે મિથ્યાત્વમોહનીયનું એ ઉદયપ્રાપ્ત નિષેકમાં કોઈ જ દલિક ન હોવાથી ઉદય હોતો નથી.. અને તેથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રગટ થાય છે, જીવ ચોથે ગુણઠાણે આવે છે. ઉત્તરોત્તર સમયે અનંતગુણ - અનંતગુણ વિશુદ્ધિથી વધતા રહેવાની વિશુદ્ધ્યમાન અવસ્થા કે જે યથાપ્રવૃત્તકરાણ કરતાં પાણ અન્તર્મુહૂર્ત પૂર્વથી શરુ થયેલી ને જે એકાંતવિશુદ્ધિવાળી અવસ્થા કહેવાય છે તે હજુ પાણ અન્તર્મુહુ સુધી ચાલુ હોય છે ને ત્યાં સુધી દર્શનમોહનીય સિવાય, સાતે કર્મોમાં ગુણશ્રેણિની રચના ચાલુ રહે છે. એનું પાણ શીર્ષ તો ૩૮૦ મો નિષેક જ સ્થિરપાણે હોય છે. આ ચોથે ગુણઠાણે થતી ગુણશ્રેણિ રચના છે. દર્શનમોહનીયનું તો અંતર ચાલુ હોવાથી ને બધું દલિક ઉપશાન્ત થઈ ગયું હોવાથી એમાં ગુણશ્રેણિ થતી નથી.

87) દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ માટે યથાપ્રવૃત્તકરાણ અને અપૂર્વકરાણ આ બે કરાણો કરવાના હોય છે, અનિવૃત્તિકરાણ કરવાનું હોતું નથી. અપૂર્વકરાણ પૂરું થાય એટલે તરત જીવ દેશવિરતિ પામે છે ને એ જ સમયથી દેશવિરતિ નિમિત્તક ગુણશ્રેણિનો પ્રારંભ થાય છે. વળી એ સમયથી એક અન્તર્મુહુ. સુધી જીવ હજુ ઉત્તરોત્તર સમયે અનંતગુણ - અનંતગુણ વિશુદ્ધ્યમાન હોય છે એટલે આ એકાંત વિશુદ્ધિના કાળમાં દલિકની અપેક્ષાએ ગુણશ્રેણિ ઉત્તરોત્તર અસં.ગુણ અસંખ્યગુણ રચાય છે. ત્યારબાદ જીવ સ્વભાવસ્થ થાય છે. પાણ ગુણશ્રેણિ રચના તો ચાલુ જ રહે છે. એનો આયામ અવસ્થિત હોય છે અને દલિકો

અસંખ્યાતગુણ - સંખ્યાતગુણ - સંભાગ - અસંભાગ એમ ચાર પ્રકારે ઓછા કે વધારે ગોઠવાય છે. જીવની વિશુદ્ધિ વધતી હોય તો દલિક વિશુદ્ધિને અનુસરીને આ ચારમાંથી યથાયોગ્ય એક પ્રકારે વધારે વધારે ગોઠવાય છે. અને જે સંકલેશ વધતો હોય તો દલિક ચારમાંથી એક પ્રકાર હાનિ પામે છે- ઓછું ગોઠવાય છે. આ યથાપ્રવૃત્તગુણશ્રેણિ કહેવાય છે. જીવ જ્યાં સુધી દેશવિરતિ જાળવી રાખે ત્યાં સુધી એ ચાલ્યા કરે છે. અહીં જે ચાર પ્રકારે દલિકોની વૃદ્ધિ કે હાનિ કહી છે તે, ગુણશ્રેણિરૂપે તે તે સમયે ગોઠવાતા કુલદલિક અંગે જાણવી. વિવક્ષિત સમયે ગોઠવાતા આવા વૃદ્ધિ કે હાનિવાળા કુલ દલિકમાંથી, નિષેકોમાં તો ઉત્તરોત્તર a-a દલિક જ ગોઠવાય છે. અર્થાત્ મૂળમાં અલ્પ, બીજા નિષેકમાં a , ત્રીજામાં a , એમ યાવત્ શીર્ષમાં a.

આ જ પ્રમાણે સર્વવિરતિની ગુણશ્રેણિ માટે પણ જાણવું. આમ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ નિમિત્તે થતી ગુણશ્રેણિનો રચનાકાળ ઉત્કૃષ્ટથી યાવત્ દેશોનપૂર્વકોડ સુધીનો પણ મળી શકે છે. એમ સયોગીકેવળી ગુણશ્રેણિનો પણ એટલો મળી શકે છે. બાકીની બધી ગુણશ્રેણિનો રચનાકાળ અંતર્મુજ હોય છે, એનાથી વધારે હોતો નથી.

88) સયોગીકેવળીની ગુણશ્રેણિનો પ્રારંભ ૧૩ મા ગુણઠાણના પ્રથમ સમયથી થાય છે, આયુષ્ય સિવાયના ૩ અઘાતી કર્મોમાં એ રચાય છે, અને આયોજિકા કરાણના પૂર્વસમય સુધી ચાલે છે. આયોજિકાકરણથી અયોગી નિમિત્તક ગુણશ્રેણિની રચના થાય છે. ૧૪ મે ગુણઠાણે કરણવીર્ય ન હોવાથી સ્થિતિઘાતાદિની જેમ ગુણશ્રેણિની રચના પણ હોતી જ નથી. એટલે ૧૩ મા ગુણઠાણે જ આયોજિકાકરણના પ્રથમસમયથી ૧૩ માના ચરમ સમય સુધી આ ગુણશ્રેણિની રચના થાય છે. પણ એ મુખ્યતથા ૧૪ મે ભોગવાતી હોવાથી અયોગીકેવળીની ગુણશ્રેણિ કહેવાય છે, એ જાણવું. આયોજિકાકરણના પ્રથમસમયથી સ્થિતિઘાતાદિ અને ગુણશ્રેણિનો પ્રારંભ થાય છે. ગુણશ્રેણિનો આયામ ૧૩ મા ગુણઠાણાનો અવશિષ્ટકાળ + ૧૪ માનો કાળ + કંઈક અધિક હોય છે. શીર્ષ સ્થિર હોય છે. અને તેથી ગુણશ્રેણિ ગલિતાવશેષ હોય છે. ૧૩ મા

સયોગીકેવળીગુણશ્રેણિ

ગુણઠાણે જે છેલ્લો સ્થિતિઘાત શરુ થાય છે, ત્યારે એના દ્વારા ૧૪ મા ગુણઠાણાથી ઉપરની બધી સ્થિતિઓ ખંડાવાની સાથે ગુણશ્રેણિનો પાણ ૧૪ માની ઉપર ગયેલો બધો ભાગ ખંડાવાનો ચાલુ થાય છે. અને તેથી હવે શીર્ષ ૧૪મા ગુણઠાણાનો જે છેલ્લો સમય હોય તે બની જાય છે. હજુ પાણ ગુણશ્રેણિ ગલિતાવશેષ જ હોય છે. તેરમાના ચરમસમય સુધી આ ગુણશ્રેણિની રચના ચાલે છે.

આ અગ્યાર ગુણશ્રેણિઓમાંથી ઉપશાન્તમોહ અને સયોગી કેવળીને ગુણશ્રેણિ અવસ્થિત પરિણામરૂપ હોય છે. તથા આયામ અને દલિક બન્ને અપેક્ષાએ એ અવસ્થિત હોય છે. દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિની ગુણશ્રેણિનો આયામ અવસ્થિત હોય છે. દલિક ચાર પ્રકારે વધઘટ થાય છે. આ સિવાયની બધી ગુણશ્રેણિઓ ગલિતાવશેષ હોય છે. ક્ષીણમોહની ગુણશ્રેણિનો આયામ બારમા ગુણઠાણાના કાળ કરતાં અધિક હોય છે. અને ગલિતાવશેષ હોય છે. એ ગુણઠાણાનો કાળ જ્યારે સંખ્યાતમાં ભાગ જેટલો બાકી હોય છે. ત્યારથી ૩ ઘાતીના સ્થિતિઘાતાદિ અટકી જાય છે. પાણ એમાં ચરમ સ્થિતિઘાતનો જ્યારથી પ્રારંભ થાય છે ત્યારથી ત્રણ ઘાતી કર્મોની સ્થિતિ બારમાના કાળ કરતાં જેટલી ઉપર ગઈ હોય તે બધી ખંડાવાનો પ્રારંભ થવા સાથે બારમાના ચરમસમયની ઉપર જેટલી ગુણશ્રેણિ હતી એ પાણ ખંડાવાનો પ્રારંભ થાય છે. અને એટલે હવે ૧૨ માનો ચરમસમય એ જ ક્ષીણમોહની ગુણશ્રેણિનું શીર્ષ બને છે. ગુણશ્રેણિ ગલિતાવશેષ જ હોય છે. આ ચરમસ્થિતિઘાત પૂરો થાય એની સાથે ગુણશ્રેણિની રચના પાણ પૂરી થઈ જાય છે. બારમા ગુણઠાણાના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો કાળ જે હવે બાકી રહ્યો હોય છે. તેમાં ઘાતી કર્મોના સ્થિતિઘાતાદિ કે ગુણશ્રેણિની રચના હોતી નથી. પાણ ગુણશ્રેણિ રૂપે રચાયેલા દલિકોને ઉદય-ઉદીરણાથી માત્ર ભોગવવાનું જ હોય છે.

89) સમ્યક્ત્વનો ઉત્કૃ. કાળ સાધિક ૬૬ સાગરો છે. એ પછી અંતર્મુ. ત્રીજે ગુણઠાણે આવી ફરીથી સમ્યક્ત્વ પામે ને સાધિક ૬૬ સાગરો. જાળવી રાખે. એ પછી ક્યાં તો મોક્ષે જાય ને નહીંતર અવશ્ય મિથ્યાત્વે જાય છે.. માટે

ઉત્કૃષ્ટાંતર સાધિક ૧૩૨ સાગરો મળે છે.

90) ઉપશમ સમ્યક્ત્વી જીવ અનંતાનુબંધીનો ઉદય થવાથી બીજે ગુણઠાણે આવે છે.. બીજેથી જીવ અવશ્ય પહેલે જાય છે.. ત્યાંથી ક્ષાયોપ સમ્ય. તો અંતર્મુ. માં પાણ પામી શકાય છે.. પાણ ક્ષાયોપ સમ્ય. થી બીજે આવી શકાતું નથી. બીજે આવવા માટે મિથ્યાત્વેથી અવશ્ય ઉપશમસમ્યક્ત્વ ફરીથી પામવું પડે છે.. અને જ્યાં સુધી પહેલે ગુણઠાણે જીવ મોહનીયની ૨૮ કે ૨૭ ની સત્તાવાળો હોય છે ત્યાં સુધી ઉપસમ્ય. પામી શકાતું નથી . ૨૬ ની સત્તા થયા પછી જ પામી શકાય છે. એ માટે સમ્ય.મોહ. અને મિશ્ર મોહ બન્ને ઉવેલાઈ જવા આવશ્યક બને છે.. એ બન્નેને ઉવેલાતા = P/a કાળ લાગે છે. એટલે પહેલે ગુણઠાણે P/a કાળમાં બન્ને ઉવેલાઈ જાય, ૨૬ ની સત્તા થાય ને પછી જીવ ફરીથી ૩ કરાણ કરી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે, ને પછી અનંતા નો ઉદય થવાથી બીજે આવે.. આમ જઘ. થી P/a કાળનું અંતર પડે છે ઉપશમશ્રેણિ માંડવા માટેનું ઉપશમસમ્યક્ત્વ ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વી જ પામી શકે છે. અને એ આખા ભવચક્રમાં વધુમાં વધુ ૪ વાર પામી શકાય છે. જીવ આ સિવાય જે ઉપશમસમ્યક્ત્વ પામે છે તે પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.. એ મિથ્યાત્વેથી જ પામી શકાય છે.. એ આખા ભવચક્રમાં અસંખ્યવાર પાણ પામી શકાય છે..અનાદિ મિથ્યાત્વી તથા સમ્યક્ત્વભ્રષ્ટ થઈને P/a કે તેથી વધુ કાળ મિથ્યાત્વે રહેલા મિથ્યાત્વીએ અવશ્ય ત્રણ કરાણ કરીને ઉપશમસમ્યક્ત્વ જ પામવું પડે છે. આવું આખા ભવચક્રમાં ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યવાર થઈ શકે છે, માટે આ રીતે અસંખ્યવાર ઉપશમસમ્યક્ત્વને જીવ પામે છે, પાણ આ બધું ઉપશમસમ્યક્ત્વ પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વ જ કહેવાય છે, અને એ જાતિથી એક જ કહેવાય છે. એટલે ૪ વાર શ્રેણિનું ઉપશમસમ્યક્ત્વ + (જાતિથી) ૧ વાર આ પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વ એમ વિવક્ષા કરી એવું કહેવાય છે કે ઉપશમસમ્યક્ત્વ આખા ભવચક્રમાં પાંચ વાર પામી શકાય છે.

એકવાર પાણ સમ્યક્ત્વને સ્પર્શી જનાર જીવનો સંસારકાળ અર્ધપુદ્ગલ પરાકાળથી અધિક હોતો નથી.. એટલે સમ્યક્ત્વ તથા એને સંલગ્ન કોઈપણ

ગુણઠાણમાં અંતર

પ્રક્રિયાનું જે અંતર પડતું હોય તો દશોન અર્ધ પુદ્ગપરાથી અધિક પડી શકતું નથી..કારણકે વિવક્ષિત પ્રક્રિયા જીવ કરે અને મિથ્યાત્વે જાય.. અનંતાનંત કાળ ત્યાં રહે તો પાણ અર્ધ પુદ્ગપરા કાળપૂર્વે એણે સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વગેરે રૂપ વિવક્ષિત પ્રક્રિયા કરવી જ પડે, કારણકે એ પછી તો એણે અવશ્ય મોક્ષમાં જવાનું છે. એટલે બે થી માંડીને ૧૧ સુધીના ગુણઠાણા, આહારક શરીર વગેરેનું ઉત્કૃ. અંતર દેશોન અર્ધ પુદ્ગપરા મળે છે. પાણ એથી વધારે મળી શકતું નથી.

શંકા :- સાસ્વાદન ગુણઠાણના જઘન્ય અંતર તરીકે તેમે P/a કહ્યો. પાણ ઉપશમશ્રેણિથી પડીને જે સાસ્વાદને આવે, ને પછી મિથ્યાત્વે જઈ, ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ પામી પુનઃ ઉપશમશ્રેણિ માટેનું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે, ઉપશમ શ્રેણિ મારિ ને પાછો પડીને સાસ્વાદને આવે, તો આ બધી પ્રક્રિયા અન્તર્મુહૂર્તકાળમાં થઈ જતી હોવાથી જઘન્ય અંતર તરીકે અન્તર્મુ.કહેવું જેઈએ ને ?

સમાધાન :- તમારી વાત બરાબર છે. પાણ (૧) ઉપશમશ્રેણિ માત્ર મનુષ્યોને જ સંભવતી હોવાથી આ રીતે સાસ્વાદનનું અંતર માત્ર મનુષ્યોને જ સંભવે છે. જ્યારે પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વની જે પ્રક્રિયા દર્શાવી એ રીતે એ ચારે ગતિના જીવોને સંભવે છે. (૨) આ રીતે જઘન્ય અન્તર્મુ. નું અંતર આખા ભવચક્રમાં ઉત્કૃષ્ટથી બે જ વાર સંભવિત છે, જ્યારે P/a અંતર અનેકવાર પાણ મળી શકે છે. એટલે અંતર્મુ. અંતરની અત્યંત અલ્પ સંભાવના હોવાથી એની અહીં વિવક્ષા કરી નથી.

૭૧) ૮-૯-૧૦ મા ગુણઠાણાનું જઘન્ય અંતર અંતર્મુ. જે કહ્યું છે તે ઉપશમશ્રેણિની અપેક્ષાએ જાણવું. ઉપશમશ્રેણિ એક ભવમાં બે વાર પાણ પામી શકાય છે. એટલે અંતર્મુ. માં જ બીજીવાર ઉપશમશ્રેણિ મારિ તો અંતર્મુ. ના આંતરે આઠમું વગેરે ગુણઠાણું ફરીથી પ્રાપ્ત થાય છે. એમ ઉપશમશ્રેણિથી ઉતરીને અન્તર્મુ. માં જ ક્ષપકશ્રેણિ મારિ, તો પાણ અન્તર્મુ. ના આંતરે આઠમું વગેરે ગુણઠાણું ફરીથી પામી શકાય છે. પાણ, ક્ષપકશ્રેણિના આઠમા વગેરે ગુણઠાણાનું અંતર હોતું નથી, કારણકે એક જ વાર પમાય છે.

92) શાસ્ત્રોમાં દેશોન અર્ધપુ.પરા., ચરમ પુદ્.પરા., વનસ્પતિ કાયસ્થિતિ રૂપે આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા પુદ્.પરા. વગેરે જ્યાં જ્યાં પુદ્.પરા. નો ઉલ્લેખ હોય ત્યાં ત્યાં તે કાળ પુ.પરા. સમજવાનો છે. અન્યત્ર ગ્રન્થમાં ક્ષેત્ર અને કાલ બન્ને પુદ્.પરા. ની વાત કહી છે. ક્ષેત્ર પુદ્.પરા. લેવામાં પાણ વિશેષ હરકત નથી. દ્રવ્ય પુદ્.પરા. ની પાણ ક્યાંક વાત કરી છે. અલબત્ત જે રીતે દ્રવ્ય પુદ્.પરા. ની વ્યાખ્યા આપાણે સમજાએ છીએ એ રીતે આજ સુધીમાં એક પાણ દ્રવ્ય પુદ્.પરા. પૂરો થયો નથી કે ભવિષ્યમાં પાણ થશે નહીં. તે આ રીતે :-

૬ મહિનામાં એક જીવ અવશ્ય મોક્ષે જાય છે. ધારો કે હાલ જેટલા સિદ્ધાત્મા છે એ બધા ૬-૬ મહિનાના આંતરે જ ગયા હોય તો પાણ અતીતકાળ = સિદ્ધના જીવો \times ૬ મહિનાના સમયો.. આટલો જ પસાર થયો છે, અર્થાત્ અતીતકાળ = સિદ્ધ \times ૬

એક જીવ એક સમયમાં સિદ્ધ ના અનંતમા ભાગના (અને અભવ્યથી અનંત ગુણ) પુદ્ગલો જ લે છે. એટલે એક જીવે અત્યાર સુધીમાં લીધેલા પુદ્ગલો = અતીતકાળ \times સિદ્ધ નો અનંતમોભાગ, અર્થાત્

$$\text{સિદ્ધ} \times a \times \text{સિદ્ધ} \div A$$

તેથી સર્વજીવોથી અત્યાર સુધીમાં ગૃહીત પુદ્ગલો

$$= \text{સિદ્ધ}^2 \times a \div A \times \text{સર્વજીવ.}$$

આ રકમ સર્વજીવથી અનંતગુણ જેટલી છે, પાણ સર્વજીવના વર્ગ જેટલી નથી, કારણકે સિદ્ધ $\times a \div A$ એ સર્વજીવથી નાની રકમ છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં તો સર્વજીવના વર્ગ કરતાં પાણ અનંતાનંતગુણ પુદ્ગલો છે. એટલે સર્વજીવોથી પાણ આખા પુદ્ગલાસ્તિકાયના એક અનંતમા ભાગ જેટલા જ પુદ્ગલો આજ સુધીમાં ગૃહીત થયા છે, તો એકજીવથી સર્વપુદ્ગલો ગૃહીત થઈને છોડવાની વાત જ ક્યાં રહે ? એટલે આમાં અન્ય જ કોઈ વિશેષ પ્રકારની વિવક્ષા જાણવી જોઈએ.

ભાવ પુદ્.પરા. માટે પાણ અધ્યવસાયસ્થાનો દ્વારા જે વ્યાખ્યા છે તે પાણ પૂર્ણ થવાની શક્યતા નથી, કારણકે યથાપ્રવૃત્તકરણ - અપૂર્વકરણના બધા શ્રેણિના

દ્રવ્ય પુદ્. પરાવર્ત

અધ્યવસાયસ્થાનોને કોઈપણ એકજીવ સ્પર્શી શકતો નથી. પાણ વાણાદિની અપેક્ષાએ જે વ્યાખ્યા છે તે રીતે ભાવ પુદ્ગલપરમ પૂર્ણ થાય છે.

93) આહા. ૨ જઘન્યપ્રદેશબંધ : મન, વચન કે કાયા કોઈપણ એક યોગમાં સ્થિરતા હોય ત્યારે જઘન્યયોગ સંભવતો નથી. પાણ જ્યારે એક યોગથી અન્ય યોગમાં સંક્રાન્તિ થાય છે ત્યારે સ્વભાવે જ અલ્પચેષ્ટા હોવાથી જઘન્યયોગ સંભવે છે માટે પરાવર્તમાનયોગી અપ્રમત્ત લેવો. વળાંક લેતી વખતે જેમ ગાડીની સ્પીડ ઓછી કરવી પડે. એવું કંઈક કારણ યોગ સંક્રાન્તિ વખતે અલ્પયોગ હોવામાં હોય શકે છે.

94) દેવદ્વિક-વૈકિયદ્વિક : આ ૪ નો જઘ. પ્રદેશબંધ શ્રીતીર્થંકરનો જીવ ભવાદ્ય સમયે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ ના બંધે જઘન્યયોગે કરે છે. અસંજી પર્યાપંચેન્દ્રિય તિર્થંચ પાણ આ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. પાણ પર્યાપ્તિ અવસ્થામાં જ બાંધે છે, જ્યાં જઘન્યયોગ પાણ સંજી પર્યાપ્તિ પંચેન્દ્રિયજીવના ભવાદ્યસમયે રહેલા જઘન્યયોગ કરતાં અસંખ્યગુણ હોય છે. એટલે પુષ્કળ પુદ્ગલગ્રહણ હોવાથી જઘન્ય ન મળે. સંજીજીવને દેવપ્રાયોગ્ય ૩૧ નું બંધસ્થાન સંભવે છે ને તેથી પ્રકૃતિ વધવાથી ભાગ પાણ વધુ પડે છે, તેમછતાં એ પર્યાપ્તિ અવસ્થામાં જ હોવાથી યોગ ઘણો હોવાના કારણે જઘન્ય મળતું નથી. વસ્તુતઃ દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બંધાય કે ૩૧, નામકર્મના ભાગે આવતા દલિકના મુખ્ય ૨૮ જ વિભાગ પડે છે, આહા શરીર અને ઉપાંગ નામકર્મ જે વધ્યા છે તે તો શરીર અને ઉપાંગ નામકર્મના ભાગે આવેલા દલિકમાંથી જ ભાગ પડાવે છે, એટલે દેવદ્વિકને ભાગે આવતા દલિકોમાં કોઈ ફેર પડતો નથી. માટે ભવાદ્યસમયે યોગની અલ્પતાના કારણે જ જઘ.પ્રદેશબંધ મળે છે.

શંકા- દેવદ્વિક માટે ભલે ભવાદ્યસમય લ્યો, પાણ વૈદ્વિક માટે તો ૩૧ નો બંધક પર્યાપ્તિજીવ લેવો જ ઉચિત રહેશે ને, કારણકે ૨૮ ના બંધકને ૩ શરીર નામકર્મ બંધાતા હોવાથી શરીરનામકર્મના ભાગે આવેલા દલિકના લગભગ ત્રીજાભાગનું દલિક વૈ.શરીર નામકર્મને મળે છે જ્યારે ૩૧ ના બંધકને ૪ શરીરનામકર્મ બંધાતા હોવાથી વૈ.શ.ને લગભગ ચોથાભાગનું દલિક મળે છે.

એમ ૨૮ ના બંધકાળે વૈ.ઉપાંગને ઉપાંગનું બધું દલિક મળી જાય છે. જ્યારે ૩૧ ના બંધકાળે વૈ. અને આહા. એમ બે ઉપાંગ બંધાતા હોવાથી વૈ. ઉપાંગને ઉપાંગનું લગભગ અડધું જ દલિક મળે છે.

સમાધાન - તો પાણ વૈ.દ્વિક માટે પાણ ભવાદ્યસમય લેવો જ યોગ્ય છે, કારણકે યોગ અસંખ્યાતમા ભાગનો જ હોવાથી કુલ દલિક પાણ અસંખ્યા ભાગે જ ગ્રહણ થતું હોવાના કારણે વૈ.શરીર નામકર્મને મળતું ત્રીજાભાગનું દલિક અને ઉપાંગને મળતું બધું દલિક ક્રમશઃ ૩૧ ના બંધકાળે મળતા ચોથાભાગના કે અડધા દલિક કરતાં અસંખ્યા ભાગે જ હોવાથી એ જ જઘન્ય હોય છે. આ જ કારણ છે કે જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૭ મૂળ પ્રકૃતિના જઘ.પ્રદેશબંધક તરીકે ભવાદ્યસમયે રહેલા સૂ.અપર્યા.જઘન્યયોગીજીવને જ કહ્યો છે, પાણ એ જીવ જ્યારે અષ્ટવિધબંધક હોય ત્યારે નથી કહ્યો, કારણકે ભાગ ભલે ૭ ના બદલે ૮ પડવાથી વધે છે, પાણ યોગ અસંખ્યાય થયો હોવાથી આઠમા ભાગનું દલિક પાણ સાતમાભાગના દલિક કરતાં ૮ હોય છે. હા, આયુના જ.પ્રદેશબંધક તરીકે અષ્ટવિધબંધક લેવો જ પડે, પાણ એ પાણ બરાબર $\frac{1}{3}$ ભાગ શેષના પ્રથમસમયે જ જે બંધાય તે લેવું, કારણકે અપર્યા.જીવને પ્રતિસમય યોગ અસંખ્યાય થતો હોવાથી બીજા વગેરે સમયે દલિક જ. ન મળી શકે.

૧૬) જિનનામના જઘ.પ્રદેશ બંધક :- ચરમભવમાં મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બાંધે છે, જ્યારે દ્વિચરમભવમાં દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થનાર મનુ.પ્રાયોગ્ય ૩૦ બાંધે છે. માટે એને ભાગ વધારે પડવાથી જઘન્ય પ્રદેશો મળે છે. ૩૧ ના બંધકને યોગ વધુ હોવાથી તથા મુખ્યભાગ ૨૮ જ પડતા હોવાના કારણે ૩૦ ની અપેક્ષાએ ઓછા પડતા હોવાથી જઘન્ય મળવાની કોઈ જ શક્યતા નથી. નામકર્મના ૨૩, ૨૫ વગેરે જે બંધસ્થાનોમાં ૩ શરીર બંધાતા હોય છે. એમાં નામકર્મના ભાગે આવેલા દલિકના એટલાજ ૨૩, ૨૫ વગેરે મુખ્ય વિભાગ પડતા હોય છે, કારણકે ૩ શરીરનો મુખ્ય એક જ ભાગ હોવાના કારણે બે ભાગ ઘટે છે, તો બીજી બાજુ ૨૩ વગેરે બંધસ્થાનમાં ન ગણાયેલ બંધન અને સંઘાતનના બે ભાગ વધે છે. પાણ આહા.દ્વિકવાળા ૩૦, ૩૧ ના બંધસ્થાનમાં

જિનનામના જ. પ્રદેશબંધક
.....

મુખ્ય વિભાગ તો ૨૮, ૨૯ જ પડે છે. કારણકે જે આહ્લદિક વધી છે તે પેટાવિભાગ વધ્યા છે, મુખ્યવિભાગ નહીં, એટલે દેવપ્રાયોગ્ય ૩૧ ના બંધે જિનનામના ભાગે ૨૮ મા ભાગનું દલિક આવે છે, જ્યારે મનુપ્રાયોગ્ય ૩૦ ના બંધે તે ૩૦ મા ભાગનું આવે છે, એ જાણવું.

વળી, દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ બંધાય કે ૩૧, જિનનામના ભાગે ૨૮ મા ભાગનું જ દલિક આવતું હોવાથી ઉત્કૃષ્ટપ્રદેશના સ્વામી માટે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮, ૩૧.. બન્નેના બંધક ચાલે એ જાણવું.

હવે પાછા જિનનામના જ.પ્રદેશબંધક પર આવીએ. જિનનામકર્મનો જઘન્યપ્રદેશબંધ સંભવિત જઘન્યયોગી અનુત્તરસુરને ભવપ્રથમ સમયે મનુપ્રાયોગ્ય ૩૦ ના બંધે કહ્યો છે. આમાં કારણ એવું અપાયું છે કે શેષ દેવો તથા નારકી કરતાં અનુત્તરને યોગ ઓછો હોય છે માટે પ્રદેશબંધ ઓછો થાય છે.

આમાં વિચારીએ તો શેષ દેવ તથા નારકીને પાણ જિનનામનો જઘન્યપ્રદેશબંધ હોવામાં કશો વાંધો જાણાતો નથી, કારણકે અનુત્તરની જેમ આ જીવોને પાણ જઘન્યયોગ તો સંભવિત છે જ. અનુત્તર કરતાં શેષ દેવાદિને યોગ અસંખ્યગુણ જે કહ્યો છે તે ઉત્કૃષ્ટયોગ જાણવો. જઘન્યયોગ તો બધાને સમાન હોય છે. જે એ પાણ અસમાન હોત તો, અલ્પબહુલ્યમાં ઉત્કૃષ્ટયોગના બોલ જેમ અલગ-અલગ બતાવ્યા છે, એમ જઘન્યયોગના બોલ પાણ જુદા-જુદા બતાવ્યા હોત.

આ જ કારણ છે કે દેવદિક-વૈદિક માટે દેવપ્રાયોગ્ય ૨૮ નો બંધક ન કહેતાં દેવપ્રાયોગ્ય ૨૯ નો બંધક કહ્યો છે. આશય એ છે કે જે સંજ્ઞી નો ઉત્કૃષ્ટ યોગ ઓછો કહ્યો હોય એનો જઘન્યયોગ પાણ જે ઓછો જ હોય તો સંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સામાન્યમનુષ્ય કરતાં યુગલિકોનો ઉત્કૃષ્ટયોગ ઓછો હોવાથી જઘન્યયોગ પાણ ઓછો જ સંભવે. એટલે, ૨૮ ના બંધક સમ્યક્ત્વી યુગલિકને ભવપ્રથમસમયે જે જઘન્યયોગ હોય એના કરતાં જિનનામ સહિત ૨૯ ના બંધક સામાન્યમનુષ્યનો જઘન્યયોગ અસંખ્યગુણ હોવાથી દલિક ઘણું જ વધારે મળવાના કારણે, ૨૯ ભાગ પડતા હોવા છતાં દેવદિકાદિના ભાગે જે દલિક

આવશે તે યુગલિકને ૨૮ મા ભાગે મળતા દલિક કરતાં તો ઘણું જ વધારે રહેવાનું. માટે દેવદિક-વૈદિકના જઘન્ય પ્રદેશબંધક યુગલિકને જ કહેવા ઘટે. પાણ એ કહ્યા નથી. માટે માનવું પડે કે યુગલિકને પાણ જઘન્યપાણે સામાન્ય મનુષ્ય જેટલોજ યોગ હોય છે. એટલે બન્નેને દલિક સમાન મળે છે. પાણ યુગલિકને જિનનામનો બંધ ન હોવાથી ૨૮ ભાગ જ પડે છે, જ્યારે સામાન્ય મનુષ્યમાંથી જે જિનનામ બાંધે છે એને ૨૮ મા ભાગનું દલિક દેવગતિનામકર્મ વગેરેને મળે છે, માટે એને જ આ પ્રકૃતિઓનો જઘન્યપ્રદેશબંધક કહ્યો છે.

આમ, ઉત્કૃષ્ટયોગ ભિન્ન હોવા છતાં, જેમ યુગલિકનો જઘન્યયોગ શેષદેવાદિને તુલ્ય જ માનવો પડે છે, એમ, અનુત્તરનો પાણ જઘન્યયોગનો બોલ અલગ કહ્યો ન હોવાથી એનો જઘન્યયોગ પાણ શેષદેવાદિને તુલ્ય જ માનવો આવશ્યક બને છે. અને તો પછી શેષદેવો તથા નારકીઓ પાણ જિનનામના જઘન્યપ્રદેશબંધક હોવામાં કશો વાંધો જણાતો નથી. છેવટે તત્ત્વં તુ કેવલિગમ્યમ્

96) જઘન્યસ્થિતિબંધ : પંચસંગ્રહના મત પ્રમાણે જે પ્રસિદ્ધ છે તેનો કંઈક વિચાર કરીએ -

પંચસંગ્રહના પાંચમા બંધવિધિ દ્વારની પપમી ગાથામાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે -

પળવીસા પન્નાસા સય દસસય તાડિયા ઇગિંદિ ઠિઈ .

વિગલાસન્નીણ કમા જાયઙ્ જેઙ્ઙા વ ઇયરા વ ॥ ૫૫ ॥

આનો સીધો અર્થ આ થાય છે કે એકેન્દ્રિયના સ્થિતિબંધને અનુક્રમે ૨૫, ૫૦, ૧૦૦ અને ૧૦૦૦ વડે ગુણવાથી ક્રમશઃ વિકલેન્દ્રિય = બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને અસંજીપંચેન્દ્રિયનો જ્યેષ્ઠ અને ઈતર = જઘન્ય સ્થિતિબંધ આવે છે.

આ અર્થને અનુસરીને એવું પ્રસિદ્ધ થયું છે કે એકેન્દ્રિયના જઘન્ય સ્થિતિબંધને ૨૫ વગેરેથી ગુણવાથી બેઈન્દ્રિય વગેરેનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધને ૨૫ વગેરેથી ગુણવાથી બેઈન્દ્રિય વગેરેનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આવે છે.

હવે જો, આ જ અર્થને સ્વીકારી લઈએ તો પંચસંગ્રહકારે જ કહેલી

જ. સ્થિતિબંધ

.....

અન્ય વાતનો વિરોધ થાય છે. આગળ આ જ દ્વારની પદ્મી ગાથામાં એકેન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનકો કરતાં બેઈન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનકો અસંખ્યગુણ કહેલા છે. એકેન્દ્રિયના જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ વચ્ચે P/a નો તફાવત છે. એટલે એના સ્થિતિસ્થાનો P/a જેટલા છે. એકેન્દ્રિયના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્નેને ૨૫-૨૫ વડે ગુણવાથી જે બેઈન્દ્રિયના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આવે છે તેનો તફાવત $૨૫ \times P/a$ થશે. (જેમકે, ધારોકે એકેન્દ્રિયનો મિથ્યાત્વનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ૮૮૮૦૦ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૦૦૦૦૦ છે. એટલે એ બે વચ્ચે તફાવત ૧૦૦ નો અને સ્થિતિસ્થાનો ૧૦૧ થશે. આ બન્નેને ૨૫ વડે ગુણવાથી અનુક્રમે ૨૪૮૭૫૦૦ અને ૨૫૦૦૦૦૦ એ બેઈન્દ્રિયનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ થશે. એટલે બે વચ્ચે તફાવત ૨૫૦૦ નો થશે અને સ્થિતિસ્થાનો ૨૫૦૧ થશે જે ક્રમશઃ ૧૦૦ ને ૧૦૧ કરતાં ૨૫ ગાણા અને કંઈક ન્યૂન ૨૫ ગાણા છે.) તેથી બેઈન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનો લગભગ $૨૫ \times P/a$ જેટલા થશે જે P/a કરતાં સંખ્યાતગુણ છે. અસંખ્યગુણ નથી. એટલે પૂર્વાપર વિરોધ થતો હોવાથી આ અર્થ ખોટો ગણાય.

આના બદલે, આ જ દ્વારની જે પદ્મી ગાથા છે કે,

જા ઇર્ગિંદિ જહન્ના પલ્લાસંખંસસંજુયા સા ડા ।

તેસિં જેઢ્ઢા સેસાણ સંખભાગહિય જાસન્ની ॥ ૫૪ ॥

આનો સીધો અર્થ આવો છે કે ‘એકેન્દ્રિય જીવોનો જે જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય તેમાં P/a ઉમેરવાથી તેઓનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આવે છે અને અસંખી પંચેન્દ્રિય સુધીના શેષ જીવો માટે પોતપોતાના જઘન્યમાં પલ્લોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ (P/s) ઉમેરવાથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આવે છે.

આ ગાથાને અનુસરીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ સ્વીકારવાથી પંચસંગ્રહકારના વચનોમાં પૂર્વાપરવિરોધનો દોષ રહેતો નથી, કારણકે બેઈન્દ્રિયનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ વચ્ચે P/s નો તફાવત પડવાથી સ્થિતિસ્થાનો પણ P/s મળશે જે એકેન્દ્રિયના P/a સ્થિતિસ્થાનો કરતાં અસંખ્ય ગુણ છે.

શંકા : જે આ અર્થને જ સ્વીકારી લઈએ તો પદ્મી ગાથાના અર્થનો વિરોધ નહીં થાય?

સમાધાન : એ વિરોધ ન થાય એટલા માટે પદ્મી ગાથાનો અર્થ આ

રીતે કરવો જોઈએ. ૫૪મી ગાથા સુધીમાં ગ્રન્થમાં એકેન્દ્રિયની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંધાતી સ્થિતિ કહેવાઈ ગઈ છે. બેઈન્દ્રિય વગેરે માટે માત્ર એટલું કહ્યું છે કે પોતપોતાની જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ P/s અધિક હોય છે. પાણ જઘન્ય કેટલી હોય છે કે ઉત્કૃષ્ટ કેટલી હોય છે એ કાંઈ કહ્યું નથી. એ જાણાવવા માટે ૫૫મી ગાથા આવી છે. એમાં સામાન્યથી જ, બેઈન્દ્રિય વગેરેની ઉત્કૃષ્ટ કે જઘન્ય બંધાતી સ્થિતિ જાણવી છે ? તો સામાન્યથી જ એટલે કે “જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ કોઈ પાણ સ્થિતિ એકેન્દ્રિય કરતાં (સામાન્યથી) ૨૫, ૫૦, ૧૦૦ અને ૧૦૦૦ ગુણી હોય છે.” આવો અર્થ ૫૫મી ગાથાનો યોગ્ય લાગે છે. જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એ બન્ને અન્યૂનાધિકપાણે એકેન્દ્રિયની સ્થિતિ કરતાં ૨૫ ગુણી હોય છે એવું જે માનીએ તો એકેન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનો કરતાં બેઈન્દ્રિયના સ્થિતિસ્થાનો ૨૫ ગુણા જ થવાથી ૫૬મી ગાથામાં જે અસંખ્યાતગુણ હોવા કહ્યા છે તેની સાથે વિરોધ થાય.. એટલે બેમાંથી એક અન્યૂનાધિકપાણે ૨૫ ગુણ છે અને અન્ય કંઈક ઓછેવત્તે અંશે ૨૫ ગુણ છે એટલો અર્થ તો કરવો જ પડે છે. ધારો કે એકેન્દ્રિયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ૮૮૮૦૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧,૦૦,૦૦૦ છે (એટલે કે $P/a=100$). બેઈન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ૨૫,૦૦,૦૦૦ છે અને (એમાંથી $P/s=10,000$ ઓછા કરવાથી) ૨૪,૮૦,૦૦૦ એ જઘન્ય છે. તો એકેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ કરતાં બેઈન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ અન્યૂનાધિકપાણે ૨૫ ગુણ થશે અને એકેન્દ્રિયના જઘન્ય કરતાં બેઈન્દ્રિયનો જઘન્ય કંઈક ન્યૂન ૨૫ ગુણ થશે. ($૮૮૮૦૦ \times ૨૫ = ૨૪,૮૦,૫૦૦$ કરતાં ૨૪,૮૦,૦૦૦ કંઈક ન્યૂન છે એ સ્પષ્ટ છે.) તેમ છતાં એ લગભગ ૨૫ ગુણ તો છે જ, માટે ૫૫મી ગાથામાં સામાન્યથી જાણાવ્યું છે કે બેઈન્દ્રિય વગેરેના જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ એકેન્દ્રિયના જઘન્ય કે ઉત્કૃષ્ટ કરતાં ૨૫ વગેરે ગુણ હોય છે.

બાકી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એ બન્ને અન્યૂનાધિકપાણે ૨૫ ગુણ હોય છે એવો અર્થ કરવામાં ૫૫મી ગાથાને જેમ ઉપર મુજબ ૫૬મી ગાથા સાથે વિરોધ આવે છે તેમ ૫૪મી ગાથા સાથે પાણ આવશે જ. કારણકે એકેન્દ્રિયના જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ P/a અધિક હોવાથી બેઈન્દ્રિયનું જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ $૨૫ \times P/a$ જેટલું જ અધિક થશે. પલ્થોપમના અસંખ્યામા ભાગને ૨૫ વડે ગુણવાથી મળતો જવાબ પાણ પલ્થોપમનો અસંખ્યમા ભાગે જ હોય છે, જ.સ્થિતિબંધ

.....

પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગે નહીં. અને તેથી પ૪મી ગાથામાં બેઈન્દ્રિય વગેરે માટે જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ P/s અધિક હોય છે એવું જે કહ્યું છે તેનો વિરોધ સ્પષ્ટ છે.

શંકા : પ૪મી ગાથામાં ‘જા સત્તી’ જે પદ છે તેમાં પ્રાકૃતભાષા હોવાથી જેમ ‘અ’ કારપ્રશ્લેષ કરી અસંજી અર્થ લેવોનો છે તેમ ‘સેસાણ સંખભાગહિયમ’ એવું જે કહ્યું છે તેમાં પણ ‘અ’ કાર પ્રશ્લેષ કરી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક એવો અર્થ કરી શકાય છે, અને તો પછી તમે બતાવેલ વિરોધ નહીં આવે.

સમાધાન : પ્રાકૃતભાષા હોવાથી એ રીતે ‘અ’ કારપ્રશ્લેષ કરી શકાય છે. પણ તો પછી એ ગાથા જ અસંગત બની જશે. કારણકે એકેન્દ્રિય માટે તો પલ્યોપમનો અસંખ્યમો ભાગ અધિક કહ્યું છે. હવે બેઈન્દ્રિય વગેરે માટે પણ જે અસંખ્યમો ભાગ જ અધિક કહેવાનું હોય તો ‘અ’ કાર પ્રશ્લેષની આવશ્યકતાવાળો ‘સંખભાગહિય’ એવો પૃથગ્ ઉલ્લેખ ન કરતાં ‘ઐવમેવ ડ’ એવું જ કંઈક કહી દેત. માટે ત્યાં ‘અ’ કારપ્રશ્લેષ કરવો યોગ્ય નથી. અને તેથી બેઈન્દ્રિય વગેરેમાં જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ P/s અધિક છે એવો અર્થ પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ હોવાથી પ૫મી ગાથાનો પણ પૂર્વાપર અવિરુદ્ધ દર્શિત અર્થ કરવો ઉચિત છે.

આમ, બેઈન્દ્રિયથી અસંજી પંચેન્દ્રિય સુધીના જીવો માટે બંધાતી ઉત્કૃષ્ટ કરતાં જઘન્ય સ્થિતિ P/s જેટલી ઓછી છે એમ નિશ્ચિત થયું.

હવે પંચસંગ્રહની પાંચમા દ્વારની ૪૯મી ગાથાનો અર્થ વિચારીએ -
વેડવ્વિહ્વિક્કિ તં સહસતાહિયં જં અસન્નિણો તેસિં ।

પલિયાસંખંસૂણં ઠિઈ અબાહ્ણિયનિસેગો ॥ ૪૯ ॥

‘મિચ્છત્તિઠિઈં જં લદ્ધં’ એટલી પૂર્વગાથામાંથી અનુવૃત્તિ લઈને આ ગાથાનો અર્થ આવો કરવામાં આવે છે કે ‘વૈક્રિયષટ્કમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડા કોડી વડે ભાગવાથી જે આવે તેને હજાર વડે ગુણી એમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યમો ભાગ બાદ કરીએ એટલો જઘન્ય સ્થિતિબંધ હોય છે, કેમકે એના બંધક અસંજી જીવો હોય છે. એમાંથી અબાધા બાદ કરીએ એટલો નિષેક હોય છે. (વળી, આવો અર્થ થયો એટલે અસંજીજીવને

વૈક્રિય દનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કેટલો ? એ પ્રશ્નનો આવો જવાબ આપવામાં આવે છે કે જઘન્યમાં ખૂટતો P/a ઉમેરી દેવાથી એ આવે છે. એટલે કે અસંજીનો સ્થિતિબંધ જઘન્ય $\frac{૨૦૦૦}{૭} - P/a$ અને ઉત્કૃષ્ટ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ હોય છે).

આ રીતનો અર્થ કરવામાં નીચેના પ્રશ્નો ઊભા થાય છે.

(૧) અસંજીજીવોને P/s જેટલા સ્થિતિસ્થાનો હોય છે તેમજ એ, એકેન્દ્રિય કરતાં અસંખ્ય ગુણ અને બેઈન્દ્રિય વગેરે કરતાં સંખ્યાતગુણ હોય છે. પંચસંગ્રહકારે જ કહેલી આ વાત સાથે પૂર્વાપરવિરોધ થશે.

(૨) અસંજીમાં વૈક્રિયષટ્ક સિવાયમાં, ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને ૭૦ કોડા કોડીએ ભાગી ૧૦૦૦ વડે ગુણવાથી જઘન્ય આવે છે અને એમાં P/s ઉમેરવાથી એની ઉત્કૃષ્ટ આવે છે તો વૈક્રિયષટ્ક માટે આવું કેમ કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ૭૦ કોડા કોડીએ ભાગી ૧૦૦૦ વડે ગુણવાથી ઉત્કૃષ્ટ આવે અને એમાંથી P/a બાદ કરવાથી એનો જઘન્ય આવે ? અન્યપ્રકૃતિઓ કરતાં વૈક્રિયષટ્ક માટે આ વિલક્ષણતા છે કે એના જઘન્ય સ્થિતિબંધ માટે હજારે ગુણવાનું છે ને એનું કારણ ગ્રન્થકારે બતાવ્યું છે તેમ જો ‘ P/a બાદ કરવાથી જઘન્ય આવે’ આવી વિલક્ષણતા પણ એમાં હોય તો ગ્રન્થકાર એનું કારણ પણ કેમ ન બતાવે ?

(૩) વળી કર્મપ્રકૃતિ વગેરે સાથે તો વિરોધ ઊભો થાય છે જ.

ગ્રન્થકારના પોતાના જ પૂર્વાપર વચનોનો વિરોધ વગેરે આ દોષોનો પરિહાર પંચસંગ્રહભૂજના જ વચનો પરથી પણ જો શક્ય હોય તો કરવો જોઈએ એવી ગણતરીથી હવે આ ૪૮મી ગાથાની જરા જુદી રીતે વ્યાખ્યા વિચારીએ. ૪૮મી ગાથાનો ઉત્તરાર્ધ આવો છે કે ‘સેસાણુક્કોસાઓ મિચ્છત્તઠિઈંણ જં લદ્ધં ॥ ૪૮ ॥ ૪૮મી ગાથાના આ ઉત્તરાર્ધથી શેષપ્રકૃતિઓના જઘન્ય સ્થિતિબંધની પ્રરૂપણા ચાલુ થાય છે. પણ એ પ્રરૂપણા એ ગાથામાં જ પૂર્ણ થઈ ગઈ નથી, કિન્તુ આગળની ૪૮મી ગાથામાં પણ આગળ ચાલે છે. અને ૪૮મી ગાથામાં ‘પલિયાસંખંસૂણં’ જે પદ રહ્યું છે તેનો અન્વય પણ આમાં કરવો જોઈએ. એટલે કે શેષ પ્રકૃતિઓની ઉત્કૃષ્ટ ને મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિથી ભાગવાથી જે જવાબ આવે તેને પલ્યોપમના અસંખ્યમા ભાગથી ન્યૂન કરીએ

એટલે એ પ્રકૃતિઓની બંધાતી જઘન્ય સ્થિતિ આવે છે.

શંકા : ‘પાલિયાસંખંસૂળ’ પદ પૂર્વે ‘વેઉવ્વિછક્કિ.. વગેરે આખો ૪૮મી ગાથાનો પૂર્વાર્ધ રહ્યો છે. એટલે એ પદનો અન્વય ૪૮મી ગાથાના ઉત્તરાર્ધ સાથે કરવો યોગ્ય નથી.

સમાધાન : શેષપ્રકૃતિઓમાં વૈક્રિયષટ્ક પાણ સમાવિષ્ટ છે. કિન્તુ નિદ્રા વગેરે શેષપ્રકૃતિઓ માટે જેમ ઉત્કૃષ્ટને ૭૦ કોડા કોડીથી ભાગવાની છે એટલું જ કાર્ય વૈક્રિયષટ્ક માટે પર્યાપ્ત નથી, કિન્તુ એ પ્રમાણે ભાગીને ૧૦૦૦ વડે ગુણવું પાણ આવશ્યક છે માટે એ વાતને વચ્ચે જાણાવી દીધી છે. એટલે વૈક્રિયષટ્ક માટે ઉત્કૃષ્ટને ૭૦ કોડા કોડીથી ભાગી ૧૦૦૦ વડે ગુણવા સુધીની અને શેષ નિદ્રાદિ માટે ઉત્કૃષ્ટ ને ૭૦ કોડા કોડાથી ભાગવા સુધીની પ્રક્રિયા દર્શાવી દીધી. હવે આગળની પ્રક્રિયા દર્શાવવા ગ્રન્થકારે ‘પાલિયાસંખંસૂળ’ પદ કહ્યું છે. એટલે નિદ્રાદિપ્રકૃતિઓ માટે જે કહ્યું કે ‘ઉત્કૃષ્ટને ૭૦ કોડા કોડીથી ભાગવાથી જે આવે’ તેમાં આ પદના ‘તેને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગથી ન્યૂન કરવું’ આવા અર્થનો અન્વય કરી શકાય છે. જે આ રીતે એમાં અન્વય કરવામાં ન આવે તો એનો અન્વય ક્યાં કરશો ? કારણકે વૈક્રિયષટ્કના જઘન્ય સ્થિતિબંધક જીવો અસંખી હોવાથી અને તેઓને તો P/s સ્થિતિસ્થાનો હોવાથી એમાં પલ્યોપમનો અસંખ્યમો ભાગ ન્યૂન કરવાનું કહેવાનો કોઈ મતલબ નથી. એટલે એ પદ અન્વય વિનાનું ન રહી જાય એટલા માટે નિદ્રા વગેરે માટે જે કહ્યું છે એમાં એનો અન્વય કરવો અસંગત નથી.

વૈક્રિયષટ્ક તો છ જ પ્રકૃતિઓ છે, નિદ્રા વગેરે પ્રકૃતિઓની ઘણી બહુલતા છે. માટે ગ્રન્થકારે નિદ્રા વગેરે પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ જ શું ન્યૂન કરવાનું એ જાણાવ્યું છે. વૈક્રિયષટ્ક માટે તો ‘એના બંધક અસંખી જીવો છે’ એવું આ ગાથામાં જાણાવ્યું છે અને ૫૪મી ગાથામાં ‘અસંખીજીવોના જઘન્ય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ P/s જેટલું અધિક હોય છે’ એ જાણાવ્યું છે. આ બેના અનુસંધાનથી વૈક્રિયષટ્ક માટે P/s ન્યૂન કરવાનો છે એટલી ‘વ્યાખ્યાનતો વિશેષપ્રતિપત્તિ:’ ન્યાયે વ્યાખ્યા કરવી એને કોઈ અયોગ્ય નહીં કહી શકે, અન્યથા કર્મપ્રકૃતિમાં મૂળમાં તો વૈક્રિયષટ્ક માટે હજારે ગુણવાનું પાણ કહ્યું નથી, છતાં ચૂર્ણિકારે એ પ્રમાણે જે વ્યાખ્યા કરી છે તેને પાણ અસંગત માનવી પડે. બાકી, P/a ન્યૂન

કરવાની વાતનો વૈકલ્યષટ્કમાં અન્વય કરી આવો જે અર્થ કરવામાં આવે છે કે વૈકલ્યષટ્કનો જઘન્યસ્થિતિબંધ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ — P/a અને ઉત્કૃષ્ટ - સ્થિતિબંધ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ છે તેમાં, ‘જે ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો સમાન સ્થિતિબંધ સંભવિત હોય તે પ્રકૃતિઓ એક સમયે બંધાતી હોય ત્યારે એના સ્થિતિબંધમાં P/a થી વધુ તફાવત ન હોય’ આવા નિયમની અસંગતિ ઊભી થાય છે. પંચેન્દ્રિય જાતિ વગેરેનો પાણ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ સ્થિતિબંધ અસંજી જીવને શક્ય હોવા છતાં (પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાનુસારે) વૈકલ્યષટ્કનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધક અસંજીજીવ $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ જેટલો સ્થિતિબંધ કરે છે ત્યારે પંચેન્દ્રિય જાતિ વગેરેનો $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ + P/s નો સ્થિતિબંધ કરે છે. એટલે કે P/s નો તફાવત પડે છે. (જે કે શુક્લવાર્ણના ૧૦ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિબંધે કૃષ્ણ વાર્ણનો ૨૦ કોડા કોડી સાગરોપમ સ્થિતિબંધ માનનાર મતે ઉક્ત નિયમ ન રહેતો હોવાથી એની અસંગતિ કહી શકાતી નથી.)

એટલે નિદ્રા વગેરના જઘન્ય સ્થિતિબંધના અધિકારમાં જ ‘પદ્માસંખંસૂણં’ પદનો અન્વય કરવો યોગ્ય લાગે છે. એટલે નિદ્રા વગેરેનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ $\frac{૩}{૭}$ સાગરોપમ — P/a જેટલો હશે. એમાં P/a ઉમેરવાથી જે $\frac{૩}{૭}$ સાગરોપમ આવશે તે એકેન્દ્રિયને નિદ્રાનો થતો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ છે.. આવો અર્થ આ વ્યાખ્યાનુસારે નીકળશે, જે કર્મ પ્રકૃતિને અનુસરનારો હોવાથી બન્ને ગ્રન્થોનો સમન્વય પાણ થઈ જાય છે. એમ વૈકલ્યષટ્ક માટે, $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ — P/s એ જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને એમાં P/s ઉમેરવાથી $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ એ વૈકલ્ય ૬ નો અસંજીને થતો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ છે.

આમ નિદ્રા વગેરે માટે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ૭૦ કોડા કોડીથી ભાગી એમાંથી P/a બાદ કરવાથી જઘન્ય સ્થિતિબંધ આવે અને એમાં P/a ઉમેરવાથી એકેન્દ્રિયને થતો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ આવે એટલો અર્થ પંચસંગ્રહમૂળ પરથી પાણ નીકળી શકતો હોવાથી આટલા અંશમાં તો એ કર્મપ્રકૃતિના મત સાથે સમાન જ છે. હવે એટલો તફાવત રહ્યો છે ત કે કર્મપ્રકૃતિમાં વર્ગોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને જ. સ્થિતિબંધ

.....

૭૦ કોડા કોડીથી ભાગવાનું કહ્યું છે જ્યારે પંચસંગ્રહમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિને ભાગવાનું કહ્યું છે. આટલો તફાવત પાણ નીચે મુજબ વ્યાખ્યા કરવાથી દૂર થઈ શકે છે.

પંચસંગ્રહકારે ‘સેસાણુક્કોસાઓ’ કહ્યું છે. એટલે કે શેષ પ્રકૃતિઓની જઘન્ય માટે ઉત્કૃષ્ટને ભાગવાનું કહ્યું છે. એમાં ‘સ્વઉત્કૃષ્ટને’ એવો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. એટલે ઉભયગ્રન્થની સંગતિ થાય એ મુજબ વ્યાખ્યા કરી શકાતી હોવાથી અહીં ‘ઉત્કૃષ્ટ’ પદથી ‘સ્વઉત્કૃષ્ટ’ ન લેતાં ‘વર્ગોત્કૃષ્ટ’ લેવી. વળી દેવદ્વિકની ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ કોડા કોડી હોવા છતાં વૈક્રિયદ્વિકની સાથે જ એનો ઉલ્લેખ વૈક્રિય ૬ તરીકે કર્યો હોવાથી એનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ $\frac{1000}{9}$ સાગરોપમ — P/s ન લેતાં $\frac{2000}{9}$ સાગરોપમ — P/s લેવાય છે. તો આના દ્વારા જ શું એવું સૂચન ન માની શકાય કે અહીં ઉત્કૃષ્ટ એટલે ‘વર્ગોત્કૃષ્ટ’ લેવાની છે.

શંકા : જ્ઞાના ૫ નો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૩૦ કોડા કોડી છે અને મોહનીયનો ૭૦ કોડા કોડી. એટલે સામાન્યથી દરેક સ્થિતિબંધમાં ૩ : ૭ નો ક્રમ જળવાઈ રહે છે. તેમ મનુષ્ય ગતિનો ૧૫ કોડા કોડી અને પંચેન્દ્રિય જાતિનો ૨૦ કોડા કોડી ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી ૩:૪ ક્રમ પાણ આ બે વચ્ચે જળવાઈ રહેવો જોઈએ. એટલે એકેન્દ્રિય વગેરેમાં મનુષ્યનો $\frac{15}{9}$ સાગરોપમ અને પંચેન્દ્રિય જાતિનો $\frac{20}{9}$ સાગરોપમ બંધ માનીએ તો જ એ ક્રમ જળવાતો હોવાથી ‘વર્ગોત્કૃષ્ટ’ લેવું યોગ્ય નથી, કેમકે એમાં મનુષ્યગતિનો $\frac{20}{9}$ સાગરોપમ બંધ માનવો પડવાથીએ પંચેન્દ્રિય જાતિને સમાન થઈ જાય છે.

સમાધાન : આ રીતે તર્કથી જ જે વિચાર કરવો હોય તો તો વર્ગોત્કૃષ્ટ લેવી જ યોગ્ય ઠરે છે. જ્ઞાના ૫ ને મોહનીય વચ્ચે જે સામાન્યથી દરેક સ્થિતિબંધ કાળે ૩:૭ નો ક્રમ જળવાઈ રહે છે એમાં કારણ એ છે કે મોહનીયના ૭૦ કોડા કોડી બંધકાળે જ્ઞાના ૫ નો ૩૦ કોડા કોડી ને જ્ઞાના ૫ ના ૩૦ કોડા કોડી બંધકાળે મોહનીયનો ૭૦ કોડા કોડી બંધ સામાન્યથી થાય છે. એક જ વર્ગની અન્યાન્ય ઉત્તરપ્રકૃતિઓ માટે આવું નથી. મનુષ્ય ગતિનો ૧૫ કોડા કોડી બંધ થાય ત્યારે પંચેન્દ્રિય જાતિનો ૨૦ કોડા કોડી બંધ થાય એવું નથી. ત્યારે તો પંચેન્દ્રિય જાતિનો પાણ ૧૫ કોડા કોડી જ બંધ થાય છે. (વધુમાં વધુ તફાવત P/a નો જ હોય છે) અને જ્યારે પંચેન્દ્રિય જાતિનો ૨૦ કોડા કોડી બંધ હોય

ત્યારે મનુષ્યગતિ બંધાતી જ નથી. એ તો, ૧૫ કોડા કોડી ઉપર નામ કર્મનો બંધ હોય ત્યારે મનુષ્યગતિ બંધાતી નથી, માટે એનો ઉત્કૃષ્ટ ૧૫ કોડા કોડી જ છે, અધિક નથી. બાકી જ્યારે એનો બંધ હોય ત્યારે પંચેન્દ્રિય જાતિ વગેરે નામની અન્ય પ્રકૃતિઓ સાથે એનો ક્રમ લગભગ ૨:૨ જેટલો જ હોય છે, અને મતિજ્ઞાના વગેરે સાથે ૨:૩ નો, કષાયમોહનીય સાથે ૨:૪ નો અને દર્શન મોહનીય સાથે ૨:૭ નો ક્રમ હોય છે. એટલે જ શ્રેણિમાં નામ-ગોત્રનો જ્યારે ૧ પલ્યોપમ બંધ હોય ત્યારે જ્ઞાના વગેરેનો ૧.૫ પલ્યોપમ અને મોહનીયનો બે પલ્યોપમ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. અન્યથા, જે બધ્યમાન પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધોનો પરસ્પર જે ક્રમ હોય તે જ જળવાતો હોય તો નામ - ગોત્રના ૧ પલ્યોપમ બંધ કાળે જ્ઞાના નો ૩ પલ્યોપમ અને મોહનીયનો ૪ પલ્યોપમ બંધ કહેત. કારણકે નામ - ગોત્રમાં બધ્યમાન પ્રકૃતિઓ છે યશનામ અને ઉચ્ચગોત્ર જેનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ ૧૦ કોડા કોડી છે જ્યારે જ્ઞાના નો ૩૦ અને કષાયમોહનીયનો ૪૦ કોડા કોડી છે. એટલે કે બધ્યમાન આ પ્રકૃતિઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધોનો ક્રમ તો ૧:૩:૪ છે.

એટલે સામાન્યથી તો, વર્ગોત્કૃષ્ટનો જ ક્રમ જળવાતો હોવાથી અને વૈક્રિયષટ્ક દ્વારા એનું સૂચન પાણ થઈ શકતું હોવાથી પંચસંગ્રહકારે કહેલ ‘ઉત્કૃષ્ટ’ શબ્દનો વર્ગોત્કૃષ્ટ અર્થ કરી કર્મપ્રકૃતિ સાથે પાણ સંમતિ સાધવી એમાં કાંઈ અનુચિત ભાસનું નથી.

આમ એકેન્દ્રિય વગેરેમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ કેટલો હોય એના અધિકારમાં પંચસંગ્રહની આવી વ્યાખ્યા કરવામાં આવે તો એના મતમાં અને કર્મપ્રકૃતિના મતમાં કોઈ તફાવત રહેતો નથી.

પંચસંગ્રહકારના પોતાના વચનોમાં પૂર્વાપર વિરોધ ન રહે અને કર્મ પ્રકૃતિની સાથે સમન્વય થઈ જાય એ ગણતરીએ ‘વ્યાખ્યાનતો વિશેષપ્રતિપત્તિ:’ ન્યાયે આવી વ્યાખ્યા દર્શાવી છે. છેવટે ‘વસ્તુતત્ત્વં તુ કેવલિનો વિદન્તીતિ.’

દેવ-ગુરુકૃપાએ પાંચમા કર્મગ્રન્થ પરની આ ટીપ્પણોનું લખાણ સાનંદ સંપૂર્ણ થયું. આ લખાણમાં કાંઈપણ શ્રી જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ જે આવી ગયું હોય તો એનું ત્રિવિધે મિચ્છામિદુક્કઠં.ગીતાર્થબહુશ્રુતોને એનું સંશોધન કરવા વિનંતી

શુભં ભવતુ શ્રીશ્રમાણસંઘસ્ય.

જ. સ્થિતિબંધ

.....

પૂ. આ. શ્રી અભયશેખર સૂ.મ.સા. નું સંપાદિત
અનુવાદિત લિખિત અધ્યયનોપયોગી સાહિત્ય

- ૧) અધ્યાત્મમતપરીક્ષા
- ૨) ધર્મપરીક્ષા
- ૩) સામાચારીપ્રકરણ, આરાધક વિરાધક ચતુર્ભંગી
કૂપદષ્ટાન્તવિશદીકરણ પ્રકરણ
- ૪) સમ્યક્ત્વ પદ્ધતિની ચઉપધ્ધ
- ૫) દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા ભાગ - ૧
- ૬) કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થો - ભાગ - ૧
- ૭) કર્મપ્રકૃતિ પદાર્થો - ભાગ - ૨
- ૮) કર્મપ્રકૃતિ ભાગ - ૩ પ્રશ્નોત્તરી
- ૯) ન્યાય સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ભાગ-૧
- ૧૦) ન્યાય સિદ્ધાન્તમુક્તાવલી ભાગ - ૨
- ૧૧) સત્પદાદિ પ્રરૂપણા
- ૧૨) હારિભદ્રયોગભારતી
- ૧૩) યોગવિંશિકા
- ૧૪) સિદ્ધિનાં સોપાન
- ૧૫) તત્ત્વાવલોકન સમીક્ષા
- ૧૬) તત્ત્વનિર્ણય
- ૧૭) દેવદ્રવ્ય : જિનપૂજા
- ૧૮) નવાંગી ગુરુપૂજન
- ૧૯) નવાંગી ગુરુપૂજન : પ્રશ્નોત્તરી
- ૨૦) શ્રીયોગતિલકવિજયજીની તત્ત્વબ્રાંતિનું નિરાકરણ
- ૨૧) મુ.શ્રી હિતવર્ધનવિજયજીના વિચારણીય કથનો
- ૨૨) શતક નામે પાંચમા કર્મગ્રન્થના પદાર્થો - ટીપ્પણો

Designed & Printed by :
Jigna Art - (022) 872 8997